

Cilt: 11 Sayı: 2, Aralık 2021

Volume: 11 Issue: 2, December 2021

ADAM AKADEMİ ***ADAM ACADEMY***

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ADAM AKADEMİ/ADAM ACADEMY

Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences

ISSN:2146-4936

e-ISSN:2645-9019

Sahibi/Owner

Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM)
İktisadi İşletmesi adına,
Bülent Kent

Genel Editör/Editor in Chief

Mehmet Bulut - *Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*

Editörler/Editors

Bünyamin Erul - *Ankara Üniversitesi*
Cahit Güran - *Hacettepe Üniversitesi*
Erdal Karagöl - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Intisar A. Rabb - *Harvard Üniversitesi*
Jari Ojala - *Jyväskylä Üniversitesi*
Jonathan A. Brown - *Georgetown Üniversitesi*
Mehmet Barca - *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi*
Metin Toprak - *Istanbul Üniversitesi*
M. Shahid Alam - *Northeastern Üniversitesi*
Nasuh Uslu - *Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
Ramazan Gözen - *Marmara Üniversitesi*

Editör Yardımcıları/Associate Editors

Fuat Oğuz - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Recai Aydın - *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi*

Kitap Tanıtım Editörleri/Book Review Editors

Fatih Kaplanhan - *Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
Muhammet Enes Kala - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*

Yazı İşleri Müdürü/Publication Coordinator

Cem Korkut - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*

ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi, yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanan çift-kör hakemlik süreci yürüten, uluslararası hakemli bir dergidir.

ADAM ACADEMY Journal of Social Sciences is a double-blind peer-reviewed international journal published twice a year (June and December).

ADAM AKADEMİ, Türkçe ve İngilizce dillerinde yayın kabul etmektedir.

ADAM ACADEMY accepts articles in Turkish and English.

Yayın ilkeleri ve yazarlar için yazım kuralları derginin son sayfalarındadır.

Editorial principles and rules for manuscripts are placed on the last pages of the journal.

ADAM AKADEMİ, DOAJ, EBSCO, ERIH PLUS, Index Islamicus, ProQuest, TR Dizin SBVT ve diğer birçok ulusal ve uluslararası endeks tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir.

ADAM ACADEMY is being indexed and abstracted by DOAJ, EBSCO, ERIH PLUS, Index Islamicus, ProQuest, TR Index and other national and international index services.

İletişim Bilgileri/Contact Information

Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM)
Ankara Center for Thought and Research
Hacettepe Mh. Tamış Sk. No: 2/A Hamamönü
06230 Altındağ - Ankara - Türkiye
Email: bilgi@adam.org.tr
Web: www.adamakademi.com
Web: www.dergipark.org.tr/tr/pub/adamakademi
Web:www.adam.org.tr

Abonelik/Subscription

Yıllık abone bedeli/Annual Fee:
Kurumlar için /For Institutions:
Yurt içi / Domestic: 150 TL Yurt dışı / Abroad: 150 USD
Kişi/ For Individuals: 50 TL Öğrenci / Students: 25 TL
Dergi Fiyatı / Single Issue Price: 15 TL

Hesap Numarası/Account Number:

Kuveyt Türk Ankara Balgat şubesi
TR52002050000078955540001

Yayın Kurulu/Editorial Board

Ahmet Tabakoğlu - *Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
Benjamin Braude - *Istanbul Üniversitesi*
Bülent Arı - *Istanbul Üniversitesi*
Carl S. El-Tobqui - *Istanbul Üniversitesi*
Cemal Kafadar - *Harvard Üniversitesi*
Derya Örs - *Yükseköğretim Kurulu*
Erol Özvar - *Yükseköğretim Kurulu*
Fatih Uşan - *Yükseköğretim Kurulu*
Gulliaume Dugin - *Paris Üniversitesi*
Gülfettin Çelik - *Istanbul Medeniyet Üniversitesi*
Hakan Kırımlı - *Bilkent Üniversitesi*
Haldun Evren - *Suffolk Üniversitesi*
Hamdi Pınar - *Bilkent Üniversitesi*
Himmet Taşkömür - *Harvard Üniversitesi*
Hüseyin İlker Çınar - *Manheim Üniversitesi*
İbrahim Kalın - *T.C. Cumhurbaşkanlığı*
James Baldwin - *New York Üniversitesi*
Kadir Canatan - *Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
Muhammed Eroğlu - *Massachusetts Teknoloji Enstitüsü*
Murat Yülek - *Ostım Teknik Üniversitesi*
Nazım Ali - *Hamad bin Khalifa Üniversitesi*
Sıdıka Başçı - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Şükrü Karatepe - *Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
William O'Reilly - *Cambridge Üniversitesi*
Yasin Aktay - *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*

Tasarım ve Baskı

TÜRKİYE DİNYANET VAKFI TİC. İŞLETMESİ
Ostım OSB Mahallesi 1256 Cade No: 11 06370
Yenimahalle / ANKARA
Tel: 0312 354 91 31 (pbx) Faks: 0312 354 91 32
e-posta: bilgi@tdv.com.tr

İçindekiler / Contents

Kamu Çalışanlarının Kariyer Memnuniyetlerinin İş Doyumu Üzerine Etkisi Perihan GÖZÜM 1	
Comparative Empirical Study for Islamic and Non-Islamic Emerging Economies Mervan SELÇUK, Şakir GÖRMÜŞ, Murat GÜVEN 27	
Öğretmenlerin Okuryazarlık ile İlgili İnanç Düzeyi Ölçeği'nin Türk Kültürüne Uyarlanması Halime Miray SÜMER DODUR, Özlem Altındağ KUMAŞ, Yasemin YÜZBAŞIOĞLU 53	
Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Esra AYDINBAŞ 71	
Perceptions of Bosnian Students on Turkey and Turkish Culture Mirsad KARIĆ, Eşref Kenan RAŞİDAGİĆ, Recai AYDIN 101	
Amerikan Dış Politikasında Bir Süreklilik Unsuru: Liberal Değerlerin Yayılmaması ve Savunulması Muhammet Faruk ÇAKIR 125	
Göç ve Kente Uyum Süreçlerinde Madde Kullanan Ergenlerin Bağımlılık Tipolojileri Fatma ŞENCAN, Kadir CANATAN 149	
Seperatist Movement in the Process of Nation Building Hadza Min Fadhli ROBBY 173	
Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Black Lives Matter (BLM) Örneği İhsan KONAK 193	
Osmanlı İstanbul'unda Sahne Sanatları ve Sinema Gösterimlerinin Vergilendirilmesi (1908-1914) Özlem POYRAZ 215	
Jeremy Black, Savaş ve Teknoloji (Çev: Cengiz Yücel), 2019, İstanbul: Doruk Yayınları, 399 s. Kürşat SARUHAN 239	

Kamu Çalışanlarının Kariyer Memnuniyetlerinin İş Doyumu Üzerine Etkisi

Perihan GÖZÜM*

Ardahan Üniversitesi

Öz

Bu araştırmanın amacı kamu çalışanlarının kariyer memnuniyetlerinin iş doyumuna üzerine etkisinin olup olmadığının belirlenmesidir. Bu amaçla yapılan anket çalışmasıyla bazı değişkenlere bağlı olarak depresyon eğilim etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde betimsel istatistikler olan aritmetik ortalama, frekans, standart sapma ve yüzde değerlerine bakılmıştır. Bu çalışma için parametrik analizlerin yapılıp yapılmayacağını belirlemek için öncelikle ölçek verilerinin normal dağılım gösterip göstermediğine bakılmıştır. Kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumuna ölçeklerine verdikleri cevaplara göre elde edilen ortalama puanlar ve standart sapma değerleri kariyer memnuniyeti ölçeği genel ortalama puanlarına göre araştırmaya katılan kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti düzeyinin orta seviyede olduğunu söyleyebiliriz. Kamu çalışanlarının iş doyumuna ölçeklerinin de orta seviyede olduğunu söyleyebiliriz. İş doyumuna ölçeğinin tüm alt boyutlarında da birbirine yakın değerler ile orta düzeyde bir iş doyumuna olduğu görülmektedir. Kamu çalışanlarının iş doyumlarına bakıldığında ise kadın çalışanların iş doyumuna düzeylerinin erkek çalışanlara göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür. Alt boyutlara bakıldığında da; ücret ve diğer haklar ve ödemeler konusunda kadın çalışanların düzeylerinin erkek çalışanlara göre daha yüksek olduğu, yönetici boyutunda kadın çalışanların düzeylerinin erkek çalışanlara göre daha yüksek olduğu, takdir ve ödüller boyutunda yine kadın çalışanların düzeylerinin erkek çalışanlara göre daha yüksek olduğu ve iş arkadaşları boyutunda da kadın çalışanların düzeylerinin erkek çalışanlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumuna düzeylerini eğitim durumu değişkenine göre değerlendirdiğimiz Tek Yönlü Anova testi analiz sonuçlarına göre iş doyumuna ölçeğinin iş arkadaşları boyutu için lisansüstü eğitim mezunu olan kamu çalışanlarının düzeylerinin lise ve önceki eğitim mezunu olan çalışanlara göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Kamu Çalışanları, Kariyer Memnuniyeti, İş Doyumu.

* Dr. Ardahan Üniversitesi, Çıldır MYO, HukukBölümü, perihangozum@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1174-8500

The Effect of Civil Servants' Career Satisfaction on Their Job Satisfaction

Abstract

The aim of this study was to determine whether civil servants' career satisfaction has an impact on their job satisfaction or not. For this purpose, depression tendency effects depending on certain variables were examined through survey research. Descriptive statistics such as arithmetic mean, frequency, standard deviation, and percentage values were used in the analysis of the research data. In order to determine whether parametric analysis would be performed for this study or not, it was examined whether the distribution of the scale data was normal. According to the mean scores derived from the civil servants' responses to the career satisfaction and job satisfaction scales, standard deviation values, and average mean scores of career satisfaction scales, career satisfaction levels of the civil servants who participated in the study were at a moderate level. Job satisfaction levels of the civil servants were also found to be at a moderate level. Close values and a moderate level of job satisfaction were observed in all sub-dimensions of the job satisfaction scale. Regarding job satisfaction of civil servants, female employees' job satisfaction levels were significantly higher than male employees. It was determined that in terms of wages and other rights sub-dimension, levels of female employees were higher than male employees, in the management sub-dimension, levels of female employees were higher than their male counterparts, levels of female employees were higher than male employees in recognition and awards sub-dimension, and levels of female employees were higher than male employees in the colleagues sub-dimension. According to the results of the One-Way ANOVA analysis, in which career and job satisfaction levels of civil servants were evaluated according to educational background variable, for the colleagues sub-dimension of the job satisfaction scale, civil servants with a graduate degree had significantly higher levels of job satisfaction than those with high school level education or lower.

Keywords

Career Satisfaction, Civil Servant, Job Satisfaction.

Extended Abstract

There are studies in many areas where different variables are used on job satisfaction. In these studies, it has been tried to reveal whether the work performance and work motivation of the employees have positive or negative effects on job satisfaction. In the same way, the issue of career satisfaction is also a subject on which much researches have been done. The study titled the effect of career satisfaction of public employees on job satisfaction is original research since it has not been studied before. The aim of this study is to investigate whether career satisfaction has a positive or negative effect on job satisfaction in the context of public employees and to try to reveal the results of this. Especially in a global context, today, when the Covid 19 pandemic is effective, as a result of the evolution of old normals into extraordinary conditions and practices, many public institutions in our country have switched to remote, rotating, or flexible working hours. In the context of the research topic, especially the psychological state of the public personnel and working conditions caused by the pandemic is important in terms of their reflection on the results of the research. The results of the research will contribute to future studies.

Methodology and Data

A questionnaire was applied to the participants in the study. In addition to seven demographic questions, a voluntary consent form was also created in the study. It is hoped that the career satisfaction scale in the study will be beneficial for future research in the Turkish organizational behavior literature. In this study, the Career Satisfaction Scale developed by Greenhaus, Parasuraman, and Wormly (1990), which is frequently used to measure career satisfaction, was used. The job satisfaction scale is adapted from Yelboğa's (2009) study. After explaining the purpose of the research to them and obtaining their consent, data collection forms will be filled in by face-to-face interviews with public employees (following the social distance and mask rule due to the Covid 19 outbreak). In addition, it was applied by explaining that public employees write only their own information and not be influenced by each other. The universe of this research consisted of a total of 202 public personnel, 91 women and 111 men, working in the General Directorate of Post Telegraph Telephone (PTT) in Ankara. All personnel were selected by random method during the Covid 19 epidemic period and within the scope of epidemic measures in December 2020 and formed the universe of the study on a voluntary basis.

Statistical Analysis and Results

SPSS 21.0 program was used for the analysis of the data collected in the research. In the analysis of the research data, descriptive statistics such as arithmetic mean, frequency, standard deviation, and percentage values were examined. In order to determine whether parametric analyzes will be performed for this study, it was first examined whether the scale data showed a normal distribution. We can say that the job satisfaction level of public employees is also at a medium level. It is seen that there is a moderate level of job satisfaction with close values in all sub-dimensions of the job satisfaction scale. When the job satisfaction of public employees is examined, it is seen that the job satisfaction levels of female employees are significantly higher than male employees. When we look at the sub-dimensions; It has been observed that the levels of female employees are higher than male employees in terms of wages and other rights and payments. In the managerial dimension, the level of female employees was higher than that of male employees. Moreover; It has been determined that the level of female employees in the dimension of appreciation and rewards is higher than that of male employees, and the levels of female employees are higher than male employees in the dimension of co-workers. According to the results of the One-Way Anova test analysis, in which we evaluated the career satisfaction and job satisfaction levels of public employees according to the education level variable, it was seen that the levels of public employees who graduated from postgraduate education were significantly higher for the co-workers' dimension of the job satisfaction scale compared to those who graduated from high school and previous education.

Conclusion

It is seen that there is a moderate level of job satisfaction with close values in all sub-dimensions of the job satisfaction scale. According to the correlation analysis conducted to determine the relationship between career satisfaction and job satisfaction levels of public employees, it is seen that there is a weak positive relationship between the level of career satisfaction and job satisfaction levels of public employees. Looking at the sub-dimensions of the job satisfaction scale; A very weak positive relationship between career satisfaction and wage, other benefits and payments dimension, a weak positive relationship in terms of promotion, a very weak positive relationship in terms of manager dimension, a weak positive relationship in terms of appreciation and rewards dimension, a very weak positive relationship in terms of nature of work and lastly there is a weak positive relationship in terms of communication dimension. According to the results of the T-test analysis, in which we evaluated the career satisfaction and job satisfaction levels of public employees according to the gender variable, there was no significant difference between female and male participants in the career satisfaction scale. When the job satisfaction of public employees is examined, it is seen that the job satisfaction levels of female employees are significantly higher than male employees. Looking at the sub-dimensions; In terms of wages and other rights and payments, the level of female employees is higher than male employees, the level of female employees in the manager dimension is higher than male employees, the level of female employees is higher than male employees in the dimension of appreciation and rewards, and the level of female employees in the dimension of colleagues is also higher than male employees. According to the results of the One-Way Anova test analysis, in which we evaluated the career satisfaction and job satisfaction levels of public employees according to the age variable, there were significant differences between age groups in the career satisfaction and job satisfaction levels of public employees. In the career satisfaction scale, it has been observed that the levels of employees in the 24-29 age group and those in the 36-40 age group are significantly higher than those over the age of 41. Likewise, in the job satisfaction scale, the levels of employees in the 24-29 age group and those in the 36-40 age group were found to be significantly higher than those of the employees over the age of 41. According to these data, we can say that the career satisfaction and job satisfaction levels of the young age groups are higher than those of the employees over the age of 40. When the job satisfaction scale is examined, it is seen that the levels of public employees with a service period of 2-5 years are significantly higher than those of employees with a service period of 16 years or more. When the sub-dimensions of the job satisfaction scale are examined, it is seen that the level of public employees with a service period of 2-5 years and employees with a service period of 11-15 years for the promotion dimension are significantly higher than the group with a service period of 16 years and above. In terms of operating procedures, the level of public employees

with 0-1 years of service and employees with 2-5 years of service was significantly higher than the group with 16 years or more of service. According to the results of the One Way Anova test, in which we evaluated the career satisfaction and job satisfaction levels of public employees in terms of the leisure time variable, the career satisfaction levels of public employees who say they read books in their spare time are found to be significantly higher than those who say they go to entertainment venues in their spare time. According to the results of the One-Way Anova test analysis, in which we evaluated the career satisfaction and job satisfaction levels of public employees according to the education level variable, it was seen that the levels of public employees who graduated from postgraduate education were significantly higher for the co-workers' dimension of the job satisfaction scale compared to those who graduated from high school and previous education.

Giriş

Kariyer kelimesi Türkçe'ye İngilizce "Career", Fransızca "Carrière" kelimelerinden gelmektedir. Fransızca da "yarış yolu", İngilizce de ise "meslek" anlamına gelen kariyer kelimesi günümüzde bir bireyin meslek hayatı boyunca kaydettiği aşamaları, ilerlemeleri ifade etmektedir. Kariyer kavramı için dört farklı tanımdan bahsedilebilir. İlki kariyeri işyerinde ilerleme olarak (terfiler, yükselmeler gibi); ikincisi, meslek açıdan başka bir ifadeyle belli bir meslek alanında (doktor, akademisyen, avukat) ilerleme olarak; üçüncüsü, yaşam boyu devam edecek işler dizisi ve işlerin bütünü olarak; dördüncüsü ise çalışma hayatında üstlenilen rol ve deneyimler olarak tanımlanmaktadır (Çetin, 2009: 400; Mutlu, 2020:4). Kariyer memnuniyeti, bireylerin kariyerinin öznel ve nesnel yönlerini oluşturan faktörlerden sağladığı doyumu ifade ettiği gibi ayrıca kariyer memnuniyetinde bireyin içsel ve dışsal yönleri objektif ve subjektif boyutlar olarak ele alınmaktadır. Objektif boyutlar bireyin çalışma ve çabalarının gelir düzeyi (maaş), yükselme (terfi), iş ortamı gibi yönlerinin tatminini ifade eder. (Judge et al., 1994). Bireylerin çalışma yaşamında elde ettiği tecrübelerin sonucunda ortaya çıkan olumlu psikolojik ya da iş ile ilgili sonuç veya başarılar şeklinde tanımlanmaktadır. Kariyer memnuniyeti ile ilgili yapılan çalışmaların önemli bir kısmı Vroom'un beklenti kuramı ile kişi-çevre uyumu teorisine dayanmaktadır. Vroom'un beklenti kuramı, bireyin kariyer memnuniyeti ile ilgili bazı açıklamalar getirmektedir. Beklenti kuramına göre birey, zevklerini artırma ve sıkıntılarından kaçınma arzusu içerisindedir. Birey, işinden ve işyerindeki konumundan zevk alıyorsa yüksek düzeyde kariyer memnuniyetine sahip olacaktır (Çankaya, 2020: 1788-1789). Kariyer memnuniyetini etkileyen faktörler üzerine yapılan çalışmalar daha çok örgütsel düzeyde ele alınmıştır. Kariyer memnuniyetine yönelik olarak yapılan çalışmalarda oluşturulan kapsamlı modellere, bir dizi bireysel ve örgütsel değişkenler de dâhil edilmiştir. Bu çalışmalarda, bireysel düzeyde, demografik, beşeri ve motivasyon değişkenlerinin, kariyer memnuniyeti üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde örgütsel düzeyde de firma büyüklüğü, endüstri sektörü ve coğrafi konumu gibi değişkenlerin de kariyer memnuniyeti üzerinde etkileri gözlenmiştir (Boyar & Güngörmüş, 2016: 56). Judge ve arkadaşları (1995) yaptıkları meta analiz çalışmasına göre kariyer memnuniyeti, çalışanların kariyerlerinin hem içsel hem de dışsal yönlerini oluşturan unsurlardan elde ettikleri doyumu ifade etmektedir. Dışsal (objektif) kariyer memnuniyeti ücret, terfi gibi somut ve maddi konulardaki algı ve tatmin düzeylerine karşılık gelirken, içsel (subjektif) kariyer memnuniyeti ise

bireylerin kariye gelişimleri ve başarılarına ilişkin öznel algı ve değerlemlerini yansıtmaktadır (Aktaş, 2014: 200). Çalışanların buldukları kariyer basamaklarından memnun olmaları, çalışma ortamından motivasyonlarının artmasına neden olur. Kariyer memnuniyeti ise bireyin bulunduğu kariyer basamaklarından beklentilerine bağlıdır. Çalışma ortamında çalışanların bir bölümü yüksek gelir, bir bölümü yeteneklerini geliştirmek, bir bölümü ise yükselme olanakları veya huzurlu bir çalışma ortamı istemektedir. Ancak çalışanların bir bölümü ise çalışma ortamında örgütsel adaletin sağlanmasını isterler (Çelik, 2012:107). Kariyer memnuniyetinin kişinin aile yaşamından başlayarak çalıştığı işyerindeki sağlanan hizmetlerin kalitesinden, ödüllendirmeye ve işin nasıl organize edildiğine kadar birçok faktörden etkilenebileceğini belirtilmiştir. Bunların dışında, cinsiyet, bulunulan kariyer basamağı, kişilerin özellikleri, işin özellikleri, yöneticilerin tutumları, gelir seviyesi, eğitim seviyesi gibi birçok faktörün kariyer memnuniyetini etkilediği yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur (Lepnurm et al., 2006: 104).

İş tatmini olarak da bilinen iş doyumu, Latince "satis" kelimesinden türetilmiş olup yeterli anlamına gelmektedir. Doyum, kişisel, duygusal ve sosyal nitelikli bir kavram olup yalnızca ilgili birey tarafından hissedilerek tanımlanabilen, iç huzurunu anlatan karmaşık bir kavramdır (Şencan, 2011: 35). İş doyumu çalışma psikolojisi alanında yaygın biçimde kullanılan bir kavramdır. İş doyumunun üretkenlikle, güdülenmeyle, işe devamsızlıkla ve işe gecikmeyle (tardiness), iş kazalarıyla, psikolojik sağlıkla ve genel yaşam doyumuyla ilişkileri incelenmiş; iş doyumuna bağımlı, bağımsız, birlikte etkileşen değişken olarak çeşitli çözümlemeler uygulanmıştır (Dikmen, 1995: 116). İş doyumu kişinin işinden duyduğu hoşnutluk ya da hoşnut olmama durumudur. Tatmin duygusu ancak işin özellikleriyle, bireyin istekleri birbirine uyduğu zaman ortaya çıkmaktadır (Avşaroğlu, Deniz, & Kahraman, 2005: 117). İş doyumu, işgörenin işini doğru yapmasını etkileyen önemli bir faktördür. İlk iş doyumunu araştırmaları Birinci Dünya Savaşı yıllarında F.Taylor tarafından başlatılmıştır. Taylor'a göre az yorucu ve yüksek ücretli işler, işgörenin verimini artırmaktadır (Çarıkcı & Oksay, 2004: 161). İş doyumunu açıklamaya yönelik olarak geliştirilen kuramların birçoğu iş doyumunu ile güdülenme arasındaki ilişkiyi temel almaktadır. İş doyumunu ve güdülenme arasındaki ilişki Maslow, Herzberg, Adams ve Wroom tarafından ele alınmıştır. Maslow "*İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı*"nda insan ihtiyaçlarının hiyerarşik bir yapı içerisinde ortaya çıktığını, her bir ihtiyacın bir önemi olduğunu ve belli bir ölçüde karşılanması gerektiğini, karşılandığında ise doyumun yaşandığını açıklamaktadır. Wroom, iş doyumunun oluşmasında kişilerin sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında farklılıkların dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedir. Adams "*Eşitlik Kuramı*"nda kişilerin aynı düzeyde ve aynı koşullarda çalıştıkları kişilerle kendilerini karşılaştırdıklarını, bu doğrultuda da elde ettikleri ücret ve çeşitli olanaklar açısından eşit olup olmadıklarına bağlı olarak iş doyumunu ya da

doyumsuzluğunun geliştiğini öne sürmektedir (Eğinli, 2009: 37). Çalışanın iş doyumunu arttıkça işletmelerin de verimlilikten fayda sağladıkları belirtilmektedir. Çalışan memnuniyeti arttıkça, işten ayrılma oranı azalmakta, verim ve performans yükselmektedir (Mecek, 2020: 3979; Paksoy, 2007: 140). İşinden memnun olmayanlar düşük verim ve performansla çalışarak görevlerini yerine getirmeye çalışmaktadır. Oysa örgütlerde temel amaç çalışanların performanslarından olabildiğince yararlanmaktır. Özellikle bazı sektörlerde çalışanlardan üst düzeyde verim almak yalnızca örgütlerin değil toplumun gelişmesi adına önemlidir. Eğitim sektörü bu kurumların başında gelmektedir. Geleceğin nesillerinin yetiştirildiği bu sektörde keyifle çalışan öğreticilerin genç nesillerin donanımlı yetişmesindeki katkısı tartışılmaz (Öztürk & Şahbudak, 2015: 495). İş doyumunu tükenmeyi etkileyen önemli bir etkidir. İş doyumunu yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi gibi kişisel özelliklerin yanı sıra, yapılan işin içeriği, ücret politikası, çalışma koşulları gibi kurumsal ve çevresel etkenler etkilemektedir (Musal, Elçi & Ergin, 1995: 3). İş doyumunu ve performans arasındaki ilişki incelendiğinde iki şekilde açıklama getirilmektedir. Birincisi, kişinin işte yüksek performans göstermesi durumunda işyeri tarafından ödüllendirildiği ve bu nedenle de yüksek iş doyumuna ulaştığı açıklanabilir. İkincisi ise, yüksek iş doyumunu hisseden kişinin yüksek bir performans sergilemesi söz konusu olmaktadır. Buna göre de kişi işinden doyum elde ettikçe iş performansında bir artış görülmektedir (Telman & Ünsal, 2004: 21). İş doyumunu bireyin kendi fizyolojik, psikolojik durumuna, çalışma ortamına ve koşullarına, iş arkadaşlarına ve iş gereklerine göre değişiklik gösterir. İşletmelerde kaliteyi ve verimliliği arttırmak için iş doyumunu yönetimdekilerin odak noktası olmuştur (Küçük, 2014: 6). İş doyumsuzluğunun, genel yaşam doyumunu, fiziksel sağlık ve ruhsal sağlık üzerine olumsuz etkilerinin yanı sıra, işe devamsızlık, işten ayrılma, iş veriminin düşmesi gibi örgütsel etkileri de olabilmektedir (Durmuş & Günay, 2007: 140).

Yöntem

Bu araştırmanın evrenini Ankara ilinde bulunan Posta Telgraf Telefon (PTT) Genel Müdürlüğünde görev yapan 91 kadın 111 erkek olmak üzere toplam 202kamu personeline 2020 yılı aralık ayında Covid 19 salgını döneminde ve salgın tedbirleri kapsamında, rastgele (random) metoduyla seçilerek, gönüllük esasına göre çalışmanın evrenini oluşturmuşlardır.

Araştırmada katılımcılara anket uygulaması yapılmıştır. Çalışmada, yedi adet demografik soru yanında, ayrıca gönüllü onam formu oluşturulmuştur. Çalışmadaki kariyer memnuniyeti ölçeğinin Türkçe örgütsel davranış yazınında gelecekteki araştırmalara faydası olacağı umulmaktadır. Bu çalışma ile kariyer memnuniyetini ölçmek üzere sıklıkla kullanılan Greenhaus, Parasuraman ve Wormly (1990) tarafından geliştirilen Kariyer Memnuniyeti Ölçeği kullanılmıştır. 5'li Likert tipi (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4=Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum)

olup, bu ölçek “Kariyerimde ulaştığım başarıdan memnunum.” gibi 5 ifade-den oluşmaktadır. Araştırmada bu ölçeğin güvenilir bir ölçek (Cronbach’s Alpha= 0.83) olduğu sonucuna varılmıştır. Bir ölçeğin güvenilir olması için Cronbach’s Alpha değerinin 0.70’üzerinde olması gerekir (Nunnaly, 1978), iş tatminini ölçmek üzere 36 adet sorudan oluşan bir ölçek yer almaktadır. Anket sorularının cevapları için (1= kesinlikle katılmıyorum, 5=kesinlikle katılıyorum) arasında 1-5 tipi Likert ölçeği kullanılmaktadır. Yukarıdaki modelde verilen hipotezlerin test edilmesi amacıyla geliştirilen anket formunda, iş tatmini ölçeği Yelboğa’nın (2009) çalışmasından uyarlanmaktadır. Veri toplama formları, kamu çalışanlarıyla yüz yüze görüşülerek (Covid 19 salgınından dolayı sosyal mesafe ve maske kuralına bağlı kalarak) araştırmanın amacı açıklanıp, onamları alındıktan sonra doldurulacaktır. Ayrıca kamu çalışanlarının yalnız kendi bilgilerini yazmaları, birbirlerinden etkilenmemeleri konusunda da açıklama yapılarak uygulanmıştır.

Araştırmada toplanan verilerin analizi için SPSS 21.0 programından yararlanılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde betimsel istatistikler olan aritmetik ortalama, frekans, standart sapma ve yüzde değerlerine bakılmıştır. Bu çalışma için parametrik analizlerin yapılıp yapılmayacağını belirlemek için öncelikle ölçek verilerinin normal dağılım gösterip göstermediğine bakılmıştır. Analiz sonucunda normal dağılım grafikleri ile birlikte basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerleri hesaplanmış sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: Kariyer memnuniyeti ölçeği ve iş doyumu ölçeği için elde edilen çarpıklık ve basıklık değerleri.

	Skewness (Çarpıklık)	Kurtosis (Basıklık)
Kariyer Memnuniyeti Ölçeği	-0,042	0,215
İş Doyumu Ölçeği	0,384	2,902

Normal dağılım analizi sonucunda Tablo 1’de görüldüğü gibi kariyer memnuniyeti ölçeği için çarpıklık ve basıklık değerleri -2 ile +2 arasında yer almaktadır. İş doyumu ölçeği için elde edilen çarpıklık değeri -2 ile +2 arasında olmakla birlikte basıklık değeri +2’nin üzerinde görülmektedir. Normal dağılım grafikleri de incelenmiş ve bu sonuçlara göre kariyer memnuniyeti ve iş doyumu ölçeğinden elde edilen verilerin normal dağılım gösterdiğini söyleyebiliriz. Buna göre normal dağılım gösteren kariyer memnuniyeti ve iş doyumu ölçeğinde ikili karşılaştırmalar için bağımsız T testi, çoklu karşılaştırmalar için Tek Yönlü Anova testi ve post hoc testi olarak Tukey testi kullanılmıştır.

Tablo 2:Kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu ölçeceği için 5'li likert ölçeği için 5'li likert ölçek aralıkları.

Ağırlık	Seçenek	Sınırlar
1	Kesinlikle katılmıyorum	1,00 – 1,80
2	Katılmıyorum	1,81 – 2,60
3	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	2,61 – 3,40
4	Katılıyorum	3,41 – 4,20
5	Kesinlikle katılıyorum	4,21 – 5,00

Araştırmaya katılan kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu düzeylerini belirlemek için kullanılan ankette 5'li likert tipi ölçek kullanılmış olup elde edilen ortalama değerlerin yorumlanmasında kullanılacak ölçek aralıkları aşağıdaki Tablo 2'de verilmiştir.

Analiz ve Bulgular

Tablo 3: Örneklem grubuna ait demografik bilgiler.

		f	%
Yaşınız	24-29	67	33,2
	30-35	72	35,6
	36-40	35	17,3
	41 ve üzeri	28	13,9
Cinsiyetiniz	Kadın	91	45,0
	Erkek	111	55,0
Kurumdaki hizmet süreniz	0-1 yıl	18	8,9
	2-5 yıl	96	47,5
	6-10 yıl	42	20,8
	11-15 yıl	26	12,9
	16 yıl ve üzeri	20	9,9
Boş zamanlarınızda ne yapmayı tercih edersiniz?	Kitap okurum	77	38,1
	Sinemaya giderim	37	18,3
	Tarihi yerleri gezerim	41	20,3
	Eğlence mekânlarına giderim	47	23,3
Kadronuz	Sözleşmeli	124	61,4
	Memur / Uzman	41	20,3
	Şef	18	8,9
	Müdür / Üst düzey yönetici	19	9,4
Günlük hayatta kendinizi nasıl tanımlarsınız?	Sessiz sakin	56	27,7
	Sosyal ve dışa dönük	89	44,1
	Hiperaktif (hareketli)	39	19,3
	Sinirli ve çabuk parlayan	18	8,9
Eğitim durumu	Lise ve öncesi	20	9,9
	Lisans	142	70,3
	Lisansüstü	40	19,8

Örneklem grubunun demografik bilgilerinin verildiği Tablo 3'e göre araştırmaya katılan kamu çalışanlarının %33,2'si 24-29 yaş, %35,6'sı 30-35 yaş arası olup katılımcıların çoğunun genç olduğunu söyleyebiliriz. Katılımcıların %45,0'i kadın, %55,0'i erkektir. Hizmet sürelerine bakıldığında %47,5'i 2-5 yıl, %20,8'i 6-10 yıl arası hizmete sahiptir. Araştırmaya katılan kamu çalışanlarının %38,1'i boş zamanlarında kitap okuduğunu belirtmiş olup diğer seçenekler birbirine yakın orandadır. Katılımcıların %61,4'ü sözleşmeli, %20,3'ü memur veya uzman olarak çalışmaktadır. Günlük hayatta kendilerini nasıl tanımladıklarına bakıldığında %44,1'i kendini sosyal ve dışa dönük olarak, %27,7'si sessiz sakin olarak tanımlamaktadır. Araştırmaya katılanların %70,3'lük bir çoğunluğu lisans mezunu, %19,8'i lisansüstü eğitim mezundur.

Tablo 4:Kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumu ölçeğinden elde edilen ortalama puanlar ve standart sapma değerleri

	N	ORT	SS
Kariyer Memnuniyeti	202	2,82	0,42
İş Doyumu	202	3,00	0,35
Ücret ve diğer haklar ve ödemeler	202	2,87	0,57
Terfi	202	2,77	0,78
Yönetici	202	3,14	0,77
Takdir ve ödüller	202	2,93	0,70
Faaliyet prosedürleri	202	2,97	0,67
İş arkadaşları	202	3,10	0,71
İşin doğası	202	3,06	0,67
İletişim	202	3,12	0,73

Araştırmaya katılan kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumu ölçeklerine verdikleri cevaplara göre elde edilen ortalama puanlar ve standart sapma değerleri Tablo 4'de verilmiştir. Kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ölçeği genel ortalama puanı $x=2,82\pm 0,42$ olarak elde edilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti düzeyinin orta seviyede olduğunu söyleyebiliriz. İş doyumu ölçeği genel ortalama puanı $x=3,00\pm 0,35$ olarak elde edilmiştir. Buna göre kamu çalışanlarının iş doyumu düzeylerinin de orta seviyede olduğunu söyleyebiliriz. İş doyumu ölçeğinin tüm alt boyutlarında da birbirine yakın değerler ile orta düzeyde bir iş doyumu olduğu görülmektedir.

Tablo 5:Kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ile iş doyumunu arasındaki ilişkiyi belirleyen Pearsonkorelasyon analizi sonuçları

Değişken (N=202)	İş Doyumu Ölçeği	R	p
Kariyer Memnuniyeti	İş Doyumu	0,360**	0,000
	Ücret ve diğer haklar ve ödemeler	0,182**	0,010
	Terfi	0,284**	0,000
	Yönetici	0,177*	0,012
	Takdir ve ödüller	0,219**	0,002
	Faaliyet prosedürleri	0,116	0,101
	İş arkadaşları	0,012	0,863
	İşin doğası	0,174*	0,013
	İletişim	0,270**	0,000

** Korelasyon çift yönlü 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

* Korelasyon çift yönlü 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Araştırmaya katılan kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ile iş doyumunu düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan korelasyon analizinde Pearson korelasyon katsayısına bakılmış ve sonuçlar Tablo 5’de verilmiştir. Buna göre kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti düzeyi ile iş doyumunu düzeyleri arasında **pozitif yönde zayıf** bir ilişki bulunduğu görülmektedir ($r = 0,360$ $p = 0,000$). İş doyumunu ölçeğinin alt boyutlarına bakıldığında ise; kariyer memnuniyeti ile ücret ve diğer haklar ve ödemeler boyutu arasında **pozitif yönde çok zayıf** bir ilişki ($r = 0,182$ $p = 0,010$), terfi boyutu arasında **pozitif yönde zayıf** bir ilişki ($r = 0,284$ $p = 0,000$), yönetici boyutu arasında **pozitif yönde çok zayıf** bir ilişki ($r = 0,177$ $p = 0,012$), takdir ve ödüller boyutu arasında **pozitif yönde zayıf** bir ilişki ($r = 0,219$ $p = 0,002$), işin doğası boyutu arasında **pozitif yönde çok zayıf** bir ilişki ($r = 0,174$ $p = 0,013$) ve iletişim boyutu arasında **pozitif yönde zayıf** bir ilişki ($r = 0,270$ $p = 0,000$) bulunduğu görülmektedir.

Tablo 6:Kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu cinsiyet değişkenine göre karşılaştıran T Testi sonuçları

	Cinsiyet	N	ORT	SS	t	P
Kariyer Memnuniyeti	Kadın	91	2,86	0,42	1,057	0,292
	Erkek	111	2,80	0,43		
İş Doyumu	Kadın	91	3,07	0,37	2,679	0,008 **
	Erkek	111	2,94	0,33		

Perihan GÖZÜM

Ücret ve diğer haklar ve ödemeler	Kadın	91	2,99	0,64	2,891	0,004 **
	Erkek	111	2,76	0,48		
Terfi	Kadın	91	2,75	0,79	-0,410	0,682
	Erkek	111	2,79	0,78		
Yönetici	Kadın	91	3,29	0,84	2,592	0,010 **
	Erkek	111	3,01	0,68		
Takdir ve ödüller	Kadın	91	3,05	0,70	2,195	0,029 **
	Erkek	111	2,83	0,69		
Faaliyet prosedürleri	Kadın	91	2,91	0,68	-1,265	0,207
	Erkek	111	3,03	0,67		
İş arkadaşları	Kadın	91	3,26	0,72	2,818	0,005 **
	Erkek	111	2,98	0,68		
İşin doğası	Kadın	91	3,12	0,66	1,236	0,218
	Erkek	111	3,01	0,68		
İletişim	Kadın	91	3,17	0,70	0,982	0,327
	Erkek	111	3,07	0,74		

** $P < 0,05$ düzeyinde anlamlı fark ifade etmektedir.

Araştırmaya katılan kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumu düzeylerini cinsiyet değişkenine göre değerlendirdiğimiz T testi analiz sonuçları Tablo 6'da verilmiştir. Yapılan T testi sonuçlarına göre kariyer memnuniyeti ölçeğinde kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Kamu çalışanlarının iş doyumlarına bakıldığında ise kadın çalışanların iş doyumu düzeylerinin ($x=3,07 \pm 0,37$) erkek çalışanlara göre ($x=2,94 \pm 0,33$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür. Alt boyutlara bakıldığında da; ücret ve diğer haklar ve ödemeler konusunda kadın çalışanların düzeylerinin ($x=2,99 \pm 0,64$) erkek çalışanlara göre ($x=2,76 \pm 0,48$) daha yüksek olduğu, yönetici boyutunda kadın çalışanların düzeylerinin ($x=3,29 \pm 0,84$) erkek çalışanlara göre ($x=3,01 \pm 0,68$) daha yüksek olduğu, takdir ve ödüller boyutunda yine kadın çalışanların düzeylerinin ($x=3,05 \pm 0,70$) erkek çalışanlara göre ($x=2,83 \pm 0,69$) daha yüksek olduğu ve iş arkadaşları boyutunda da kadın çalışanların düzeylerinin ($x=3,26 \pm 0,72$) erkek çalışanlara göre ($x=2,98 \pm 0,68$) daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($p < 0,05$).

Tablo 7: Kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu yaş değişkenine göre karşılaştıran tek yönlü anova testi sonuçları

	Yaş	N	ORT	SS	F	P	Fark
Kariyer Memnuniyeti	24-29	67	2,89	0,44	4,413	0,005**	1 - 4 3 - 4
	30-35	72	2,76	0,42			
	36-40	35	2,97	0,43			
	41 ve üzeri	28	2,64	0,29			
İş Doyumu	24-29	67	3,05	0,45	3,247	0,023**	1 - 4 3 - 4
	30-35	72	2,96	0,25			
	36-40	35	3,08	0,26			
	41 ve üzeri	28	2,84	0,36			
Ücret ve diğer haklar ve ödemeler	24-29	67	2,93	0,69	1,004	0,392	
	30-35	72	2,88	0,54			
	36-40	35	2,86	0,45			
	41 ve üzeri	28	2,70	0,44			
Terfi	24-29	67	2,84	0,75	2,467	0,063	
	30-35	72	2,71	0,78			
	36-40	35	3,00	0,73			
	41 ve üzeri	28	2,50	0,89			
Yönetici	24-29	67	3,24	0,87	0,713	0,545	
	30-35	72	3,12	0,71			
	36-40	35	3,05	0,74			
	41 ve üzeri	28	3,04	0,70			
Takdir ve ödüller	24-29	67	3,00	0,70	2,245	0,084	
	30-35	72	2,86	0,69			
	36-40	35	3,11	0,76			
	41 ve üzeri	28	2,71	0,60			
Faaliyet prosedürleri	24-29	67	2,99	0,70	1,904	0,130	
	30-35	72	3,01	0,61			
	36-40	35	3,09	0,65			
	41 ve üzeri	28	2,71	0,76			
İş arkadaşları	24-29	67	3,14	0,70	0,365	0,778	
	30-35	72	3,04	0,78			
	36-40	35	3,09	0,56			
	41 ve üzeri	28	3,19	0,74			
İşin doğası	24-29	67	3,03	0,66	1,072	0,362	
	30-35	72	3,01	0,65			
	36-40	35	3,24	0,60			
	41 ve üzeri	28	3,03	0,80			
İletişim	24-29	67	3,21	0,78	1,648	0,180	
	30-35	72	3,07	0,69			
	36-40	35	3,22	0,62			
	41 ve üzeri	28	2,89	0,79			

** $P < 0,05$ düzeyinde anlamlı fark ifade etmektedir.

Araştırmaya katılan kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu düzeylerini yaş değişkenine göre değerlendirdiğimiz Tek Yönlü Anova testi analiz sonuçları Tablo 7’de verilmiştir. Yapılan tek yönlü anova testi sonuçlarına göre kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu düzeylerinde yaş grupları arasında anlamlı farklar görülmüştür. Kariyer memnuniyeti ölçeğinde 24-29 yaş grubu çalışanların ($x=2,89\pm0,44$) ve 36-40 yaş grubu çalışanların ($x=2,97\pm0,43$) düzeylerinin 41 yaş üzerindeki çalışanlara göre ($x=2,64\pm0,29$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür ($p<0,05$). Aynı şekilde iş doyumunu ölçeğinde de 24-29 yaş grubu çalışanların ($x=3,05\pm0,45$) ve 36-40 yaş grubu çalışanların ($x=3,08\pm0,26$) düzeylerinin 41 yaş üzerindeki çalışanlara göre ($x=2,84\pm0,36$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür ($p<0,05$). Elde edilen bu verilere göre genç yaş gruplarındaki kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu düzeylerinin 40 yaş üzeri çalışanlara göre daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 8:Kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu hizmet süresi değişkenine göre karşılaştıran tek yönlü anova testi sonuçları

	Hizmet süresi	N	ORT	SS	F	P	Fark
Kariyer Memnuniyeti	0-1 yıl	18	2,78	0,60	1,920	0,109	
	2-5 yıl	96	2,87	0,40			
	6-10 yıl	42	2,79	0,43			
	11-15 yıl	26	2,88	0,34			
	16 yıl ve üzeri	20	2,61	0,39			
İş Doyumu	0-1 yıl	18	3,07	0,59	2,397	0,033**	2 - 5
	2-5 yıl	96	3,02	0,35			
	6-10 yıl	42	2,99	0,25			
	11-15 yıl	26	3,03	0,17			
	16 yıl ve üzeri	20	2,78	0,41			
Ücret ve diğer haklar ve ödemeler	0-1 yıl	18	3,05	0,69	1,984	0,098	
	2-5 yıl	96	2,92	0,61			
	6-10 yıl	42	2,79	0,49			
	11-15 yıl	26	2,86	0,43			
	16 yıl ve üzeri	20	2,60	0,53			
Terfi	0-1 yıl	18	2,82	0,89	2,955	0,021**	2 - 5 4 - 5
	2-5 yıl	96	2,87	0,70			
	6-10 yıl	42	2,63	0,83			
	11-15 yıl	26	2,97	0,76			
	16 yıl ve üzeri	20	2,31	0,87			
Yönetici	0-1 yıl	18	3,18	1,06	0,376	0,826	
	2-5 yıl	96	3,15	0,81			
	6-10 yıl	42	3,21	0,65			
	11-15 yıl	26	2,99	0,65			
	16 yıl ve üzeri	20	3,08	0,68			

Kamu Çalışanlarının Kariyer Memnuniyetlerinin İş Doyumuna Üzerine Etkisi

	Hizmet süresi	N	ORT	SS	F	P	Fark
Takdir ve ödüller	0-1 yıl	18	2,82	0,80	1,379	0,243	
	2-5 yıl	96	2,99	0,66			
	6-10 yıl	42	2,96	0,77			
	11-15 yıl	26	2,94	0,66			
	16 yıl ve üzeri	20	2,61	0,68			
Faaliyet prosedürleri	0-1 yıl	18	3,18	0,83	2,430	0,049**	1 - 5 2 - 5
	2-5 yıl	96	3,03	0,62			
	6-10 yıl	42	2,93	0,61			
	11-15 yıl	26	3,00	0,71			
	16 yıl ve üzeri	20	2,58	0,75			
İş arkadaşları	0-1 yıl	18	3,26	0,80	0,438	0,781	
	2-5 yıl	96	3,04	0,73			
	6-10 yıl	42	3,14	0,71			
	11-15 yıl	26	3,14	0,54			
	16 yıl ve üzeri	20	3,11	0,76			
İşin doğası	0-1 yıl	18	2,96	0,81	0,648	0,629	
	2-5 yıl	96	3,02	0,62			
	6-10 yıl	42	3,14	0,64			
	11-15 yıl	26	3,19	0,63			
	16 yıl ve üzeri	20	3,00	0,87			
İletişim	0-1 yıl	18	3,26	0,89	0,701	0,592	
	2-5 yıl	96	3,16	0,70			
	6-10 yıl	42	3,07	0,68			
	11-15 yıl	26	3,10	0,61			
	16 yıl ve üzeri	20	2,91	0,94			

** $P < 0,05$ düzeyinde anlamlı fark ifade etmektedir.

Araştırmaya katılan kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu düzeylerini hizmet süresi değişkenine göre değerlendirdiğimiz Tek Yönlü Anova testi analiz sonuçları Tablo 8'de verilmiştir. Yapılan tek yönlü anova testi sonuçlarına göre kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti düzeylerinde gruplar arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. İş doyumunu ölçeğine bakıldığında hizmet süresi 2-5 yıl arasında olan kamu çalışanlarının düzeylerinin ($x=3,02 \pm 0,35$) hizmet süresi 16 yıl ve üzeri olan çalışanlara göre ($x=2,78 \pm 0,41$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür ($p < 0,05$). İş doyumunu ölçeğinin alt boyutlarına bakıldığında ise terfi boyutu için hizmet süresi 2-5 yıl olan kamu çalışanlarının ($x=2,87 \pm 0,70$) ve hizmet süresi 11-15 yıl olan çalışanların ($x=2,97 \pm 0,76$) düzeylerinin hizmet süresi 16 yıl ve üzeri olan gruba göre ($x=2,31 \pm 0,87$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür ($p < 0,05$). Faaliyet prosedürleri boyutunda da hizmet süresi 0-1 yıl olan kamu çalışanlarının ($x=3,18 \pm 0,83$) ve hizmet süresi 2-5 yıl olan çalışanların ($x=3,03 \pm 0,62$) düzeylerinin hizmet süresi 16 yıl ve üzeri olan gruba göre ($x=2,58 \pm 0,75$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür ($p < 0,05$).

Tablo 9:Kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu boş zaman değerlendirme değişkenine göre karşılaştıran tek yönlü anova testi sonuçları

	Boş Zaman Değerlendirme	N	ORT	SS	F	P	Fark
Kariyer Memnuniyeti	Kitap okurum	77	2,87	0,46	2,807	0,041**	1 - 4
	Sinemaya giderim	37	2,88	0,40			
	Tarihi yerleri gezerim	41	2,86	0,34			
	Eğlence mekânlarına giderim	47	2,67	0,42			
İş Doyumu	Kitap okurum	77	3,05	0,42	1,217	0,305	
	Sinemaya giderim	37	2,96	0,28			
	Tarihi yerleri gezerim	41	2,99	0,25			
	Eğlence mekânlarına giderim	47	2,94	0,36			
Ücret ve diğer haklar ve ödemeler	Kitap okurum	77	2,92	0,63	0,614	0,607	
	Sinemaya giderim	37	2,89	0,47			
	Tarihi yerleri gezerim	41	2,81	0,51			
	Eğlence mekânlarına giderim	47	2,80	0,60			
Terfi	Kitap okurum	77	2,87	0,81	1,754	0,157	
	Sinemaya giderim	37	2,72	0,72			
	Tarihi yerleri gezerim	41	2,87	0,83			
	Eğlence mekânlarına giderim	47	2,57	0,72			
Yönetici	Kitap okurum	77	3,17	0,84	0,155	0,926	
	Sinemaya giderim	37	3,15	0,64			
	Tarihi yerleri gezerim	41	3,07	0,66			
	Eğlence mekânlarına giderim	47	3,12	0,84			
Takdir ve ödülleri	Kitap okurum	77	2,99	0,69	0,631	0,596	
	Sinemaya giderim	37	2,80	0,68			
	Tarihi yerleri gezerim	41	2,92	0,70			
	Eğlence mekânlarına giderim	47	2,94	0,75			
Faaliyet prosedürleri	Kitap okurum	77	3,04	0,71	0,426	0,735	
	Sinemaya giderim	37	2,94	0,62			
	Tarihi yerleri gezerim	41	2,95	0,74			
	Eğlence mekânlarına giderim	47	2,91	0,61			
İş arkadaşları	Kitap okurum	77	3,03	0,78	0,879	0,453	
	Sinemaya giderim	37	3,06	0,50			
	Tarihi yerleri gezerim	41	3,12	0,74			
	Eğlence mekânlarına giderim	47	3,24	0,71			

Kamu Çalışanlarının Kariyer Memnuniyetlerinin İş Doyumuna Üzerine Etkisi

İşin doğası	Kitap okurum	77	3,24	0,65	3,131	0,027**	1 - 4
	Sinemaya giderim	37	2,93	0,68			
	Tarihi yerleri gezerim	41	3,00	0,54			
	Eğlence mekânlarına giderim	47	2,93	0,74			
İletişim	Kitap okurum	77	3,13	0,78	0,811	0,489	
	Sinemaya giderim	37	3,19	0,66			
	Tarihi yerleri gezerim	41	3,18	0,55			
	Eğlence mekânlarına giderim	47	2,98	0,82			

** $P < 0,05$ düzeyinde anlamlı fark ifade etmektedir.

Araştırmaya katılan kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu düzeylerini boş zaman değerlendirme değişkenine göre değerlendirdiğimiz Tek Yönlü Anova testi analiz sonuçları Tablo 9'da verilmiştir. Yapılan tek yönlü anova testi sonuçlarına göre boş zamanımda kitap okurum diyen kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti düzeyleri ($x=2,87 \pm 0,46$) boş zamanımda eğlence mekânlarına giderim diyen çalışanlara göre ($x=2,67 \pm 0,42$) anlamlı bir şekilde daha yüksek görülmüştür ($p < 0,05$). İş doyumunu ölçeğinin alt boyutlarından işin doğası boyutu için de boş zamanımda kitap okurum diyen kamu çalışanlarının iş doyumunu düzeyleri ($x=3,24 \pm 0,65$) boş zamanımda eğlence mekânlarına giderim diyen çalışanlara göre ($x=2,93 \pm 0,74$) anlamlı bir şekilde daha yüksek görülmüştür ($p < 0,05$).

Tablo 10: Kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu kadro değişkenine göre karşılaştıran tek yönlü anova testi sonuçları

	Kadro	N	ORT	SS	F	P
Kariyer Memnuniyeti	Sözleşmeli	124	2,81	0,46	0,213	0,887
	Memur / Uzman	41	2,86	0,40		
	Şef	18	2,86	0,35		
	Müdür / Üst düzey yönetici	19	2,78	0,30		
İş Doyumu	Sözleşmeli	124	3,00	0,40	0,839	0,474
	Memur / Uzman	41	3,01	0,25		
	Şef	18	3,03	0,15		
	Müdür / Üst düzey yönetici	19	2,88	0,30		
Ücret ve diğer haklar ve ödemeler	Sözleşmeli	124	2,89	0,61	0,385	0,764
	Memur / Uzman	41	2,87	0,53		
	Şef	18	2,84	0,49		
	Müdür / Üst düzey yönetici	19	2,74	0,49		

Perihan GÖZÜM

	Kadro	N	ORT	SS	F	P
Terfi	Sözleşmeli	124	2,70	0,79	1,012	0,388
	Memur / Uzman	41	2,91	0,78		
	Şef	18	2,93	0,86		
	Müdür / Üst düzey yönetici	19	2,76	0,71		
Yönetici	Sözleşmeli	124	3,16	0,85	0,473	0,701
	Memur / Uzman	41	3,17	0,65		
	Şef	18	2,96	0,65		
	Müdür / Üst düzey yönetici	19	3,05	0,54		
Takdir ve ödüller	Sözleşmeli	124	2,95	0,70	0,220	0,883
	Memur / Uzman	41	2,93	0,71		
	Şef	18	2,85	0,68		
	Müdür / Üst düzey yönetici	19	2,84	0,73		
Faaliyet prosedürleri	Sözleşmeli	124	2,97	0,68	0,248	0,062
	Memur / Uzman	41	3,01	0,63		
	Şef	18	3,25	0,57		
	Müdür / Üst düzey yönetici	19	2,66	0,75		
İş arkadaşları	Sözleşmeli	124	3,16	0,69	0,725	0,538
	Memur / Uzman	41	3,02	0,73		
	Şef	18	2,96	0,86		
	Müdür / Üst düzey yönetici	19	3,04	0,63		
İşin doğası	Sözleşmeli	124	3,06	0,67	1,950	0,123
	Memur / Uzman	41	2,97	0,63		
	Şef	18	3,39	0,77		
	Müdür / Üst düzey yönetici	19	2,93	0,62		
İletişim	Sözleşmeli	124	3,12	0,78	0,413	0,744
	Memur / Uzman	41	3,20	0,62		
	Şef	18	3,08	0,54		
	Müdür / Üst düzey yönetici	19	2,97	0,78		

** $P < 0,05$ düzeyinde anlamlı fark ifade etmektedir.

Araştırmaya katılan kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu düzeylerini kadro değişkenine göre değerlendirdiğimiz Tek Yönlü Anova testi analiz sonuçları Tablo 10'da verilmiştir. Yapılan tek yönlü anova testi sonuçlarına göre farklı kadrolarda çalışan kamu çalışanlarının görüşleri arasında anlamlı bir fark görülmemiştir.

Tablo 11:Kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu kendilerini tanımlama değişkenine göre karşılaştıran tek yönlü anova testi sonuçları

	Kendini Tanımlama	N	ORT	SS	F	P	Fark
Kariyer Memnuniyeti	Sessiz sakın	56	2,78	0,50	0,354	0,787	
	Sosyal ve dışa dönük	89	2,84	0,39			
	Hiperaktif (hareketli)	39	2,84	0,40			
	Sinirli ve çabuk parlayan	18	2,87	0,36			
İş Doyumu	Sessiz sakın	56	2,94	0,39	1,975	0,119	
	Sosyal ve dışa dönük	89	3,03	0,28			
	Hiperaktif (hareketli)	39	2,94	0,34			
	Sinirli ve çabuk parlayan	18	3,13	0,52			
Ücret ve diğer haklar ve ödemeler	Sessiz sakın	56	2,84	0,60	0,284	0,837	
	Sosyal ve dışa dönük	89	2,86	0,56			
	Hiperaktif (hareketli)	39	2,85	0,54			
	Sinirli ve çabuk parlayan	18	2,98	0,66			
Terfi	Sessiz sakın	56	2,65	0,82	2,702	0,047	
	Sosyal ve dışa dönük	89	2,89	0,74			
	Hiperaktif (hareketli)	39	2,56	0,79			
	Sinirli ve çabuk parlayan	18	3,03	0,79			
Yönetici	Sessiz sakın	56	3,23	0,80	1,623	0,185	
	Sosyal ve dışa dönük	89	3,13	0,71			
	Hiperaktif (hareketli)	39	2,93	0,78			
	Sinirli ve çabuk parlayan	18	3,33	0,88			
Takdir ve ödüller	Sessiz sakın	56	2,81	0,73	0,948	0,418	
	Sosyal ve dışa dönük	89	2,99	0,69			
	Hiperaktif (hareketli)	39	2,90	0,67			
	Sinirli ve çabuk parlayan	18	3,03	0,73			
Faaliyet prosedürleri	Sessiz sakın	56	2,88	0,70	1,485	0,220	
	Sosyal ve dışa dönük	89	3,08	0,66			
	Hiperaktif (hareketli)	39	2,93	0,65			
	Sinirli ve çabuk parlayan	18	2,83	0,70			

	Kendini Tanımlama	N	ORT	SS	F	P	Fark
İş arkadaşları	Sessiz sakin	56	3,17	0,67	1,449	0,230	
	Sosyal ve dışa dönük	89	2,99	0,73			
	Hiperaktif (hareketli)	39	3,21	0,71			
	Sinirli ve çabuk parlayan	18	3,25	0,72			
İşin doğası	Sessiz sakin	56	3,06	0,71	1,203	0,310	
	Sosyal ve dışa dönük	89	3,12	0,66			
	Hiperaktif (hareketli)	39	2,88	0,58			
	Sinirli ve çabuk parlayan	18	3,14	0,77			
İletişim	Sessiz sakin	56	2,88	0,83	4,152	0,007**	1 - 4
	Sosyal ve dışa dönük	89	3,14	0,64			
	Hiperaktif (hareketli)	39	3,25	0,67			
	Sinirli ve çabuk parlayan	18	3,47	0,71			

** $P < 0,05$ düzeyinde anlamlı fark ifade etmektedir.

Araştırmaya katılan kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumu düzeylerini kendilerini tanımlama değişkenine göre değerlendirdiğimiz Tek Yönlü Anova testi analiz sonuçları Tablo 11’de verilmiştir. Yapılan tek yönlü anova testi sonuçlarına göre iş doyumu ölçeğinin iletişim boyutu için kendini sinirli ve çabuk parlayan olarak tanımlayan kamu çalışanlarının düzeylerinin ($x=3,47\pm 0,71$) kendini sessiz ve sakin olarak tanımlayan çalışanlara göre ($x=2,88\pm 0,83$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür ($p < 0,05$).

Tablo 12. Kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu eğitim durumu değişkenine göre karşılaştıran tek yönlü anova testi sonuçları

	Eğitim Durumu	N	ORT	SS	F	P	Fark
Kariyer Memnuniyeti	Lise ve öncesi	20	2,95	0,45	1,062	0,348	
	Lisans	142	2,81	0,42			
	Lisansüstü	40	2,80	0,43			
İş Doyumu	Lise ve öncesi	20	3,00	0,19	0,006	0,994	
	Lisans	142	2,99	0,36			
	Lisansüstü	40	2,99	0,39			
Ücret ve diğer haklar ve ödemeler	Lise ve öncesi	20	2,85	0,49	0,008	0,992	
	Lisans	142	2,87	0,58			
	Lisansüstü	40	2,86	0,59			

Kamu Çalışanlarının Kariyer Memnuniyetlerinin İş Doyumuna Üzerine Etkisi

	Eğitim Durumu	N	ORT	SS	F	P	Fark
Terfi	Lise ve öncesi	20	3,06	0,69	1,786	0,170	
	Lisans	142	2,76	0,75			
	Lisansüstü	40	2,66	0,94			
Yönetici	Lise ve öncesi	20	3,06	0,63	0,117	0,889	
	Lisans	142	3,15	0,79			
	Lisansüstü	40	3,13	0,76			
Takdir ve ödüller	Lise ve öncesi	20	3,18	0,80	1,595	0,206	
	Lisans	142	2,92	0,70			
	Lisansüstü	40	2,84	0,66			
Faaliyet prosedürleri	Lise ve öncesi	20	3,16	0,71	0,890	0,412	
	Lisans	142	2,96	0,66			
	Lisansüstü	40	2,94	0,69			
İş arkadaşları	Lise ve öncesi	20	2,75	0,61	3,423	0,035**	1 - 3
	Lisans	142	3,11	0,67			
	Lisansüstü	40	3,25	0,84			
İşin doğası	Lise ve öncesi	20	2,96	0,67	0,366	0,694	
	Lisans	142	3,06	0,66			
	Lisansüstü	40	3,12	0,71			
İletişim	Lise ve öncesi	20	2,99	0,38	0,354	0,702	
	Lisans	142	3,13	0,74			
	Lisansüstü	40	3,14	0,80			

** $P < 0,05$ düzeyinde anlamlı fark ifade etmektedir.

Araştırmaya katılan kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu düzeylerini eğitim durumu değişkenine göre değerlendirdiğimiz Tek Yönlü Anova testi analiz sonuçları Tablo 12’de verilmiştir. Yapılan tek yönlü anova testi sonuçlarına göre iş doyumunu ölçeğinin iş arkadaşları boyutu için lisansüstü eğitim mezunu olan kamu çalışanlarının düzeylerinin ($x=3,25\pm 0,84$) lise ve önceki eğitim mezunu olan çalışanlara göre ($x=2,75\pm 0,61$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür ($p < 0,05$).

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırmaya katılan kamu çalışanlarının %33,2’si 24-29 yaş, %35,6’sı 30-35 yaş arası olup katılımcıların çoğunun genç olduğunu söyleyebiliriz. Katılımcıların %45,0’i kadın, %55,0’i erkektir. Hizmet sürelerine bakıldığında %47,5’i 2-5 yıl, %20,8’i 6-10 yıl arası hizmete sahiptir. Araştırmaya katılan kamu çalışanlarının %38,1’i boş zamanlarında kitap okuduğunu belirtmiş olup diğer seçenekler birbirine yakın orandadır. Katılımcıların %61,4’ü sözleşmeli, %20,3’ü memur veya uzman olarak çalışmaktadır. Günlük hayatta kendilerini

nasıl tanımladıklarına bakıldığında %44,1'i kendini sosyal ve dışa dönük olarak, %27,7'si sessiz sakin olarak tanımlamaktadır. Araştırmaya katılanların %70,3'lük bir çoğunluğu lisans mezunu, %19,8'i lisansüstü eğitim mezundur. Kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu ölççeklerine verdikleri cevaplara göre elde edilen ortalama puanlar ve standart sapma değerleri kariyer memnuniyeti ölçeği genel ortalama puanlarına göre araştırmaya katılan kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti düzeyinin orta seviyede olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre kamu çalışanlarının iş doyumunu düzeylerinin de orta seviyede olduğunu söyleyebiliriz. İş doyumunu ölçeğinin tüm alt boyutlarında da birbirine yakın değerler ile orta düzeyde bir iş doyumuna olduğu görülmektedir. Kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ile iş doyumunu düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan korelasyon analizine göre kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti düzeyi ile iş doyumunu düzeyleri arasında **pozitif yönde zayıf** bir ilişki bulunduğu görülmektedir. İş doyumunu ölçeğinin alt boyutlarına bakıldığında ise; kariyer memnuniyeti ile ücret ve diğer haklar ve ödemeler boyutu arasında **pozitif yönde çok zayıf** bir ilişki, terfi boyutu arasında **pozitif yönde zayıf** bir ilişki, yönetici boyutu arasında **pozitif yönde çok zayıf** bir ilişki, takdir ve ödüller boyutu arasında **pozitif yönde zayıf** bir ilişki, işin doğası boyutu arasında **pozitif yönde çok zayıf** bir ilişki ve iletişim boyutu arasında **pozitif yönde zayıf** bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu düzeylerini cinsiyet değişkenine göre değerlendirdiğimiz T testi analiz sonuçlarına göre kariyer memnuniyeti ölçeğinde kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Küçük (2014), Akdeniz Üniversitesi Hastanesinde çalışan laboratuvar teknikerleri üzerinde yapmış olduğu çalışmada “yaş, eğitim seviyesi, cinsiyet değişkenlerine göre iş doyumları düzeyleri için belirleyici bir faktör olmadığı” sonucuna ulaşmıştır. Öztürk & Şahbudak (2015), akademisyenler üzerine yaptıkları çalışmalarında “cinsiyete göre iş doyum düzeyinin gruplar arasında farklılık oluşturmadığı tespit edildiği” sonucuna ulaşmışlardır. Kamu çalışanlarının iş doyumlarına bakıldığında ise kadın çalışanların iş doyumunu düzeylerinin erkek çalışanlara göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür. Orhaner Gündüz (2016), yaptığı araştırma sonucuna göre “cinsiyet duruma göre iş doyumunu farklılığı gözlenmediği” sonucuna ulaşmıştır. Alt boyutlara bakıldığında da; ücret ve diğer haklar ve ödemeler konusunda kadın çalışanların düzeylerinin erkek çalışanlara göre daha yüksek olduğu, yönetici boyutunda kadın çalışanların düzeylerinin erkek çalışanlara göre daha yüksek olduğu, takdir ve ödüller boyutunda yine kadın çalışanların düzeylerinin erkek çalışanlara göre daha yüksek olduğu ve iş arkadaşları boyutunda da kadın çalışanların düzeylerinin erkek çalışanlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu düzeylerini yaş değişkenine göre değerlendirdiğimiz Tek Yönlü Anova testi analiz sonuçlarına göre kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu düzeylerinde yaş grupları arasında anlamlı farklar görülmemiştir. Kariyer memnuniyeti ölçeğinde 24-29 yaş grubu çalışanların

ve 36-40 yaş grubu çalışanların düzeylerinin 41 yaş üzerindeki çalışanlara göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür. Aynı şekilde iş doyumunu ölçüğünde de 24-29 yaş grubu çalışanların ve 36-40 yaş grubu çalışanların düzeylerinin 41 yaş üzerindeki çalışanlara göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür. Mutlu (2020), otel çalışanları üzerine yaptığı çalışmada, çalışmamızda ulaştığımız sonuçlar dışında “yaş grupları ile kariyer memnuniyeti arasındaki ilişkilerin farklılaşmadığı” sonucuna ulaşmıştır. Elde edilen bu verilere göre genç yaş gruplarındaki kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu düzeylerinin 40 yaş üzeri çalışanlara göre daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu düzeylerini hizmet süresi değişkenine göre değerlendirdiğimiz Tek Yönlü Anova testi analiz sonuçlarına göre kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti düzeylerinde gruplar arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Boyar & Güngörmüş (2016), muhasebe meslek mensupları üzerine yaptıkları çalışmada “kariyerinden memnun olan muhasebe meslek mensuplarının UFRS değerlendirme ölçülerine yönelik bilgi düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişki tespit edildiği” sonucuna ulaşarak araştırmamızdaki bulgulardan farklı sonuçları ortaya koymuşlardır. İş doyumunu ölçüğüne bakıldığında hizmet süresi 2-5 yıl arasında olan kamu çalışanlarının düzeylerinin hizmet süresi 16 yıl ve üzeri olan çalışanlara göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür. İş doyumunu ölçüğünün alt boyutlarına bakıldığında ise terfi boyutu için hizmet süresi 2-5 yıl olan kamu çalışanlarının ve hizmet süresi 11-15 yıl olan çalışanların düzeylerinin hizmet süresi 16 yıl ve üzeri olan gruba göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür. Faaliyet prosedürleri boyutunda da hizmet süresi 0-1 yıl olan kamu çalışanlarının ve hizmet süresi 2-5 yıl olan çalışanların düzeylerinin hizmet süresi 16 yıl ve üzeri olan gruba göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür. Kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu düzeylerini boş zaman değerlendirme değişkenine göre değerlendirdiğimiz Tek Yönlü Anova testi sonuçlarına göre boş zamanımda kitap okurum diyen kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti düzeyleri boş zamanımda eğlence mekânlarına giderim diyen çalışanlara göre anlamlı bir şekilde daha yüksek görülmüştür. İş doyumunu ölçüğünün alt boyutlarından işin doğası boyutu için de boş zamanımda kitap okurum diyen kamu çalışanlarının iş doyumunu düzeyleri boş zamanımda eğlence mekânlarına giderim diyen çalışanlara göre anlamlı bir şekilde daha yüksek görülmüştür. Kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu düzeylerini kadro değişkenine göre değerlendirdiğimiz Tek Yönlü Anova testi analiz sonuçlarına göre farklı kadrolarda çalışan kamu çalışanlarının görüşleri arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Kamu çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu düzeylerini kendilerini tanımlama değişkenine göre değerlendirdiğimiz Tek Yönlü Anova testi analiz sonuçlarına göre iş doyumunu ölçüğünün iletişim boyutu için kendini sınırlı ve çabuk parlayan olarak tanımlayan kamu çalışanlarının düzeylerinin kendini sessiz ve sakin olarak tanımlayan çalışanlara göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür. Kamu

çalışanlarının kariyer memnuniyeti ve iş doyumunu düzeylerini eğitim durumu değişkenine göre değerlendirdiğimiz Tek Yönlü Anova testi analiz sonuçlarına göre iş doyumunu ölçeğinin iş arkadaşları boyutu için lisansüstü eğitim mezunu olan kamu çalışanlarının düzeylerinin lise ve önceki eğitim mezunu olan çalışanlara göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür.

Kaynakça

- Aktaş H. (2014). Kariyer Safhaları ve Demografik Değişkenler Bağlamında Kariyer Memnuniyeti ve Meslekî Bağlılık İlişkisi: Büro Yöneticileri, Yönetici Asistanları ve Sekreterler Üzerinde Bir Araştırma. *The Journal of Academic Social Science Studies*,26(1); 195-212.DOI:10.9761/JASSS2236
- Avşaroğlu S., Deniz M.E., & Kahraman A. (2005). Teknik Öğretmenlerde Yaşam Doyumu İş Doyumu ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1): 115-129.
- Boyar E. & Güngörmüş A.H. (2016). Muhasebe Meslek Mensuplarının Proaktif Kişilik Özelliklerinin, Kariyer Memnuniyeti İle UFRS' ye Bakış Açılı ve Bilgi Düzeyleri Üzerine Etkisi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*,70(1):55-66.
- Çankaya M. (2020). Kadın Sağlık Çalışanlarında Kültürel Değerler ile Kariyer Bağlılığı Arasındaki İlişkide Kariyer Memnuniyetinin Aracılık Rolü. *Turkish Studies – Social Sciences*, 15(4): 1779-1804.
- Çarıkcı, İ. & Oksay, A. (2004). Örgütsel Yapı ve Meslek Farklılıklarının İş Tatmini Üzerindeki Etkileri. Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 157-172.
- Çelik M. (2012). Konaklama İşletmelerinde Algılanan Örgütsel Adaletin Yenilikçi Davranışa Etkisinde Kariyer Memnuniyetinin Aracılık Etkisi. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt 14(2): 99-122.
- Çetin C. (2009). *İnsan Kaynaklarının Eğitimi ve Geliştirilmesi*. 1. Baskı, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Dikmen A.A. (1995). İş Doyumu ve Yaşam Doyumu İlişkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50(3): 115-140. DOI: 10.1501/SBFder_0000001851
- Eğinli A.T. (2009). Çalışanlarda İş Doyumu: Kamu ve Özel Sektör Çalışanlarının İş Doyumuna Yönelik Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3): 35- 52.
- Durmuş S. & Günay O. (2007). Hemşirelerde İş Doyumu ve Anksiyete Düzeyini Etkileyen Faktörler. *Erciyes Tıp Dergisi (Erciyes Medical Journal)*, 29(2): 139-146.
- Greenhaus J.H., Parasuraman S.& Wormly W.M. (1990). Effects of Race on Organizational Experiences, Job Performance Evaluations, and Career Outcomes. *Academy of Management Journal*, 33(1): 64-86.
- Judge T.A., Cable D.M., Boudreau J.W. & Bretz R.D. (1994), An Empirical Investigation of The Predictors of Executive Career Success, Center forAdvanced Human Resource

Studies, School of Industrial and Labor Relations, Cornell University, Ithaca, New York.

- Judge T.A., Cable D.M., Boudreau J.W. & Bretz R.D. (1995). An Empirical Investigation of The Predictors of Executive Career Success. *Personnel Psychology*, 48(3): 485-519.
- Küçük S. (2014). *Sağlık Çalışanlarında İş Doyumu ve İş Doyumunu Etkileyen Stres Faktörleri (Akdeniz Üniversitesi Hastanesi Laboratuvar Teknikerleri Örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lepnurm R, Dobson R, Backman A, & Keegan D. (2006). Factors Explaining Career Satisfaction Among Psychiatrists and Surgeons in Canada, *Can J Psychiatry*, 51(4): 243-255.
- Mecsek M. (2020). Kamu Görevlilerinin Ayrıldıkları Kuruma Karşı Görev Alma Yasağı: Kapsam ve Uygulaması. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(63): 3978-3990.
- Musal B., Elçi Ö.Ç., & Ergin S. (1995). Uzman Hekimlerde Mesleki Doyum. *Toplum ve Hekim*, 10(68): 2-7.
- Mutlu H. (2020). *Kariyer Gelişiminin Kariyer Bağlılığı ve Kariyer Memnuniyeti Üzerindeki Etkileri: Otel Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nunnally J.C. (1978). *Psychometric theory*, 2nd edn. McGraw-Hill. New York.
- Orhaner Gündüz G. (2015). *Banka Çalışanlarında İş Doyumu ve İş Doyumunun Örgütsel Bağlılığa Etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Öztürk M. & Şahbudak E. (2015). Akademisyenlikte İş Doyumu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40): 494-501.
- Paksoy M.H. (2007). Üniversitelerde Akademik Personelin İş Memnuniyeti: Harran Üniversitesi Örneği. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, 9(12): 138-151.
- Şencan, N.S. (2011). *Türk İlaç Sanayinde Çalışan Yöneticilerin Örgütsel Bağlılık ve İş Doyumlarına Yönelik Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Telman N. & Ünsal P. (2004). *Çalışan Memnuniyeti*, Epsilon Yayınevi, İstanbul.
- Yelboğa A. (2009). Validity and Reliability of The Turkish Version of The Job Satisfaction Survey (JSS). *World Applied Sciences Journal*, 6(8): 1066-1072.

Comparative Empirical Study for Islamic and Non-Islamic Emerging Economies

Mervan SELÇUK*

Sakarya University

Şakir GÖRMÜŞ**

Sakarya University

Murat GÜVEN***

Sakarya University

Abstract

The purpose of this study is to empirically investigate the relationships between CO₂ emissions, energy consumption, economic growth, trade openness, and urbanization within the framework of the Environmental Kuznets Curve (EKC) hypothesis for 11 Islamic and 11 non-Islamic Emerging Economies in the period of 1990-2018. For this purpose, the long-term relationship between variables is investigated for both country groups using MG, AMG, and CCEMG estimators. The results show that the effect of energy consumption on CO₂ is significantly positive in both country-specific and panel results. In non-Islamic emerging economies, there is a significantly positive relationship between urbanization and CO₂ for most country-specific and panel results, whereas the effect of urbanization on CO₂ is significantly negative for most country-specific and panel results in Islamic emerging economies. The effect of trade openness on CO₂ is significantly negative in most Islamic and non-Islamic emerging economies. In panel results, the effect of trade openness on CO₂ is significantly negative in non-Islamic emerging economies while it is insignificantly negative in Islamic emerging economies. The country-specific results within the framework of the EKC hypothesis show that the EKC hypothesis is valid for Malaysia and Kuwait in Islamic emerging economies as well as Argentina, China, and Thailand in non-Islamic emerging economies for all models. The panel results represent that the EKC hypothesis is

* PhD, Research Center for Islamic Economics and Finance, Sakarya University, mervanselcuk@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8384-373X

** Professor, Faculty of Political Sciences, Department of Public Finance, Sakarya University, sgormus@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1857-8682

*** Assistant Professor, Faculty of Arts and Sciences, Department of Statistics, Sakarya University, muratguven@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5604-4369

not valid for Islamic emerging economies in all models while valid for non-Islamic emerging economies in MG and AMG models.

Keywords

Islamic Countries, Ekc Hypothesis, Emerging Markets, Trade Openness, Urbanization

Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezinin İslami ve İslami Olmayan Gelişmekte Olan Ekonomiler İçin Karşılaştırmalı Olarak Analizi

Öz

Bu çalışmanın amacı, 11 İslami ve 11 İslami Olmayan gelişmekte olan ülkeler için Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) hipotezini dikkate alarak karbon emisyonları, enerji tüketimi, ekonomik büyüme, ticarete açıklık ve kentleşme arasındaki ilişkiyi karşılaştırmalı olarak incelemektir. Bu amaçla, MG, AMG ve CCEMG yöntemleri kullanılarak her iki ülke grubu için değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki araştırılmıştır. Sonuçlar, enerji tüketiminin CO2 üzerindeki etkisinin hem ülkeye özel hem de panel sonuçlarında anlamlı ve pozitif olduğunu göstermektedir. İslami olmayan gelişmekte olan ülkelerde, panel sonuçları için kentleşme ile CO2 arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki varken, İslami gelişmekte olan ülkelerin çoğunda ülkeye özgü ve panel sonuçları için kentleşmenin CO2 üzerindeki etkisi anlamlı ve negatiftir. Ticari açıklığın CO2 üzerindeki etkisi, İslami ve İslami olmayan gelişmekte olan ülkelerin çoğunda anlamlı ve negatiftir.

Anahtar Kelimeler

İslam Ülkeleri, Ekc Hipotezi, Gelişmekte Olan Ülkeler, Ticari Açıklık, Kentleşme

Introduction

The global greenhouse gases (GHG), including carbon emissions trend, have increased since the beginning of the last century compared to the three previous decades due to the increase in carbon emissions from China and other emerging countries. In the year 2018, the world's biggest CO₂ emitters are China, the United States, India, Russia, Japan, and European Union countries. These countries are composed of 51% of the earth population and 65% of global GDP, whereas energy consumption of these countries accounts for about 80% of total global energy consumption and 67.5% of total global CO₂ emission (Olivier & Peters, 2018; S. Wang et al., 2016). Therefore, atmospheric residues of GHG have increased significantly and caused a natural greenhouse effect, which adversely affects life in the world. Despite the treaties on reducing greenhouse gas levels, carbon emissions are still the primary cause of global warming and increasing worldwide day by day. It is thought that environmental pollution in a country is not only dependent on income but also on factors such as energy consumption, population growth, urbanization, and trade openness (Crippa et al., 2019; Yasin et al., 2020b; Yasmeen et al., 2020; Zameer et al., 2020).

As a result of the rapid increase in GHG, including CO₂, the world faces many problems such as climate change and global warming. The Kyoto Protocol, signed in 1997 by 160 countries in Japan, is a milestone to reduce GHG. Each country has a responsibility to reduce current carbon emissions to an acceptable level. Each country groups' ability and priority to deal with climate change not only depend on their economic development level but also social factors such as religion. Although Islamic and non-Islamic Emerging Markets signed the Kyoto protocol to curb emission levels, there is still a long way to go.

After the signing of the Paris Agreement in 2015, most countries have reached an agreement on developing a low-carbon economy. For example, The Chinese government aims to reduce carbon intensity by 60–65% until 2030, according to its 13th Five-year Plan (Shahbaz et al., 2020).

The relation between CO₂, energy consumption, and economic growth has received attention and the achievement of sustainable GDP growth has gradually become a major global concern over the recent years. However, policy-makers and scientists' concern regarding environmental pollution has also increased at the same time. In this context, the effects of GDP and energy

consumption on environmental pollution have been investigated with the Environmental Kuznets Curve (EKC) hypothesis (Aydin & Turan, 2020; Destek et al., 2018; Dogan & Inglesi-Lotz, 2020; Gormus & Aydin, 2020; Pata & Aydin, 2020; Yasin et al., 2020b). According to this hypothesis, environmental pollution increases to a point as income increases, then environmental pollution decreases. Hence, the relationship between environmental pollution and GDP is revealed (Grossman & Krueger, 1995).

The relevant literature has shown that our study is unique in terms of the sample. There are a lot of studies about EKC in the literature which are investigated different single countries and country groups with different variables but there are no studies focusing on Islamic emerging economies and comparing them with non-Islamic emerging economies. We believe that it is a research gap in the existing literature. This study provides a novel and comparative study to fill up this research gap.

The purpose of this study is to explain the association between CO₂, economic growth, energy consumption, urbanization, and trade openness within the framework of the EKC hypothesis for 11 Islamic and 11 non-Islamic emerging economies in the period of 1990-2018. We employ Augmented Mean Group Estimator (AMG), Common Correlated Effects Mean Group Estimator (CCE-MG), and Mean Group Estimator (MG) to obtain panel and country-specific results.

In the first part of the study, we examined the literature and the studies done so far. The relevant literature has shown that our study is unique in terms of the selected country group. The second part deals with the perspective of Islam towards the environment. The econometric methods and data are stated in the third section. Empirical results are presented in the fourth section. The discussion and the conclusion parts are the last parts of the study.

Literature Review

Numbers of studies have been carried out on the relationships between economic growth, energy consumption, and environmental pollution since Kraft and Kraft's (1978) study. This study has been extended using novel variables, new countries or country groups, and up-to-date econometric techniques (Destek et al., 2018; Dogan & Inglesi-Lotz, 2020; Gormus & Aydin, 2020; Pata & Aydin, 2020; Yasin et al., 2020b; Yasmeen et al., 2020; Zameer et al., 2020). There are many studies that investigate the EKC hypothesis employing carbon emission. Özokcu & Özdemir (2017) examine the association between income, energy consumption and CO₂ in the framework of the EKC hypothesis in the period of 1980-2010 for 26 OECD and 52 emerging economies employing panel data estimation techniques. The findings demonstrate that the EKC hypothesis is not valid for these countries.

Bölük and Mert (2015) tested the validity of the EKC hypothesis considering renewable energy and GDP during 1961-2010 for Turkey. Results from Autoregressive Distributed Lag (ARDL) approach shows that the EKC hypothesis was valid in Turkey during the period, and the turning point determined 9920 US Dollar. Jalil and Feridun (2011) examine the effect of economic growth and energy consumption on environmental pollution in China from 1953 to 2006 using ARDL. The results show that the EKC hypothesis is valid for China. Shujah-ur-Rahman et al. (2019) investigate the EKC hypothesis considering real income and energy consumption for Pakistan during 1970-2016. Results from the ARDL approach show that the EKC hypothesis is valid for the first case without interaction effect but not valid in second estimations with an interaction effect.

The EKC hypothesis is also tested for novel variables such as energy consumption, urbanization, and trade openness. Yasin et al.'s (2020) study investigates the effect of urbanization, trade openness, and energy consumption on the ecological footprints to check whether the EKC hypothesis is valid or not for 110 countries in the period of 1996–2016. Results from panel EGLS and multi-step A-B GMM show that the EKC hypothesis is valid in both developed and less developed countries. Yasin et al. (2020b) also examine the effect of urbanization, and trade openness on CO₂ emission for 59 less-developed countries in the period of 1996–2016. Empirical results of A-B GMM confirmed the EKC hypothesis for these countries.

Zhang et al. (2017) investigate the validity of the EKC hypothesis considering trade openness, energy consumption, and economic growth in newly 10 industrialized countries between 1971 and 2013, employing A-B GMM model. The findings show that the EKC hypothesis is valid for these countries. In addition, trade openness is significant and negatively associated with CO₂. Economic growth and energy consumption have a positive impact on CO₂.

Al-Mulali and Ozturk's (2015) study is extended by Charfeddine and Mrabet (2017), adding ecological footprint to the EKC hypothesis. Considering energy consumption, economic growth, and urbanization for 15 MENA countries during 1975-2007, results from FMOLS and DOLS estimators demonstrate that the EKC hypothesis is valid for the whole sample. Contrary to expectations, urbanization is negatively associated with environmental degradation.

Moreover, the EKC hypothesis has been tested for different country groups such as Emerging economies, developed countries, less-developed countries, BRIC, G7, etc. To fill up the gap in the literature, our study focuses on the validity of the EKC hypothesis in Islamic and non-Islamic emerging economies. Bozoklu et al. (2019), Cetin (2018), Hove and Tursoy (2019), Yasin et al. (2020), and Raza et al. (2020) have investigated the validity of the EKC for emerging market economies with different variables and different periods. Bozoklu et al. (2019) examined the validity of the EKC hypothesis for 15 emerging

markets in the 1960-2014 period. The results from non-linear cointegration analysis show that the EKC hypothesis is valid for China, Colombia, India, South Korea, and the Philippines. Cetin (2018) investigated the EKC hypothesis in emerging markets and developed countries for the period from 1990 to 2011. Empirical results show that EKC is valid for only developed countries. Raza et al. (2020) tested the EKC hypothesis using panel data techniques in Next-11 and BRICS countries, also considered as emerging economies, in the period of 1990-2015. Empirical results support the EKC hypothesis in emerging countries. Hove and Tursoy (2019) tested the EKC hypothesis for 24 emerging markets in between 2000 and 2017 using panel GMM model. The empirical findings support the EKC hypothesis for emerging markets.

Shahbaz et al. (2016) investigate the causality among carbon dioxide (CO₂) emissions, energy consumption, and economic growth taking into account the EKC hypothesis employing time-varying Granger causality in the Next 11 countries for the period from 1972 to 2013. The results indicate that the EKC hypothesis is valid for Indonesia and Turkey. The results also show that there is the unidirectional time-varying Granger causality running from economic growth to CO₂ emissions in these countries.

Narayan and Narayan (2010) check the EKC hypothesis for 43 developing countries employing the panel cointegration and the panel long-run estimation techniques in the period of 1980–2004. Results showed that the EKC hypothesis holds only for the Middle Eastern and South Asian countries. Khat-tak et al. (2020) test the EKC hypothesis for BRICS employing CCEMG and AMG for the period of 1980–2016. The results show that the EKC hypothesis is valid for all the BRICS economies except for India and South Africa. Riti et al. (2017) test the validity of the EKC hypothesis for China over the period 1970–2015. The results confirm the validity of the EKC hypothesis.

Yavuz (2014) tests the EKC hypothesis for Turkey using the Gregory-Hansen cointegration technique in the period of 1960 to 1978 and 1979 to 2007. The results show that the EKC hypothesis is valid in both periods. Hasanov et al. (2019)'s results show that the EKC hypothesis for Kazakhstan is not valid in the period of 1992-2013.

Islamic Perspective on the Environment

Natural resources are considered as a valuable asset given by the earth to human beings play as a critical role in human society and economic development (R. Wang et al., 2019). According to the Islamic economy, all the natural resources are created by Allah and are devoted to humanity. Therefore, Muslims have to use these natural resources in line with Islamic economics rules.

In a broad definition, Islamic economics is the science that studies human behavior and economic problems based on Islamic perspectives such as the Qur'an, Sunnah, Ijma, and Qiyas. There are several differences between the

teaching of Islamic economics and Conventional economics. Contrary to Conventional economics, Islamic economics assumes the abundance of resources and the limited needs of people. Muslims are not only utilizing and managing the resources of the universe for their own benefit but also for the welfare of society. Also, Islamic economics try to maximize the utility of human both in the present world and in the hereafter.

Last three decades, environmental problems have increased due to mass production and construction. Conventional economics has developed a new discipline called “Environmental Economics” and published several academic journals to study all aspects of environmental problems. Despite these efforts, environmental problems continue to increase and become a threat to the universe. In contrast to Conventional economics literature, Islamic economics literature has made a relatively minor contribution to environmental problems. Most Islamic scholars have focused on the religious and moral aspects of the subject in general (Asutay, 2013; Goktas & Chowdury, 2019; Kamla et al., 2006). Islamic economics literature is far away from developing a discipline about the environment, offering practical solutions or policies to address the problem.

According to Islamic thought, One Supreme Being (Allah) created the whole universe in balance. Allah says in the Quran: “He created man and taught him clear expression. The sun and the moon both run with precision. The stars and trees bow down in prostration. He erected heaven and established the balance so that you would not transgress the balance. Give just weight; do not skim the balance. “He” laid out the earth for all living creatures” (Al-Rahman, 55:3-9). As a part of the universe, environmental protection and balance become Muslim’s religious duty (Akhtar, 1996). Therefore, Muslims are responsible for maintaining and conserving the environment for both current and future generations.

The excessive use of natural resources and waste productions are two leading causes responsible for an environmental imbalance in the universe. Since Islam emphasizes the benefit of society over the benefit of individuals, companies and individuals should protect and maintain the environment even if doing so negatively will affect their own benefits. Unfortunately, most of companies and individuals protect the environment from attracting environment-sensitive of customers and from avoiding fines instead of as a religious duty or moral responsibility (Salem et al., 2012).

The use of natural resources for production and consumption is allowed for “no injury or do no harm” criteria. According to Bani Sadr, those criteria have three dimensions Salem et al. (2012)

- i. *Since One Supreme Being (Allah) created the whole universe in balance, any overuse of human and natural resources may create an imbalance in the universe and are prohibited by Islam. The Quran mentions that people are chosen as vicegerent of Allah, and they have to act as Allah asks them (Akhtar, 1996).*
- ii. *Many traditions of the Prophet underline the fellow-feeling and brotherhood between Muslims. "A Muslim is a brother of another Muslim; he neither wrongs him nor leaves him without help" narrated by al-Bukhari (Al-Bukhari, 2020). In Prophet traditions, Muslims care for one another and guarantee that their actions will not harm others (Akhtar, 1996). Producers and consumers with the spirit of fellow-feeling and brotherhood do not base their production and consumption decisions on profit and utility maximization. Instead, they try to maximize society's welfare and not harm others. Hence, environmental problems such as global warming, pollutions will be reduced.*
- iii. *As stated in the Quran, the conservation of natural resources is an obligation for all Muslims, and wastefulness is a sinful act in Islam. Allah says in the Quran: "O children of Adam! Wear your beautiful apparel at every time and place of prayer; eat and drink: But waste not by excess, for Allah loveth not the wasters." (Al-A'raf, 7:31). God created the whole universe and chose the Muslims as trusteeship. As a trusteeship, Muslims should act according to the wish of God. Muslims cannot waste resources and should protect the environment in any case. Also, the traditions of the Prophet orders Muslims not to waste and protect the environment. "There is none better amongst the believers who plants a tree from which a person, or an animal eats thereof. It is regarded as having given a charitable gift for which there is great recompense." narrated by al-Bukhari (Al-Bukhari, 2020).*

In addition to the above criteria, Muslims believe accountability in the after-life. This belief will affect the decision of Muslims in such a way that tries to maximize welfare not only in this life but also afterlife (Shaikh, 2013). Therefore, afterlife accountability encourages positive change in the behavior of Muslims and thus helps him no harm to the environment.

Islamic financial instruments have developed, and environmentally friendly products have emerged. Green Sukuk can be given as an example of these products. Although they have a small share in the total Sukuk market, the interest in these products is increasing due to environmentally sensitive investments such as renewable energy projects (Campisi et al., 2018; Mat Rahim & Mohamad, 2018).

Data and Econometric Methods

Data

The data was collected from the World Bank's 2020 World Development Indicators data set. The data set includes 22 emerging markets countries for the period of 1990-2018. We select CO₂ (metric tons per capita), energy use (kg

of oil equivalent per capita), and GDP per capita (constant 2010 US\$) over the period. CO2 emissions are those stemming from the burning of fossil fuels, and the manufacture of cement, The GDP per capita is measured in US dollars at 2010 prices, and the Energy use is measured in kg of oil. Trade is the sum of exports and imports of goods and services measured as a share of GDP. The urban population refers to the percentage of people living in urban areas. Table 1 provides all these abbreviations.

Table 1. Abbreviations and Sources

	Description	Source
CO₂	CO2 emissions (metric tons per capita)	World Bank Development Indicators
Energy	Energy use (kg of oil equivalent per capita)	World Bank Development Indicators
GDP	GDP per capita (constant 2010 US\$)	World Bank Development Indicators
Urbanization	Urban population (% of total population)	World Bank Development Indicators
Trade Openness	Trade (% of GDP)	World Bank Development Indicators

We classify Islamic countries depending on their membership of the Organisation of Islamic Cooperation (OIC). Turkey, Egypt, Iran, Kazakhstan, Kuwait, Qatar, United Arab Emirates, Saudi Arabia, Pakistan, Malaysia, and Indonesia are considered as Islamic emerging economies (Organisation of Islamic Cooperation, 2020). On the other hand, non-Islamic emerging economies were chosen depending on the non-Muslim population rate. With respect to this classification, Argentina, Brazil, Chile, China, India, Mexico, South Korea, Peru, Russia, Thailand, and Vietnam have more than %85 non-Muslim population over the total population, which are considered as non-Islamic emerging economies (Pew Research Center, 2017).

Table 2 shows a statistical summary associated with the actual values of three variables for each country group. When we look at the variables of the country groups, it is seen that there are huge differences between Islamic Emerging Economies and non-Islamic Emerging Economies. The highest means of CO2, energy use, and GDP per capita are in Islamic Emerging Markets.

Table 2. Descriptive statistics

Islamic Emerging Economies					
	CO_2	Energy	GDP	Urbanization	Trade Openness
Mean	13.89	4830.16	19312.04	66.78	80.13
Median	7.170	2522.33	8186.50	66.60	67.81
Maximum	70.04	22120.40	69679.10	100	220.41
Minimum	0.62	397.10	741	30.58	25.31
Std. Dev.	15.70	5236.33	21779.99	21.05	44.29
Jarque-Bera, Prob.	188.64***	116.90***	69.03***	16.17***	77.48***
Observations	319	319	319	319	319
Number of Countries	11	11	11	11	11
Non-Islamic Emerging Economies					
	CO_2	Energy	GDP	Urbanization	Trade Openness
Mean	4.10	1707.79	7193.62	63.36	59.38
Median	3.56	1413.73	7206.21	73.85	50.95
Maximum	13.98	5928.66	26761.90	91.87	208.31
Minimum	0.30	260.79	433.28	20.26	13.75
Std. Dev.	3.33	1392.32	5277.43	23.42	36.47
Jarque-Bera, Prob.	78.78***	106.99***	98.49***	41.26***	169.75***
Observations	319	319	319	319	319
Number of Countries	11	11	11	11	11

The values of the variables vary from country to country. Qatar has the biggest GDP per capita in all these countries. Qatar's energy consumption is the biggest in response to this; it is the biggest emitter of CO₂ per capita in these 22 emerging markets, which are 11 Islamic and 11 non-Islamic emerging economies. Among non-Islamic emerging economies, South Korea has the highest GDP per capita; on the other hand, Russia has the highest energy consumption and the biggest emitter, CO₂.

When we examine the data of the emerging markets, we find that countries have oil and natural gas reserves which use oil to produce energy. As a result, these countries provide energy production from oil and its derivatives, where CO₂ rates are high.

Econometric Methods

The relationship between the CO₂, Energy, GDP, GDP², Urbanization, and Trade Openness for 11 Islamic and 11 non-Islamic emerging economies can be specified within the panel framework (Baltagi, 2013) as:

$$CO_{2it} = \alpha_{it} + \beta_1 Energy_{it} + \beta_2 GDP_{it} + \beta_3 GDP_{it}^2 + \beta_4 Urbanization_{it} + \beta_5 TradeOpenness_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Where t = 1990, 1991 ... 2018 and i = 1, 2, ... 11

T denotes the yearly time and i represents the individual country in this panel data model.

α_{it} is the constant. $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4$ and β_5 are the coefficients of Energy, GDP, GDP², Urbanization and Trade Openness, respectively. ε_{it} shows individual-specific error terms.

We provide the description of the variables as:

- CO_{2it} : Carbon dioxide emissions (metric tons per capita)
- $Energy_{it}$: Energy use (kg of oil equivalent per capita)
- GDP_{it} : Gross domestic product per capita (constant 2010 US\$)
- GDP_{it}^2 : Gross domestic product per capita square (constant 2010 US\$)
- $Urbanization_{it}$: Percentage of urban population
- $TradeOpenness_{it}$: Trade is the sum of exports and imports of goods and services measured as a share of GDP.

In this paper, we use the recently developed Augmented Mean Group Estimator (AMG) developed by Eberhardt and Teal (2010) and Eberhardt and Bond (2009) with common Correlated Effects Mean Group Estimator (CCEMG) proposed by Pesaran (2006) and Kapetanios et al. (2011). These two estimators consider cross-section dependence. We also employ Mean Group (MG) estimator introduced by Pesaran and Smith (1995) to compare the results.

Empirical results

Panel unit roots and panel cointegration tests

In panel data models, testing the stationarity of the variables is very common since the study of Granger and Newbold (1974). In their study, they claim that if all variables or their linear combination are not stationary, then this leads to the spurious regression problem. Moreover, Baltagi (2013) also claims the necessity of testing stationarity for panel estimations. Therefore, we firstly test the stationary properties of the relevant variables using the panel unit root test. To determine the type of the panel unit root test that we use in the model, we start to check for the absence of cross-section dependence across Islamic and non-Islamic emerging markets by applying the bias-adjusted LM test introduced by Pesaran et al. (2008). The results of the bias-adjusted LM tests are shown in Table 3.

Table 3. Panel unit root test results

Islamic Emerging Economies								
Variables	CIPS in- tercept	CIPS intercept + trend	Z_A^{SPC} intercept	Z_A^{LA} intercept	Z_A^{SPC} intercept + trend	Z_A^{LA} intercept + trend	LM_AD intercept	LM_AD intercept + trend
CO_2	-2.1751	-1.7672	1.978*	1.726*	0.655	0.727	128.238***	74.563***
Energy	-2.1192	-1.3722	-1.041	-0.575	-2.610	-0.268	87.673***	82.911***
GDP	0.1552	-1.3325	150.481*	451.212*	0.982	6.040*	88.521***	79.548***
GDP^2	0.3214	-0.7356	2.561*	31.440*	4.865*	12.966*	115.681***	102.896***
Urbanization	-1.4825	-2.4821	15.250*	22.048*	-0.326	-0.318	100.435***	96.645***
Trade Openness	-1.5510	-2.1948	1.389	-1.010	0.619	-1.979	99.076***	79.113***
Non-Islamic Emerging Economies								
Variables	CIPS in- tercept	CIPS in- tercept + trend	Z_A^{SPC} intercept	Z_A^{LA} intercept	Z_A^{SPC} intercept + trend	Z_A^{LA} intercept + trend	LM_AD intercept	LM_AD intercept + trend
CO_2	-2.5735	-2.7077***	-2.046	-1.944	-0.015	0.640	93.986***	89.646***
Energy	-2.0402	-1.7175	-2.214	-2.033	-1.117	0.495	95.514***	91.207***
GDP	-1.4168	-1.8029	0.804	8.785*	9.960*	48.471*	93.574***	89.561***
GDP^2	-1.0704	-1.3052	5.030*	17.150*	18.946*	71.683*	93.370***	88.458***
Urbanization	-1.7311	-2.2725	45.570*	43.610*	202.113*	740.386*	93.212***	87.299***
Trade Openness	-1.7449	-2.8327***	-2.318	-2.539	-0.380	-0.715	88.848***	85.264***

Notes: For the CIPS test the null hypothesis is nonstationary and for the Z_A^{SPC} and Z_A^{LA} tests the null hypothesis is stationarity. Critical values for the CIPS test are obtained from Pesaran (2007). The distribution of the Z_A^{SPC} and Z_A^{LA} statistics are asymptotically normal.

*, **, *** Indicates 10%, 5% and 1% level of significance, respectively.

According to this table, we reject the null hypothesis of no cross-section dependence. Thus, we use the CIPS tests as a second-generation panel unit root test by Pesaran (2007), which allows for the cross-section dependence to test search out if the variables are stationary or have a unit root. Similarly, we also use Z_A^{SPC} and Z_A^{LA} tests developed by Hadri and Kurozumi (2012) which allows for the cross-section dependence.

The results of the CIPS tests with Z_A^{SPC} and Z_A^{LA} tests are also shown in Table 3. These results show that we do not reject the null hypothesis of unit root in almost all cases so that variables have unit root. That is, all variables are the integration of order one in our model. Therefore, we employ error

correction-based panel cointegration tests introduced by Westerlund (2007) to test the cointegration among the variables. Besides this, Westerlund (2007) considers cross-section dependence (CSD) across the residuals. So, we firstly test the CSD and present the results in Table 4. According to this table, we find evidence of cross-section dependence across these residuals. This result justifies the use of Westerlund's (2007) panel cointegration tests. The results of these tests are also presented in Table 4. The test statistics in this table show that we reject the null hypothesis of no cointegration in all cases for both groups mean statistic G_t and panel statistics P_t , P_a in Islamic and non-Islamic Emerging Markets. Panel statistic P_a is the only insignificant statistic for both Islamic emerging economies. Hence, these four variables are cointegrated in Islamic and non-Islamic emerging markets, and we will employ the level of the variable for the rest of the study.

Table 4. Panel Cointegration Test Results

		Islamic Emerging Economies	Non-Islamic Emerging Economies
CSD for Cointegration	LM_AD	13.931***	22.968***
	G_t	-3.394**	-3.245***
Panel Cointegration	G_a	-10.198**	-7.162*
	P_t	-9.025*	-15.837***
	P_a	-4.758	-13.462***

*, **, *** Indicates 10%, 5% and 1% level of significance, respectively.

Slope homogeneity tests

In our model, we assume the slope heterogeneity among the 11 Islamic and 11 non-Islamic countries, so that we test this assumption by applying the Slope homogeneity test proposed by Pesaran and Yamagata (2008). The Slope homogeneity test results are illustrated in Table 5. The entire test results apart from $\hat{\Delta}_{adj}$ for Islamic and non-Islamic emerging markets reject the null hypothesis of the slope homogeneity. Thus, we can permit slope heterogeneity in the model. That is, we allow all the coefficients to vary across the Islamic and non-Islamic emerging markets. Therefore, we use AMG, CCEMG, and MG for each coefficient, as seen in detail in the next part.

Table 5. Slope homogeneity test results

Islamic Emerging Economies		Non-Islamic Emerging Economies	
Test	Values	Test	Values
\widehat{S}	106.5937***	\widehat{S}	71.3251***
$\widetilde{\Delta}$	10.6160***	$\widetilde{\Delta}$	9.8848***
$\widetilde{\Delta}_{adj}$	12.3969***	$\widetilde{\Delta}_{adj}$	11.5429***
$\widehat{\Delta}$	4.9193***	$\widehat{\Delta}$	1.5565*
$\widehat{\Delta}_{adj}$	0.1816	$\widehat{\Delta}_{adj}$	0.0434

*, **, *** Indicates 10%, 5% and 1% level of significance, respectively.

Estimation Results

We employ AMG, CCEMG and MG estimators for Islamic and non-Islamic emerging economies to obtain panel and country-specific results which are presented in Table 6 and Table 7, respectively.

Table 6. Islamic Emerging Economies Estimation Results

Countries	Energy	GDP	GDP^2	Urbanization	Trade Openness	Trend	EKC
Turkey							
MG	.0015848***	.0002816	-1.07e-08	.1968996	-.0097384	-.0934232	Not Valid
AMG	.0015705***	.0002829	-1.08e-08	.2031162	-.0090491	-.0976912	Not Valid
CCEMG	.0011617*	.0004821	-1.41e-08	.8874542	-.0208169*	-.7000375	Not Valid
Egypt							
MG	.0016853***	.0025839**	-5.15e-07**	.1059734	-.0059738*	.0052201	Valid
AMG	.0016733***	.0026335*	-5.21e-07**	.1542161	-.0064901*	.0053185	Valid
CCEMG	.0013939***	-.0029207	7.97e-07	-.2183863	-.0216836***	-.539858**	Not Valid
Iran							
MG	.0012837***	.0029476	-2.17e-07	.132916	-.0227582	-.0352902	Not Valid
AMG	.0011016**	.0029831	-2.26e-07	.2992741	-.0199339	-.1517792	Not Valid
CCEMG	.0014655***	.0033925	-2.85e-07	-2.010133*	-.0512166*	-.5748034*	Not Valid
Kazakhstan							

Mervan SELÇUK, Şakir GÖRMÜŞ, Murat GÜVEN

MG	.0031506***	-.0003795	2.58e-08	-2.11172	.0155131*	.1932712*	Not Valid
AMG	.0031899***	.0001225	-1.69e-08	-.6377418	.0075023	.1734742*	Not Valid
CCEMG	.003094***	.0024689*	-1.00e-07*	-14.38851**	.0325555**	1.841839*	Valid
Kuwait							
MG	.0015071***	.0023908**	-2.58e-08*	-2.696437***	-.1960876***	.2490532**	Valid
AMG	.0010866**	.0024715**	-2.63e-08**	-2.075281**	-.2025132***	.3301812**	Valid
CCEMG	.0005822	.0026103*	-2.20e-08*	-.2810271	-.2465345**	4.782328*	Valid
Qatar							
MG	.0026792***	-.0082199	5.49e-08	7.422037*	-.3649148*	-1.872448**	Not Valid
AMG	.0026325***	-.0020028	1.41e-08	1.184831	-.1340178*	.0083642	Not Valid
CCEMG	.0039199***	-.0048765	3.98e-08	.0579208	-.2228206*	-2.664127	Not Valid
United Arab Emirates							
MG	-.0001738	-.0003893	8.49e-09	-1.029047	.0360724*	.543624*	Not Valid
AMG	-.0002407	-.0008326*	1.34e-08**	.819343	.0300469	.1725241	Not Valid
CCEMG	-.0009526	-.0002577	1.05e-08	.3488087	.0218593	1.767136	Not Valid
Saudi Arabia							
MG	.0013437*	-.004617	1.52e-07*	1.144496	.0473099	-.3174013	Not Valid
AMG	.0018857**	-.0082675*	2.44e-07**	-3.288567	.0471624	.7982778	Not Valid
CCEMG	.0003852	-.0051795	1.86e-07*	-4.429722	.1137175	-.8004971	Not Valid
Pakistan							
MG	.0024434***	.0002796	-5.40e-07	-.4606241***	.0025785	.1158272***	Not Valid
AMG	.0023992***	.0004147	-5.79e-07	-.4175662**	.002733	.1054897***	Not Valid
CCEMG	.003692***	-.0002899	-6.79e-07*	-.2881326*	.0016967	.1061402*	Not Valid
Malaysia							
MG	-.0000592	.0038369***	-2.04e-07***	-.1927272	-.0102555	.2043072	Valid
AMG	-.0001185	.0040931***	-2.15e-07***	-.2144501	-.0095747	.2026367	Valid
CCEMG	.0002616	.0028158*	-1.92e-07***	.5778135	-.0128846	.6894872	Valid
Indonesia							
MG	-.0006757	.0016628*	-3.05e-07*	-.009748	-.0076017*	.0541362	Valid
AMG	-.0008656	.0019807*	-3.32e-07*	.0386449	-.0078491*	-.0040082	Valid

CCEMG	-.0029853*	.0010856	9.29e-08	-.4557903*	-.0039793	-1.044641*	Not Valid
Panel							
MG	.0013426***	.0000343	-1.43e-07**	.2274561	-.046896	-.0866476	Not Valid
AMG	.0013013***	.0003526	-1.50e-07**	-.3576528	-.027453	.1402534*	Not Valid
CCEMG	.0010926*	-.0000608	-1.51e-08	-1.836337*	-.0372825	.2602696	Valid

*, **, *** Indicates 10%, 5% and 1% level of significance, respectively.

Table 6 illustrates results for Islamic emerging economies. Energy consumption has a significantly positive correlation with CO₂ in all countries and models except for Indonesia and Malaysia. There is a significant and negative relationship between urbanization and CO₂ in all models (MG and AMG) only for Pakistan (Kuwait). In addition, there is a significant and negative relationship between urbanization and CO₂ only in the CCEMG model for Iran, Kazakhstan, and Indonesia. Trade openness has a significantly negative relationship with CO₂ in all models for Kuwait, Egypt, and Qatar. There is a significant and negative association between trade openness and CO₂ in the CCEMG model for Turkey and Iran. On the other hand, we find a significant and positive relationship between trade openness and CO₂ in the MG model for Kazakhstan and the United Arab Emirates. The results of the whole panel for Islamic emerging economies show that energy consumption has a significantly positive correlation with CO₂ in all models and urbanization has a significant and negative association with CO₂ only in the CCEMG model.

The results of the long-run coefficients of the model in Table 6 indicate that the EKC hypothesis is valid for Kuwait and Malaysia in all models, while it is valid for Indonesia and Egypt (Kazakhstan) in MG and AMG (CCEMG). This result illustrates that the EKC hypothesis, the inverted U shape relationship between CO₂ and GDP, with the impact of urbanization and trade openness is not valid for the whole panel in all models.

Table 7. Non-Islamic Emerging Economies Estimation Results

Countries	Energy	GDP	GDP^2	Urbanization	Trade Openness	Trend	EKC
Argentina							
MG	.0016879***	.0006463***	-2.86e-08**	-.567724*	.0027933	.0915207*	Valid
AMG	.0012113***	.0006598***	-2.67e-08***	-.1841405	-.0034185	.055467*	Valid
CCEMG	.0014588**	.0004736*	-1.87e-08*	-.0597282	-.0102838*	-.2189201	Valid
Brazil							
MG	.0001325	.0001218	5.00e-09	.0916592*	-.0053606	-.041504	Not Valid

Mervan SELÇUK, Şakir GÖRMÜŞ, Murat GÜVEN

AMG	.0001736	.0001159	4.18e-09	.0907669*	-.0079351	-.0333615	Not Valid
CCEMG	-.000111	.000199	8.33e-09	-.0728263	.0150746 *	.733757***	Not Valid
Chile							
MG	.0009289*	.0006024*	-7.07e-10	.3029272	-.0110674*	-.196023*	Not Valid
AMG	.0008071**	.0012641***	-3.01e-08***	.022932	-.0342631***	-.0977404*	Valid
CCEMG	.0013088**	.0005765*	-2.20e-08*	.283941	-.0442836**	.1193274	Valid
China							
MG	.0001471	.0069042***	-4.76e-07***	-.3728963	.003978	-.198812	Valid
AMG	.0005163	.0082646***	-4.74e-07***	-1.3481**	.0228127	.6745059*	Valid
CCEMG	-.0010253	.0123424***	-4.90e-07***	-2.605797***	.0957365***	.6469743	Valid
India							
MG	.0012568*	.0019965	-1.36e-06***	1.046954**	-.024795***	-.1916038	Not Valid
AMG	.0017934**	.0002891	-8.79e-07*	1.01453**	-.0269241***	-.14321**	Not Valid
CCEMG	.0010755	-.0022759	-3.64e-07	1.232002	-.0162656	.1682705	Not Valid
South Korea							
MG	.0013413***	.0002332	-3.09e-10	.0844074	-.0074143	-.1094645	Not Valid
AMG	.0014081***	-.0005853	1.86e-08	.6084831	-.0142831	-.0899238	Not Valid
CCEMG	.0009056*	-.000285	3.59e-08	1.021138*	.0125197	.5519718	Not Valid
Mexico							
MG	.0029441***	.0000504	2.95e-09	.2519938*	-.0012582	-.0839739*	Not Valid
AMG	.002569***	-.0002969	2.51e-08*	.6132612**	-.0050516*	-.1810981**	Not Valid
CCEMG	.0018131***	-.0004175*	3.07e-08**	-.2953881	-.0036715	.0316794	Not Valid
Peru							
MG	.0010396*	.0017016*	-1.40e-07	.0044612	-.0109205	-.0360859	Not Valid
AMG	.0011937*	.0019119**	-1.78e-07*	-.1984071	-.0133806	.0639233	Valid
CCEMG	.001327	-.0004411	5.93e-08	-.4763104	.0035957	-.0936807	Not Valid
Russia							
MG	.0045847***	.001544	-9.39e-08	4.280718**	-.0744433***	-.2660247*	Not Valid
AMG	.003791***	.0016897*	-1.13e-07*	7.711778***	-.0642753***	-.1561535	Valid
CCEMG	.0016761	.0023774**	-5.95e-08	7.808022**	-.0691362***	3.118533***	Not Valid
Thailand							
MG	.0007026**	.0021458***	-2.34e-07***	-.0007403	-.0077127	.0601223*	Valid
AMG	.001001***	.0023555***	-2.18e-07***	-.0953239***	-.020557***	.1544184***	Valid

CCEMG	-.0003017	.0024111***	-1.64e-07**	-.0904291	-.0089975	.2945487	Valid
Vietnam							
MG	-.0010442*	.002772	-2.16e-06***	.887526***	-.0066437*	-.2952904***	Not Valid
AMG	-.0009862**	.0045272*	-1.59e-06***	.3279178*	-.0171357***	-.0544469	Valid
CCEMG	-.0009667*	-.002157	-2.17e-07	.2239888	-.0085568*	-.03112	Not Valid
Panel							
MG	.0012474***	.0017017***	-4.08e-07*	.5462987*	-.0129859**	-.1151945***	Valid
AMG	.0012253***	.001836**	-3.15e-07**	.778518	-.0167647**	.0174891	Valid
CCEMG	.0006509**	.0011639	-1.09e-07**	.6335103	-.0031153	.4837583*	Not Valid

*, **, *** Indicates 10%, 5% and 1% level of significance, respectively.

Table 7 illustrates results for non-Islamic emerging economies. Energy consumption has a significantly positive (negative) correlation with CO₂ in all models for South Korea, Mexico, Argentina, and Chile (Vietnam). There is a significant and positive relationship between energy consumption and CO₂ in MG and AMG models for India, Peru, Russia, and Thailand. There is a significant and positive relationship between urbanization and CO₂ in all models (MG and AMG) for Russia (India, Brazil, Mexico, and Vietnam). However, there is a significant and negative association between urbanization and CO₂ in AMG and CCEMG (AMG-MG) for China (Thailand-Argentina). Trade openness has a significantly negative relationship with CO₂ in all models for Russia, Vietnam, and Chile. There is a significant and negative association between trade openness and CO₂ in AMG (CCEMG) model for Mexico and Thailand (Argentina). However, we find a significant and positive relationship between trade openness and CO₂ in the CCEMG model for China and Brazil. The results of the whole panel for non-Islamic emerging economies show that energy consumption has a significantly positive correlation with CO₂ in all models. Trade openness (urbanization) has a significant and negative (positive) association with CO₂ only in MG and AMG (MG) models. The results of the long-run coefficients of the model in Table 7 indicate that the EKC hypothesis is valid for China, Thailand, and Argentina in all models, while it is valid for Peru, Russia, and Vietnam (Chile) in AMG (AMG and CCEMG). This result illustrates that the EKC hypothesis, the inverted U shape relationship between CO₂ and GDP, with the impact of urbanization and trade openness is (not) valid for the whole panel in AMG and MG (CCEMG).

Discussions

The effect of energy consumption on CO₂ is positive, as expected in both country-specific and panel results. This result is consistent with the literature (Aydin & Turan, 2020; Destek et al., 2018; Dogan & Inglesi-Lotz, 2020; Gormus & Aydin, 2020; Pata & Aydin, 2020; Yasin et al., 2020b).

In non-Islamic emerging economies, the effect of urbanization on CO₂ is positive for most country-specific and panel results as expected. These results are in line with previous studies. (Yasin et al., 2020b; C. Zhang & Lin, 2012). In Islamic emerging economies, however, the effect of urbanization on CO₂ is negative for most country-specific and panel results (Charfeddine & Mrabet, 2017; Yasin et al., 2019). These results are contrary to expectations and the following reasons can explain it. Firstly, urbanization can provide high productivity using fewer resources to produce the same amount of goods due to the positive externalities and the economies of scale. Secondly, in Islamic emerging economies, the service sector developed more than the manufacturing sector with urbanization. The service sector less polluted environment than the manufacturing sector. If it is considered that some emerging Islamic economies are oil-rich and some of the popular tourism destinations, the results are not surprising. Due to these reasons, urbanization mitigates CO₂ in Islamic emerging economies (Charfeddine & Mrabet, 2017).

The effect of trade openness on CO₂ in most Islamic and non-Islamic emerging country-specific results is negative and significant. These results are consistent with the previous studies. In panel results, the effect of trade openness on CO₂ is significant and negative in non-Islamic emerging economies, while it is insignificant and negative in Islamic emerging economies. (Aydin & Turan, 2020; Yasin et al., 2020a; S. Zhang et al., 2017).

The country-specific results within the framework of the EKC hypothesis show that the EKC hypothesis is valid for Malaysia and Kuwait in Islamic emerging economies and Argentina, China, and Thailand in non-Islamic emerging economies for all models. These results are supported by the previous studies (Bozoklu et al., 2019; Ike et al., 2020; Li et al., 2016; Raza et al., 2020; Suki et al., 2020). The panel results represent that the EKC hypothesis is not valid for Islamic emerging economies in all models while valid for non-Islamic emerging economies in MG and AMG models.

Conclusion and Policy Recommendations

This paper aims to investigate the association between CO₂, economic growth, energy consumption, urbanization, and trade openness within the framework of the EKC hypothesis for 11 Islamic and 11 non-Islamic emerging economies from 1990 to 2018. We employ AMG, CCEMG, and MG estimators to obtain panel and country-specific results.

It is essential that whether the EKC hypothesis depends on the country group or not. Our empirical results from the panel show that the EKC hypothesis is valid for non-Islamic emerging economies but not valid for Islamic emerging economies. In Islamic emerging economies, the invalidity of the EKC hypothesis can be explained in several ways. First, these countries have a considerable amount of valuable natural sources such as oil and natural gas. Therefore, the

share of renewable energy on the total energy consumption is lower in Islamic emerging economies. In addition, these countries do not have an awareness of environmentally friendly energy consumption. The second, oil and natural gas-rich countries (Kuwait, Qatar, the UAE, and Saudi Arabia) have low-tech, which cannot improve energy efficiency.

The findings show that Islamic emerging economies need to do more work on environmental pollution. Islamic emerging economies should efficiently use natural resources towards reducing the environmental pollution. Our findings offer several policy implications to reduce environmental pollution in Islamic emerging economies. These countries should invest more in renewable energy and diversify energy sources. In addition, these countries should increase technology levels for energy-efficiency. At the same time, the awareness of environmentally friendly energy consumption should be instilled. These policy implications can help mitigate the pressure on environmental pollution in Islamic emerging economies.

The circular economy model has begun to be adopted by many countries today, and this model is similar to the Islamic economics system. Islamic countries should attach importance to the circular economy to prevent waste of resources and better resource utilization. Thus, environmental degradation will be reduced in Islamic countries. For future studies, Islamic emerging economies can be divided into sub-groups. This topic can be extended using different variables, different country groups, and different techniques.

Declarations

Funding

Not applicable.

Competing interests

The authors declare that they have no competing interests.

Availability of data and materials

The datasets generated during the current study are available in the [World Bank Development Indicators] repository, [<https://data.worldbank.org/>].

References

- Akhtar, M. R. (1996). Towards an Islamic Approach For Environmental Balance. *Islamic Economic Studies*, 3(2).
- Al-Bukhari. (2020). *Sahih al-Bukhari*. <https://sunnah.com/bukhari>
- Al-Mulali, U., & Ozturk, I. (2015). The effect of energy consumption, urbanization, trade openness, industrial output, and the political stability on the environmental degradation in the MENA (Middle East and North African) region. *Energy*, 84, 382–389. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2015.03.004>

- Asutay, M. (2013). Islamic moral economy as the foundation of Islamic finance. In *Islamic Finance in Europe* (pp. 55–68). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781781002513.00014>
- Aydin, M., & Turan, Y. E. (2020). The influence of financial openness, trade openness, and energy intensity on ecological footprint: revisiting the environmental Kuznets curve hypothesis for BRICS countries. *Environmental Science and Pollution Research*. <https://doi.org/10.1007/s11356-020-10238-9>
- Baltagi, B. H. (2013a). Econometric Analysis of Panel Data. In *John Wiley & Sons, 2013* (Fifth Edit). John Wiley & Sons.
- Baltagi, B. H. (2013b). Econometric Analysis of Panel Data - Fifth Edition. In *John Wiley & Sons, 2013*.
- Bölük, G., & Mert, M. (2015). The renewable energy, growth and environmental Kuznets curve in Turkey: An ARDL approach. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 52, 587–595. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2015.07.138>
- Bozoklu, S., Demir, A. O., & Ataer, S. (2019). Reassessing the environmental Kuznets curve: a summability approach for emerging market economies. *Eurasian Economic Review*. <https://doi.org/10.1007/s40822-019-00127-z>
- Campisi, D., Gitto, S., & Morea, D. (2018). Shari’ah-Compliant Finance: A Possible Novel Paradigm for Green Economy Investments in Italy. *Sustainability*, 10(11), 3915. <https://doi.org/10.3390/su10113915>
- Cetin, M. A. (2018). Investigating the environmental Kuznets Curve and the role of green energy: Emerging and developed markets. *International Journal of Green Energy*, 15(1), 37–44. <https://doi.org/10.1080/15435075.2017.1413375>
- Charfeddine, L., & Mrabet, Z. (2017). The impact of economic development and social-political factors on ecological footprint: A panel data analysis for 15 MENA countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 76, 138–154. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2017.03.031>
- Crippa, M., Oreggioni, G., D, G., Muntean, M., Schaaf, E., Lo Vullo, E., Solazzo, E., Monforti-Ferrario, F., Olivier, J. G. ., & Vignati, E. (2019). Fossil CO₂ and GHG emissions of all world countries. In *Publications Office of the European Union*. <https://doi.org/10.2760/687800>
- Destek, M. A., Ulucak, R., & Dogan, E. (2018). Analyzing the environmental Kuznets curve for the EU countries: the role of ecological footprint. *Environmental Science and Pollution Research*, 25(29), 29387–29396. <https://doi.org/10.1007/s11356-018-2911-4>
- Dogan, E., & Inglesi-Lotz, R. (2020). The impact of economic structure to the environmental Kuznets curve (EKC) hypothesis: evidence from European countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(11), 12717–12724. <https://doi.org/10.1007/s11356-020-07878-2>

- Eberhardt, M., & Bond, S. (2009). *Cross-section dependence in nonstationary panel models: a novel estimator*. 17692.
- Eberhardt, M., & Teal, F. (2010). Productivity analysis in global manufacturing production. *Economics Series Working Papers*.
- Goktas, V., & Chowdury, S. R. H. (2019). The Role of Sustainable Development Goals on Environmental Sustainability: A Discourse From an Islamic Perspective. *Eurasian Journal of Researches in Social and Economics (EJRSE)*, 6(5), 279–295.
- Gormus, S., & Aydin, M. (2020). Revisiting the environmental Kuznets curve hypothesis using innovation: new evidence from the top 10 innovative economies. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(22), 27904–27913. <https://doi.org/10.1007/s11356-020-09110-7>
- Granger, C. W. J., & Newbold, P. (1974). Spurious regressions in econometrics. *Journal of Econometrics*, 2(2), 111–120. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(74\)90034-7](https://doi.org/10.1016/0304-4076(74)90034-7)
- Grossman, G. M., & Krueger, A. B. (1995). Economic Growth and the Environment. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(2), 353–377. <https://doi.org/10.2307/2118443>
- Hadri, K., & Kurozumi, E. (2012). A simple panel stationarity test in the presence of serial correlation and a common factor. *Economics Letters*, 115, 31–34. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2011.11.036>
- Hasanov, F. J., Mikayilov, J. I., Mukhtarov, S., & Suleymanov, E. (2019). Does CO2 emissions–economic growth relationship reveal EKC in developing countries? Evidence from Kazakhstan. *Environmental Science and Pollution Research*. <https://doi.org/10.1007/s11356-019-06166-y>
- Hove, S., & Tursoy, T. (2019). An investigation of the environmental Kuznets curve in emerging economies. *Journal of Cleaner Production*, 236, 117628. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.117628>
- Ike, G. N., Usman, O., & Sarkodie, S. A. (2020). Fiscal policy and CO2 emissions from heterogeneous fuel sources in Thailand: Evidence from multiple structural breaks cointegration test. *Science of The Total Environment*, 702, 134711. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2019.134711>
- Jalil, A., & Feridun, M. (2011). The impact of growth, energy and financial development on the environment in China: A cointegration analysis. *Energy Economics*, 33(2), 284–291. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2010.10.003>
- Kamla, R., Gallhofer, S., & Haslam, J. (2006). Islam, nature and accounting: Islamic principles and the notion of accounting for the environment. *Accounting Forum*, 30(3), 245–265. <https://doi.org/10.1016/j.acfor.2006.05.003>
- Kapetanios, G., Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2011). Panels with non-stationary multifactor error structures. *Journal of Econometrics*, 160(2), 326–348. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2010.10.001>

- Kraft, J., & Kraft, A. (1978). On the relationship between energy and GNP. *The Journal of Energy and Development*, 3(2), 401–403. <https://doi.org/10.2307/24806805>
- Li, T., Wang, Y., & Zhao, D. (2016). Environmental Kuznets Curve in China: New evidence from dynamic panel analysis. *Energy Policy*, 91, 138–147. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2016.01.002>
- Mat Rahim, S. R., & Mohamad, Z. Z. (2018). Green Sukuk for Financing Renewable Energy Projects. *Turkish Journal of Islamic Economics*, 5(2), 129–144. <https://doi.org/10.26414/m031>
- Narayan, P. K., & Narayan, S. (2010). Carbon dioxide emissions and economic growth: Panel data evidence from developing countries. *Energy Policy*, 38(1), 661–666. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2009.09.005>
- Olivier, J., & Peters, J. (2018). Trends in global CO2 and total greenhouse gas emissions 2018 report. *PBL Netherlands Environmental Assessment Agency*.
- Organisation of Islamic Cooperation. (2020). *Member States*. <https://www.oic-oci.org/states/?lan=en>
- Özokcu, S., & Özdemir, Ö. (2017). Economic growth, energy, and environmental Kuznets curve. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 72, 639–647. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2017.01.059>
- Pata, U. K., & Aydin, M. (2020). Testing the EKC hypothesis for the top six hydropower energy-consuming countries: Evidence from Fourier Bootstrap ARDL procedure. *Journal of Cleaner Production*, 264, 121699. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.121699>
- Pesaran, M. H. (2006). Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with a Multifactor Error Structure. *Econometrica*, 74(4), 967–1012. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0262.2006.00692.x>
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*. <https://doi.org/10.1002/jae.951>
- Pesaran, M. H., & Smith, R. (1995). Econometrics Estimating long-run relationships from dynamic heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 68, 79–113.
- Pesaran, M. H., Ullah, A., & Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. *Econometrics Journal*. <https://doi.org/10.1111/j.1368-423X.2007.00227.x>
- Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142, 50–93. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2007.05.010>
- Pew Research Center. (2017). *World Muslim Population by Country*. <https://www.pewforum.org/chart/interactive-data-table-world-muslim-population-by-country/>
- Raza, S. A., Shah, N., & Khan, K. A. (2020). Residential energy environmental Kuznets curve in emerging economies: the role of economic growth, renewable energy

- consumption, and financial development. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(5), 5620–5629. <https://doi.org/10.1007/s11356-019-06356-8>
- Riti, J. S., Song, D., Shu, Y., & Kamah, M. (2017). Decoupling CO2 emission and economic growth in China: Is there consistency in estimation results in analyzing environmental Kuznets curve? *Journal of Cleaner Production*. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.08.117>
- Salem, M. A., Hasnan, N., & Osman, N. H. (2012). Some Islamic Views on Environmental Responsibility. *2nd International Conference on Environment Science and Biotechnology*.
- Shahbaz, M., Mahalik, M. K., Shah, S. H., & Sato, J. R. (2016). Time-varying analysis of CO2 emissions, energy consumption, and economic growth nexus: Statistical experience in next 11 countries. *Energy Policy*. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2016.08.011>
- Shahbaz, M., Raghutla, C., Song, M., Zameer, H., & Jiao, Z. (2020). Public-private partnerships investment in energy as new determinant of CO2 emissions: The role of technological innovations in China. *Energy Economics*, 86, 104664. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2020.104664>
- Shaikh, S. (2013). Islam and Environmental Economics. *Journal of Islamic Banking & Finance*, 30(1).
- Shujah-ur-Rahman, Chen, S., Saleem, N., & Bari, M. W. (2019). Financial development and its moderating role in environmental Kuznets curve: evidence from Pakistan. *Environmental Science and Pollution Research*, 26(19), 19305–19319. <https://doi.org/10.1007/s11356-019-05290-z>
- Suki, N. M., Sharif, A., Afshan, S., & Suki, N. M. (2020). Revisiting the Environmental Kuznets Curve in Malaysia: The role of globalization in sustainable environment. *Journal of Cleaner Production*, 264, 121669. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.121669>
- Wang, R., Zameer, H., Feng, Y., Jiao, Z., Xu, L., & Gedikli, A. (2019). Revisiting Chinese resource curse hypothesis based on spatial spillover effect: A fresh evidence. *Resources Policy*, 64, 101521. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2019.101521>
- Wang, S., Zhou, C., Li, G., & Feng, K. (2016). CO2, economic growth, and energy consumption in China's provinces: Investigating the spatiotemporal and econometric characteristics of China's CO2 emissions. *Ecological Indicators*. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2016.04.022>
- Westerlund, J. (2007). Testing for Error Correction in Panel Data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 6(69), 709–748. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.2007.00477.x>
- Yasin, I., Ahmad, N., & Chaudhary, M. A. (2019). Catechizing the Environmental-Impression of Urbanization, Financial Development, and Political Institutions: A Circumstance of Ecological Footprints in 110 Developed and Less-Developed

- Countries. *Social Indicators Research*, 147(2), 621–649. <https://doi.org/10.1007/s11205-019-02163-3>
- Yasin, I., Ahmad, N., & Chaudhary, M. A. (2020a). Catechizing the Environmental-Impression of Urbanization, Financial Development, and Political Institutions: A Circumstance of Ecological Footprints in 110 Developed and Less-Developed Countries. *Social Indicators Research*, 147(2), 621–649. <https://doi.org/10.1007/s11205-019-02163-3>
- Yasin, I., Ahmad, N., & Chaudhary, M. A. (2020b). The impact of financial development, political institutions, and urbanization on environmental degradation: evidence from 59 less-developed economies. *Environment, Development and Sustainability*. <https://doi.org/10.1007/s10668-020-00885-w>
- Yasmeen, H., Wang, Y., Zameer, H., & Solangi, Y. A. (2020). Decomposing factors affecting CO2 emissions in Pakistan: insights from LMDI decomposition approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(3), 3113–3123. <https://doi.org/10.1007/s11356-019-07187-3>
- Yavuz, N. Ç. (2014). CO2 Emission, energy consumption, and economic growth for Turkey: Evidence from a cointegration test with a structural break. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning and Policy*. <https://doi.org/10.1080/15567249.2014.967222>
- Zameer, H., Yasmeen, H., Wang, R., Tao, J., & Malik, M. N. (2020). An empirical investigation of the coordinated development of natural resources, financial development and ecological efficiency in China. *Resources Policy*, 65, 101580. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2020.101580>
- Zhang, C., & Lin, Y. (2012). Panel estimation for urbanization, energy consumption and CO2 emissions: A regional analysis in China. *Energy Policy*, 49, 488–498. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2012.06.048>
- Zhang, S., Liu, X., & Bae, J. (2017). Does trade openness affect CO2 emissions: evidence from ten newly industrialized countries? *Environmental Science and Pollution Research*, 24(21), 17616–17625. <https://doi.org/10.1007/s11356-017-9392-8>

Öğretmenlerin Okuryazarlık ile İlgili İnanç Düzeyi Ölçeği'nin Türk Kültürüne Uyarlanması

Halime Miray SÜMER DODUR*

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Özlem Altındağ KUMAŞ**

Dicle Üniversitesi

Yasemin YÜZBAŞIOĞLU***

Ahmet Haşhaş Anaokulu

Öz

Bu çalışmada "Öğretmenlerin Okuryazarlık ile İlgili İnanç Düzeyi Ölçeği"nin Türkçe uyarlanmasının, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarının yapılması amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu Ankara ilinde görev yapan 169 sınıf öğretmeninden oluşmaktadır. Ölçeğin geçerliliğini belirlemek için kapsam, yapı, ayırt edici ve yordama geçerliği analizleri yapılmış; güvenilirliğini belirlemek içinse iç tutarlılık Cronbach Alfa katsayısı hesaplanmıştır. Analizlerin sonucunda DFA sonuçlarına göre ölçeğin tek faktörlü bir yapısının olduğu, model uyum indekslerinin iyi düzeyde olduğu ($\chi^2/sd=2.39$, RMSEA=.078, SRMR=.055, NFI=.95, NNFI=.97, CFI=.97, GFI=.85) bulunmuştur. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .81 olarak hesaplanmıştır. Ölçek maddelerinin ayırt edicilik düzeylerinin .30 üzerinde yani yeterli olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, 20 maddeden oluşan tek faktörlü geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Öğretmen İnanç, Okuryazarlık, Yapısal Eşitlik Modeli, Ölçek Uyarlama

* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Eğitim Fakültesi, miraysumer@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1470-8195

** Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, ozlem.altindag@dicle.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6104-2381

*** Ahmet Haşhaş Anaokulu, yaseminyuzbasioglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2493-7784

Adapting the Scale on Teachers' Beliefs About Literacy to the Turkish Culture

Abstract

The purpose of this work is to perform the validity and reliability studies of the Turkish adaptation of the "Scale on Teachers' Beliefs About Literacy." The study group is made up of 169 classroom teachers working in Ankara. In order to determine the validity of the scale, content, construct, discriminant, and predictive validity analyses were performed, and in order to determine reliability, the Cronbach Alpha coefficient of internal consistency was calculated. According to the CFA results, the analyses found that the scale had a single-factor construct and its model fit indices were at a good level ($\chi^2/sd=2.39$, RMSEA=.078, SRMR=.055, NFI=.95, NNFI=.97, CFI=.97, GFI=.85). The Cronbach Alpha internal consistency coefficient of the scale was .81. The distinctiveness levels of the scale items were .30, which is sufficient. As a result, a valid and reliable single-factor scale of 20 items was developed.

Keywords

Teacher Belief, Literacy, Structural Equation Modeling, Scale Adaptation

Extended Abstract

One factor affecting the successful completion of teaching reading and writing is the teacher's belief about it. Studies show a strong correlation between teachers' beliefs and their practices in the classroom. Richardson et al. (1991) note that teachers' knowledge affects their actions. Teachers, who realize that decoding the reading skill depends on rules, focus on improving their decoding skills on how to turn written symbols into sound and how to get better in phonetic rules (Richardson et al., 1991, Westwood et al., 2005). However, teachers using the whole-language approach believe that children learn how to read by reading authentic texts that make sense to them (Westwood et al., 2005). Although teachers' knowledge has a significant impact on teaching, it is stressed that their beliefs about practices in the classroom are also a predictive variable. According to Fang (1996), beliefs are an important component of the practices of teachers in the classroom, and the relationship between beliefs and practices is not always transparent. Even though it seems like the relationship between the beliefs and behaviors and actions of teachers is quite clear, it is sometimes difficult to understand teachers' beliefs as it is difficult to infer their beliefs directly from their behaviors (Kagan, 1992, Levin, 2015).

The beliefs of teachers on teaching reading are the most influential on how to provide the information to students and how to plan reading classes (Cheek et al., 2004). A teacher's beliefs about learning and teaching are an important part of an effective teaching process. Studies reveal that teachers' beliefs about education predict children's learning opportunities better than teachers' training and experience do (Paro et al., 2009). Also, a relationship was revealed between teachers' beliefs and the amount of time spent on teaching reading (Baccus, 2004). Also, students' thoughts about the nature and purpose of reading are influenced by the beliefs and practices of their teachers on reading and writing (Falcón-Huertas, 2006).

While methods and materials for teaching reading have varied over the years, one thing seems to remain the same: "the reading performance." PISA's evaluation of Turkey's reading performance from 2003 to 2018 (average score for 2013, 2006, 2009, 2012, 2015, and 2018 were 441, 447, 464, 475, 428, and 466, respectively) shows

that it is below the average (around 50%). On the other hand, while Turkey's overall reading score increased from 2003 to 2018, this did not change the percentile it was in. These results suggest that reading scores in Turkey did not increase considerably despite changes to the reading approach. This shows that no model is more favorable than the other (Wren, 2001).

In Turkey, in-service vocational training and development programs are offered for teachers that are focused on improving students' literacy skills. This training offers teachers' new perspectives on how students acquire literacy skills. In the classroom, teachers make many teaching decisions. These decisions are influenced by several beliefs teachers have about how children learn and about their choice of the teaching method. Recent studies show the importance of the relationship between teachers' beliefs and their decision-making skills. Although this issue is still uncertain, it seems like teachers' beliefs about their teaching lead to a non-linear process about their thoughts and actions in the classroom. It is thought that teachers' belief levels affect their willingness to adapt their teaching methods for students failing to read or for those with dyslexia. In light of all the above, this study involves the adaptation of a scale, which was developed to evaluate teachers' beliefs about learning and teaching literacy.

Teachers' practices in the classroom are strongly influenced by their beliefs in learning and teaching. Teachers' literacy teaching practices are not expected to change unless their beliefs about and attitude towards literacy teaching change. This scale was adapted to get more information about the beliefs of teachers about literacy learning and teaching. The purpose of this study was to adapt Knight and Westwood's (1995) "Scale on the Level of Teachers' Beliefs About Literacy" to Turkish. The results of the CFA, which was performed to determine the construct validity of the scale, show that the scale has a single-factor construct. Therefore, the single-factor construct of the scale's Turkish version was shown to be in line with the factor coherent with the original scale. Although the factor construct of the scale was coherent, not all scale items had the same factor load value. Therefore, four items were removed from the scale. The final version of the scale is made up of 20 items. The *t* values of these remaining items (annex 1) were significant, and the model's fit indices were good, which led to the finalization of the scale.

The items that were excluded from the study were "item 1: There is little difference between the skills required by beginner-level readers and the skills used by good readers", "item 9: Direct phonics teaching is unnecessary as children learn everything they need to know about alphabetic codes from daily reading and writing activities and by observing others", "item 11: Good readers pay very little attention to the details of the text while reading", and "item 19: Spelling is accidentally learned via regular reading and writing activities." The first CFA showed that the error variances of items 1, 9, 11, and 19 were very high, their *t* levels were not significant, and their factor load levels were low. The *t* value of each indicator on the scale is suggested to be out of the range of ± 1.96 (around $p < .05$) (Kline, 2011). For this reason, these items were excluded from the analysis.

Finally, this study investigated the reliability and validity of the scale. While the findings of the analysis provide supporting evidence for the scale, it needs to be used in many more studies to get more information about the efficacy of teacher development programs for reading and writing. The results of future studies using the scale will determine whether the tool can be used for the experts in charge of evaluating such programs.

Giriş

Okuma yazma öğretiminin başarılı bir şekilde tamamlanmasına etki eden etmelerden biri öğretmenin okuma yazma öğretimi hakkındaki inancıdır. Araştırmalar öğretmenlerin inançları ile sınıftaki uygulamaları arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Richardson vd. (1991) öğretmenlerin bilgilerin eylemlerini etkilediğini açıklamaktadırlar. Okuma becerisini çözümlene yapabilmek için kurallardan oluştuğunu gören öğretmenler, yazılı sembollerini sese nasıl dönüştüreceklerini bilme ve sesbilgisel kurallarda ustalaşma gibi çözümlene becerilerini geliştirmeye odaklanmaktadır (Richardson vd., 1991; Westwood vd., 2005). Bununla birlikte, tüm dil yaklaşımını kullanan öğretmenler okumayı öğrenmenin çocukların anlam oluşturduğu otantik metinleri okuyarak elde ettiğine inanmaktadır (Westwood vd., 2005). Öğretmen bilgisinin öğretim sürecinde önemli bir etkisi olsa da, sınıftaki uygulamalarına ilişkin inançlarının da yordayıcı değişken olduğu vurgulanmaktadır. Fang'a (1996) göre, inançlar öğretmenlerin sınıftaki uygulamalarının önemli bir bileşenidir ve inançlar ve uygulama arasındaki ilişki her zaman şeffaf değildir. Öğretmen inancı ile öğretmen davranışı ve eylemleri arasındaki ilişki apaçık görünse de, öğretmenlerin inançlarını doğrudan davranışlarından çıkarmak güç olacağı için öğretmen inançlarını anlamak bazen zordur (Kagan, 1992; Levin, 2015).

Öğretmenlerin okuma öğretimi üzerindeki inançlarının en güçlü etkisi, bilgilerin öğrencilere ne şekilde sunulacağı ve okuma derslerinin planlamasında görülmektedir (Cheek vd., 2004; Cummins vd., 2004). Öğretmenin sahip olduğu öğretilme ve öğrenmeyle ilgili inançlar, etkili öğretimin önemli bir parçasıdır. Öğretmenlerin eğitim inançlarının çocukların öğrenme fırsatlarını öğretmenin eğitimi ve deneyiminden daha fazla öngördüğü yapılan araştırmalarda görülmüştür (Paro vd., 2009). Öğretmenlerin inançları ile okuma öğretiminin ayrılan öğretim süresi miktarı arasında da bir ilişki bulunmuştur (Baccus, 2004). Ayrıca öğrencilerin okumanın doğası ve amacına ilişkin düşünceleri öğretmenlerinin okuma yazma inançlarından ve uygulamalarından etkilenmektedir (Falcón-Huertas, 2006).

Öğretmenlerin İnançlarının Öğrencilerin Öğrenmesi Üzerindeki Etkisi

Öğretmenlerin okuryazarlık edinimi ile ilgili kişisel inançları, sınıftaki sürecin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu inançlar, tartışmasız bir şekilde, öğretim yöntem ve materyallerinin seçiminde bir miktar etkiye sahip olacaktır. Öğretmenlerin

sınıfta verdiği kararlar rastgele veya tesadüfi değildir. Bu kararlar bireylerin nasıl öğrendikleri, onlara etkili bir öğretimin nasıl olması gerektiğine, çocukların gelişimsel özelliklerine ve eğitim koşullarına ilişkin inançlarına dayanmaktadır. Öğretmenlerin inanç düzeyleri ve bunların öğrenme ve öğretme uygulamaları üzerindeki etkileri ile ilgili alanyazında birçok çalışma bulunmaktadır (Ekin & Saban, 2020; Jordan, Kircaali- İftar & Diamond, 1993; Öztürk & Ertem, 2017; Schumm vd., 1994; Westwood, 1995).

Jordan vd. (1993) öğretmenlerin, öğrenme güçlüklerini çocuğa veya çocuğun deneyimlerine bağladıklarını ifade etmişlerdir. Schumm vd. (1994) tarafından yapılan araştırmada, sınıfında öğrenme güçlüğü olan genel eğitim öğretmenlerinin inançları, becerileri ve uygulamaları incelenmiştir. Araştırma sonucunda nitelikli genel eğitim öğretmenlerinin bile öğrenme güçlüğü olan öğrencilere başarılı bir şekilde öğretim yapmaları için gerekli bilgi, beceri veya inançlara sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Westwood (1995) ise öğretmenlerin müfredat ve yöntemlerde değişikliklere direnç gösterebileceğini veya öğretmenlerin inanç düzeylerinin öğrenme güçlüğü olan öğrenciler için öğretim yaklaşımlarında uyarılama yapma isteğini de etkilediğini açıklamaktadır. Öztürk ve Ertem (2017) tarafından yapılan araştırmada sınıf öğretmenlerinin ilk okuma ve yazma öğretimi öz yeterlik inanç düzeylerini belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda sınıf öğretmenlerinin okuma yazmaya hazırlık, güdüleme, değerlendirme aşamasında ve ilk okuma yazmada geri olan öğrencilerin belirlenmesi aşamasında öz yeterlik inançlarının yüksek olduğu, öğretmenlerin birinci sınıf deneyimleri ve mesleki kıdemleri arttıkça ilk okuma yazma öğretimi öz yeterlik inançlarının arttığı görülmektedir. Ekin ve Saban (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırmada sınıf öğretmenlerinin ilk okuma yazma öğretimi öz yeterlik algılarının belirlenmesi ve bu algıların çeşitli değişkenler bakımından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında; öğretmenlerin ilk okuma yazma öğretimi konusunda kendilerini oldukça yeterli hissettikleri ancak anadili Türkçe olmayan ve birleştirilmiş sınıflarda okuyan öğrencilere ilk okuma yazma öğretiminde kendilerini orta düzeyde yeterli hissettikleri; öğretmenlerin özellikle birinci sınıfı okutma deneyimleri arttıkça ilk okuma yazma öğretimi konusundaki öz yeterlik algılarının arttığı görülmüştür. Öğretmenlerin okuma güçlükleri ile başa çıkma becerileri, bu güçlükler hakkındaki bilgilerinden ve bunlara yönelik tutumlarından etkilenmektedir. Bu nedenle, öğretmenlerin tutum ve inançlarının, bir çocuk hakkındaki algıları ve çocuğa verdikleri öğretileri üzerinde etkisi olduğunu düşündürmektedir.

Öğretmenlerin Okuryazarlık Öğrenimi Hakkındaki İnançları

Okullar, okuryazarlığın gelişiminde en güçlü etkili ortamlar olarak gözlemlenmektedir ve bu ortamlardaki en önemli faktör öğretimi günlük olarak veren öğretmenlerdir. Öğretmenlerin okuma sürecinin doğası hakkındaki ve çocukların okuryazarlık becerilerini gerçekte nasıl kazandıklarına ilişkin inançları,

öğretim yöntem ve materyal seçimlerini önemli derecede etkilemektedir. Örneğin, bazı öğretmenler, çocukların bilgiyi keşfetme, anlam oluşturma ve kendileri için uygun beceriler ve stratejiler edinme fırsatına sahip oldukları bir ortamda en iyi şekilde öğrendiklerine inanmaktadırlar (Cambourne, 1988; Phillips, 2008). Bazı öğretmenler doğrudan öğretim yaklaşımına inanırken (de Lemos, 2005; Schumaker, 2009; Stanovich, 1994) bazı öğretmenler ise doğrudan öğretimle birlikte çocuk merkezli bir yaklaşımın temel prensiplerini içeren eklektik bir programa inanırlar (Spiegel, 1992; Purdie & Ellis, 2005).

Öğretmenlerin okuma hakkındaki inançları incelenen çalışmalardan, Wrease (2004), ilkökul öğretmenlerinin hem görüşme hem de Likert tipi bir ölçek ile okuma öğretimi konusundaki inançlarını değerlendirmiştir. Öğretmenlerin okuma öğretiminde geleneksel bir yaklaşım veya bütünsel bir yaklaşım tercihleri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Öğretmenin eğitim düzeyinin ve deneyim yılının kullandıkları okuma yaklaşımı üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Görüşme soruları sonucunda, öğretmenlerin okuma başarısını arttırmak için farklı öğretimsel uygulamaları kullanmaları gerektiği konusunda hemfikir olduklarını görülmüştür. Mayo (2010) tarafından yapılan araştırmada erken çocukluk döneminde çalışan öğretmenlerin hangi okuma modellerini kullandıkları incelenmiştir. Araştırma sonucunda öğretmenlerin parçadan bütüne ve bütünden parçaya okuma modellerinin aynı anda kullanıldığı etkileşimsel modeli en çok kullandıkları bulunmuştur. Alanyazında öğretmenin inançlarının çocukların öğrenme sürecini etkilediği ve bununla birlikte sınıftaki öğretim uygulamaları türlerinde de önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir (Maxwell vd., 2001; McMullen, 1999; Rimm-Kaufman & Sawyer, 2004).

Öğretmenlerin İnançları Üzerindeki Etkiler

Okumayı öğrenmek ileri dönemdeki akademik başarı için bir temel sağlamaktadır. Bu beceriyi edinmek, bazı bireyler için görüldüğü kadar kolay değildir ve her bireyin okuma başarısını sağlamak için farklı okuma modelleri ile ilgili yıllar süren önemli tartışmalar yaşanmaktadır. Uluslararası Okuma Derneği (International Reading Association, 2007), en etkili öğretmen eğitimi programlarının temelinde, her öğrencinin ihtiyaçlarını karşılayacak bir yaklaşım sağlamak için okumanın teorik temelini tam olarak anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır (International Reading Association, 2007). Okuyucunun rolüyle ilgili teorik farklılıklar olduğu gibi, okumayı öğretme yaklaşımlarında da farklılıklar vardır. Sürekliliğin bir ucunda, beceriye dayalı, ses bilgisi veya parçadan bütüne bir yaklaşımı savunanlar.öte yanında, bütünsel, bütünsel bir dili veya bütünden parçaya yaklaşımını destekleyenler bulunmaktadır. Ortada, iki bakış açısının kombinasyonunun en iyi yaklaşım olduğuna inanan interaktif yaklaşımı savunanlar olduğu görülmektedir.

Parçadan bütüne (tümevarım) (Bottom-up) stratejisine göre okuyan okuyucular öncelikle cümleyi oluşturan sözcükleri ayırt etmekte ve daha sonra cümlenin yapısal özelliklerini (cümledeki kelimelerin sırası, yeri ve

cümlede bulunan bağlaçlar ile bunların bağladığı ifadeler) de göz önünde bulundurarak sözcükler teker teker anlamlandırmaktadır. Anlamlandırılan sözcükler cümledeki yeri ve yapısı (ör; etken veya edilgen fiiller) dikkate alınarak birleştirilmekte ve okunan cümleden bir sonuç çıkartılmaktadır. Sınıf öğretimi, öğretmenin doğrudan kontrolünde olduğu basitten karmaşık görevlere doğru ilerler. Okuryazarlık öğretiminde bu yaklaşımı benimseyen bu tür öğretmenlerden “çocuk merkezli veya gelişimsel” yerine “yapılandırılmış veya didaktik” olarak bahsetmek uygun olabilir. Türkiye’de 2005-2006 eğitim öğretim yılından itibaren öğretmenler resmi olarak parçadan bütüne yaklaşımı içerisinde olan “ses temelli cümle öğretimi modelini” benimsemektedirler. Özellikle öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler için bu öğretim biçimini destekleyen çok sayıda araştırma bulunmaktadır (Beck & Juel, 1992; Podhajski vd., 2009; Pressley & Rankin, 1994).

Bütünden parçaya (tümden gelim) (top-down) stratejisinde ise okuyucular okudukları cümlelerdeki sözcükleri ayırt eder ve cümle içinde anlamlandırılanları kendi hayat deneyimleri ve önceki bilgileri ile birleştirerek cümleden bir sonuç çıkarırlar. Bu stratejide okuyucuların cümlelerin sözdizimsel özelliklerine dikkat etmedikleri için özellikle anlamsız veya karmaşık sözdizimine sahip cümlelerle karşılaştıklarında, cümlelerde verilmek istenen mesajı doğru olarak algılamaları beklenemez. Yaklaşım temelde “çocuk merkezlidir”. Ülkemizde 1968-2004 yılları arasında benimsenen cümle yöntemine ilişkin öğretmenlerin % 90’ı bu yöntemi kullandıklarını söylediler de yöntemin ilkelerini tam olarak uygulayamadıkları için başka ara çözümler veya ara yöntemler ürettikleri görülmektedir (Akyol & Temur, 2008; Çelenk, 2002; Şenel, 2004; Tok, 2001). Öğretmenler çözümlerinden biri olarak da öğrencilerin okumaya geçişini kolaylaştırmak için sırası gelmeden sese dayalı bir eğitimi benimsediklerini ifade etmektedirler (Çelenk, 2002; Şenel, 2004; Tok, 2001).

İnteraktif yaklaşıma göre ise okuma süreçleri doğrusal bir süreç değil paralel bir süreç olarak algılanmalıdır. Yani okuma ne yalnızca bütünden parçaya ne de parçadan bütüne bir süreci kabul eder; bu yöntemi benimseyenler her iki sürecin birlikte ele alınması gerekliliğini vurgulanmaktadır.

Bu yöntemlere ilişkin uygulayıcıların ve araştırmacıların birleştikleri nokta; öğrencilerin hızlı, doğru, anlayarak okuması, okuma yaparken zevk alması ve işlevsel bir yazma becerisinin geliştirilmesi amacıdır. Bu amaca ulaşabilmek için herhangi bir yöntem kullanılabilir. Alanyazında yapılan çalışmalar tek bir yöntem veya yaklaşımdan söz etmenin mümkün olmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu yöntemleri etkili veya etkisiz kılan önemli faktörlerden biri uygulayan öğretmenlerin bilgi, beceri ve donanımları, öğretmenlerin okuma becerisine ilişkin inançları, bir diğeri ise öğrenen öğrencilerin bireysel farklılıklarıdır.

Okumayı öğretmek için öğretim yöntem ve materyalleri yıllar içinde çeşitlilik gösterirken, tek bir şeyin sabit kaldığı görülmektedir: “okuma performansı”.

PISA 2003'ten 2018'e kadar (2013 yılı ortalama puan 441, 2006 yılında ortalama puan 447, 2009 yılı ortalama puan 464, 2012 yılı ortalama puan 475, 2015 yılı ortalama puan 428, 2018 yılı ortalama puan 466) Türkiye'nin okuma performansının değerlendirildiği sonuçlara bakıldığında sonuçların genel ortalamanın altında olduğu (yaklaşık %50) görülmektedir. Diğer yandan Türkiye'nin genel okuma puanının 2003'ten 2018'a artış gösterdiği; fakat bu artışa karşın içinde bulunduğu yüzdelik dilimin değişmediği de ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlara bakıldığında yıllar geçtikçe, ülkemizde okuma yaklaşımında farklılık olmasına rağmen, okuma puanlarında önemli derecede bir artış olmadığı görülmektedir. Bu durum bize bir modelin diğer modele göre avantajlı olmadığını göstermektedir (Wren, 2001).

Türkiye'de çocukların okuryazarlık becerilerini geliştirmeye odaklı, öğretmenler için hizmet içi mesleki eğitim ve geliştirme programları yürütülmektedir. Bu eğitimlerde öğretmenlere, çocukların okuryazarlık becerilerini nasıl kazandıklarına dair yeni bakış açıları sunulmaktadır. Öğretmenler sınıf ortamında her gün birçok öğretimsel karar almaktadırlar. Şüphesiz bu kararlar, çocukların nasıl öğrendiklerine ve öğretim yöntemlerindeki tercihlerine ilişkin bir dizi inançtan etkilenmektedir. Son yıllarda yapılan araştırmalara bakıldığında öğretmen inançları ve karar verme becerileri arasındaki ilişkinin önemli bir konu olduğu görülmektedir. Bu noktada belirsizlik olmasına rağmen, öğretmenlerin öğretimleri hakkındaki inançları, sınıflarındaki düşünceleri ve eylemleri için doğrusal olmayan bir sürece neden oluyor gibi görünmektedir. Öğretmenlerin inanç düzeylerinin okumada başarısız olan veya disleksi öğrenciler için öğretim yöntemlerinde uyarlama yapma isteğini etkileyeceği düşünülmektedir. Bu düşüncelerden yola çıkarak bu araştırma, öğretmenlerin okuryazarlık öğrenme ve öğretme konusundaki inançlarını değerlendirmek için geliştirilmiş bir ölçeğin uyarlanmasını içermektedir.

Yöntem

Bu araştırma nicel araştırmanın betimsel tarama deseniyle gerçekleştirilen bir ölçek uyarlama çalışmasıdır. Çalışma grubu ve veri toplama aracının özellikleri ile ölçeğin Türkçeye uyarlanma süreci hakkındaki bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırma 2019-2020 eğitim-öğretim yılı içerisinde Ankara ilinde görev yapan 304 sınıf öğretmeninden oluşan bir çalışma grubu ile yürütülmüştür. Çalışma grubundaki öğretmenlerin 243'ü (%80) kadın, 61'i (%20) erkektir. Çalışma grubundaki öğretmenlerin hizmet sürelerine bakıldığında 1-10 yıl arasında 34 öğretmenin, 10-20 yıl arasında 195 öğretmenin, 20 yıl ve daha fazla 75 öğretmenin olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

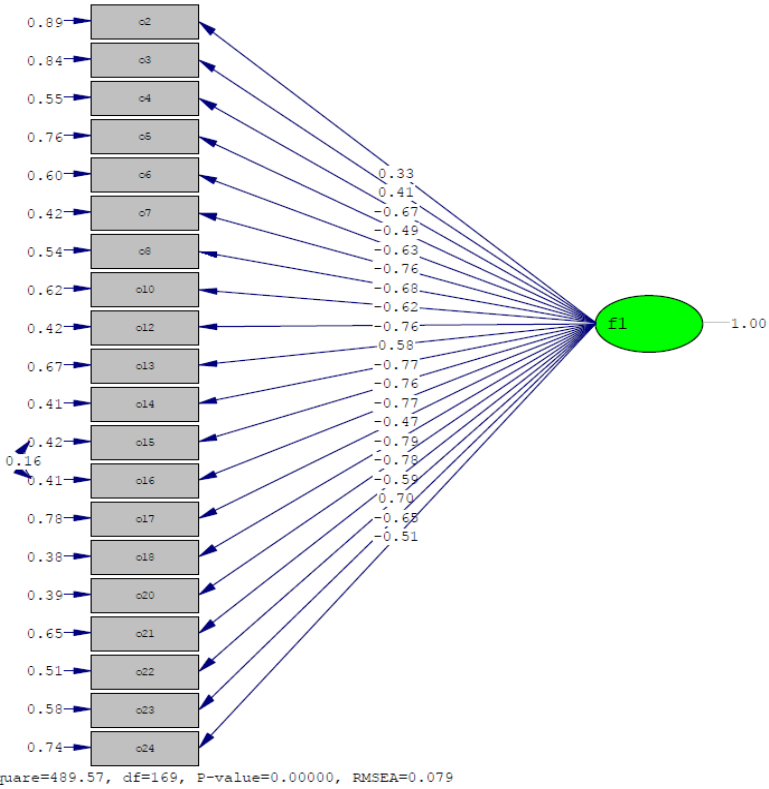
“Öğretmenlerin Okuryazarlık ile İlgili İnanç Düzeyi” Knight ve Westwood (1995) tarafından öğretmenlerin öğrencilerin erken okuryazarlık becerilerini nasıl kazandıklarını ve başlangıç düzeyindeki okuyuculara okumanın nasıl öğretilmesi gerektiği konusundaki inançlarının ne düzeyde olduğunun belirlenmesi amacıyla geliştirilmiştir. Ölçekte yer alan her ifade için katılıp / katılmama düzeyinizi belirtmek için 1= kesinlikle katılıyorum, 2= katılıyorum, 3= kararsızım, 4= katılmıyorum, 5= kesinlikle katılmıyorum şeklinde 24 maddeye sahip 5’li likert tipi bir derecelendirme kullanılmıştır. Ölçeğin orijinal formunda Cronbach Alfa değeri 0.75 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin orijinal formunda test tekrar test güvenilirliği .91’dir. Ölçek içerisindeki maddeler okuma becerilerinin kazanılmasıyla ve parçadan bütüne – bütünden parçaya yaklaşımları ile ilgilidir. Ölçekteki puanlama sistemine göre birey tarafından alınan puan ne kadar yüksekse, bütün bir dil yönelimini yansıtan ifadelerle özdeşleşme derecesi o kadar büyük olur. Puan ne kadar düşükse, öğretmen tarafından yönlendirilen, doğrudan öğretim yaklaşımını benimsediği anlamına gelmektedir.

Veri Toplanması ve Analizi

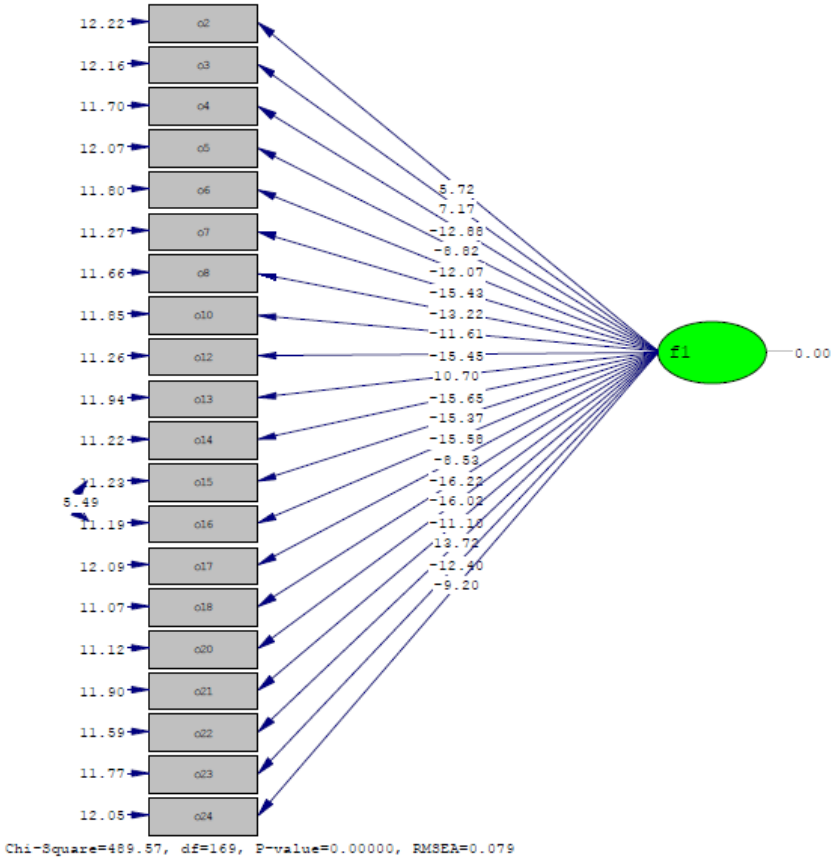
Ölçeğin Türkçeye uyarlama sürecinde ilk olarak Westwood ile iletişime geçilerek gerekli iznin alınması olmuştur. Bu amaçla 30 Ağustos 2020 tarihinde Westwood’a bir elektronik posta gönderilerek kendisinden ölçeğin Türkçeye uyarlanmasına izin verip vermeyeceği sorulmuştur. Westwood 30 Ağustos 2020 tarihinde ölçeğin Türkçeye uyarlanmasına onay verdiğini belirtmiştir. Daha sonra özel eğitim alanından iki uzman, eğitim bilimleri alanından bir uzman, Türkçe öğretmenliği alanından bir uzman ve ölçme-değerlendirme alanından bir uzman olmak üzere toplamda beş uzman tarafından ölçek maddelerinin İngilizceden Türkçeye çevirisi yapılmıştır. Daha sonra yapılan çeviriler karşılaştırılarak her bir madde için ilgili maddeyi en iyi yansıtacak Türkçe ifadeler belirlenmeye çalışılmıştır. Daha sonra maddeler tekrar İngilizce’ye çevirilerek dil eşdeğerliği sağlamak amacıyla orijinal ölçekte yer alan maddeler ile karşılaştırılması yapılmıştır. Dil geçerliği açısından ölçek maddelerinin benzerlikleri ve farklılıkları incelenmiştir. Çeviri sürecinde beş uzmanın görev alması ve farklı uzmanlar tarafından yapılan çevirilerin Sümer-Dodur ve Altındağ-Kumaş karşılaştırılmasıyla ölçeğin Türkçeye en uygun şekilde çevirisi sağlanmaya çalışılmış ve ölçeğin Türkçe formu uygulanmaya hazır hale getirilmiştir. Araştırmanın verileri 2020-2021 Öğretim Yılı Güz Dönemi’nde toplanmıştır. Google Formlar’da çevrim içi anket formu yoluyla Ankara’da görev yapan öğretmenlerden veriler toplanmıştır. Ölçeğin Türkçe formunun yapı geçerliği doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile test edilmiştir. DFA için LISREL 8.54 paket programından yararlanılmıştır.

Bulgular Yapı Geçerliği

Ölçeğin Türkçeye uyarlamasına yönelik olarak yapılan ilk işlem yapı geçerliğinin test edilmesi olmuştur. Bu kapsamda DFA uygulanmış ve ölçeğin orijinal formundaki tek faktörlü yapının Türk kültüründe doğrulanıp doğrulanmadığı kontrol edilmiştir. DFA sonucunda elde edilen ölçme modeli Şekil 1 ve Şekil 2'de gösterilmiştir. Bu bölümde, ölçeğin tek boyutuna ait 24 maddelik yapısının doğrulanıp doğrulanmadığını değerlendirmek amacıyla DFA uygulanmıştır. Uygulanan DFA'da istatistiksel olarak anlamlı olmayan t değerine sahip maddeler incelenmiştir. Yapılan incelemeye göre anlamlı olmayan dört maddeye (madde1, madde9, madde 11, madde19) rastlanmıştır. Bu nedenle ölçekten dört madde çıkarılmış ölçeğin son hali 20 maddeden (ek-1) oluşmaktadır.

Şekil1. Standardize edilmiş katsayılar

Şekil 2. T değerleri

Araştırmadan çıkarılan maddeler; “madde1: Başlangıç düzeyindeki okuyucuların ihtiyaç duyduğu beceriler ile iyi okuyucuların kullandığı beceriler arasında çok az fark vardır;”, “madde 9: Çocuklar alfabetik kod hakkında bilmeleri gereken her şeyi günlük okuma ve yazma etkinliklerinden ve başkalarını gözlemleyerek öğrendiklerinden, doğrudan ses öğretimi gereksizdir.”, “madde11: İyi okuyucular, okurken yazıların detaylarına çok az dikkat ederler;”, “madde19: Heceleme en iyi düzenli okuma ve yazma etkinlikleriyle tesadüfen öğrenilir.” Yapılan ilk DFA sonucunda madde 1, madde 9, madde 11, madde 19’un hata varyanslarının oldukça yüksek olduğu, t değerlerinin manidar olmadığı ve ayrıca bu maddelerin düşük faktör yük değerleri verdiği görülmüştür. Ölçekteki her göstergenin t değerinin ± 1.96 ($p < .05$ düzeyinde) aralığı dışında olması önerilmektedir (Kline, 2011). Bu nedenle bu maddelerin analiz dışı bırakılmasına karar verilmiştir.

Şekil 1'de görüldüğü gibi yapılan DFA'da, ölçekteki 20 maddenin faktör yükleri .32'nin üzerinde yer almaktadır. Bu tespitin ardından DFA sonucunda rapor edilen uyum indeksleri incelenmiştir. DFA sonucunda Ki-kare ve serbestlik derecesi değerlerinin $\chi^2=489.57$, ($sd=169$, $p<.01$) olduğu ve $\chi^2/sd=2.89$ oranının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu oranın 3'ün altında çıkması iyi uyum olduğunu göstermektedir (Kline, 2011). DFA sonucunda elde edilen model ile veri arasındaki uyumun sonucuna bakıldığında mükemmel uyuma karşılık geldiği söylenebilir. DFA sonucunda elde edilen uyum değerleri Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlerin Okuryazarlık ile İlgili İnanç Düzeyi Ölçeği DFA Sonucunda Elde Edilen Uyum Değerleri

İndeks	Değer	Mükemmel Uyum	İyi Uyum	Durum	Kaynak
χ^2 /sd	2.89	$\chi^2 /sd \leq 2$	$\chi^2 /sd \leq 3$	iyi uyum	Kline (2011)
RMSEA	.079	RMSEA \leq .05	RMSEA \leq .08	İyi uyum	Hooper, Coughlan ve Mullen (2008)
RMR	.050	RMR \leq .05	RMR \leq 0.08	mükemmel uyum	Brown (2006)
SRMR	.051	SRMR \leq .05	SRMR \leq 0.08	İyi uyum	Brown (2006)
NFI	.96	NFI \geq .95	NFI \geq .90	Mükemmel uyum	Thompson (2008)
NNFI	.97	NNFI \geq .95	NNFI \geq .90	Mükemmel uyum	Thompson (2008)
CFI	.97	CFI \geq .95	CFI \geq .90	Mükemmel uyum	Tabachnick ve Fidell (2007)
GFI	.86	GFI \geq .95	GFI \geq .90	Zayıf uyum	Hooper, Coughlan ve Mullen (2008)

Tablo1'e bakıldığında, GFI indeksi haricinde diğer uyum indekslerinin mükemmel ya da iyi uyum değerleri aldığı belirlenmiştir. Bu durumda ölçeğin 20 maddeden oluşan bir faktörlü yapısının bir model olarak doğrulandığı söylenebilir.

Ölçeğin Güvenirliği

Ölçeğin güvenirliliğinin belirlenmesi amacıyla Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı kullanılmış ve ölçeğin madde-toplam korelasyonları Tablo 2'de verilmiştir. Tablo 2'ye bakıldığında, madde toplam korelasyonlarının .35 ile .73 arasında değişmektedir. Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı .81 olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilir (Büyüköztürk, 2017).

Tablo 2. Öğretmenlerin Okuryazarlık ile İlgili İnanç Düzeyi Ölçeğine ait Madde Analizleri, R² ve t Değerleri

Ölçek Maddeleri	r _{ix}	t	R ²
Madde2	.35	5.72	.11
Madde3	.33	7.17	.16
Madde4	.65	12.88	.45
Madde5	.46	8.82	.24
Madde6	.58	12.07	.40
Madde7	.70	15.43	.58
Madde8	.61	13.22	.46
Madde10	.51	11.61	.38
Madde12	.66	15.45	.58
Madde13	.50	10.7	.33
Madde14	.70	15.65	.59
Madde15	.70	15.37	.58
Madde16	.71	15.58	.59
Madde17	.42	8.53	.22
Madde18	.73	16.22	.62
Madde20	.70	16.02	.61
Madde21	.53	11.1	.35
Madde22	.60	13.72	.49
Madde23	.62	12.4	.42
Madde24	.49	9.20	.26

Tablo 2'ye bakıldığında, tüm madde korelasyonlarının .30'un üzerinde olduğu görülmektedir. Ayrıca, Maddelerin R² değerlerinin 0.11-0.62 arasında, t değerlerinin ise 5.72-16.22 arasında olduğunu ve tüm maddeler için tüm yolların anlamlı olduğunu ($t_i > 1.96$ ve $p_i < 0.05$) göstermiştir.

Tartışma

Öğretmenlerin sınıftaki uygulamaları, öğrenme ve öğretme konusundaki inançlarından güçlü bir şekilde etkilenmektedir. Öğretmenlerin çocukların okuryazarlık öğrenimine ilişkin temel inanç ve tutumları da değişmedikçe, eğitim ve geliştirme programlarının bir sonucu olarak okuryazarlık öğretimi uygulamalarının değişmesi beklenmemektedir. Bu ölçek öğretmenlerin okuryazarlığın edinilmesi ve öğretilmesi ile ilgili inançları hakkında bilgi edinmek için uyarlanmıştır. Bu çalışmada, Knight ve Westwood (1995) tarafından geliştirilen "Öğretmenlerin Okuryazarlık ile İlgili İnanç Düzeyi" ölçeğinin Türkçeye uyarlanması amaçlanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliliğinin belirlenmesi amacıyla yapılan DFA sonuçları, ölçeğin tek faktörlü bir yapıdan oluştuğunu

göstermektedir. Dolayısıyla ölçeğin Türkçe formunun tek faktörlü yapısının, özgün ölçeğin faktör yapısı ile uyumlu olduğu görülmüştür. Ölçek faktör yapısı uyumlu olmasına rağmen maddelerin tümünün özgün ölçek ile benzer biçimde faktör yük değerlerine sahip olmadığı görülmüştür. Bu nedenle de ölçekten dört madde çıkarılmış ve ölçeğin son hali 5'li likert tipi 20 maddeden oluşmaktadır. Geriye kalan bu maddelerin (ek 1) t değerlerinin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen DFA sonuçlarına bakıldığında $\chi^2 / sd=2.89$, $RMSEA=.079$, $RMR=.050$, $SRMR=.051$, $NFI=.96$, $NNFI=.97$, $CFI=.97$ olduğu ve modelin uyum indekslerinin iyi olduğunun görülmesi nedeniyle ölçeğin son hali oluşturulmuştur. Ölçeğin güvenilirliğine ilişkin elde edilen Cronbach alfa katsayısına bakıldığında ise 20 maddeden oluşan ölçeğin güvenilirlik katsayısı $\alpha = 0,81$ olarak bulunmuş ve bu değer ölçeğin güvenilirlik değerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada, ölçeğin geçerliliğine ve güvenilirliği bakılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular bu ölçek için ön destekleyici kanıtlar gösterse de, okuma yazma alanındaki öğretmen yetiştirme ve geliştirme programlarının etkililiğine ilişkin araştırmalar için ölçeğin daha fazla çalışma içerisinde kullanılması gerekmektedir. Ölçek kullanılarak yapılacak gelecekteki çalışmaların sonuçları, aracın bu tür programların değerlendirilmesinde sorumlu uzmanlar için kullanılıp kullanılmayacağını belirleyecektir.

Bu çalışma bir ölçek geliştirme çalışması olduğu için öğretmen deneyim yılı ve hizmetiçi eğitim alma durumuna ilişkin farklılıklar incelenmemiştir. Dolayısıyla ileriki çalışmalarda mezun oldukları bölüm, deneyim yılı ve hizmet içi eğitim alma durumuna ilişkin bazı değişkenlerin ilişkileri araştırılabilir. Bu çalışmada geliştirilen ölçek kullanılarak genel eğitim öğretmenlerinin mesleki gelişimi desteklemek amacıyla planlanacak müdahale çalışmasının ön aşaması olarak hizmet edebilir. Müdahaleyi geliştirmeden önce, özellikle genel eğitim sınıflarında öğrenme gücü olan öğrencilerle çalışırken etkili olduklarını belirten öğretmenlerin inançları, becerileri ve uygulamaları hakkında daha fazla bilgi edinmek amacıyla kullanılabilir. Çalışmanın önemli bir sınırlılığı verilerin sadece bir şehirde toplanmış olmasıdır. Her ne kadar örneklem sayısı analiz için yeterli olsa da, gelecekteki araştırmalarda farklı örneklemlemlerle ölçeğin güvenilirlik ve geçerliğinin tekrar tekrar test edilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Akyol, H. ve Temur, T. (2008). Comparing reading skills of first grade students who learn reading-writing with sound-based clause method and. *Mustafa Kemal Journal of University Social Sciences Institute*, 5(9), 79-95. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mkusbed/issue/19561/208530>
- Baccus, A.A. (2004). *Urban fourth and fifth grade teachers' reading attitudes and efficacy beliefs: Relationships to reading instruction and to students' attitudes and efficacy beliefs*. United States: Degree of Doctor of Philosophy.

- Brown, T. A. (2006). *Confirmatory Factor Analysis for Applied Research*. NY: Guilford Press.
- Büyüköztürk, Ş. (2017). *Manual of data analysis for social sciences*. Pegem Academy.
- Cheek, E., Steward, F., Launey B. & Borgia, L. (2004). Facilitative reading instruction: Preservice teachers' voices and perceptions. *Reading Improvement, 41*(2), 129-142.
- Çelenk, S. (2002). Teachers' views on the problems encountered in teaching primary reading and writing. *Elementary Education Online, 1*(2), 40-47.
- de Lemos, M. (2005). Effective strategies for the teaching of reading: What works, and why. *Australian Journal of Learning Difficulties, 10* (3-4), 11-17. <https://doi.org/10.1080/19404150509546796>
- Ekin, Ö. & Saban, A., (2020). An Investigation of the "Literacy Teaching Self Efficacy" of primary school teachers. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences, 53* (2), 577-600. <https://doi.org/10.30964/auebfd.573039>
- Falcón-Huertas, M. (2006). *Teachers' literacy beliefs and their students' conceptions about reading and writing*. Graduate Theses and Dissertations. <https://scholarcommons.usf.edu/etd/2519>
- Fang, Z. (1996). A review of research on teachers beliefs and practices, *Educational Research, 38*, 1, 47-65. <https://doi.org/10.1080/0013188960380104>
- Hooper, D., Coughlan, J. & Mullen, M. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *Electronic Journal of Business Research Methods, 6*(1), 53-60.
- Jordan, A., Kiraali-Iftar, G. & Diamond, C.T.P. (1993) Who has the problem? Differences in teachers' beliefs about their work with at-risk and integrated exceptional children. *International Journal of Disability, Development and Education, 40*, 45-62. <https://doi.org/10.1080/0156655930400104>
- Kagan, D. M. (1992). Implications of research on teacher belief. *Educational Psychologist, 27*(1), 65-90. https://doi.org/10.1207/s15326985ep2701_6
- Kline, R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. 3rd ed. Guilford.
- Knight, B.A. & Westwood, P.S. (1995). *The development of the Teachers' Beliefs about Literacy Questionnaire (TBALQ)*. Paper presented at the National Conference of the Australian Association for Special Education, Darwin: 15 July 1995.
- Levin, B. B. (2015). The development of teachers' beliefs. In H. Fives, & M. G. Gill (Eds.). *International Handbook of Research on Teachers' Beliefs* (pp. 48-65). NY: Routledge.
- Maxwell, K.L., McWilliam, R.A., Hemmeter, M.L., Ault, M.J. & Schuster, J.W. (2001). Predictors of developmentally appropriate classroom practices in kindergarten through third grade. *Early Childhood Research Quarterly, 16*(4), 431-452. [https://doi.org/10.1016/S0885-2006\(01\)00118-1](https://doi.org/10.1016/S0885-2006(01)00118-1)

- Mayo, J. (2010). *A study of early childhood education: Teachers' beliefs and practices about early literacy learning* (PhD Thesis). Marshall University, Huntington, West Virginia.
- McMullen, M. B. (1999). Characteristics of teachers who talk the DAP talk AND walk the DAP walk. *Journal of Research in Childhood Education, 13* (2), 216-230. <https://doi.org/10.1080/02568549909594742>.
- MEB, (2006). *Turkey PISA 2006 National Final Report. Ministry of National Education, Education Research and Development Department, Ankara.* http://pisa.meb.gov.tr/?page_id=22
- MEB, (2010). *Turkey PISA 2009 National Final Report. Ministry of National Education, Education Research and Development Department, Ankara.* http://pisa.meb.gov.tr/?page_id=22
- MEB, (2013). *Turkey PISA 2012 National Final Report. Ministry of National Education, Education Research and Development Department, Ankara.* http://pisa.meb.gov.tr/?page_id=22
- MEB, (2015). *Turkey PISA 2015 National Final Report. Ministry of National Education, Education Research and Development Department, Ankara.* http://pisa.meb.gov.tr/?page_id=22
- MEB, (2018). *Turkey PISA 2018 National Final Report. Ministry of National Education, Education Research and Development Department, Ankara.* http://pisa.meb.gov.tr/?page_id=22
- Öztürk, B. & Ertem İ. S., (2017). Evaluation of primary school teachers' self-efficacy beliefs in teaching of emergent literacy. *Journal of Anatolian Cultural Research, 1*(3), 1-26. <http://ankad.org/index.php/Ankad/article/view/22/22>
- Phillips, D. K. (2008). *Guided Reading: Constructivism in Action.* Institute for Learning Centered Education, 1-12.
- Podhajski, B., Mather, N., Nathan, J. & Sammons, J. (2009). Professional development in scientifically based reading instruction: Teacher knowledge and reading outcomes. *Journal of Learning Disabilities, 42*(5), 403-417. <https://doi.org/10.1177%2F0022219409338737>
- Pressley, M. & Rankin, J. L. (1994). More about whole language methods of reading instruction for students at risk for early reading failure. *Learning Disabilities Research & Practice, 9*(3), 157-168. <https://psycnet.apa.org/record/1995-07670-001>
- Purdie, N. & Ellis, L. (2005). A Review of the empirical evidence identifying effective interventions and teaching practices for students with learning difficulties in year 4, 5 and 6. *Australian Council for Educational Research.* Camberwell, Victoria. https://research.acer.edu.au/tll_misc/7
- Richardson, V., Anders, P., Tidwell, D. & Lloyd, C. (1991). The relationship between teachers' beliefs and practices in reading comprehension instruction. *American Educational Research Journal, 28* (3), 559-584. <https://doi.org/10.3102/00028312028003559>

- Rimm-Kaufman, S. E. & Sawyer, B. E. (2004). Primary-grade teachers' self-efficacy beliefs, attitudes toward teaching, and discipline and teaching practice priorities in relation to the "responsive classroom" approach. *The Elementary School Journal*, 104(4), 321-341. <https://doi.org/10.1086/499756>
- Schumm, J.S., Vaughn, S., Gordon, J. & Rothlein, L. (1994). General education teachers' beliefs, skills and practices in planning for mainstreamed students with learning disabilities. *Teacher Education and Special Education*, 17, 22-37. <https://doi.org/10.1177%2F088840649401700104>
- Schumaker, J.B., (2009). *Teacher preparation and professional development in effective learning strategy instruction*. Washington, DC. National Comprehensive Center for Teacher Quality.
- Spiegel, D.L. (1992). Blending whole language and systematic direct instruction. *The Reading Teacher*, 46(1), 38-44. Retrieved November 13, 2020, from <http://www.jstor.org/stable/20201008>
- Stanovich, K. (1994) Constructivism in reading education. *Journal of Special Education*, 28, 259-274. <https://doi.org/10.1177%2F002246699402800303>
- Şenel, G. H. (2004). Teachers' preferences in methods of reading-writing instruction. *Educational-online*, 3(2), 48-53.
- Tabachnick, G. G. & L. S. Fidell. (2007). *Experimental Designs using ANOVA*. Belmont, CA: Duxbury.
- Thompson, B. (2008). *Exploratory and Confirmatory Factor Analysis: Understanding Concepts and Applications*. 3rd ed. Washington, DC: American Psychological Association.
- Tok, Ş. (2001). Evaluation of methods used in first reading and writing instruction. *Educational Administration: Theory and Practice*, 7 (26), 257-275. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kuey/issue/10370/126924>
- Westwood, P.S. (1995). Teachers' beliefs and expectations concerning students with learning difficulties. *Australian Journal of Remedial Education*, 27(2), 19-21. <https://doi.org/10.3316/aeipt.72990>
- Westwood, P., Knight, B. A. & Redden, E. (2005). Assessing teachers' beliefs about literacy acquisition: The development of the Teachers' Beliefs About Literacy Questionnaire (TBALQ). *Australian Journal of Learning Difficulties*, 10(3-4), 77-85. <https://doi.org/10.1111/1467-9817.00034>
- Wrease, S. (2004). *Perceptions of selected elementary teachers on the instruction of reading*. Ph.D. dissertation, Union Institute and University, United States -- Ohio.
- Wren, S. (2001). How do children read? *School Reform News*, 5 (2), p. 21.

Ek 1. Öğretmenlerin Okuryazarlık ile İlgili İnanç Düzeyi

1.	Çocuklar, sözel-işitsel dil becerilerini nasıl öğreniyorlarsa okumayı da öyle öğrenirler.
2.	Sözcük çalışmalarına ayrı bir zaman ayırmak istenilmez, çünkü dilin (sesbilgisi ve ses bilimi, sözcük bilgisi, biçimbilim, sözdizimi, edimbilim) bileşenleri birbirinden ayrı düşünülemez.
3.	Öğretmenler, metnin zorluk derecesine göre kitaplar seçmelidirler.
4.	Okumayı öğrenmek, sayfadaki yazıyla yakından ilgilenmeyi kapsamalıdır.
5.	Çocukların görsel sözcük dağılımını oluşturmak için flash card/bilgi kartı alıştırmaları kullanılmalıdır.
6.	Başlangıç düzeyinde okuyan çocuklara ses becerileri öğretilmelidir.
7.	Sınıfta kullanılan görsel okuma şemaları çocukların sözcük dağılımlarına göre seçilmelidir.
8.	Tek başına görsel sözcük öğretimi, metin okumaya da aktarılmaktadır.
9.	Etkili öğrenme için okuryazarlık programları; anlama, sözcük tanıma ve ses bilgisi gibi farklı becerilerin özel olarak çalışılmasına izin verecek şekilde düzenlenmelidir.
10.	Çocuklar, sözel dil becerilerini doğal yolla edindikleri gibi hecelemeyi de bu şekilde öğrenirler.
11.	Öğretmenler, çocukların hecelemeyi öğrenmeleri için gereken sözcükleri seçmelidirler.
12.	Öğretmenler hecelemeyi düzenli olarak değerlendirmelidirler.
13.	Heceleme listelerinin kullanılması nasıl yazılacağına öğrenilmesi için çok önemlidir.
14.	Çocukların anlamsız hecelemeyi kullanması çocukların ileride hatalı okuma gibi kötü alışkanlıkları pekiştirir.
15.	Hece listelerinde öğrenilen sözcükler çocukların yazma becerilerini genellikle olumlu yönde etkiler.
16.	Heceleme, sözcüklerin içindeki sesleri dikkatli dinlemeyi kapsamaktadır.
17.	Küçük çocukların sesbilgisel farkındalık becerileri, erken yıllardaki heceleme becerileri ile ilişkilidir.
18.	Hecelemeyi öğrenmek sözcüklerin içindeki seslerle ilgilenmek sözcüğün tamamını görmeye bağlıdır.
19.	Her hafta belirli bir zaman, kesinlikle heceleme öğretimine ayrılmalıdır.
20.	Okul öncesi yıllarında heceleme için doğrudan öğretimin önemli bir yeri vardır.

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı*

Esra AYDINBAŞ**

Öz

Bu araştırma, okullarda kuşaklararası öğrenme programlarının özgün bir örneği olarak Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programını ortaya koymakta ve programın çocuklar üzerindeki yansımalarını ele almaktadır. Taba-Tyler modeli esas alınarak geliştirilen program 12 oturumda, değer merkezli bir yaklaşımla hazırlanmıştır. Değişen toplumun göz ardı edilen ihtiyaçlarına eğilerek geleneksel ve kültürel değerlerin yeniden yapılandırılması ve güçlendirilmesi amacıyla toplumsal sorunlar ve yeniden kurmacılık felsefesini esas alan tasarımların bir örneği olan program, sosyal tecrit ve kuşaklararası mahrumiyete karşı kültürel kodlarımız ekseninde geliştirilecek politikalara bir öneri niteliği taşımaktadır. Bir örneğinin ilkokul ve huzurevinde denendiği Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının çocuklar üzerindeki yansımaları psikolojik sağlamlık ve insani değerler düzeyi açısından değerlendirilirken ayrıca çocukların, insani değerler, aile bağları ve farklı kuşaklara ilişkin algısı üzerindeki yansımaları ele alınmıştır. Bir karma yöntem araştırması olan çalışmanın nicel boyutunda; deneysel desenlerden yarı deneysel desen benimsenerek ilkokul 4. sınıfa devam eden 61 çocuktan oluşan çalışma grubu, deney ve kontrol gruplarına ayrılmıştır. Yalnızca deney grubuna uygulanan programın öncesinde ve sonrasında her iki gruba da ön test ve son test uygulanarak veri elde edilmiştir. Araştırmanın nitel boyutunda ise fenomenolojik model benimsenerek, yarı yapılandırılmış görüşme ve belge incelemesi teknikleri ile elde edilen veriler betimsel analizle çözümlenmiştir. Çocukların kavramlarında meydana gelen değişiklikler, programın değerler açısından kuşaklararası bir benzerlik oluşturduğunu gösterirken aynı zamanda insani değerler ile aile ve kuşaklararası ilişkilere ilişkin algıları açısından çocuklar üzerinde olumlu bir gelişmeye işaret etmektedir. Bu bulgular bağlamında program, kültürel aktarım ve toplumsal uyum sürecine sunması beklenen katkılar açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler

Kuşaklararası Öğrenme Programları, Huzurevi, Çocuk, Yaşlı, Sosyal Değişim, Kuşaklararası İlişkiler, Kültürel Aktarım, İnsani Değerler, Manevi Güçlenme

* Yazarın doktora tezinden üretilen bu makalede ele alınan araştırma, 100/2000 YÖK Doktora Burs Programı kapsamında desteklenmiştir.

** Dr., esraserdaroglu@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1765-2836

The Last Witnesses of The Tradition And The Children Intergenerational Spiritual Empowerment Training Program An Example of Application with Primary School Fourth Graders

Abstract

This study describes the Intergenerational Spiritual Empowerment Training Program as an original example of intergenerational learning programs in schools and discusses the effects of the program on children. The 12-session program, developed based on the Taba-Tyler model, has been designed with a value-centered approach. The program is an example of the designs that rely on social problems and reconstructionism with a view to restructuring and reinforcing traditional and cultural values by focusing on the ignored needs of changing society, and it constitutes a proposal for the policies that will be developed in line with our cultural codes against social isolation and intergenerational deprivation. The effects of the Intergenerational Spiritual Empowerment Training Program, first implemented at a primary school and nursing home, on children were assessed in terms of resilience and humanitarian values and, at the same time, its effects on children were assessed based on humanitarian values, family ties, and their perception on different generations. The research was designed as a mixed-methods study, an experimental design was adopted for its quantitative dimension, and the study group of 61 children who attended the fourth grade of primary school was divided into experimental and control groups. Before and after the implementation of the program for the experimental group, both groups were given pre-tests and post-tests. Phenomenological model was adopted for the qualitative dimension of the study, and the data obtained through semistructured interviews and document analysis were analyzed using descriptive analysis. Changes to the concepts of children not only show that the program has created an intergenerational similarity in terms of values but also signify a positive development for children as regards their humanitarian values and perceptions about family and intergenerational relations. In the light of these findings, the program is of critical importance for the contributions it will make to the process of cultural transfer and social harmony.

Keywords

Intergenerational Learning Programs, Nursing Home, Child, Elderly, Social Change, Intergenerational Ties, Humanitarian Values, Spiritual Empowerment.

Extended Abstract

Research Problem and Purpose

As the life expectancy of human beings increases, the ratio of elderly people to the general population gradually rises, and societies go through a process of demographic transformation. At the same time, societies and cultures start to resemble each other in the globalizing world, the nature of family ties and intergenerational relations change, and each society moves away from its own cultural codes. As generations are distanced away from each other due to changes, the way concepts and values are perceived and put into practice changes as well, negatively affecting their places and positions in each other's lives. The rate by which different generations have similar values is increasingly lower. The nature of intergenerational relations in a family and whether

family members can transfer values and culture to the next generation are critical for social harmony. However, intergenerational learning, which involves unofficial and multigenerational interaction in traditional society, cannot be attained in modern societies, and therefore, extra-familial planning is needed. In addition, this social need is of concern to every individual in society. Different generations need to interact with each other, and children need the presence and support of elders so that they can perform developmental duties in a healthy environment. Today, children experience intergenerational deprivation due to economic, demographic, and social changes, and their needs to this end go unsatisfied.

Given this, it is high time that intergenerational learning programs should be discussed today as every culture is indebted to intergenerational learning for its existence. As scientific research on this area is expected to provide policy-makers with important data, the present study is intended to offer suitable data for developing social policies based on our cultural codes against intergenerational deprivation and social isolation, which have adverse effects on children, elderly people, and every individual of the society, while coming up with a sample intergenerational learning program.

Research Questions

With a view to finding the effects of the Intergenerational Spiritual Empowerment Training Program on children, answers to the following questions were sought:

- Did the level of humanitarian values of the children who attended the Intergenerational Spiritual Empowerment Training Program differentiate?
- Did the level of resilience of the children who attended the Intergenerational Spiritual Empowerment Training Program differentiate?
- Did the family ties and views of intergenerational relations of the children who attended the Intergenerational Spiritual Empowerment Training Program differentiate?
- Did the concepts of humanitarian values used by children who attended the Intergenerational Spiritual Empowerment Training Program differentiate?

Method

This study describes the Intergenerational Spiritual Empowerment Training Program as an original example of intergenerational learning programs in schools and discusses the effects of the program on children. The 12-session program, developed based on the Taba-Tyler model, has been designed with a value-centered approach. The program is an example of the designs that rely on social problems and reconstructionism with a view to restructuring and reinforcing traditional and cultural values by focusing on the ignored

needs of changing society, and it constitutes a proposal for the policies that will be developed in line with our cultural codes against social isolation and intergenerational deprivation. The effects of the Intergenerational Spiritual Empowerment Training Program, first implemented at a primary school and nursing home, on children were assessed in terms of resilience and humanitarian values and, at the same time, its effects on children were assessed based on humanitarian values, family ties, and their perception on different generations. The Study Group consisted of 61 children who attended the fourth grade of primary school, with 35 children for the experimental group and 26 for the control group. The children regularly met elderly people in primary school and at a nursing home with an alternating schedule. The ages of the 30 elderly people who volunteered to participate in the study varied between 54 and 95, with an average age of 76. The research was designed as a mixed-methods study, and experimental design was adopted for its quantitative dimension, and the study group was divided into experimental and control groups. Before and after the implementation of the program for the experimental group, both groups were given pre-tests and post-test using the Child and Youth Resilience Scale (CYRS) (Arslan, 2015) and the Humanitarian Values Scale (HVS) (Dilmaç, 2007) to obtain quantitative data. Results were obtained by identifying differences in the answers by the experimental and control groups to the interview questions before and after the program. A summary of the analyses used is given in Table 1.

Table 1. Methods used in the analysis of quantitative data

Comparison		Method	
		If normal distribution assumption is true	If normal distribution assumption is not true
Child participants	Experimental-Control Pre-Test	Unpaired Samples T-Test	Mann-Whitney U Test
	Experimental-Control Post-Test		
	Experimental Group Pre-Test-Post-Test	Paired Samples T-Test	Wilcoxon Signed Rank Test

Phenomenological model was adopted for the qualitative dimension of the study, and the data obtained through semistructured interviews and document analysis were analyzed using descriptive analysis. Changes to the concepts of children were assessed as regards humanitarian values and perceptions about family and intergenerational relations of children.

Conclusion and Suggestions

The findings obtained through analysis of qualitative data indicated that the Intergenerational Spiritual Empowerment Training Program had made positive effects on the semantic world of children in terms of intergenerational

relations, family ties, and humanitarian values. When the achievements of children as regards humanitarian values were evaluated, the statements that changed in the last interview signify a positive development. The ability of the program to ensure cultural transfer made it possible for children to learn values from the living samples. It is possible to argue that meeting elderly people makes positive contributions to the value system of children. In addition, the children who participated in the program have developed sensitivity and positive perceptions regarding old age, intergenerational relations, and family ties. In addition, the change in the statements by children indicated that similarities in the meanings and perceptions of values were obtained both for the old and new generations.

Based on the findings obtained through analysis of the quantitative data, it was found that there was no statistically significant difference in humanitarian values and resilience post-test scores of the child participants in the experimental and control groups after the implementation of the Intergenerational Spiritual Empowerment Training Program ($p>0.05$). In addition, there was no statistically significant difference in the pre-test and post-test humanitarian values and resilience scale scores of the child participants in the experimental group before and after the implementation of the program ($p>0.05$). However, there was a statistically significant difference in the Humanitarian Values Scale sub-dimension of being peaceful scores of the child participants before and after the implementation of the program (the pre-test and post-test) ($p<0.05$). Accordingly, it can be said that the program has contributed to the children's being peaceful. The fact that the qualitative data have produced more positive and richer results than the quantitative data seems to be dependent on the children's ability to express themselves better in the face of open-ended questions. Positive results of the programs have clearly translated into concepts of children in the qualitative data. In the light of these findings, the program is of critical importance for the contributions it will make to the process of cultural transfer and social harmony.

It can be suggested that these data may contribute to the effectiveness of the measures to be taken in order to preserve cultural and spiritual values as well as originality in our time when social change is inevitable. If the Intergenerational Spiritual Empowerment Training Program, designed to be implemented in nursing homes and primary schools, is scaled up across our educational system with multiplication of similar programs, it may be beneficial in preserving and transferring the originality of cultural heritage and maintaining it, safeguarding the age-old respectability of elderly people throughout the process of social change, reinforcing intergenerational relations, and ensuring that both old and new generations nurture positive perceptions about each other. Intergenerational learning programs that can be administered in a targeted and planned manner throughout the academic year may be incorporated into the primary school curriculum for the purposes of value and culture transfer.

Giriş

İnsanın yaşam süresi giderek uzarken yaşlıların nüfustaki oranı günden güne artmakta; dünyamız ve ülkemiz bir demografik dönüşüm sürecinden geçmektedir. Değişim ve dönüşüm sürecinde kuşaklar birbirinden uzaklaştıkça kavramların ve değerlerin algısı ve pratiği değişmekte, bu durum farklı kuşakların birbirine ilişkin bakış açısını, birbirlerinin hayatındaki yeri ve konumunu olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte birbiriyle bağı kopan kuşakların değer benzerliği düzeyi giderek azalmaktadır. Bu bağlamda Adjaye ve Aborampah'ın (2004: 32-36) bulguları, bu düşünceyi desteklemekte; toplumsal uyum için ailede kuşaklararası ilişkilerin niteliğinin ve aile büyüklerinin kendinden sonraki aile üyelerine değer ve kültür aktarımı yapıyor olmasının büyük önem taşıdığını göstermektedir. Benzer bir çalışmada Barni, Ranieri ve Scabini (2012: 46) büyükanne, anne- baba ve bir çocuğun bir arada yaşadığı 257 ailenin katılımıyla bir araştırma yapmıştır. Bulgular; aile ve sosyal-kültürel bağlamın, değer benzerliği düzeyini belirlediğini göstermektedir. Buna karşın geleneksel toplumlarda gayri resmî ve çok kuşaklı etkileşim içeren kuşaklararası öğrenme modern toplumlarda aile içinde yeteri kadar sağlanamadığı için aile dışında planlanmaktadır (Newman & Hatton-Yeo, 2008: 31). Zira her kuşağın birbiriyle etkileşime ihtiyacı olduğu gibi çocukların da özellikle bebelikten ergenliğe kadar gelişimsel görevlerini sağlıklı bir zeminde sağlayabilmeleri için yaşlı büyüklerin varlık ve desteğine ihtiyaçları vardır. Günümüz çocukları ekonomik, demografik ve sosyal değişimlerle birlikte bu ihtiyacına karşılık bulamamakta ve yaşadıkları sosyal tecrit giderek artmaktadır. Bu durum çocuğun gelişimine olumsuz yansımakta ve kuşaklararası kurumsal programların önemli bir gerekçesini oluşturmaktadır (Crites, 2008: 33). Bir diğer gerekçe ise küreselleşen dünyamızda toplumların ve kültürlerin giderek birbirine benzemesi ve aile birliği ve kuşaklararası ilişkilerin niteliğinin kültürel kodlardan uzaklaşarak değişmeye başlamasıdır. Dolayısıyla her ülkenin bu konu üzerine eğilmesi ve gereken düzenlemeleri yapması önemli bir hal almaktadır.

Türkiye’de yaşlılık konusu 2007 yılında Ulusal Yaşlanma Eylem Planı ile gündeme girmiş, 2011 yılında Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 2014-2018 Kalkınma Planı çalışmalarında ilk kez Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu oluşturulurken 2019, “Yaşlılar Yılı” olarak ilan edilmiştir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ülkemizden ve dünyadan bilim insanları, STK ve kamu temsilcilerinin katılımıyla I. Yaşlılık Şurası

düzenlenmiştir. Yaşlıların maddi-manevi, kültürel, sosyal ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin korunması için uygun politikaların geliştirilmesine karar verilirken kuşaklararası ilişkilerin güçlendirilmesi konusuna önemli bir yer verilmiştir (Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı I. Yaşlılık Şurası, 2019). Dünyada giderek artan ve ülkemizi de giderek etkisi altına alan sorun odaklı bir yaşlılık algısına karşı kuşaklararası ilişkileri güçlendirme yerinde bir karardır ve yaşlılarla ilgili üretilecek sosyal politikalarda kuşaklararası öğrenme önemli bir yer tutmaktadır. Bugün kuşaklararası öğrenme programlarını konuşmanın tam zamanıdır zira her kültür, varlığını kuşaklararası öğrenmeye borçludur. Bu konuda yapılan bilimsel araştırmaların politika üreticilere önemli veriler sağlaması beklenirken bu araştırma, çocuklar, yaşlılar ve toplumun her ferdi açısından olumsuz sonuçlara yol açan kuşaklararası mahrumiyet ve sosyal tecride karşı, kültürel kodlarımız ekseninde sosyal politikaların üretilmesi için uygun veriler sağlaması ve bir kuşaklararası öğrenme programı örneği sunması açısından katkı niteliği taşıyor olabilir.

Kuşaklararası Öğrenme ve Kültürel Aktarım

İnsanın bebeklikten yetişkinliğe biriktirdiği güçlü yönlerini ve değerlerini, insan yaşamının erzak deposu olarak nitelendiren Erikson (2014: 105-106), yaşlılık evresinde değerlerin anlam ve bütünlük kazandığını dile getirir. Hayat deneyimlerini aktarma eğilimi taşıyan yaşlılar, geçmiş ve gelecekle ilgili umut düzeyini dengelerken kuşaklararası aktarım yoluyla bir sonraki kuşağı güçlendirir. Öte yandan çocukların yetişkin modellere ihtiyacı vardır (Gürses & Kılavuz, 2011: 165-166). Çocuk birçok sosyal, bilişsel, duyuşsal, psiko-motor davranışı, doğrudan deneyimlemeyi beklemeden, saydığı, sevdiği yetişkinlerden öğrenebilir (Senemoğlu, 1997: 238-239). Bandura (1989: 23-26), deneme-yanılma olmaksızın başkalarının davranışlarını gözlemleyerek ve model alarak gerçekleşen öğrenme biçimini; gözlemleyerek öğrenme/*observational learning*, model alma/*modeling*, taklit/*imitation*, içselleştirme/*internaliz*, özdeşleşme/*identification* gibi kavramlarla açıklar ve özellikle ilköğretim çağı çocuklarının tutumlarının oluşmasında bu süreçlerin etkili olduğuna işaret eder. Çocuk birçok değeri ve davranışı, sevdiği ve saygı duyduğu büyüklerini model alarak öğrenir. Piaget ise çocuğun bulunduğu evreden daha ileri evrelerin gelişim görevlerini, büyüklerinden öğrendiğini söyler ve çocuğun başkalarından öğrendiği bilgileri ve çevresel etkenleri kültürel aktarım olarak açıklar. (Bee & Boyd, 2009: 311-317). Kuşaklararası kültürel aktarım; kültürel motiflerin bir kuşaktan bir sonraki kuşağa aktarılmasını ifade eder. İnsanın eylemlerinde içsel süreçler gibi, bilgi, inanç, değer, örf, adet ve gelenek gibi bu kültürel normlar da belirleyici rol oynar (Tam, 2015: 1). Bu kültürel normlar, geçmişten günümüze kuşaktan kuşağa doğal bir süreçte aktarılırken şimdi yaşamakta olduğumuz değişim, amaçlı, planlı ve sistemli kuşaklararası öğrenme programlarını gerekli kılmaktadır (Kerka, 2003: 1).

Bu bağlamda son yıllarda eski ve yeni kuşağı aile dışında kuşaklararası öğrenme deneyimlerinde bir araya getiren Kuşaklararası Programlar/IP geliştirilmiştir. Ventura-Merkel ve Lidoff (1983) çocuklarla yaşlılar arasında iş birliği, etkileşim ve değişim sağlayan kuşaklararası programları, bilgi, beceri ve deneyim paylaşımını içeren girişimler olarak açıklar (Akt. Finsden & Formosa, 2011: 171). Okul, çocuk bakım merkezleri, toplum merkezleri gibi merkezlerde çocukların ve gençlerin eğitilmesine odaklanan programlar ve huzurevi ve bakım merkezlerinde yaşlıların refahına odaklanmaktadır (Newman ve Hatton-Yeo, 2008: 32). İki taraflı bir beslenme aracı olan kuşaklararası öğrenme bir tür eğitim şeklidir (Cabanillas, 2011: 230). Farklı yaşlardaki insanların birlikte çalıştıkları, karşılıklı alışverişe dayalı bir öğrenme ortaklığıdır (ENIL, Avrupa Kuşaklar Arası Öğrenme Ağı, 2012: 4). Gençler, teknolojik araçların kullanımı gibi konularda eğitim vererek yaşlıların çağa uyumlarını kolaylaştırırken, yaşlılar, okullarda ya da sosyal tesislerde çocuklara eski oyunlar, zanaatlar, fen ve doğa etkinlikleri, mutfak, bahçe işleri ve el işi gibi konularda birikimlerini aktarırlar (Canatan, 2008: 69). Kaplan'ın üç kategoride ele aldığı okul temelli kuşaklararası programlar, uygulandığı zaman dilimine, eğitim müfredatında bulunan alanlarla ilişkisine, hizmet sağlama durumuna göre değerlendirilir. Belirli gün ve haftalar, özel günler ve kutlamalar ekseninde düzenlenen programlar belli bir zamanda, sadece bir kereye mahsus olarak ya da dönemlik ya da periyodik olarak gerçekleştirilir. Hizmeti veren ve alana odaklanan programlar ise yaşlıların çocuklara rol model olduğu, danışmanlık yaptığı, belli bir konuda eğitim verdiği ya da çocukların yaşlılara belli hizmetler sağladığı ya da her iki kuşağın belli bir amaç etrafında birlikte hizmet sağladıkları programlardır (Kaplan, 2001: 3-5; Lyashenko ve Frolova, 2014: 496; Yıldırım, 2015: 290-292).

Bu bağlamda Indianapolis'te "Anahtar Okul" projesi kuşaklararası öğrenme programlarına iyi bir örnektir. Okul dışından yetişkinlerin uzmanlıklarından faydalanılarak müfredat kapsamında bilgi ve becerileri kazanımları amaçlanmaktadır. Indianapolis Çocuk Müzesinin de ortak olduğu proje okulun müze programı kapsamında, çocukların çeşitli alanlarda çırak olarak çalışarak birçok beceri kazandığı bir programdır. Program, aynı zamanda zanaatların sürekliliği için de katkı sağlamakta, çocuklar büyüklerinden zanaat öğrenmektedir (Loewen, 1996: s.27). Grace Yaşam Merkezi yine kuşaklararası programlara güzel bir örnektir. Amerika'nın Jenks bölgesinde bulunan bu huzurevinde kuşaklararası okuma dersleri uygulamaktadır. Huzurevi binasının içine üstü açık cam duvarlardan oluşan bir anaokulu inşa edilmiş ve bina içerisinde hizmet vermeye başlayan bu okuldan çocuk sesleri yayılmaya başlamıştır. Çocukların varlığına kayıtsız kalamayan yaşlılar öğretmenlere yardım etmek istemiş, bunun üzerine "Kitap Arkadaşları" adı verilen programa ilk adım atılmıştır. Birbirlerine kitap okumaya başlayan çocuklar ve yaşlılar birbirlerine karşılıklı katkı sağlamışlardır. Çocukların akademik başarıları artarken yaşlıların genel sağlık durumlarında olumlu gelişmeler kaydedilmiştir

(Grace Living Centers, 2018). Newman, Morris ve Streetman, 2012 yılında Amerika'da bir ilkokulda dört gönüllü öğretmen rehberliğinde, sekiz-dokuz yaş aralığında altmış çocuk ve altmış yaş üstü on iki yaşlı katılımcı ile bir model uygulamıştır. Gönüllü yaşlılar derslerde öğretmenlere yardım etmiş, okul dışında çocuklara desteklerini sürdürmüşlerdir. Araştırmanın bulguları, çocukların derslere katılımının arttığını gösterirken, akran ilişkilerinin ve öz denetim becerilerinin geliştiğine işaret etmektedir. Amerika'da başka bir örnekte "Öğrencilerle ve Olgun Yetişkinlerle Birlikte Okuma (SMART)" programında gönüllü yaşlıların desteğiyle çocukların okuma düzeylerinin artırılması amaçlanmıştır. Yüzde doksan başarı sağlanmış ve çocukların derse olan ilgi ve motivasyonu, öz güveni ve sorumluluk bilincinde artış gözlemlenmiştir (Yıldırım, 2015: 283).

Kuşaklararası öğrenme programları, yaşlılarla çocukları bir araya getirerek her kuşak için daha etkili bir öğrenme ortamı sağlar. Etkili bir öğrenme sağlanması, karşılıklı bağ kurulmasına, bu bağların güçlenmesine imkân vermesi ve kuşakların birbirlerine olan tutumlarına olumlu katkılar sunması, kuşaklararası öğrenmeyi müfredata entegre etmek için önemli kanıtlardır (Loewen, 1996: 6). Eğitimin toplum üzerindeki kontrol işlevinden faydalanılmalıdır. Kuşaklararası öğrenme, eğitim sistemine dahil edilerek, değerler mirası yeni kuşaklara aktarılabilir. Bu bakımdan Montessori, eğitimde motivasyon aracı olarak toplumsal uyum faktörüne işaret eder. Çocuğun kültürel öğeleri ve değerleri öğrenerek ve becerilerini bu yönde geliştirerek, karakter sahibi iyi bir vatandaş olması değer aktarımına ve toplumsal uyuma katkı sağlar (Akt. Elkind, 1999: 89-90). Bütün bunlar dikkate alındığında, toplumsal değişimle birlikte birbirinden giderek uzaklaşan kuşaklara okulların böyle bir hizmet sağlaması ve çocuklarla yaşlıları bir araya getirmesi toplum için derin arzuyu gerçekleştirebilir (Loewen, 1996: 32-35).

Değerler Sistemi ve Manevi Güçlenme

Değerler, bireylerin ve toplumların tutum ve davranışlarındaki rolünü ve zaman içindeki değişimini araştırmak için psikoloji, sosyoloji, antropoloji gibi sosyal bilimlerde disiplinler arası bir araştırma konusudur. Yaşamda yol gösterici ilkeler olarak önemli bir rol oynayan değerler, bireyi ve dolayısıyla toplumu karakterize eden ve motivasyon kaynağı oluşturan bir etkiye sahiptir (Schwartz, 2005: 2-10). Asırlar boyu toplumun özgün kültürüyle harmanlanır, bütünlük, uyum ve düzeni sağlar ve kuşaktan kuşağa aktarılmaya devam eder (Layder, 2006: 23). Buna karşın modern kültürün ekonomik ve sosyal gerekçelerle dayattığı sorun odaklı algı, yaşlının otorite kaybına ve aile bağlarındaki zayıflamaya neden olduğu gibi kültürel aktarımın önünü kesmektedir. Bu bağlamda toplumların temel değerlerinden ödün verdikçe silikleştigiğine dikkat çeken Güngör (1998: 23), bu temel değerlerin korunmasının, o toplumun fertlerinin ve farklı kuşaklarının bir arada olmasıyla mümkün olabileceğinin altını çizer. Krašovec ve Kump (2010: 33), bu düşünceyi desteklemekte,

değerler sisteminin dengeli bir şekilde gelişmesi ve uyumlu bir toplumun oluşması için kuşaklararası sevgi ve saygıyı artıran etkileşimin önemine dikkat çekmektedir.

Öte yandan dünyayı algılama biçimi açısından topluma ortak bir payda sunan, değerlerin yaşanmasında motive edici bir güce sahip olan maneviyat ise toplumsal bütünlüğün yapı taşlarından birini oluşturur (Okumuş, 2009: 328). Örneğin yaşlılık algısı, evrensel insani değerlerden, dinden, maneviyattan, kültürden, köklerden ve bağlardan uzak kavramsallaştırıldığında, yaşlanma; olumsuz bir süreç, yaşlılar ise zayıf, kırılmalı ve bağımlı kişiler olarak tasvir edilir (Liang & Luo, 2012: 332). Buna karşın geleneksel kültür, yaşlılığa ayrıcalıklı bir statü verir. Bir aile yaşlı bir büyüğüyle birlikte yaşıyorsa o ailenin kazadan, beladan, hastalıktan korunacağı, maddi manevi bolluk ve berekete erişeceği inancı vardır (Özbolet, 2016: 58). İsrâ suresi 24 ve 25. ayetlerde, Allah insana dünyaya gelme vesilesini ve vefa borcunu hatırlatır ve şöyle hitap eder: *“Rabbim, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme, onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: “Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.”* (Kur’an-ı Kerim Meali, 2011: 303-304). Buna ilişkin olarak kültürümüzde yaşlının statüsünün belirlenmesinde İslam dininin etkileri görülmektedir. Geleneksel Türk toplumlarında olduğu gibi değer, bolluk ve bereketi temsil eden yaşlı büyüklerimizin bilgelik statüsünü canlı tutmak toplumu bütünleştirecek, güçlendirecek ve ayakta tutacak sosyal bir sermayedir (Ceylan, 2018: 516-517). Hal böyleyken yaşlıların geleneksel kültürdeki konumunu koruması için toplumun onlar için belirlediği yer kadar onların kendilerine biçtiği rolün de etkisi vardır. Güçlenen ve yaşamı üzerinde kontrol sahibi olabilen yaşlılar ancak Amerikan toplumunun dayattığı yaşlı profiliyle başa çıkabilir zira değersizleşmeye karşı panzehir, güçlenmedir (Myers, 2018: 7-19). Bireyin tüm güçlerini aktif olarak kullanma esasına dayanan güçlenmede, beceri, başarı, ait hissettiği kültür, gelenek, görenek, inanç, değerler, din ve maneviyat bireyin sahip olduğu güçlerini oluşturur. En temel kaynaklardan biri olan maneviyat insanın inanç ve değerlerini içeren anlam sisteminden oluşur. Maneviyat; inanç, anlam arayışı, aşkınlık, bağlılık ve ilişkiler bütünlüğünde ele alınır. İnsanın kendiyile, insanlarla, kainatla ve Yaratıcısıyla kurduğu ilişki ve benimsediği anlam sistemi maneviyatla ilişkilidir. Biyo-psiko-sosyal-manevi açıdan bütüncül bir iyileşme için insanı güçlü kılan maneviyat aynı zamanda zorluklarla baş etme kapasitesini artırır (Apak, 2018: 404, 408-409). Çünkü maneviyat yaşamak için bir neden verir, hayata anlam katar. Ancak inançla sağlanabilen bu anlam bütünlüğünde insan inancına dair bilgilenererek, derinleşerek ve inandığı gibi yaşayarak güçlenebilir. Başına gelenleri ancak bu şekilde gereçlendirip anlamlandırabilir ve onlarla baş etme noktasında

güçlenebilir. Manevi açıdan güçlenen insan ruhsal ve bedensel açıdan iyileşebilir (Frankl, 2017:133-143). Elbette yaşlılıktaki maneviyatın çocuklukla ilişkisi büyük önem taşımaktadır. Çocuk, sevilme, kabul görme, korunma, güven, sığınma, teslim olma, emniyet gibi temel ihtiyaçlar neticesinde Allah'a yönelir. Zira insan dünyaya geldiği andan itibaren bu ihtiyaçlarıyla Allah'a yönelmektedir (Yavuz, 2012: 90). Çocuğun bu yöneliminin onu güçlendirecek ve geliştirecek bir maneviyatla karşılık bulması önem taşımaktadır. Yetişkinlikte Allah ile ilişkisinde korku ve umut/*havf ve recâ* dengesi içerisinde olması için kişinin çocukluk evresinde Allah ile kurduğu bağ korku eksenli olmamalıdır. Aksi takdirde yetişkinlikte suçluluk ve korku üzerine kurulu bir kulluk bilinci söz konusu olabilir. Çocuğun Allah ile duygusal bağının sevgi ekseninde şekillenmiş olması onun yetişkinlik döneminde sonsuz güç ve şefkatten beslenerek güçlenmesine sebep olacaktır (Yıldız, 2007: 228). Yaşamın evrelerinin sağlıklı geçişlerle tamamlanabilmesi için manevi ihtiyaçların bilinmesi ve dengeli ve tutarlı bir tutum sergilenmesi, insanın her evrede içsel ve aşkın donanımlarının farkında olmasına ve onları kullanabilmesine yol açmaktadır.

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Program Geliştirme Çalışması

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı, toplumsal bir soruna eğilerek sağlıklı bir değişimi ve toplumun yeniden yapılandırılmasını amaçlamaktadır. Demirel (2020: 51) kaçınılması imkânsız olan toplumsal değişime karşı sosyal, ekonomik ve politik açıdan kontrol imkânı sağlayan programların; toplumsal sorunlar ve yeniden kurmacılık tasarımı ile şekillendiğine işaret eder. Eğitimciler, program tasarımı ile toplum üzerinde iyileştirme etkisi oluşturabilir. Değişim en iyi şekilde okullarda yönetilebilir. Bu gerekçelerle ve bu yaklaşımla geliştirilen Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının, Demirel'in işaret ettiği toplumsal sorunlar ve yeniden kurmacılık felsefesini esas alan tasarımların bir örneği olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Horn'un (2011) işaret ettiği gibi değişen toplumun göz ardı edilen ihtiyaçlarına eğilerek geleneksel ve kültürel değerlerin yeniden yapılandırılması ve güçlendirilmesi amacıyla ortaya konulan programlar problem merkezli tasarıma sahiptir (Akt. Adıgüzel, 2020: 196). Bu açıklamaya göre programın problem merkezli bir tasarı olduğunu söylemek mümkündür. Program geliştirme ve değerlendirme uygulamalarının odak noktası program tasarısıdır. Programın nasıl bir yapısının olacağı, katılımcılara hangi bilgi, beceri, tutum, değer ve davranışları kazandıracığı, hangi sorulara ve hangi ihtiyaçlara cevap vereceği, program tasarısında biçimlenir. Program tasarısının dayandığı program geliştirme teorisi ise bilgi merkezli, rasyonel merkezli, değer merkezli olmak üzere üç ana yaklaşımla açıklanır (Adıgüzel, 2020: 186). Birey ve toplum için anlam ifade eden değerleri esas alması sebebiyle Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının, program geliştirme teorisi açısından değer merkezli yaklaşıma uygun olduğunu söyleyebiliriz.

Program geliştirme sürecinde öğrenciye ne öğretilene cevap aranırken, nasıl öğretileneyle öğrenme tasarımı ilgilenir ve etki, zaman gibi imkanlarla birlikte öğrenmenin nasıl daha çekici ve kalıcı olabileceği üzerinde durur. Öğrenme tasarımı, belli bir öğrenme alanında öğrencilerde meydana gelmesi istenen bilgi, beceri ve davranış kazanımlarının oluşmasında kullanılacak en iyi öğrenme yöntemine odaklanır. Öğretim tasarımcılarının ihtiyacı olan rehberlik ve sistematik prosedür ise öğretim tasarımı modeli ile sağlanır. Öğrenmenin oluşması için uygulama planı, ölçme, değerlendirme ve düzenleme süreçlerini içeren öğretim tasarımı modeli, analiz, tasarım, geliştirme, uygulama ve değerlendirme aşamalarını içerir (Ocak, 2015: 9-11). Bu bağlamda öğretim tasarımı modelinin faydaları gözetilerek geliştirilen programda sistematik prosedür gerektiği gibi takip edilmiştir.

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı, Taba-Tyler modeli esas alınarak geliştirilmiştir. Modelin tüm aşamaları takip edilerek; ihtiyaç analizi, amaçları belirleme, içerik seçme, içeriği düzenleme, öğrenme yaşantılarını seçme, öğrenme yaşantılarını düzenleme, sonuçları değerlendirme, yapılan işlemleri ayrıntılı formülize etme, işlem basamaklarını belirleme ve bitirme aşamaları sırasıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların ihtiyaç analizi ve değerlendirmesi; gözlem, testler-ölçme araçları ve kaynak tarama teknikleriyle elde edilen verilerle betimsel yaklaşım esas alınarak yapılmıştır. Program geliştirme uzmanlarının görüşüne başvurularak geliştirilen program iki aşamalı olarak planlanmıştır. Toplam on iki oturumdan oluşan programın ilk altı oturumu sadece yaşlılar için kuşaklararası uygulamalara hazırlık niteliğindedir. Sonrasında diğer altı oturumda çocuklar, bu hazırlık programını tamamlayan yaşlılar ile bir araya gelmiştir. İlk altı oturum sadece yaşlılarla onların manevi ihtiyaçları gözetilerek planlanmış ve kuşaklararası oturumlara hazırlık yapılmıştır. İhtiyaçların belirlenmesi ve değerlendirilmesi uygulama yapılan kurumlarda vazifeli sosyal hizmet uzmanı, psikolog ve huzurevi yetkililerinin görüşlerinin alınması ile birlikte yaşlılarla yapılan gözlem, ikili görüşme ve toplantılar neticesinde tamamlanmıştır. Sayre-Adams'ın (2004) ve Koenig'in (1994) yaşlı bireylerin manevi ihtiyaçlarına ilişkin bulguları, (Akt. Yusupu, 2017: 356-358) programa katılacak yaşlılar üzerinden gözden geçirilmiş ve programın ilk altı oturumu bu ihtiyaçlar esas alınarak planlanmıştır. Anlam, amaç, hayatı yaşlılık ve ölümlerle birlikte anlamlandırma, umut, ilgi, sevgi, saygı, kabul görme, önemsenme, özel günlerde hatırlanma, yakınlık, dostluk, iletişim kurma, gelecek kuşaklara kültürel aktarım yapma, ilişkilerindeki çatışmalarda bir uzlaşmaya varma, affetme, barışma, iyi bir sona hazırlanma gibi manevi ihtiyaçlarına karşılık bulabilecekleri içerikler hazırlanmıştır. Sonraki altı oturumda ise uygulamalar kuşaklararası öğrenme içerikleri ile planlanmıştır. Sınıf öğretmeni, rehber öğretmen, okul müdürü ve velilerle yapılan görüşmeler neticesinde çocukların ihtiyaç analizi ve değerlendirilmesi yapıldıktan sonra her iki kuşağın manevi ihtiyaçları gözetilerek amaç ve kazanımlar belirlenmiştir. İnsani değerler, manevi güçlenme ve kuşaklararası ilişkilere yönelik

içeriklerde Erikson'ın psiko-sosyal gelişim kuramı esas alınarak her iki kuşağın karşılıklı ihtiyaçlarına yönelik temalar seçilmiş ve oturumlar uygun etkinliklerle, öğretim yöntem ve teknikleriyle bilimsel yöntemlerle planlanmıştır.

İlk aşamada sadece yaşlıların katıldığı hazırlık oturumlarında temalar şöyledir: "Umutla Gülümse Hayata ve Yaşamak İçin İyi Bir Neden Bul", "Ruhunu Tüm Kırgınlıklardan Azat Et, Varlığını Sev Yüreğinin Üzerine Koy", "Başına Gelenleri Başının Üzerinde Ağır", "Tükenmeden Paylaş, Paylaştıkça Çoğal", "Gül Düşün Gülistan Ol", "Allah'a Sonsuz Güven" başlıkları altında umut, sevgi, barış, olumlu bakış açısı, özveri, güven gibi değerler işlenmiştir. Hayata bakış açılarını yeniden gözden geçirme fırsatı sunulan yaşlılar, çocuklara nitelikli kültürel aktarım yapabilmeleri açısından motive edilmiştir. Bu oturumlara devam eden gönüllü yaşlıların sergilediği tutumlar gözlemlenerek kendini gerçekleştirme ve bilgelik nitelikleri açısından değerlendirilmiştir. Bu açılardan grupta uyum sağlayamayan yaşlılar süreç içerisinde kendi kararlarıyla ayrılmışlardır. Böylece uygun nitelikteki gönüllülerin yer aldığı uyumlu bir grup oluşmuş ve kuşaklararası oturumlar için hazırlıklar tamamlanmıştır. Çocuk deney grubu programa dahil edilerek kuşaklararası oturumlara geçilmiştir. Kuşaklararası kültürel aktarım ile çocukların değerler sistemini destekleyecek öğrenme ortamları sağlanarak planlanan tema odaklı oturumlarda; güven, teşekkür/şükür, vicdan, iyilik, doğruluk, sevgi, paylaşım gibi değerler işlenmiştir ve oturum başlıkları şöyledir: "Tanışma- Bilgilenme- Biz İyi Bir Ekibiz", "Güvenilir Ol, Güvenle Yaşa", "Her şey İçin Teşekkürler Allah'ım", "İçindeki İyi Sesi Dinle", "Yaradılanı Sev Yaradandan Ötürü", "Tükenmeden Paylaş, Paylaştıkça Çoğal".

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı ilkokulda ve huzurevinde uygulanmış, ilkokuldaki uygulamalara yaşlıların katılımı sağlanırken huzurevindeki oturumlara çocuklar dahil edilmiştir. Oturumlar ilkokuldaki sınıf ve huzurevindeki toplantı salonunda gerçekleştirilirken okul bahçesi, huzurevi bahçesi ve belediyenin sosyal tesisleri gibi imkânlar da değerlendirilmiştir. Her oturum, arada on dakika teneffüs verilmek kaydıyla 90 dakika sürmüştür. Oturumların tema ve içerikleri bilimsel bakış açısıyla oluşturulurken öğretim yöntem ve teknikleri her oturumun amaç ve kazanımına göre ve çocukların ve yaşlıların gelişim özellikleri, ihtiyaç ve becerileri göz önünde bulundurularak planlanmıştır. İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin somut işlemler döneminde bulunması sebebiyle tema odaklı grup toplantıları somut zekâ düzeyine uygun olarak, çeşitli sanat etkinlikleri ve yaratıcı drama teknikleri ile zenginleştirilmiştir. Kuşaklararası oturumlarda çocuklar ile yaşlıların birbirlerinden sosyal ve manevi açıdan kazanımlar elde etmeleri amaçlanmıştır. Katılımcıların deneyimleri doğrultusunda kendi yeterlilik, bilgi ve becerilerini geliştirmesi için uygun ortamlar tasarlanarak geliştirilen programda bu bakımdan yapılandırmacı yaklaşım esas alınmıştır. Programda katılımcıların duygu, düşünce ve davranışlarının öznesi olarak manevi açıdan güçlenmesi gözetilmiştir. Bireyin öğrenme sürecinde aktif olduğu, sorgulayıp düşünerek ve araştırarak

ulaştığı bilgileri deneyimleriyle ilişkilendirdiği ve yeniden anlam kazandırdığı yapılandırmacı yaklaşımda katılımcının öğrenme miktarı değil bilgiyi anlamlandırma çabası önemsendir. Klasik değil bulanık bir mantıkla yaklaşan yapılandırmacı lider kesin ve net bilgiler öğretmekten ziyade dengeli bir yorum yapabilme kabiliyeti gelişmesine odaklanır. Bilgi ve deneyimlere başka açılardan yaklaşarak görünmeyen farklı boyutlarını sorgulamaya yöneltir. Ayrıca yapılandırmacı grupların heterojen olması önemsendir (Yapıcı, 2014: 558-559). Bu yaklaşım, farklı kuşakların bir araya geldiği Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı için uygun bir zemin hazırlar. Eleştirel düşünme, buluş yoluyla öğrenme, drama yöntem ve teknikleri, yaratıcı öğrenme ve öğretim stratejileri, proje yöntemi, zengin materyal, süreç değerlendirme, portfolyo dosyaları, eğitsel oyunlar gibi öne çıkan model, yöntem ve stratejilerin kullanıldığı Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programında yapılandırmacı yaklaşım benimsenmiştir. Bu bağlamda Tosun ve Bakar'a göre (2016: 123) yapılandırmacılık, aktif öğrenme, keşif yoluyla öğrenme, problem çözmeye dayalı öğrenme, iş birlikçi öğrenme gibi yaklaşım ve yöntemler manevi gelişim alanında da kullanılmakta ve eleştirel düşünme becerisine sahip bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Davranışçılığı esas alan ve bilgi aktarımı ile sınırlı olan geleneksel yaklaşımlara karşın bireyi aktif bir konuma alan, öğrenmeyi öğrenme süreci yaşatan yaklaşımlar günümüzde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bireyin sorarak, karşılaştırarak, açıklayarak, anlamlandırarak, örnek bularak, önceki bilgileriyle bağ kurarak, çıkarımlar yaparak, bilgiyi keşif yoluyla bularak ve değerlendirerek bilişsel yeteneklerini kullandığı yapılandırmacı yaklaşım Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programında öğrenme sürecinin temelini oluşturmaktadır.

Oturuşların planı yapılırken belli bir sıra gözetilmiştir. Oturuşun teması ekseninde şekillenen etkinliklerde öncelikle motivasyon aktiviteleri ile başlanmış, kısa film, hikâye anlatımı, metaforik çalışmalar, oyun, drama etkinlikleri, animasyon, belgesel gösterimi, kâğıt katlama sanatı, seramik, fen ve doğa etkinlikleri, kayıt tutma, öykü çalışmaları, gevşeme egzersizleri, soru-cevap, tartışma, gösterip yaptırma, örnek olay, konuşma halkası, ev ödevleri gibi birçok öğretim yöntem ve tekniklerinden yararlanılmıştır. Motivasyon aktivitelerinden sonra değerlerle anlam arayışı ve Allah tasavvuru başlığı ile devam edilmiş ve değerler daha derin bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Aynı zamanda oturuşlarda katılımcıların kuşaklararası kültür aktarımına aktif katılımı sağlanmıştır. Drama, resim, seramik, ebru, öykü anlatımı, kısa film-animasyon gösterimi gibi çeşitli kültür-sanat aktiviteleriyle işlenen temalar yaşlı ve çocuk katılımcıların kuşaklararası karşılıklı yararlı ilişkiler kurmasına olanak sağlayacak şekilde uygulanmıştır. Ayrıca yaşlılar çocuklara geleneksel oyunlar ve geçmiş zamanların şartlarını ve değerlerini yansıtacak anılar anlatarak, eski meslek, sanat ve zanaatları tanıtarak kültürümüzü aktarmışlardır. Sayre-Adams'ın (2004) bulguları, yaşlıların hikâyelerinin/anılarının genç kuşaklar tarafından dinleniyor olmasının onlara kabul edilme duygusu yaşattığını

göstermektedir. Yaşlılar böylece topluma sundukları katkıyla onaylandığını hissetmektedir (Akt. Yusupu, 2017: 357). Oturumların sonunda anlamlandırma ve eylem planı yapılmış, işlenen konunun pratiğine yönelik hayatın içinde uygulanabilecek yönergeler verilmiş ve katılımcıların yeni kararlar almaları teşvik edilmiştir. Oturumlarda işlenen değerler ekseninde olumlu bir bakış açısıyla aldıkları kararları niyet defterlerine kaydetmeleri istenmiş ve bu veriler ölçme değerlendirme sürecinde de kullanılmıştır. Oturumlar işlenen temaya yönelik araştırma kapsamında özgün olarak kaleme alınmış Türkçe dualarla ve katılımcıların bu dualara sundukları katkılarla “amin” denilerek tamamlanmıştır. Böylece katılımcıların içsel süreçleri ve aşkın boyutlarıyla bir bütünlük duygusu yaşamaları hedeflenmiştir. Moberg’in (2005: 11) bu düşüncüyü destekleyen bulguları; yaşam seyri boyunca yaşanan sorunlarla baş etmede duanın terapötik değerinin kişiye önemli bir kaynak oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Hoff (2007) kuşaklararası öğrenmenin, insanlık tarihi kadar eski olduğunu söyler. Bilgi, beceri, yetkinlik, norm ve değerlerin sistematik olarak nesilden nesile aktarımı için hem geleneksel hem de modern kültürde yüzyıllardır en temel araç olan kuşaklararası öğrenme (Akt. Newman ve Hatton-Yeo, 2008: 31), sosyal sermaye ve sosyal uyumun gelişmesine yardımcı olur (European Map of Intergenerational Learning, 2020). Layder’e göre (2006: 23) toplumsal kimlik çağlar boyu oluşan bir birikimle oluşur. Her toplum kendine özgü kültürünü ve o kültürün ürünü olan değerleri meydana getirir. Bu değerler nesilden nesile aktarılır. Dolayısıyla toplumun büyüklerinin büyükanne ve büyükbaba olarak ve kuşaklararası öğrenme programlarına katılarak rollerini gerçekleştiriyor olması o toplumun genç kuşaklarının bu birikimden beslenmesi için bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın Loewen’in (1996: 3) tespiti, kuşaklararası ilişkilere karşı olumsuz algının en büyük etkenine işaret etmektedir. Çocukların televizyonun ve internetin baskıcılığında, onun ürettiği kültür ve değerlerle büyümeye devam etmesi ve aile büyüklerinin rehberliğinden mahrum büyüyen bu çocukların durumu önemli bir sorun haline gelmektedir. İnternete erişimin kolaylaşmasıyla, değerler açısından giderek birbirine benzeyen toplumların, özgün kültürel dokularının en etkili kalkanı o kültürün ve tarihin yaşayan şahitleri olan yaşlılardır. Onlar yaşadıkları toplumun hafızasıdır. Yeryüzünü tutan dağlar gibi o toplumun kültürünü korur, aktarır ve yaşatırlar. Kadim kültürler, tarih boyu süregelen kültürel aktarım yoluyla varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Yaşlının yeni kuşaklardan kopuk olması bugün kültürel aktarımın önünü kesmekte ve değerlerin algısı ve pratiği günden güne değişmektedir. Bilişim çağı ve kitle iletişim araçları tüm dünyayı birbirine benzetmekte, köklerden, bağlardan, kültürel, manevi değerlerden yoksun, bireysellik, bağımsızlık ve tüketim odaklı bir kültür aşılacaktır. Bu değişim kavramlarda kendini göstermekte ve kavramlara yüklenen anlam eski kuşak ve yeni kuşak arasında günden güne farklılaşmaktadır.

Bu değişimden nasibini alan kavramlardan birinin de yaşlılık olduğunu söylemek mümkündür. Ceylan'a (2015: 25-54) göre toplumsal yapı, üretim ve tüketim ilişkileri üzerinden yürümeye başlarken üretime aktif katkı sunamayan yaşlının tüketici olarak algılanması yaşlının değersizleşmesine ve araçsallaştırılmasına neden olmaktadır.

Öte yandan değişim kaçınılmazdır ancak her toplumun varlığını sürdürebilmesi, kendine özgü kültürel kodlarını koruyabilmesiyle mümkündür. Sorun odaklı bir yaşlılık algısının ülkemizde de etkisinin görülmeye başlandığı bir dönemde, farklı kuşakların birbiriyle iletişim ve bağ kurması, birbirinden öğrenmesi, yaşlılara yönelik olumsuz bir tutumun önüne geçebilir. Büyüklerimizimizin toplumdaki konumu, yaşlılık algısı, kuşaklararası ilişkilerin niteliği, aile bağları gibi sosyal değişimin doğrudan muhatabı olan unsurlar henüz kontrol edilebilir düzeydeyken ülkemizde kuşaklararası öğrenme programlarının örneklerinin çoğalması ve müfredatta yerini alması için en verimli zaman olduğunu söylemek mümkündür. Bu araştırmanın amacı, çocukların yaşlılarla okul ortamında bir araya gelerek kültürel mirası devralmalarına olanak sağlayan Kuşaklararası Manevi Güçlenme Programının geliştirilmesi ve çocuklar üzerindeki yansımalarının saptanmasıdır. Toplumun yaşlı büyüklerinin kültürel aktarım yapabilmesi, çocukların değerleri bu toplumun kültürünü ömrü boyunca tecrübe etmiş büyüklerden öğrenmesi, böylece eski kuşak ile yeni kuşak arasında değerler açısından bir benzerlik oluşması, ayrıca çocukların yaşlılık, kuşaklararası ilişkiler ve aile bağlarına yönelik duyarlılık ve olumlu bir algı geliştirmesi açısından programın bu geçiş evresinde işlevsel bir rolü olabilir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırmada nicel ve nitel yöntemin bir arada kullanıldığı karma yöntem (Alkan, Şimşek, Armağan Erbil, 2019: 560) benimsenerek konunun daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. "Bütünleyicilik" ilkesi ile (Greene et al., 1989: 259) farklı desenler kullanılarak ulaşılan sonuçların birbirini açıklaması, geliştirilmesi ve örneklendirmesi sağlanmıştır. Şimşek'in (2012: 95) belirttiği gibi kontrol ve deney grupları rastgele seçilemediği için yarı deneysel model esas alınmıştır. Gruplar ölçüt örnekleme yöntemi ile seçkisiz olmayan/*non randomized* bir atama sonucu oluşturulmuştur. Bu nedenle araştırmanın nicel boyutunda deneysel modellerden yarı deneysel desen benimsenmiştir. Yarı deneysel desenlerden, seçkisiz atamayı içermeyen grupların belli değişkenler üzerinden eşleştirildiği çalışmalar için uygun olan eşleştirilmiş desen (Büyükoztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012: 193) esas alınmıştır. Bu bağlamda deney ve kontrol gruplarına ön-test uygulandıktan sonra Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı deney grupları üzerinde denenmiş ve uygulanan program sonrasında tüm katılımcılara son testler uygulanarak araştırmanın bulgularına ulaşılmıştır. Programa katılan çocukların

insani değerler ve psikolojik sağlık düzeylerinde bir değişim olup olmadığı araştırılırken nitel açıdan katılımcıların yaşlılık, aile bağları, kuşaklararası ilişkiler ve insani değerler açısından algı ve bakış açılarındaki değişiklik ele alınmıştır.

Araştırmanın planlama aşamasında saha araştırması yapılmış ve uygulama yapılacak okul ve huzurevi tespit edilmiştir. Mekân ve katılımcı şartları sağlandıktan sonra Ankara Üniversitesi Etik Kurulu, Millî Eğitim Bakanlığı ve Keçiören ve Etimesgut Belediyeleri, uygulama yapılacak okul, emekliler platformu ve huzurevinden izin alınmıştır. Çalışma grubu belirlendikten sonra uygulamalara başlamadan önce ilkokul öğrencilerinin velilerinden izin alınmış ve aydınlatılmış onam formu imzalatılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme sorularıyla program öncesi tüm katılımcılara ön test uygulandıktan sonra deney ve kontrol grupları oluşturulmuş ve program geliştirme sürecine geçilmiştir.

Araştırma Soruları

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının çocuklar üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

-Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programına katılan çocukların insani değerler düzeyi farklılaşmış mıdır?

-Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programına katılan çocukların psikolojik sağlık düzeyi farklılaşmış mıdır?

-Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programına katılan çocukların aile bağları ve kuşaklararası ilişkilere yönelik bakış açıları farklılaşmış mıdır?

-Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programına katılan çocukların insani değerlere ilişkin kullandıkları kavramlar farklılaşmış mıdır?

Çalışma Grubu

Araştırmada çalışma grubu belirlenirken, araştırmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların seçilmesine ve derinlemesine araştırma yapılmasına olanak veren (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2013: 90) amaçsal örnekleme yöntemi benimsenmiştir. Amaçsal örnekleme yöntemlerinden ise ölçüt örnekleme yöntemi ile katılımcıların 4. sınıfa devam ediyor olma ölçütü esas alınmıştır. Öğretmenler ve aileler ile değerlendirme yapılmış, aileleri izin veren gönüllü çocuklar çalışmaya dahil edilmiştir.

Araştırma 35'i deney 26'sı kontrol grubu olmak üzere ilköğretim 4. sınıfa devam eden 61 çocuk katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Çocuklar dönüşümlü olarak ilkokulda ve huzurevinde yaşlı büyükleriyle bir araya gelmiştir. Keçiören Belediyesi Emekliler Platformu ve Etimesgut Belediyesi İl Bilge Hatun Erinç Huzurevinden seçilen 30 gönüllünün yaşları 54 ile 95 arasında değişmekte

olup yaş ortalaması 76'dır. İlkokulda uygulanan oturumlara bedensel sağlığı el veren yaşlılar katılırken huzurevinde uygulanan oturumlara ise çocuklar katılmıştır.

Veri Toplama Teknikleri ve Ölçme Araçları

Uygulamalara başlamadan önce katılımcıların velilerinden aydınlatılmış onam formu alınmış ve tüm katılımcılara ön-test uygulanmıştır. Nicel verilerin elde edilmesi amacıyla Çocuk ve Genç İçin Psikolojik Sağlık Ölçeği ÇGPSÖ (Arslan, 2015) ve İnsani Değerler Ölçeği İDÖ (Dilmaç, 2007) kullanılmıştır.

Nitel veriler için ise yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile katılımcılardan program öncesinde ve sonrasında kuşaklararası ilişkiler, aile ilişkileri ve insani değerlere ilişkin algı ve bakış açılarına yönelik veri toplanmıştır. Görüşme soruları, katılımcıların gelişim özelliklerine uygun olarak ve uzman görüşü alınarak hazırlanmıştır. Ayrıca *belge incelemesi* yaklaşımı ile (Şimşek, 2012: 151) katılımcıların yazdığı mektup ve oturumlarda yazdıkları dualardan da veriler elde edilmiştir.

Verilerin Analizi

Nicel Verilerin Analizinde Kullanılan Yöntemler

Araştırmada deney ve kontrol gruplarının programdan önce ve programdan sonra görüşme sorularına verdikleri cevaplardaki farklılaşma tespit edilerek bulgulara ulaşılmıştır. Öncelikle kullanılan ölçek puanlarının normal dağılım varsayımını sağlama durumu incelenmiş ve böylece Deney ve kontrol grubunun ön test puanlarının farklılaşması ile son test puanlarının farklılaşmasında uygun analiz yöntemine karar vermek amaçlanmıştır. Örneklemenin bulunduğu dağılımın normallüğünün test edilmesi, istatistiksel hipotezlerin test edilmesinde önem taşır (Toy ve Tosunoğlu, 2017). Öncelikle değişkenlerin normal dağılıma uygunluk gösterip göstermediğinin test edilmesi, doğru istatistik tekniğin kullanılabilmesi için gereklilik arz etmektedir. Normal dağılım varsayımı sağlanmayan ölçek puanlarında ise Mann Whitney U testi, normal dağılım varsayımı sağlayan ölçek puanlarında ise ilişkisiz örneklem t testi ve kullanılmıştır. İki bağımsız dağılımın medyanlarının eşitliğini test eden bir istatistiksel sına olarak açıklanabilecek Mann-Whitney testine ilişkin hipotezler;

H_0 : iki yığın medyanı birbirine eşittir

H_1 : iki yığın medyanı birbirine eşittir değildir

şeklinde kurulmaktadır.

Deney grubunun programdan önce (ön test) ve programdan sonra (son test) ölçek puanlarının farklılaşmasını görmek amacıyla ise normal dağılım varsayımının sağlandığı durumlarda ilişkili örneklem t testi ve normal dağılım

varsayımının sağlanmadığı durumlarda ise Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılmıştır. Bağımlı grup çiftlerin farklarının ana kitle dağılımlarının simetrik olduğu varsayılarak, dağılımın orta noktasını sıfır olan çiftleri atarak kalan n tane mutlak fark, artan bir büyüklük sırasına dizilir. Artı ve eksi farkların sıra numaralarının toplamları hesaba alınır. Bu hesaplamalar içerisinde küçük olan Wilcoxon test istatistiğidir (Çakıcı, Oğuzhan, Özdi, 2015). Kullanılan analizler ile ilgili özet Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Nicel veri analizinde kullanılan yöntemler

Karşılaştırma		Yöntem	
		Normal Dağılım Varsayımı Sağlandı ise	Normal Dağılım Varsayımı Sağlanmadı ise
Çocuk katılımcılar	Deney-Kontrol Ön Test	İlişkisiz Örneklem t testi	Mann Whitney U testi
	Deney-Kontrol Son Test		
	Deney Grubu Ön Test-Son test	İlişkili Örneklem t testi	Wilcoxon işaretli sıralar testi

Nitel Veri Analizinde Kullanılan Yöntemler

Nitel verilerin analizinde ise içerik analizi yapılmıştır. Çocuk ve yaşlı katılımcıların cevapları derinlemesine incelenerek kategoriler ve temalar oluşturulmuştur. Verilerin analizinde, duygular, algılar gibi olgulara odaklanan fenomenolojik model esas alınmıştır. Fenomonolojik model yaşantılar ve deneyimlerin kaynağı ile ilgilenerek öze ulaşma çabası taşıyan çalışmalar için geçerlidir (Şimşek, 2012: 103). *Betitleme, analiz ve yorumlama* süreçleri ile (Şimşek, 2012: 185) katılımcıların verileri derinlemesine ele alınmış ve bulgulara ulaşılmıştır.

Bulgular**Nicel Bulgular****Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan Sonra Deney ve Kontrol Grubundaki Çocuk Katılımcıların Son Test Puanlarının İncelenmesi****Tablo 2.** Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan Sonra Deney ve Kontrol Grubundaki Çocuk Katılımcıların Psikolojik Sağlık Puanları Mann Whitney U Testi Sonuçları

Grup	N	\bar{X}	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	U	p
Kontrol	26	54,84	29,42	765,00	414,000	0,548
Deney	35	55,35	32,17	1126,00		

Tablo 2 incelendiğinde Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan sonra deney ve kontrol grubundaki çocuk katılımcıların psikolojik sağlık ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ($p>0,05$) olmadığı görülmektedir. Buna göre, uygulanan programın çocukların psikolojik iyi oluş düzeyleri üzerinde etkisi olmadığı söylenebilir.

Tablo 3. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan Sonra Deney ve Kontrol Grubundaki Çocuk Katılımcıların İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyut Puanları ve Ölçek toplam puanının incelenmesi

Alt Boyut	Grup	N	\bar{X}	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	U	p
Arkadaşlık	Kontrol	26	29,75	32,08	834,00	427,000	0,681
	Deney	35	29,600	30,20	1057,00		
Barışçı olma	Kontrol	31	29,37	30,21	785,50	434,500	0,764
	Deney	30	29,46	31,59	1105,50		
Saygı	Kontrol	31	30,03	28,37	737,50	386,50	0,315
	Deney	30	31,16	32,96	1153,50		
Alt Boyut	Grup	N	\bar{X}	Sıra ortalaması	sd	t	p
Sorumluluk	Kontrol	26	30,02	3,77	59	0,100	0,921
	Deney	35	30,11	3,42			
Dürüstlük	Kontrol	26	27,25	3,55	59	1,157	0,252
	Deney	35	26,06	4,27			
Hoşgörü	Kontrol	26	24,67	5,80	59	0,987	0,328
	Deney	35	23,12	6,21			
Toplam puan	Kontrol	26	171,12	19,19	59	0,301	0,765
	Deney	35	169,53	21,27			

Tablo 3 incelendiğinde Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan sonra deney ve kontrol grubundaki çocuk katılımcıların İnsani Değerler Ölçeği alt boyut ve toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark ($p>0,05$) bulunamamıştır. Buna göre, uygulanan programın çocukların insani değerleri üzerinde etkisi olmadığı söylenebilir.

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Çocuk Katılımcıların Ön Test-Son Test Puanlarının İncelenmesi

Tablo 4. Deney Grubundaki Çocuk Katılımcıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulanmadan Önce ve Sonra (Ön-Son Test) Psikolojik Sağlamlık Puanları Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi

Ön test-Son test	N	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	z	p
Negatif sıra	10 ^a	17,05	170,50		
Pozitif sıra	21 ^b	15,50	325,50	1,524 ^b	0,127
Eşit	4 ^c				

Tablo 4 incelendiğinde deney grubundaki çocuk katılımcıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan önce ve sonra (Ön test-Son test) psikolojik sağlamlık ölçeği puanları istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) belirlenmiştir. Buna göre, uygulanan programın çocukların psikolojik iyi oluş düzeyleri üzerinde etkisi olmadığı söylenebilir.

Tablo 5. Deney Grubundaki Çocuk Katılımcıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulanmadan Önce ve Sonra (Ön-Son Test İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyut Puanları ve Ölçek toplam puanının incelenmesi

Alt Boyut	Grup	N	\bar{X}	S	sd	t	p
Sorumluluk	Ön test	35	29,71	3,99	34	,575	0,569
	Son test	35	30,11	3,42			
Dürüstlük	Ön test	35	27,07	4,10	34	1,29	0,206
	Son test	35	26,06	4,27			
Hoşgörü	Ön test	35	21,82	5,02	34	1,22	0,229
	Son test	35	23,12	6,21			
Ölçek toplam	Ön test	35	165,75	18,33	34	1,174	0,249
	Son test	35	169,53	21,27			
Alt Boyut	Ön test-Son test	n	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	z	p	
Dostluk/Arkadaşlık	Negatif sıra	14 ^a	13,11	183,50	,736 ^c	0,462	
	Pozitif sıra	15 ^b	16,77	251,50			
	Eşit	6 ^c					

Barışçı Olma	Negatif sıra	10 ^a	12,70	127,00	2,172 ^b	0,030
	Pozitif sıra	20 ^b	16,90	338,00		
	Eşit	5 ^c				
Saygı	Negatif sıra	13 ^a	16,69	217,00	,885 ^c	0,376
	Pozitif sıra	19 ^b	16,37	311,00		
	Eşit	3 ^c				

Tablo 5 incelendiğinde deney grubundaki çocuk katılımcıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra (Ön test-Son test) İnsani Değer Ölçeği barışçı olma alt boyut puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği ($p < 0,05$) görülürken, İnsani Değer Ölçeği diğer alt boyut puanlarında ve toplam puanda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p > 0,05$). Anlamlı farklılık tespit edilen İnsani Değerler Ölçeği barışçı olma alt boyutu için ön test ortalamasının 27,42 ve son test ortalamasının 29,46 olduğu belirlenmiştir. Barışçı olma boyutu için son test puanlarının ön test puanlarından daha yüksek olması yapılan uygulamanın çocukların barışçı olma değerini geliştirdiği anlamına gelmektedir. Diğer yandan, barışçı olma alt boyutu dışında İnsani Değer Ölçeğinin diğer alt boyutlarında ve toplam puanda ön test – son test sonuçları arasında fark olmaması yapılan uygulamanın bu değerlerin gelişimine etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Özetle nicel verilerin analizi sonucu elde edilen bulgulara göre Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan sonra deney ve kontrol grubundaki çocuk katılımcıların insani değerler ve psikolojik sağlık son test puanlarının incelenmesi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı ($p > 0,05$) saptanmıştır. Ayrıca deney grubundaki çocuk katılımcıların program uygulanmadan önce ve uygulandıktan sonra (Ön test-Son test) insani değerler ve psikolojik sağlık ölçek puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği ($p > 0,05$) görülmektedir. Fakat deney grubundaki çocuk katılımcıların program uygulanmadan önce ve uygulandıktan sonra (Ön test-Son test) İnsani Değerler Ölçeği barışçı olma alt boyut puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği ($p < 0,05$) belirlenmiştir. Bu sonuca göre programın, çocukların barışçı olma değerine katkı sunduğu söylenebilir.

Nitel Bulgular

Program uygulanmadan önce ve sonra, deney ve kontrol gruplarındaki katılımcılara; kuşaklararası ilişkiler, aile bağları ve insani değerler ile ilgili sorular sorulmuş, bazı kavramları açıklamaları istenmiştir. Nitel verilerin analiziyle elde edilen bulgular bize Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının çocukların anlam dünyasında çeşitli açılardan olumlu yansımalarını göstermektedir. İnsani değerler açısından çocukların kazanımları değerlendirildiğinde son görüşmede değişen ifadeler olumlu yönde bir gelişmeye işaret

etmektedir. Değerlerin yaşayan birer örneği olarak yaşlıların, çocukların değerler sistemine olumlu katkı sunduğunu söylemek mümkündür. Değerlere ilişkin kavramlara getirdikleri açıklamalarda ön görüşme ve son görüşme arasında kaydedilen farklılıklar bu düşünceyi desteklemektedir. Deney grubunda “umut” kavramına karşılık hem uygulama öncesinde hem uygulama sonrasında çocukların aklına çoğunlukla “mutluluk” kavramının geldiği görülmektedir. Ancak programdan önce hiç kullanılmayan ve programdan sonra altı çocuğun aklına gelen “hayat” ifadesi dikkat çekmektedir. Ayrıca uygulama öncesinde kullanılan “bekleme, beklenti” kavramının uygulama sonrasında kullanılmadığı ve yerini “uğraş, hayal etme, hayal, kazanım, hayat, mucize, umut” gibi ifadelerle bıraktığı görülmekte, bu durum çocukların pasif bir umut algısından aktif bir algıya geçtiklerini göstermektedir. Kontrol grubunda ise ön görüşme ve son görüşme arasında önemli bir farklılık görülmemekte, her iki oturumda da “bekleme-beklenti” kavramlarının kullanıldığı görülmektedir. “Mutluluk” kavramına ilişkin görüşleri sorulduğunda deney grubunda ön görüşmede kullanılan “sevgi-saygı” ifadesinin son görüşmede arttığı görülürken, “Umut, güven, hayat, inanç, iyilik, mutlu olma, sevdiğim insanlar” ifadelerinin eklendiği kaydedilmiştir. Başka bir örnek olarak “güven” kavramı sorulduğunda deney grubunda uygulama öncesinde ve sonrasında çocukların aklına genel olarak “aile-aile üyeleri ve sevgi-saygı” kavramları geldiği görülmektedir. Deney grubunda ilk görüşmede kullanılmayan ama son görüşmede eklenen “Allah, birlik-beraberlik, rahat hissetme, duygu, anlama, mutluluk, paylaşma” ifadeleri dikkat çekmektedir. Kontrol grubunda kullanılan ve çeşitlilik gösteren ifadeler ön görüşme ile son görüşmede önemli bir farklılık göstermemiştir. Bu bağlamda güven temasının işlendiği oturumun ardından hissettikleri duygularla Allah’a mektup yazmaları istenen çocukların dualarından elde edilen veriler de programın yansımalarını taşımaktadır. “Allah’ım, bundan sonra bir canlıya zarar vermeyeceğim.” ifadesi çocuğun bir bütünlük duygusu yaşadığını gösterirken “Rabbim, ben bu dünyada çok güvenilir bir insan olmak istiyorum ve olmaya da çalışıyorum. Lütfen bana yardım et Rabbim. Senden yardım bekliyorum.” ifadesini kullanan çocuğun, davranışlarını düzenlemek için iradî bir sürece geçtiğine ve Allah’tan güç aldığına işaret etmektedir. “Ben bugün güvenle ilgili çok güzel şeyler öğrendim. Ben dürüst güvenilir, saygılı bir insan olacağım. Herkes konuşabilir, arı, karınca gibi vb. şeyler.” Bu ifadeler ise çocukların kainatta yalnız olmadıklarını ve her varlığın haklarının olduğunu düşündüklerini göstermektedir. “Kızdığımızda bile dürüst, saygılı, iyi bir şekilde olmak isterim.” ifadesiyle çocuk öfke anında nasıl bir tutum sergilemek istediğine karar vermektedir. “Allah’ım, tek sana güveniyorum, o yüzden bunu sana söylüyorum. Arkadaşlarıma iyi davranarak, yalan söylemeyererek, dürüst, güvenilir bir insan olmak istiyorum.” ifadeleri de niyet inşa eden bir çocuğun benzer nitelikteki verilerini oluşturmakta ve programın çocukların değerler sistemine olumlu yansımalarını taşımaktadır.

Öte yandan programın amaçlarından biri olarak toplumsal uyum sürecine katkı sunmak açısından değer aktarımı ve eski kuşak ile yeni kuşak arasında

benzerlik düzeyinin artırılmasına ilişkin nitel veriler çocukların ifadelerinde kendini göstermektedir. Toplumun özgün kültürel ve manevi dokusunun korunmasına yönelik içeriklerle kuşaklararası kültürel aktarıma bir katkı amacı taşıyan Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının çocukların kavramlarındaki yansımalarını görmek araştırmanın amacına ulaşması açısından önem taşımaktadır. “Aile fertlerinden neler öğrendikleri” sorulduğunda deney grubundaki çocuklar son görüşmede çok çeşitli ifadeler kullanırken ilk görüşmede kullanmadıkları “*terbiye-gelenek-görenek*” ifadelerini de açıklamalarına eklemişlerdir. Bu ifadeler kontrol grubunda görülmemektedir. “Ailede en sevdikleri gelenek” sorulduğunda çok farklı görüşler bildiren çocukların kullandıkları “*bayram ziyaretleri*” ifadesi kontrol grubunda azalırken deney grubunda uygulamalardan sonra artmaktadır. Ayrıca deney grubunun ifadelerine son görüşmede “*bayram harçlığı*” ifadesi de eklenmiştir. Tüm bu verilerden yola çıkarak her oturumun kültürel motiflerle ve manevi değerlerle işlenmiş olmasının çocukların anlam dünyasına yansımış olduğunu söylemek mümkündür. “Saygı” kavramını açıklamaları istendiğinde deney ve kontrol grubunda ön görüşmede ve son görüşmede akıllarına gelen kavramın genel olarak “*sevgi*” olduğu görülürken program sonrası deney grubunun ifadelerinde bazı değişiklikler göze çarpmaktadır. Uygulama sonrasında deney grubunda “saygı” kavramını açıklarken “*büyükler*” ifadesini kullanan çocukların sayısının arttığı görülmekte yani bir değer olarak saygı, büyüklerle daha çok ilişkilendirilmektedir. Çocukların program hakkında duygu ve düşüncelerini yazmaları istendiğinde kullandıkları ifadeler büyükleriyle ilgili olumlu bir tutum içinde olduklarını göstermektedir: “*Büyüklerimi çok sevdim. Onları iyi dinledim. Onları çok seviyorum. Görüşürüz.*” Başka bir örnekte de “*Ben bu etkinliği çok sevdim. Bilgiler öğrendim. Çok mutlu oldum. Devam etmesini istiyorum. Sizleri çok seviyorum.*” ifadeleri ise programın daha uzun süreçlerde devam etmesinin faydalı olacağı izlenimi uyandırmaktadır.

Çocukların aile bağları ve kuşaklararası ilişkilere ilişkin kavramlarda yaptıkları açıklamalardan, bir anlamlandırma sürecine girdikleri ve duyarlılıklarının arttığı görülmektedir. Örneğin “dede” (annenin babası) kavramı uygulama öncesi ve sonrası “*sevgi-saygı-mutluluk*” kavramıyla özdeşleşirken uygulama sonrası deney grubunda “*aile büyüğü, en bilgili insan, şefkat, merhamet, bayram harçlığı, hikâye*” kavramlarının da ifadelere eklendiği görülmüştür. Uygulama öncesinde görülmeyen bu kavramlar programın bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Kontrol grubunda hem ön görüşmede hem son görüşmede “dede” denince akla ilk “*annemin babası*” kavramının gelmesi ve program sonrası önemli bir farklılık olmaması bu düşüncemizi desteklemektedir. Çocukların program sonrası insani değerlere ilişkin yaptıkları açıklamalarda da aile ve büyüklerle ilgili kavramlar kullanmaya başladıkları görülmektedir. “Ailede en çok öğrendiğin fert” sorusuna karşılık deney grubunda “dedem” diyenlerin sayısında artış görülürken, uygulamalardan önce hiç kullanılmayan “*anneanne/babaanne ve tüm ailem*” ifadelerinin uygulamalardan

sonra kullanıldığı görülmektedir. Kontrol grubunun ifadelerinde önemli bir farklılık görülmemektedir. Çocukların ifadelerindeki değişiklikler, kuşaklararası bağlara ilişkin bir duyarlılık ve yaşlılara ilişkin olumlu bir algı kazanıldığını göstermektedir. Ayrıca programın yansımalarından biri olarak aile ve aile büyükleri hakkında bir farkındalık ve duyarlılık oluştuğu görülmektedir. Çocuklardan “Anne” kavramını açıklamaları istendiğinde deney ve kontrol gruplarının ön görüşmede “*sevgi-saygı-mutluluk ve dünyaya getiren-büyüten*” ifadelerini kullandıkları görülürken son görüşmede deney grubunda bu kavramlarla birlikte “*aile*” ifadesini kullananlarda önemli bir artış olmuştur. Bu değişim kontrol grubunda kullanılan ifadelerde görülmemiştir. Uygulamalarda vurgulanmış olan aile kavramının çocukların anlam dünyasında yer bulduğunu söylemek mümkündür. “Aile” kavramına ilişkin görüşleri sorulduğunda ise deney ve kontrol grubunda ön görüşme ve son görüşmede çocuklar “*sevgi-saygı-mutluluk ve topluluk (anne baba-kardeş vb.)*” gibi ifadeler kullanırken uygulama sonrasında deney grubunda “*barış, hayat, sohbet, şefkat-merhamet*” kavramları da aileyi açıklamak için kullanılan ifadelere eklenmiştir. Kontrol grubunda kullanılmayan bu ifadeler programın deney grubundaki çocuklarda yansımalarını göstermektedir. Ayrıca programa katılan çocukların kullandıkları ifadelerde insani değerlere yaptıkları atıfların arttığı görülmektedir. Programdan önce deney grubunda “*çocuk*” kavramı sorulunca daha çok “*arkadaş-kardeş-bebek, sevgi-saygı-mutluluk ve oyun oynamak*” kavramlarıyla açıklanırken program uygulandıktan sonra deney grubunda “*sevgi-saygı-mutluluk*” ifadesini kullananların sayısı hemen hemen ikiye katlanmıştır. Değer odaklı oturumların bir neticesi olarak çocukların ifadelerinde, kelimelerin kavramsal tanımlarından çok kendilerinde çağrışan değerlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Kontrol grubunda kullanılan tanımlamalarda böyle bir değişiklik göze çarpmamaktadır. Bu düşünce “*anneanne ve babaanne*” kavramına ilişkin görüşlerinde de kendini göstermektedir. Deney grubunda uygulama sonrasında anneanne kavramına yönelik açıklamalarda “*sevgi-saygı-mutluluk*” kavramlarını ifade eden çocukların sayısı artarken kontrol grubunda bu sayı azalmıştır. Deney grubunda program öncesinde kullanılmamış olup program sonrasında görülen “*aile büyüğü, eskiyi anlatan, hayata bağlayan, barış*” gibi ifadelerin, oturumlarda işlenen temaların çocukların algısında yer ettiğini göstermektedir. Sonuç olarak araştırma sorularının çoğu nitel bulgular açısından olumlu yönde cevabını bulmaktadır. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programına katılan çocukların aile bağları ve kuşaklararası ilişkilere yönelik bakış açıları ve insani değerlere ilişkin kullandıkları kavramlarda olumlu yönde farklılaşma saptanmıştır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Erikson’a göre (2014: 105), farklı psiko-sosyal gelişim evrelerinde olan bireyler etkileşime girdiklerinde birbirlerini geliştirir. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan ilköğretim 4. sınıf öğrencilerinin içerisinde bulunmuş olduğu gelişim evresinin yeterliliğe karşı aşağılık duygusu yaşama potansiyeline

işaret eden Erikson, başarı ve onaylanma ihtiyacı sağlıklı bir zeminde karşılanmayan okul çağı çocuklarının aşağılık duygusu yaşayabileceğine dikkat çeker. Çocuğun tecrübe ettiği başarısızlıkların, onun yeterlilik duygusunu olumsuz etkilememesi açısından dengeli bir tutuma ihtiyaç vardır. Dolayısıyla sağlıklı bir yaşlılık evresinde benlik bütünlüğü duygusuyla birlikte değerleri anlam bütünlüğünde algılayıp aktarma potansiyeline sahip olan yaşlı insanların, çocukların koşulsuz olumlu kabul ihtiyacını karşılayabileceğini söylemek mümkündür. Çiftçioğlu, Polat ve Eren'in (2016: 176) görüşleri bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Çocukların kişilik gelişiminde anne ve baba dışında, psikolojik sağlığı ve örnekliliğiyle başka yetişkinlerin varlığı çocuklar için bir zenginliktir. Nitekim kuşaklararası öğrenme uygulamalarının her iki kuşak için de bilgi ve beceri kazanımlarının yanı sıra değerli hissetme, kabul edilme, saygı görme, kuşaklararası anlamlı bir ilişki gibi katkıları vardır (Newman ve Hatton-Yeo, 2008: 33). Nitekim bu araştırmanın bulguları da bizi benzer sonuçlara götürmektedir. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programına katılan çocukların yaşlılık, kuşaklararası ilişkiler ve aile bağlarına yönelik duyarlılık ve olumlu bir algı geliştirdiğini söylemek mümkündür.

Programa katılan çocukların, kavramların açıklamalarında kullandıkları ifadelerin olumlu yönde zenginleşmesi programın yansımalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Vygotsky, çocuğun kullandığı kavramların kaynağının kültürel olduğuna işaret ederken kuşaklararası öğrenmenin altını çizer. Çocuğun düşünce süreci, içine doğduğu kültürün ürünüdür. *Mediation* kavramıyla ifade bulan bu sistemde kuşaklararası aracılık ve aktarım söz konusuysen dil bu sistemin yapı taşıdır. Çocuk daha önceki nesillerden aktarılan formlar aracılığıyla düşünmeye ve değer oluşturmaya başlar (Ergün & Özsüer, 2006: 287). Programın kültürel aktarım olanağı sağlaması, çocukların bu toplumun kültür ve değerlerini ömrü boyunca tecrübe etmiş büyüklerle temas kurmasına ve değerleri yaşayan tanıklarından öğrenmesine imkân sağlamıştır. Çocukların değerler sistemine katkı sunan programın, değerlerin anlam ve algısında eski kuşak ile yeni kuşak arasında bir benzerlik oluşturmaya başladığı görülmektedir. Bu bağlamda Abay ve Demir'in (2014: 146-148) araştırması önemli bulgular sunmakta; değerlerin kuşaktan kuşağa anlam değiştirdiğini göstermektedir. Örneğin bayram kavramının iki kuşak arasında anlamının değişmiş olduğu görülmektedir. Bayramlar eskiden birlik beraberlik algısı uyandırırken şimdilerde bayramlarda bir tatil beklentisi doğmaktadır. 55 yaş üzeri için kutsal olan bayramlarda ziyaretler önemlidir fakat gençler için bayram ziyaretleri zahmetlidir. Anlamı kuşaktan kuşağa değişen bir kavram da saygıdır. Yaşlılar büyüğün yanında sigara içilmesi, bacak bacak üstüne atılması ve el öpme gibi gözlemlenebilir davranışları çok önemserken gençler için bu davranışları saygının ölçütü kabul etmek saçmadır. Değer, algı, beklenti ve kavramlardaki değişimin, sosyal değişimin en önemli göstergeleri olduğunu söylemek mümkündür ve bu bağlamda yaşlılık da anlamı değişen kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna

ilişkin olarak Özmete'nin (2017), işaret ettiği gibi küreselleşmenin etkisiyle bağımsızlık ve bireyselleşme kültürünün bizim toplumumuz için de bir tehdit haline gelmesi kuşaklararası programların önemini bir kez daha düşündürmektedir. Aksi halde aile büyükleriyle bağ içinde olmak bireyin bağımsızlığını sınırlayan bir etken olarak algılanacak ve bu sorumluluğun devletin sorumluluk alanında olması gerektiğine olan inanç ve algı yaygınlaşacaktır. Böyle kritik bir zamanda kuşaklararası öğrenme programları bir geçiş aracı olarak devreye sokulabilir. Bu programlar, kaçınılması imkânsız olan değişimin hızı ve toplumun yapısına uygun olarak seyretmesi, yenilenirken sosyal ve kültürel dokunun korunması ve kuşaklararası ilişkilerin dengeli bir zeminde devam etmesi açısından önemli bir ihtiyacı karşılayabilir. Nitekim çocukların ifadelerine yansıyan kültürel aktarım belirtileri, araştırmanın amacına ulaşması açısından önemli veriler sunmaktadır. Toplumsal değişimin kaçınılmaz olduğu günümüzde kültürel, manevi değerlerimizi ve özgünlüğümüzü korumak amacıyla alınacak önlemlerin sonuç vermesi açısından bu verilerin önem taşıdığını söyleyebiliriz.

Ayrıca kuşaklararası öğrenme uygulamalarının daha etkili ve daha kalıcı sonuçlar vermesi açısından amaçlı, planlı ve uzun vadeli bir program dâhilinde gerçekleşmesi ve sürdürülebilirliği, önem taşımaktadır. Buna karşın öğrenmeye, bağ kurmaya, kültürel aktarım yapmaya el vermeyen kısa süreli huzurevi ziyaretleri gibi uygulamaların, kişilerin bakış açısı ve algısında kalıcı ve istendik bir değişiklik meydana getirmesi söz konusu değildir. Belli bir amaç ve program dâhilinde ve istikrarlı bir şekilde yapılacak uygulamalar katılımcıların birbiriyle bağ kurmasına ve birbirlerine katkı sunmalarına imkan verir. Verdiği sonuçlarla birlikte bu düşünceyi pekiştiren Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı, amaçlı ve sistemli kuşaklararası öğrenme programlarının denenmiş ve sonuçlarına ulaşılmış bir örneği olması açısından alana katkı sağlayabilir. Huzurevlerinde ve ilköğretim okullarında uygulanmak üzere Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının eğitim sistemimize yansiyarak yaygınlaşması ve örneklerinin çoğalması; kültürel mirasın özgünlüğünün korunarak aktarılması ve varlığını sürdürmesi, büyüklerimizin kültürümüzde tarih boyu süregelen saygınlığını toplumsal değişim sürecinde de koruması, kuşaklararası ilişkilerin güçlenmesi, eski ve yeni kuşağın birbiri hakkında olumlu algıya sahip olması açısından faydalı olabilir. Elbette olumlu bir algı gelişmesi ve çocukların kültürel ve manevi değerleri dengeli bir zeminde öğrenmesi için güvenli aktarıcılara ihtiyacı vardır. Yaşlı katılımcıların nitelikleri programın amacına ve içeriğine uygun olmalıdır. Programa bilgelik niteliği taşıyan yaşlılar katılmalıdır. Eğitim-öğretim yılı boyunca amaçlı ve planlı olarak sürdürülebilecek kuşaklararası öğrenme programları, değer ve kültür aktarımı amacıyla ilköğretim müfredatına dâhil edilebilir.

Kaynakça

- Abay, A. R., & Demir, S. A. (2014). Belli Parametrelere Göre Kuşaklararası Sosyal Değişme (Aile Değerleri Üzerine Bir Karşılaştırma). *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 125-151.
- Adıgüzel, A. (2020). Eğitimde Program Geliştirme ve Değerlendirme. Oral. B. ve Yazar T. İçinde, *Eğitimde Program Geliştirme Süreci* (s. 175-201). Ankara: Pegem Akademi
- Adjaye, J. K., & Aborampah, O. M. (2004). Intergenerational Cultural Transmission Among the Akan of Ghana. *Journal of Intergenerational Relationships*, 23-38.
- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı I. Yaşlılık Şurası. (2019). *I. Yaşlılık Şurası 20-22 Şubat 2019 Sonuç Bildirgesi*. I. Yaşlılık Şurası: <http://www.yasliliksurasi.gov.tr/yayinlar.html> adresinden alınmıştır
- Alkan, V., Şimşek, S. ve Armağan Erbil, B. (2019). Karma yöntem: Öyküleyici alanyazın incelemesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 7(2), 559-582
- Apak, H. (2018). Güçlendirme ve Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmet. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 399-412.
- Arslan, G. (2015). Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlık Ölçeği'nin (ÇGPSÖ-12) Psiko-metrik Özellikleri: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması. *Ege Eğitim Dergisi*, 1-12.
- Bandura, A. (1989). Social cognitive theory. In R. Vasta (Ed.), *Annals of child development*. Vol. 6. Six theories of child development (pp. 1-60). Greenwich, CT: JAI Press.
- Barni, D., Ranieri, S., & Scabini, E. (2012). Value similarity among grandparents, parents, and adolescent children: Unique or stereotypical? *Journal Family Science*, 46-54.
- Bee, H., & Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2013). Bilimsel araştırma yöntemleri.(14. Baskı). Ankara: Pegem Akademi
- Cabanillas, C. (2011). Intergenerational learning as an opportunity to generate new educational models. *Journal of Intergenerational Relationships*, 9(2), 229-231.
- Canatan, A. (2008). Toplumsal Değerler ve Yaşlılar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 62-71.
- Ceylan, H. (2015). Sosyal değerden sosyal soruna yaşlılık: geleneksel toplumdan modern topluma değişen yaşlılık algısı. H. Ceylan içinde, *Modern Hayat ve Yaşlılık* (s. 25-54). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Ceylan, H. (2018). Kırgız Toplumunda Yaşlılık ve Yaşlının Sosyal Statüsü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 507-519.
- Crites, M. S. (2008). Child Development and Intergenerational Programming. *Journal of Children in Contemporary Society*, 33-43.
- Çakıcı, M.İ Oğuzhan, A., Özdil, T., (2015) İstatistik Ekin Kitabevi, 2. Baskı, Bursa
- Çiftçioğlu, H., Polat, Ö. A., & Eren, E. (2016). Kişilik Gelişimi. *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 166-177.
- Demirel, Ö. (2020). Eğitimde Program Geliştirme Kuramdan Uygulamaya. Ankara: Pegem Akademi

- Dılmaç, B. (2007). Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği ile Sınanması Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Elkind, D. (1999). *Çocuk ve Toplum - Gelişim ve Eğitim Üzerine Denemeler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- ENIL [European Network for Intergenerational Learning] (2012). *Intergenerational Learning and Active Ageing. European Report*.
- Ergün, M., & Özsüer, S. (2006). Vygotsky'nin Yeniden Değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 269-292.
- Erikson, E. H. (2014). *İnsanın Sekiz Evresi*. (G. Akkaya, Çev.) İstanbul: Okyanus Yayınları.
- European Map of Intergenerational Learning*. (2020, 04 21). <http://www.emil-network.eu/what-is-intergenerational-learning/> adresinden alınmıştır
- Findsen, B., & Formosa, M. (2011). *Lifelong Learning in Later Life A Handbook on Older Adult Learning*. International Issues in Adult Education .
- Frankl, V. (1995). *İnsanın Anlam Arayışı*. (S. Budak, Çev.) Ankara: Öteki Yayınevi.
- Grace Living Centers*. (2018). 03 25, 2020 tarihinde Grace Living Centers: <http://www.gracelivingcenters.com/jenks-photos/> adresinden alındı
- Greene, J.C., Caracelli, V.J. and Graham, W.F. (1989) 'Toward a Conceptual Framework for Mixed-method Evaluation Designs', *Educational Evaluation and Policy Analysis* 11(3): 255-74.
- Güngör, E. (1998). *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar Ahlâk Psikolojisi, Ahlâkî Değerler ve Ahlâkî Gelişme*. İstanbul: Ötüken.
- Gürses, İ., & Kılavuz, M. A. (2011). Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 153-166.
- Kaplan, M. S. (2001). *School-Based Intergenerational Programs*. Hamburg: UNESCO Institute for Education.
- Kerka, S. (2003). *Intergenerational Learning and Social Capital*. Columbus: ERIC Clearinghouse on Adult, Career, and Vocational Education.
- Krašovec, S. J., & Kump, S. (2010). The concept of intergenerational education and learning. *TANDEMS GO!*, 14.
- Kur'an-ı Kerim Meali*. (2011). (H. Altuntaş, & M. Şahin, Çev.) Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Layder, D. (2006). *Sosyal Teoriye Giriş*. (Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Liang, J., & Luo, B. (2012). Toward a discourse shift in social gerontology: From successful aging to harmonious aging. *Journal of Aging Studies*, 327-334.
- Loewen, J. (1996). *Intergenerational Learning: What If Schools Were Places Where Adults and Children Learned Together?* ABD: ERIC.
- Lyashenko, M. S., & Frolova, N. H. (2014). LMS projects: A platform for intergenerational e-learning collaboration. *Education and Information Technologies*, 19(3), 495-513.
- Moberg, D. O. (2005). Research in Spirituality, Religion, and Aging. *Journal of Gerontological Social Work*, 11-40.

- Myers, J. E. (2018). *Empowerment for Later Life*. Michigan : Eric.
- Newman, S., & Hatton-Yeo, A. (2008). Intergenerational learning and the contributions of older people. *Ageing horizons*, 8(10), 31-39.
- Ocak, M. A. (2015). *Öğretim Tasarımı Kuramlar, Modeller ve Uygulamalar*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Okumuş, E. (2009). Toplumsal Değişme ve Din. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 323-347.
- Özboilat, A. (2016). Beşikten Mezara: Yaşlılığın Sosyolojisi ve Din -Adana Örneği-. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 53-76.
- Özmete, E. (2017). *Türkiyede Kuşaklararası Dayanışmanın Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Schwartz, S. H. (2005). Basic human values: Their content and structure across countries. A. Tamayo, & J. Porto içinde, *Valores e comportamento nas organizações* (s. 21-55). Petrópolis: Vozes.
- Senemoğlu, N. (2004). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim (Kuramdan Uygulamaya)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Şimşek, A. (2012). Araştırma Modelleri. Şimşek, A. içinde, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. (s. 80-106). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tam, K.-P. (2015). Understanding Intergenerational Cultural Transmission Through the Role of Perceived Norms. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 1-7.
- Tosun, C., & Bakar, H. S. (2016). Din Öğretiminde Metin Yoluyla Aktif Öğrenme. C. Tosun içinde, *Ortaokul 5-8 Düşünen Sınıflarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi* (s. 123-156). Ankara: Pegem Akademi.
- Toy, Binerd & Tosunoğlu, N.G.. (2007). Sosyal bilimler alanındaki araştırmalarda bilimsel araştırma süreci, istatistiksel teknikler ve yapılan hatalar. Gazi Üniversitesi Ticaret Ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi. 1. 1-20.
- Ventura-Merkel, C., & Parks, E. (1984). *Intergenerational programs: A catalogue of profiles*. National Council on the Aging.
- Yapıcı, M. (2014). Yapılandırmacılık. İ. Yıldırım içinde, *Eğitim Psikolojisi* (s. 549-572). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yavuz, K. (2012). *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Yıldırım, F. (2015). Çocukların Dünyasına Yaşlıları Dahil Etmek. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 275-296.
- Yıldız, M. (2007). *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Yusupu, R. (2017). Yaşlılık Sorunlarıyla Baş Etmede Maneviyat ve Manevi Danışmanlık. H. Ekşi içinde, *Psikoterapi ve Psikolojik Danışmada Maneviyat Kuramlar ve Uygulamalar* (s. 353-374). İstanbul: Kaknüs.

Perceptions of Bosnian Students on Turkey and Turkish Culture

Mirsad KARIĆ*

International University of Sarajevo

Ešref Kenan RAŠIDAGIĆ**

University of Sarajevo

Recai AYDIN***

Social Sciences University of Ankara

Abstract

Perceptions about other nations or countries are generally formed and shaped by historical events, cultural differences, beliefs, and often prejudices, and they are difficult to change over time. Turkey, as a country with big goals and aspirations as well as a natural interest in the region because of its historical ties with the region, would like to strengthen its image and its relations with Balkan countries. In order to reach this goal, Turkey has poured a substantial amount of money and resources into the region in the last twenty years. This study aimed to investigate if the efforts of Turkey worked and were able to attract the hearts and minds of the young generation in Bosnia and Herzegovina. For this purpose, a survey was conducted in five major state universities of Bosnia and Herzegovina in 2019. The results show that religion and ethnicity still play an important role in forming perceptions. According to survey results, Bosniaks or Bosnian Muslims heavily favor Turkey and are more interested in Turkish culture, while Bosnian Serbs and Bosnian Croats are not very comfortable with Turkish involvement in Bosnia, and they feel suspicious about the motives of Turkey in the region. The results also indicate that Bosnian Serbs and Bosnian Croats feel that Turkey discriminates in its efforts and mostly focuses on the Bosniaks.

Keywords

Public Perceptions, Bosnia and Herzegovina, Balkans, Turkey

* Assoc. Prof., International University of Sarajevo, Faculty of Business and Administration, Department of International Relations, Sarajevo/Bosnia and Herzegovina, mkaric@ius.edu.ba, ORCID: 0000-0001-7629-3370

** Assoc. Prof., University of Sarajevo, Faculty of Political Science, Sarajevo/Bosnia and Herzegovina, esref.kenan.rasidagic@fpn.unsa.ba, ORCID: 0000-0001-8688-2777

*** Professor, Social Sciences University of Ankara, Faculty of Political Science, Department of Economics, Ankara/Turkey, recai.aydin@asbu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7552-7163

Bosnalı Öğrencilerin Türkiye ve Türk Kültürü Algısı

Öz

Başka milletler veya ülkeler hakkındaki algılar genellikle tarihi olaylar, kültürel farklılıkla, inançlar ve sıklıkla önyargılar tarafından şekillenir ve zamanla değiştirilmeleri zordur. Türkiye büyük hedefleri ve hırsları olan ayrıca bölge ile de tarihi bağları nedeniyle doğal ilgisi olan bir ülke olarak Balkan ülkeleri ile ilişkilerini ve bu ülkelerdeki imajını güçlendirmek istemektedir. Türkiye bu hedefe ulaşmak için son yirmi yılda bölgeye oldukça büyük bir kaynak ve finansman aktarmıştır. Bu çalışma Türkiye'nin gayretlerinin Bosna-Hersek'te yaşayan genç neslin aklına ve kalbine nasıl etki ettiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla 2019 yılında Bosna-Hersek'te beş devlet üniversitesinde bir anket yapılmıştır. Sonuçlar algıların şekillenmesinde din ve etnik kökenin hala önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Anket sonuçlarına göre Boşnaklar yani Bosnalı Müslümanlar ağırlıklı bir şekilde Türkiye'ye olumlu bakmakta ve Türk kültürü ile daha ilgili iken Bosnalı Sırp ve Bosnalı Hırvatlar Türkiye'nin Bosna'daki çalışmalarından rahatsızlık duymakta ve Türkiye'nin amaçları hakkında şüpheli bir bakışa sahip görünmektedirler. Ayrıca Sırp ve Hırvatlar Türkiye'nin Bosna'da yaptığı çalışmalar ve yatırımlarda ayrımcılık yaptığını ve çoğunlukla Boşnaklar üzerinde yoğunlaştığını düşünmektedirler.

Anahtar Kelimeler

Halk Algıları, Bosna Hersek, Balkanlar, Türkiye

Introduction

Public perceptions about another nation or country often are inquired by academicians or politicians in order to find out people's tendencies about "others." Perceptions about other nations or countries are often formed and shaped by historical events, cultural differences, beliefs, and often prejudices, and they are difficult to change over time. However, strong and influential countries usually try to change or reshape the perceptions about themselves through media, propaganda, and public diplomacy or with its more popular term, soft power, because the image of the country is considered as important as its military and economic power (Gültekin, 2005).

Turkey has experienced high economic growth in recent years and at the same time experienced a major shift in its international political decisions by changing its inward approach to a more dynamic and involving approach in its relations with its neighbors and international counterparts. This policy change is very visible in Turkey's Balkan affairs. Since Justice and Development Party took over the administration, Turkey has practiced very dynamic and active involvement in the Balkan region, especially in Bosnia and Herzegovina. Turkey has invested a large amount of money through its government and aid agencies, established schools in all over the Balkan region and provided a large number of scholarships for students from Balkan countries.

Many politicians, intellectuals, or ordinary people in the Balkans view recent Turkish interest and involvement in the region as suspicious and worry that all these efforts by the current ruling Turkish government of Justice and Development Party (AK Party) are the results of the aspirations of AK Party leaders to revive the Turkish control in the region in the form of neo-Ottomanism. On the other hand, Turkish politicians and diplomats reject this claim and state that Turkish involvement in the Balkans is the mere result of new Turkish diplomatic stand for building cordial ties with its neighbors in the region, which was neglected for too long by successive Turkish governments. Turkish leaders claim that Turkey has an equal-distance policy and they would like to embrace all ethnicities and groups in the Balkans. However, in Bosnia and Herzegovina, this claim is often questioned by Serbian and Croatian politicians of Bosnia and they as they note that the majority of Turkish investments and aid is focused on Bosniak areas. They also are worried that the stronger presence of Turkey may hinder their ultimate plans to secede from Bosnia and Herzegovina (Bugajski, 2017).

Turkish politicians and the Turkish public have almost a romantic approach when it comes to anything to do with Bosnia and Herzegovina. However, it is likely that the majority of the Turkish public is not even aware of the multi-ethnic composition of Bosnia and Herzegovina. Many people in Turkey think that Bosnians can speak Turkish and they are all Muslims. One wonders if similar misperceptions can be true for the Bosnians of Turkey and Turkish culture. This study investigates the perceptions of Bosnian students of Turkey and Turkish culture by analyzing the results of a survey conducted in 2019 in five Bosnian universities. Bosnia is a rather unique country to analyze due to its multi-cultural/ethnic/religious society.

Bosnia is a central South Slavic country located in the Western Balkans, bordering the Adriatic Sea and Croatia on the west and north and Serbia and Montenegro on the east and south and occupies an area of 51,129 km². According to 2013 census results, half of the population identify themselves as Bosnian Muslim or Bosniak, while approximately one-third identify themselves as Bosnian Serb and the rest as Bosnian Croat. Unlike other Balkan countries, Bosnia has never shifted nor been partitioned since the earliest reference in 949 of the name Bosnia ("*horion Bosona*"), which appeared in the "*De administrando imperio*" (The Management of the Empire) by the Byzantine emperor Constantine Porphyrogenitus (Imamović, 1997; Bojić, 2001). Since that time, Bosnia has kept its borders almost unchanged despite minor fluctuations in size over time. Bosnia is often referred to as a "bridge between East and West" and a meeting ground where the religious, cultural and political interests and influences of the Christian Catholic West and the Muslim and Orthodox East have confronted throughout history. The various civilization encounters that have occurred in Bosnia have resulted in a heterogeneous Bosnian society throughout its centuries-long history.

The medieval Bosnian state was dominated by the autochthonous Bosnian aristocracy led by its governors who carried the title of *Ban*¹ and later on a king. Sovereign medieval Bosnian state was marked by the effective authority of the rulers, existence of the ruler office but also the parliament (*Stanak*), which limited the power of the Bosnian rulers in the time when Europe was dominated by the concept of the absolutistic monarchy (Ćorović, 2005). After 1463 and the end of the medieval independent Bosnian state, it was a unit in the framework of the Ottoman Empire, first as one of the *sanjaks* of the Ottoman Empire until 1580, and after that as the *eyalet* until 1878. In the post-Ottoman period, five different regimes have succeeded one another in Bosnia until today. Austria-Hungary ruled Bosnia between 1878-1918; royal Yugoslavia ruled it between 1918 and 1941; during the four years of the Second World War, Bosnia was occupied and incorporated into the fascist "Independent State of Croatia"; it was governed as a unit in the Socialist Yugoslav

1 The title *Ban* is extracted from Avarian basic word *bajan* which means rich or president.

Federation from 1945 to 1991. It became an independent state in March 1992 and finally was granted full membership to the United Nations on May 22, 1992 (A/RES/46/237).

It has been popular among the Western journalist and politicians and even some scholars to describe Bosnian history as that of “tribalism” and “ancient ethnic hatred” (Kaplan, 2005). However, through its history Bosnia was not a country in which ethnic conflict and confrontation were widespread. Although the three different ethnic groups in Bosnia have practiced three different religions, still, they share many similar cultures, values, speak the same language and subscribe to similar social norms and values. One of the main reasons for the coexistence that has prevailed among the different ethnic groups in Bosnia needs to be addressed to the long-standing of the Ottoman Empire in the region and its struggle to promote the civilizational values of Islam, which call for the tolerance and acceptance of others irrespective of their religious, cultural, political backgrounds. The Ottoman arrival to Bosnia, rule, legal system, culture, language, religion as well as withdrawal from the country following the treaty of Berlin in 1878 and the Balkan wars, left a lasting legacy, both in positive and negative terms.

Turkey, in a way as the heir of the Ottomans, is still able to utilize significant historical capital in the Balkan region in general and Bosnia in particular. After all, it once created and maintained a thriving cosmopolitan society in the Balkans, which by means of the *Millet* system accorded significant autonomy to various religious and ethnic communities. Socially inclusive, the Ottoman Empire was upwardly mobile, with numerous examples of non-Turk and non-Muslim subjects advancing to occupy some of the most important administrative and military posts in the empire. Contrary to popular belief, the Ottomans never enforced mass conversion of their subjects to the Islamic faith (Braude and Lewis, 1982). Throughout the Balkans, Muslims remained a minority population during much of Ottoman rule. Even in Bosnia, which together with Albania was the site of the only en masse reversion, Muslims in the early 16th century stood at around 38% of the total population. At the very end of the Ottoman rule, the population census of 1875 varyingly estimated the total Muslim population in Bosnia between 32-51% of the total (Pejanović, 1955).

Even though at times some people were treated as less equal than others (only non-Muslims paid taxes, the main reason why Ottomans did not encourage conversion to Islam), the Ottoman Empire nevertheless treated myriad clans, tribes, religions, races and ethnicities as members of single political and social entity. For instance, following the Spanish Reconquista, tens of thousands of Jews fleeing the Inquisition managed to find refuge in the realms of the Ottoman Empire, resettling with full citizenship rights as far north as present-day Bosnia. The role of the Orthodox Church in the Balkans was actually

strengthened by the Ottomans, who viewed it as a useful counterweight to the organized hierarchy of the Catholic Church. In comparison to this vibrant collection of religions and ethnicities maintained for centuries by the single political authority spanning three continents, with the situation where hundreds of years later, the European Union (EU) could comprehend and deal with tiny Bosnian cosmopolitan society only by sanctioning its destruction and breaking up into small mono-ethnic reservations ruled mainly by right-wing nationalists and secessionists.

De jure withdrawal of the Ottoman state from Bosnia was followed by the forty years of the Austro-Hungarian occupation. This rule of the Hapsburg Monarchy and the modernization process left significant changes in education, economy, society, culture, public administration and politics of the local Bosnian population (Karčić, 1999). The Austro-Hungarian rule in Bosnia witnessed the final stage of the process of national self-identification of the population. The clear sign of the affirmation of the national idea in Bosnian public life was the emergence of political parties formed on ethnic bases (Imamović, 2006).

Between the two world wars, the first serious rifts among the Bosnian people came into being. Political life and the voting patterns of the Bosnian population in the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes continued to be communitarian and organized along ethnic lines. However, different ethnic groups had different stands vis-à-vis the Kingdom and their own ethnic interests. Thus, for the Orthodox Serbs, the Kingdom was simply the realization of their dreams to create Greater Serbia at the cost of other parts of the Kingdom, most predominantly Bosnia where a quite big number of Serbs lived. The Croats and Slovenes wanted the kingdom to be a federal structure that would unite all of the South Slavs on the basis of equality and not to be treated as Serbian subjects (Friedman, 2004).

After the end of World War II, Bosnia was incorporated as a federal unit in (Communist) Federal People's Republic of Yugoslavia. Constitutionally and following the formal-legal principles, Bosnia was a republic equal to other republics of Federal Yugoslavia. However, the main difference between Bosnia and the rest of the republics was that its statehood was based upon historical and territorial-political and not on the national principles exclusively. Other republics, Slovenia, Croatia, Serbia, Montenegro and Macedonia, were national-political units of one dominant people- Slovenes, Croats, Serbs, Montenegrins and Macedonians- while Bosnia was a political unit of three dominant peoples, Serbs, Croats and Bosniaks. Thus having no national-political unit to dominate its decision-making apparatus, Bosnia was an exception to the federal creation of Yugoslavia. Furthermore, with a large number of Serbs, Croats and Bosniaks scattered throughout Bosnia, the republic was truly multinational (Friedman, 2004).

The Bosnian Serbs and Croats dominated Bosnia's political relations in the early years of the Yugoslav federation. The Bosniaks as the largest Bosnian community were considered to be only a religious, not a national unit and thus had none of the prerequisites that other national groups possessed within Yugoslavia. Accordingly, the Bosniaks were an object of rivalry between the Serbs and Croats (Filandra, 1998). Bosnia's decision-making apparatus reflected this multiplicity and coalition games were often played within Bosnia, with the Bosniaks being the targets of Serb-Croat discussions.

At the level of the federation, the loyalty of the Bosniak political elite and the secular Communist Bosniak scholars to Yugoslavia was unquestioned. Though the support for Yugoslavism was declining in the 1970s and 80s, however, Bosnian political and intellectual circles remained very loyal to that idea. Yet this political loyalty could not be transformed into political influence in the federation, where the determination of federal policies remained concentrated in the hands of the Serbs, Croats and Slovenes. In Bosnia itself, recognition of the Bosniaks as a nationality and the growing share of the Bosniaks in the republic population raised the possibility that they will ask for being a constituent nation. This aroused unease among the Serb political elite (Burg & Shoup, 1999).

At the end of the 1980s, Slobodan Milošević captured the Serbian political structure and assumed the leadership of a growing Serb nationalist movement that cut across republic boundaries, including those of Bosnia (LeBor, 2004; Sell, 2002). From the end of 1988 and especially in the months preceding the elections of 1990, the polarization of the Bosnian society along national lines was increasing. As a result of this, many political organizations were established in the republic in the course of 1990. However, most of these political parties were small and they either had to form coalitions or were of no consequence in the politics of the republic. The electoral competition was dominated by three explicitly ethnic and *de facto* nationalist parties created in 1990: SDS, HDZ, and SDA.

As soon as Bosnia declared its independence in March 1992, local paramilitary troops supported by Serbia and later by Croatia invaded the country and the aggression lasted until the end of 1995. The war was ended by the Dayton Peace Agreement (DPA), which secured its full membership in the United Nations, sovereignty and territorial integrity of Bosnia with some internal administrative changes. According to the DPA, the country consists of two entities and one district; the Federation of Bosnia and Herzegovina and Republika Srpska and the District Brčko. Political authority is divided between the state, entity, cantonal and municipality levels. However, due to the unique political system and the very complex decision-making process state has suffered from permanent political instability and, as such, has not been able to meet the basic requirements on its road to Euro-Atlantic integration. Furthermore,

due to the inability of the European Union to position itself and clearly define its goals towards Bosnia and Herzegovina and the isolation of the United States from this process for the last almost 15 years, this political vacuum in Bosnia and Herzegovina has been filled by some other political actors such as Russia, Turkey and China.

In more recent years, another development has been changing and reshaping perceptions of Balkan people of Turkey and Turkish culture; an increasing number of Turkish TV series have been aired on television channels all over the Balkans. These series have been aired especially by the television channels in the federation and are watched by all Bosnians. They seem to be very popular among people of all ages, genders, and ethnicities. Studies find that Turkish TV series trigger interest in Turkey and Turkish culture and increase the number of tourists coming to Turkey from Balkans and Arabic countries (Nuroğlu, 2013; Berg, 2017).

This paper specifically focuses on the perceptions of Turkey as Turkey and Turks have a special role in Bosnian history. There is a large Balkan diaspora in Turkey today, which forms a significant bond between the two sides. These ties are, however, largely symbolic, as more migrants left a long time ago, following the end of Ottoman rule in the late 19th and early 20th centuries. The migrants usually moved in large population groups with extended families and left their villages and small towns, migrating en masse, leaving behind their properties, houses, land, or selling them at a very low price (Gunduz, 2016). Thus, they maintained practically no family ties with their former homelands. Furthermore, after arrival to Turkey these migrants were subject to intensive *turkification*, which resulted in changed family names and inability to use mother language. Very few of the estimated four million ethnic Bosniaks who live in Turkey today (twice the number remaining in Bosnia itself) can speak Bosnian, and almost none retained surname in their original (non-Turkified) form (Rašidagić, 2013). Lastly, during the Yugoslavia period Bosniaks could not maintain a strong relationship with Turkey and most of the Bosnian Muslim elites developed better relations with the other Muslim countries after the 1950s (Erken, 2018).

Literature Review

There is extensive literature on public perception of countries and nations. A small fraction of these studies is similar to this study in terms of methodology and tools employed. The closest study to this paper was published by Mulać & Kulanic (2016), where they surveyed 230 students and academicians from the International University of Sarajevo (IUS) to find out their perceptions about Turkish culture, Turkish investments in Bosnia, and Turkish foreign policy towards Bosnia via 24 survey questions. However, this study has major flaws in survey design, methodology and participant selection. Authors provide detailed information about the distribution of gender, age, student

status etc. but fail to mention the most important information about the participants; their nationality. This information is crucial because at the time of the survey, more than half of the students of IUS were Turkish. In the paper, there is no mentioning of this point. In addition, there are statistical issues in the methodology and interpretation of the results.

Yiğit (2021) investigated the perceptions of Bosnian student who was learning Turkish in the Yunus Emre Institute in Sarajevo of Turkey and why they were interested in learning the Turkish language. The study found that majority of the students had a positive opinion about Turkey and Turkish culture as a result of living together for 500 years and having a common history and shared values. Watching Turkish series, having a lot of common words in Turkish and Bosnian languages are important factors in motivating Bosnians to learn the Turkish language². The study also suggests that the increasing number of Turkish tourists from Turkey could be another important factor motivating them to learn Turkish. As a matter of fact, Turkey is at the top of the list in terms of the number of tourist arrivals to Bosnia and Herzegovina.

Aydos (2017) analyzed the opinion of Bosnian university students about Turkish TV series by conducting a survey on viewers of particular Turkish TV production: *The Magnificent Century*. Although the sample was small, only 43 students, including all three major ethnicities in Bosnia and Herzegovina. The study finds that the show is well-received by all ethnicities but praised for different reasons. Bosniak participants liked the show especially because of the similarities between Bosnian and Turkish cultures, and stated that their opinions about Turkey and Turkish culture did not change much after watching the show. On the other hand, Serbian and Croat participants liked the show for promoting similar family values and traditions in the show, without making any reference to the word "Turk." While the series has reminded Bosniaks of the close links between Bosnian and Turkish culture, Serb and Croat participants perceived the show as Turkish propaganda.

An extensive report on perceptions about Turks and Turkey in Balkans written by Bilgiç & Akyürek (2012) found that sympathy towards Turks, not surprisingly, is especially high in all Muslim populations in Balkans. However, it is also not that low among Christian populations in Albania and Macedonia. Perception about life in Turkey is more positive in Serbia, Montenegro, Albania, Macedonia and Bosnia and Herzegovina, while it is relatively less positive in Kosovo. The report also finds that Turkey is considered as a model for Balkan people for their countries, though this view is more common among Muslim populations compared to Christian populations. The majority of the survey participants supported Turkey's accession to European Union, while

2 However, it should be noted that overwhelming majority of students attending Yunus Emre Institute are Bosniaks.

the lowest support comes from Christian populations of Croatia and Bulgaria. Christian participants consider Turkey as more like a Middle Eastern Country, while Muslim participants consider Turkey more like a European country.

Zhumabaeva et al. (2019) investigate Turkey as a case study from the nation branding approach and report that Turkey is perceived well by tourists across the world who have already visited the country. However, there are issues with the perception of people who have never visited Turkey from some countries like Russia as they have negative perceptions of Turkey due to historical reasons, and 77 percent of the Russian surveyed declared that they are not likely to visit Turkey³. For example, they report that French people perceive Turkey as an Arabic country and 40 percent of the respondents from Denmark had no opinion or information about Turkey.

Hoxha (2018a; 2018b) investigates and compares the perception of Albanians for Turkey and China as well as for Turkey and Russia. Both studies were done through surveys in relatively small samples from the members of a particular political forum for young Albanians. Perceptions of young Albanians were measured in three dimensions; economic, political, and cultural. The main question was to identify if Turkish, Chinese or Russian influence in Albania could be considered as a barrier to the European Union accession process. Studies find that, in general, influences from all three countries are not perceived as strong barriers to the entry process into the EU. However, even though the threat is perceived weakly, the influence of Turkey in Albania was perceived as a stronger barrier to the EU process compared to Chinese or Russian influence.

Pajaziti (2011) analyzed the perception of Albanian society about Turk and Turkey in a historical context and argued that the majority of the Albanians have a positive attitude towards Turks and Turkey because Turkey helped Albanians to fight against despotism and supports Albanians in their causes. He also argues that Albanian elites are poisoned with pathologic anti-Ottomanism and anti-Turkism as well as Occidentalism because of the textbooks written after independence and later under communist rule. He claims that ordinary Albanians in Albania have a positive perception of Turks and Turkey, but this is more prevalent among Albanians in Macedonia and the culture of Albanians in Kosovo is the closest to the Turkish culture among Albanians.

Bozkuş & Arı (2019) surveyed 129 university students who study in Turkey coming from Azerbaijan, Georgia and Armenia about their experiences in and perceptions of Turkey. The majority of the students had some knowledge about Turkey and only 17.1 percent of the participants, interestingly mostly from Georgia, claimed that they had no prior information about the country.

3 However, it should be noted that above-mentioned survey was done after the Russian aircraft was shot down by Turkish F-16 and before Turkish-Russian relations improved.

Seventy-five percent of the participants wanted to study in Turkey because of perceived higher quality of education, curiosity, and love towards Turkey and Turkish people. Although the majority of the students stated that they had no problem in forming a friendship with Turkish students, 40 percent of them indicated that they had issues with finding Turkish students and felt somewhat excluded. Almost half of the students report that they had difficulties in getting used to the customs of the country. Another interesting finding is that around 50 percent of the students perceived Turkish culture as similar to theirs before they came to Turkey, but this ratio fell to 32 percent after they had some experience in Turkey.

Işık (2016) investigated the perceptions of Arab students in Jordan about Turks, Turkey and the Ottoman Empire and found that their perception seemed to be heavily influenced by the history textbooks used in primary and high school education. The study also found that more than half of the students learned about Turkey through TV series and these series generally created a more positive image of Turkey in their minds. The study also found that the TV series increased the interest in Turkey and Turks but did not affect the interest in the Turkish language much.

Similarly, Uçak (2017) investigated the Iraqi students who were learning Turkish in Turkey about their perception of Turkey. Iraqi students perceive Turkey as a neighboring Muslim country with substantial natural beauties and historic remains. They perceive Turkey as a highly developed country in terms of industry, commerce, health, and education. The majority of the students think that they could easily consider settling and living in Turkey because of their religion and similar culture despite the high cost of living. Some students report that they do not feel comfortable in Turkey because of the high level of nationalism in the society.

Dursun-Özkanca (2019) note that through economic statecraft and Turkish economic interest in the Western Balkans, Turkey has managed to gradually transform its increasing cultural power in the region into economic power. The causes of this transformation of Turkish foreign policy are numerous and might be attributed, among others, to Europeanization and the EU's "conditionality" principle, country's domestic developments, geopolitical factors, reformulation of how the Turkish state defines its own identity internally and externally and to the concept of soft power in Turkish foreign policy. This has been possible, according to Kirişçi (2009), due to the fact that Turkey has transformed itself into a "trading state" in which the national interest is no longer considered to mean national security alone. Davutoglu's strategy of zero-problem policy with the neighbors, although primarily related to the strategic position of Turkey and its geopolitical role in international affairs, could be considered a blueprint manifestation of the foreign policy of a trading state (Davutoglu, 2010).

For Rašidagić (2013), Turkey is an important regional power and will remain as such in the future. According to him, Bosnia and Herzegovina has been an important Turkish partner, and Turkey has proved it many times through various government and non-governmental organizations, meetings, investments, institutions, visits etc. Turkey's growing economic power boosts its self-awareness of its importance and political and economic influence in the region. Bechev (2012) claims that for a long time Turkey has been linked to the Balkans in its security strategy and diplomacy, geography, demography and political imaginaries. The current increased activism of Turkey in the Western Balkans in general and Bosnia and Herzegovina, in particular, has been driven largely by structural shift related to the spread of democracy, Europeanization and globalization, rather than by ideology or Ottoman nostalgia. The EU's expansion has deepened interdependence across the Balkans, added to "Turkish confidence and prestige, bolstering a go-it-alone approach," and transformed the Turkish presence in the Balkans from power politics to a multidimensional policy reliant on trade, cross-border investment, and projection of soft power.

A study conducted by Bozkuş and Ari (2019) found that among the international students in Turkey, Azeri and Armenian students had quite substantial knowledge about Turkey even before their arrival to the country, former because of linguistic and cultural similarities between Azerbaijan and Turkey and later because of the quite negative common history of these two nations. The same study found a significant number of international students who enrolled to one of the Turkish universities had had a will to study in Turkey what indicates their perception of the high-quality university education in Turkey.

Methodology, Data, and Results

Perceptions are generally measured through surveys. Data for this study come from a survey conducted in 2019 in 5 universities in Bosnia and Herzegovina. Due to the divided political structure of Bosnia and Herzegovina, student distribution in these universities is not homogenous. The survey was conducted at University Sarajevo (heavily Bosniak), University Zenica (heavily Bosniak), Mostar University (heavily Croat), Banja Luka University (heavily Serb), and the University of East Sarajevo (heavily Serb). The details of the survey participants are given in Table 1. The representation of ethnicities in the sample is not perfect though it is not very different from the actual proportions of the ethnicities in the population; Serbs are underrepresented and Croats are overrepresented in the survey. One major problem which may need some form of correction is gender. The survey suffers from a significant overrepresentation of female students.

The survey was randomly conducted in various faculties and departments of these universities. In the original surveys, eight different income levels with 500 KM (Bosnian Convertible Mark) increments were given for the monthly

family income. During the analysis, however, four different income levels with 1000 KM increments were used for simplicity as family income was found to be insignificant in all models. In the survey, respondents were asked to choose the political party that they felt was the closest among 14 specifically named parties. During the statistical analysis, the responses were grouped as right-wing and left-wing parties, and two dummies as “Right Parties” and “Left Parties” were created. For this variable, the missing dummy represents 271 of the participants who indicated that they have no party preference or prefer other parties or they failed to respond to the question. The “Member” variable represents if the participant is a member of a political party, while “NGO” indicates that the participant is a member of a non-government organization. Finally, the “vote” variable represents if the participant voted in the 2018 elections.

The survey included questions inquiring the opinions of students about Turkish, Russian and European Union involvement in Bosnia and the Balkans. In total, 645 surveys were filled by the students. However, some of the responses for most questions were left unanswered. Details can be seen in Table 1. Using regression analysis, missing data of the survey were estimated and all calculations were repeated using this complete version as well. However, the results did not differ significantly and therefore, it is decided by the authors that it would be best to use the original data set despite the missing values.

Table 1: Distribution of Survey Participants and their Characteristics by Ethnicity

Variables		Bosniaks		Serbians		Croats		Total
		n	%	n	%	n	%	
Gender	Male	107	30.3	45	29.2	39	28.3	191
	Female	238	67.4	98	63.6	93	67.4	429
	No Response	8	2.3	11	7.1	6	4.3	25
University	University of Sarajevo	182	51.6	14	9.1	9	6.5	205
	University of Zenica	167	47.3	0	0.0	0	0.0	167
	University of Mostar	3	0.8	0	0.0	127	92.0	130
	University of Banja Luka	1	0.3	91	59.1	2	1.4	94
	University of East Sarajevo	0	0.0	49	31.8	0	0.0	49
Faculty	Social and Human Sciences	242	68.6	112	72.7	120	87.0	474
	Natural and Medical Scien.	51	14.4	10	6.5	6	4.3	67
	Technical Sciences	48	13.6	27	17.5	3	2.2	78
	No Response	12	3.4	5	3.2	9	6.5	26

Perceptions of Bosnian Students on Turkey and Turkish Culture

Study Year	Freshman	125	35.4	46	29.9	34	24.6	205
	Sophomore	80	22.7	38	24.7	14	10.1	132
	Junior	91	25.8	14	9.1	53	38.4	158
	Senior	56	15.9	49	31.8	35	25.4	140
	No Response	1	0.3	7	4.5	2	1.4	10
Area	Urban	214	60.6	102	66.2	68	49.3	384
	Rural	130	36.8	47	30.5	68	49.3	245
	No Response	9	2.5	5	3.2	3	2.2	17
Income	0-1000 KM	124	35.1	47	30.5	30	21.7	201
	1001-2000 KM	164	46.5	65	42.2	57	41.3	286
	2001-3000 KM	44	12.5	22	14.3	28	20.3	94
	Above 3000 KM	12	3.4	12	7.8	16	11.6	40
Party	No Response	9	2.5	8	5.2	7	5.1	24
	Right Parties	132	37.4	67	43.5	79	57.2	278
	Left Parties	75	21.2	14	9.1	7	5.1	96
	No Party or Other Parties	146	41.4	73	47.4	52	37.7	271
Member	Yes	36	10.2	33	21.4	21	15.2	90
	No	316	89.5	118	76.6	116	84.1	550
	No Response	1	0.3	3	1.9	1	0.7	5
NGO	Yes	76	21.5	42	27.3	14	10.1	132
	No	275	77.9	110	71.4	122	88.4	507
	No Response	3	0.8	2	1.3	2	1.4	7
Voted	Yes	306	86.7	108	70.1	91	65.9	505
	No	46	13.0	44	28.6	44	31.9	134
	No Response	2	0.6	2	1.3	3	2.2	7

Source: Authors' calculations.

The survey consisted of five sections. The first section collected data about personal characteristics of the participants such as gender, faculty, year of study, type of residential area, monthly family income (originally in 8 different income levels), political party orientation and membership status, NGO membership status and if the participant voted in 2018 elections.

The second part (Part A) included 63 five-point Likert scale questions in total. This study only focuses on the perceptions of Turkey and Turkish impact on Bosnia and the Balkans. As a result, the study uses only 24 questions from this section which are directly related to Turkey. Nine of these questions inquire about the Turkish foreign policy in the Balkan region; four of the questions are about the knowledge of the participants in Turkish culture; another four of the questions ask about the opinions of the participants about the current

situation in Turkey; three of the questions ask about the economic activities of Turkey in Bosnia and Balkans; two of the questions ask about EU-Turkey relations and finally two questions ask about general knowledge about the Turkish history and its connection to Balkans. The majority of the questions are asked in the same direction where “1” indicates that a participant strongly disagrees with a positively worded question and “5” indicates that the participant strongly agrees with the same question. However, two questions (A-42 and A-53) imply a negative connotation. Therefore, the transpose (inverse) of the response matrix was used in the calculations.

The third part of the survey asks about general interest in the Turkish language, history, literature, culture and movies. The first seven questions are asked in the form of a five-point Likert scale and the rest of them are binary questions. This section also asks if the participants ever visited or plan to visit Turkey in the future. This part also asks if the participants have any Turkish friends and also if they would mind having a romance or marriage with a Turkish person. In other words, this section aims to measure how the participants are connected with Turkish culture and people. The fourth part of the survey is about Russian culture and therefore, it is completely ignored. The final section asks the participants to rank their top three country choices for the study abroad if they are given a chance. According to data, 30 students indicated that Turkey would be their first choice, while 61 students chose Turkey as a second choice and 26 of them chose Turkey as their third choice. Out of 645 students, 528 did not choose Turkey or did not make any choice for this question.

Table 2 presents the mean comparison of responses to 24 questions selected for this study from section A of the survey. As explained above, these questions aim to find out the perception of Turkey and Turkish policies in the region of Bosnian students. Mean comparisons of the questions A-10 through A-62 reveal that, as expected, Bosniak students have a more favorable perception towards Turkey and they are followed by Serbian students. The only exception is question is A-46, which is a history-related question. In this question, all ethnicities claim to have a similar level of knowledge on the impact of the Ottoman Empire on the Balkans. This finding is not surprising considering the historical, cultural and religious ties between Bosniaks and Turks. Though it is not presented in Table 2, one interesting situation worth mentioning is that the mean responses of Bosniak students who are feeling close to the right parties compared to the Bosniak students who feel close to the parties on the left are significantly higher (15-20 percent higher in most cases). This is, of course, in line with expectations as conservative Bosniaks are thought to be better connected to Turkey and are known for their more favorable views of Ottoman heritage in the Balkan region.

Table 2: Descriptive Statistics of Selected Survey Questions (Section A)

Code	Questions	Bosniaks		Serbians		Croats	
		Mean	n	Mean	n	Mean	n
A-10	If available, I would attend free of charge Turkish language courses in my university/faculty.	3,48***	353	2.83	149	2.57	138
A-12	It would be good to have a Turkish cultural center in my hometown.	3,32***	352	2,78**	149	2,40**	138
A-16	Turkey provides a significant financial support to Bosnia	3,65***	351	3,15**	150	2,85**	136
A-17	I am happy that Turkey participates in projects which are important and contribute to the economic development of Bosnia	3,80***	347	2.96	146	2.89	137
A-20	If given a chance I would go and study at universities in Turkey.	3,41***	352	2,91***	150	2,77***	137
A-22	Turkey does not have any other expectation except to have a good relationship with all Balkan countries.	3,02***	347	2,75***	150	2,40***	136
A-24	Turkey does not favor any of ethnic groups in Bosnia and Herzegovina.	2,56***	348	2,18**	147	1,91**	138
A-25	Turkey favors Bosniaks in its activates in Bosnia.	3,46***	351	3.86	148	3.88	136
A-26	Turkey favors Serbs in its activates in Bosnia.	2,27!	350	2.11	150	2,06!	137
A-27	Turkey favors Croats in its activates in Bosnia.	2.15	338	2.25	150	1,88***	136
A-36	I believe that Turkey should become a full member of the EU.	3,39***	344	2.77	150	2.79	138
A-37	It is in the interest of Bosnia for Turkey to become a full member of the EU.	3,22***	339	2.61	148	2.79	135
A-42	Turkey's presence here is mainly to promote its own interests in Bosnia.	3,00***	350	3.39	150	3.49	136
A-43	Turkey is present here mainly to provide a help and support to Bosniaks.	3,19 β	346	3,55 β	148	3,38 β	137
A-46	I am very much familiar with the impact of the Ottoman Empire on the Balkans and its peoples.	3.92	346	3.81	149	3.67	136
A-47	I would consider dating to a Turkish boy/girl.	3,87 α	349	2.78	148	2,70 α	137
A-49	I would consider marrying to a Turkish person.	3,83***	349	2,85**	150	2,45**	135
A-51	Turkey has a capacity to bring more stability to the Balkans.	3,60***	346	3.00	151	2.86	135

A-53	Turkey, by its activities, causes and brings more political instability to Bosnia.	2,47***	344	3.00	152	3.13	135
A-55	Turkey has an economic capacity to bring more prosperity to the Balkans.	3,66***	350	2.94	151	3.04	137
A-57	Turkey is an example of a Muslim majority country that has been able to synthesize modernity, democracy and Islam	3,96***	351	3.11	149	3.15	137
A-58	My knowledge of Turkish culture and heritage is very good.	3,66***	352	2.94	149	2.93	137
A-60	Current political and security situation in Turkey is very stable.	3,12***	352	2.61	148	2.43	136
A-62	Current economic situation in Turkey is very good.	3,54***	352	3,25***	151	2,82***	137

Source: Authors' calculations.

* Significant at $\alpha=0,10$ level; ** Significant at $\alpha=0,05$ level; *** Significant at $\alpha=0,01$ level.

α Significant at 0,05 for comparison of population means between Bosniaks and Croats.

β Significant at 0,01 for comparison of population means between Bosniaks and Serbs; at 0,10 for Bosniaks and Croats.

In the majority of the questions, the survey finds that the population means of Serb and Croat responses do not differ significantly. Almost in all questions, Croats have the least favorable perception towards Turkey or anything related to Turkey. Only in a few questions about Turkey and EU, Croats seem to have more favorable opinions about Turkey than Serbs though the difference is not statistically significant. This can be explained by the desire of Bosnian Serbs to see Serbia as a member of the EU before Turkey becomes a member.

Table 3 presents the mean comparison of responses to 13 questions in section B and the only question in section D. These questions intend to capture the information about the participants in terms of their knowledge, interest, and connection to Turkey, its culture, and Turkish people. The only question in Section D is not directly related to Turkey, as participants were asked to write down their top three country choices to study. In this study, the response to this question was used as part of both dependent and independent variables in different models. If the participant did not include Turkey as one of the choices, the response was recorded as "0" for Turkey. If the respondent chose Turkey as a third choice, "1" was recorded for Turkey and "2" for the second choice, and finally "3" for the first choice. In addition, in models 2, 4, and 6 in Table 4, the responses were entered as "0", "5", "10", and "15" respectively to reflect the significance of this choice as a favorable perception towards Turkey.

Table 3: Descriptive Statistics of Selected Survey Questions (Section B and D)

Code	Questions	Bosniaks		Serbians		Croats	
		Mean	n	Mean	n	Mean	n
B-1	I follow news on Turkey's internal affairs.	2,27***	350	1,95**	151	1,70**	138
B-2	I follow news on Turkey's role in the Balkans.	2,68***	351	2,28*	151	2,06*	138
B-3	I follow news on Turkey's role in global affairs.	2.55	350	2.38	151	2,04***	137
B-4	I listen to Turkish music.	2,59***	349	1,89***	151	1,48***	137
B-5	I watch Turkish series.	2,87***	352	2,22*	152	1,93*	137
B-6	Turkish series properly portray Turkish history, culture, and heritage.	2,98***	350	2.56	149	2.49	136
B-7	Watching Turkish series positively affect my opinion about the image of Turkey and its people.	2,80***	340	2.40	149	2.31	131
B-8	Do you have Turkish friends? (1=Yes, 2=No)	1,64***	347	1,82*	148	1,91*	132
B-9	Have you read any book written by Turkish writer? (1=Yes, 2=No)	1,54***	346	1.73	146	1.72	130
B-10	Have you ever visited Turkey? (1=Yes, 2=No)	1,61***	339	1.91	137	1.96	126
B-12	I would like to visit Turkey again. (1=Yes, 2=No)	1,14***	158	1,42*	50	1,65*	23
B-13	If you had never visited Turkey would you like to do that if given a chance. (1=Yes, 2=No)	1,06 ^β	265	1,15 ^β	139	1,11 ^β	125
B-15	I would accept to live in Turkey if got a job there. (1=Yes, 2=No)	1,24***	335	1,49*	140	1,60*	128
D-12	If given a chance to go and study abroad I would you like to have my education in Turkey (ordered)	0,63***	353	0.08	154	0.03	138

Source: Authors' calculations.

* Significant at $\alpha=0,10$ level; ** Significant at $\alpha=0,05$ level; *** Significant at $\alpha=0,01$ level.

^β Significant at 0,01 for comparison of population means between Bosniaks and Serbs; at 0,10 for Bosniaks and Croats.

In all questions, Bosniaks have significantly more favorable responses for Turkey and Turkey-related questions. Similarly, in all questions, it appears that Serbs provide more favorable responses on average compared to Croats. This is in line with the findings of section A. However, in this section, the difference between the population mean comparisons for Serbs and Croats tend to be more significant compared to section A.

Based on the results of Tables 2 and 3, it is obvious that ethnicity plays a major role in the mean value of responses. This is especially through Bosniak responses. As a next step, this study aimed to determine other factors besides ethnicity affecting the mean value of responses. This was done through the use of ordinary least squares (OLS) regressions. As it is well known, the OLS method does not work properly with Likert scale responses. In this survey, dependent or response variables are the responses to the questions from A-10 to A-62, and they are expressed in Likert scale; 1 to 5. In order to convert these numbers into some range of relatively continuous numbers, the authors added all the responses to those 24 questions (from A-10 to A-62 but inverse versions of A-42 and A-53 were added for consistency) and created a new variable called TOTALA. Theoretically TOTALA is expected to have values between 24 and 120. In our sample, TOTALA ranged from 39 to 113 and this was used as a dependent variable in Model 1, Model 3 and Model 5 in Table 4. In addition, another dependent variable called TOTALABD which was calculated as the sum of TOTALA and responses to 13 questions in section B and one question in section D. However, binary responses were first converted into 0 or 5 before they are added to the dependent variable (0 for 1 and 5 for 1 in the original response). This was done to achieve relative consistency in the calculation of the new dependent variable. The response to the question in section D was also converted into 0,5,10 and 15, as explained earlier. TOTALABD was used a dependent variable in regressions in models 2, 4 and 6 in Table 4.

Table 4 presents the result of OLS estimations. R2 for the models, which measures what percentage of the total variation in response (dependent) variable can be explained with the variations in explanatory (independent) variables, ranges from 35 percent to 55 percent. It can be considered as relatively high considering that the survey was not originally designed for this kind of analysis. Almost in all cases, from model 1 to model 4, the same variables turn out to be statistically significant; ethnicity, year of study, want to study in Turkey, urban, right parties oriented, world citizen, Bosnia and Herzegovina belongs to the West. Model 1 and 2 do not include the last two variables.

Table 4: Ordinary Least Regression (OLS) Results

Explanatory Variables	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6
Bosniak	12,55*** (1,46)	18,37*** (2,51)	12,19*** (0,40)	18,09*** (2,47)	12,60*** (1,37)	15,62*** (1,84)
Serbian	5,07*** (1,60)	5,56** (2,68)	4,00*** (1,57)	3,87 (2,64)	4,36*** (1,54)	---
Male	-0,52 (1,16)	-0,90 (1,95)	-0,01 (1,15)	0,18 (1,93)	---	---
Want to Study in Turkey	5,06***	14,12***	4,87***	13,73***	4,79***	13,70***

Perceptions of Bosnian Students on Turkey and Turkish Culture

	(0,67)	(1,13)	(0,67)	(1,12)	(0,64)	(1,08)
Faculty	0.89	0.37	0.98	0.15	---	---
	(0,81)	(1,45)	(0,79)	(1,41)		
Year of Study	-1,12**	-1,82**	-1,11**	-2,03**	-1,26***	-1,87***
	(0,48)	(0,82)	(0,47)	(0,80)	(0,45)	(0,73)
Urban	2,59**	3,44**	2,59***	3,85**	2,75***	3,58**
	(1,07)	(1,87)	(1,02)	(1,83)	(1,04)	(1,77)
Family Income	-0.32	1.03	-0.20	0.70	---	---
	(0,59)	(1,00)	(0,58)	(0,99)		
Right Parties Oriented	3,38***	4,88***	3,51***	4,74**	3,35***	4,01**
	(1,20)	(2,02)	(1,20)	(2,02)	(1,04)	(1,78)
Left Parties Oriented	0.45	3.60	0.39	3.48	---	---
	(1,60)	(2,77)	(1,58)	(2,72)		
Party Member	-0.06	-2.23	-0.08	-2.40	---	---
	(1,57)	(2,69)	(1,54)	(2,64)		
NGO Member	1.77	2.75	2,09*	3.30	2,51**	---
	(1,33)	(2,23)	(1,21)	(2,20)	(1,25)	
Voted in 2018 Election	0.87	1.74	0.75	0.97	---	---
	(1,37)	(2,34)	(1,35)	(2,30)		
World Citizen	---	---	1,62***	2,56***	1,63***	2,70***
			(0,40)	(0,71)	(0,40)	(0,69)
Bosnia belongs to West	----	----	-1,07**	-1,87***	-1,04**	-1,81***
			(0,45)	(0,74)	(0,44)	(0,72)
Constant	57,90***	80,74***	55,16***	78,15***	55,90***	84,73***
	(4,78)	(8,28)	(5,04)	(8,81)	(3,64)	(4,47)
Number of Observations	486	341	476	336	476	336
R-Square	0.3562	0.5271	0.3858	0.5533	0.3832	0.5434

Source: Authors' calculations.

Note: Standard errors are given in parentheses.

* Significant at $\alpha=0,10$ level; ** Significant at $\alpha=0,05$ level; *** Significant at $\alpha=0,01$ level

It should be noted that Model 1 and 2 include the variables related to the personal characteristics of the participants, which are obtained in the first section of the survey with the exception of “wants to study in Turkey”. The last one comes from section D, as was explained earlier. Model 3 and 4 are the expanded versions of Model 1 and 2. Additional variables include “world citizen,” “Bosnia and Herzegovina belongs to the West” are the responses to questions A-4 and A-9, which are not listed in Table 2. A-4 asks the participants if they identify themselves internationally rather than locally, nationally, or regionally. A-9 asks respondents if they think that Bosnia and Herzegovina belong to

the Western world and culture. Response to both questions is on the Likert scale. These two questions were not added to the model arbitrarily. Each model was tried with different combinations of extra independent variables to see which could lead to a significant improvement in the R². Model 5 and 6 are the OLS results suggested by the stepwise method. Stepwise regression method could be useful in the presence of data sets with a large number of independent variables to find out which one of them could be more important or not important. This study used backward stepwise regression model as it has some advantages over forward stepwise method. Model 5 and 6 present results with only significant variables. However, the list of significant variables does not change much regardless of the model. This shows that the results are robust and consistent.

Another way of doing this was to conduct ordinal (ordered) logistic regression analysis since the responses to the questions in section A were on the Likert scale. Several different models were tried using the response of each question from A-10 to A-62 as a dependent variable and treating gender, faculty, year of study, family income, type of residential area, party orientation, party membership, NGO membership, and voting in 2018 elections as independent variables. In all trials, pseudo R², which is a partial substitute of R² in the ordinary least square regression method, turned out to be very low but produced some significant coefficients. Moreover, some general questions from section A part of the survey (A-1 through A-9) were added as independent variables along with some responses from sections B and D. These additions improved the pseudo R² slightly but did not make a significant difference in the results. In addition, it is quite cumbersome to present the results of 24 separate ordinal logistic regression results in a paper. As a final effort, the mean value of responses from A-10 through A-62 (24 responses) were used as dependent variables in a single ordinal logistic regression and the results still did not change significantly compared to the results of the ordinary least squares method.

Conclusions

All major countries do everything in their power to protect their positions and interests both regionally and globally, from international espionage to training and feeding large and expensive armies. However, no country can protect its global position and its assets alone, and hard power may not be sufficient alone. Each major country needs friends and allies to deal with other coalitions of common interest. Today, powerful countries use soft power along with traditional hard power and economic capacity as the perception of a country by others might play an important role in swaying public opinion in potentially friendly and supportive countries. Soft power can best be exercised through spending to promote the image of the country and to improve the perceptions abroad about the country. In recent years, Turkey has had the

ambition and aspiration to be a regional power in the Middle East and in the Balkan regions.

Along with this desire, Turkey has increased its spending in the Balkan region substantially, mainly through its public diplomacy institutions like the Turkish Cooperation and Coordination Agency (TİKA), Presidency for Turks Abroad and Related Communities, Red Crescent and Turkish Maarif Foundation. TİKA established coordination offices in all major Balkan centers and spent a substantial amount of its resources in the Balkans on rebuilding infrastructure and Ottoman remains as well as providing aid to Balkan societies in the education and health sector. Turkey offered a limited number of scholarships for Balkan students in the past but the Presidency for Turks Abroad and Related Communities provided significantly increased the number of scholarships in the last ten years. Increasing number of Turkish TV series aired in the Balkans are well received by the local populations and also act as a soft power policy tool for Turkey in the region.

Turkish efforts are often criticized for being selective and discriminatory in favor of Muslim populations in the Balkans, although Turkish officials reject those claims. However, it is also understandable that the majority of Turkish efforts are channeled through familiar channels like local Muslim groups or Muslim-controlled NGOs, as these groups are more connected to Turkish society and institutions as a result of historical ties. It is very critical for Turkey to be careful and balanced in its effort if Turkey aims to win the heart and minds of the people in the region. There is no doubt that these efforts help to improve the already positive image of Turkey among Muslim people in the Balkans, but it also is expected to improve the perceptions of the other people, mostly Christians, in the region.

This study provides a good basis to somewhat measure or have a feeling of current perceptions of Turkey in the region based on the example of Bosnia and Herzegovina. As it is explained in the introduction part, Bosnia is a unique country with its violent and turbulent ethnic-conflict inflicted history. These groups live together, or more correctly, they try to live together, as dictated by Dayton Peace Agreement. This study aims to shed light on how Bosnian people perceive Turks, Turkey, and Turkish involvement in Bosnia and Herzegovina in the last 20 years using a small sample of Bosnian university students from five state universities across the country.

The study finds that, not surprisingly, Bosniak students have a more favorable perception towards Turkey and they are followed by Serbian students. The favorite response from Bosniak participants is not surprising considering the historical, cultural and religious ties between Bosniaks and Turks. When Bosniak participants' responses were analyzed closely, the data reveals that Bosniak students supporting right-wing parties favor Turkey significantly higher compared to their peers supporting left-wing parties.

Croat students consistently perceive Turkey least favorably in all measures except the questions about Turkish accession into the EU. This can be explained by the fact that Serbians, despite their historical animosity towards

Ottomans and Turks, they lived together with Turks for over 400 years and had significant cultural interaction with them. As a result, they have a better understanding of Turkish people and culture compared to Croats, whose direct exposure to Turkish culture and experience of living together with Turks in the past are limited.

References

- Aydos, S. (2017). Popular Culture and National Identity: A Study on University Students in Bosnia and Herzegovina Who Are "The Magnificent Century" Viewers. Series - International Journal of TV Serial Narratives, 3(2), 63-75. <https://doi.org/10.6092/issn.2421-454X/7629>
- Bechev, D. (2012). Turkey in the Balkans: Taking a Broader View, *Insight Turkey*, 14 (1), 131-146.
- Benjamin, B. & Bernard, L. (1982). *Christians and the Jews in the Ottoman Empire: The Central Lands (Volume 1)*. New York: Holmes & Meier Publishers.
- Berg, M. (2017). The importance of cultural proximity in the success of Turkish dramas in Qatar. *International Journal of Communication*, 11, 3415-3430.
- Bilgiç, M. S. & Akyürek, S. (2012). *Balkanlarda Türkiye ve Türk Algısı*, Rapor No:49, Ankara: Bilgesam Yayınları.
- Bojić, M. (2001). *Historija Bosne i Bošnjaka (History of Bosnia and Bosniaks)*. Sarajevo: Šahinpašić.
- Bozkuş, Y. D. & Arı, E. B. (2019). Southern Caucasian Students' Perceptions of Turkey and Turkish People, *Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi*, 7(2), 106-124.
- Bugajski, J. (2012). Turkey's Impact in the Western Balkans, *Atlantic Council*, February, 1-5.
- Burg, S. L. & Shoup, P. S. (1999). *The War in Bosnia: Ethnic Conflict and International Intervention*. New York: M.E. Sharpe.
- Ćorović, V. (2005). *Ilustrovana istorija Srba (Illustrated History of Serbs)*. Beograd: Politika-Narodna Knjiga.
- Davutoglu, A. (2010). Turkey's zero-problems foreign policy. *Foreign Policy*, 20 May 2010.
- Dursun-Özkanca, O. (2019). The Western Balkans in the Transatlantic Security Context: Where Do We Go from Here? *Insight Turkey*, 21(2), 106-128.
- Erken, A. (2018). Soğuk Savaş Dönemi Tito-Nasır Yakınlaşması ve Yugoslavya Müslüman Toplumu: 1955-1967, *History Studies*, 10 (3), 53-64.
- Filandra, Š. (1998). *Bošnjačka politika u XX. stoljeću (Bosniak Politics in the XX Century)*. Sarajevo: Sejtarija.
- Friedman, F. (2004). *Bosnia: A Polity on the Brink*. London: Routledge.
- Gültekin, B. (2005). Türkiye'nin Uluslararası İmajında Yükselen Değerler ve Eğilimler, *Selçuk İletişim*: 4(1);126-140.
- Gündüz, T. (2016). *Alahimanet Bosno: migracija Bošnjaka na teritoriju Osmanskog carstva 1879-1912 (Alahimanet Bosnia: Migration of Bosniaks to the Territory of the Ottoman Empire 1879-1912)*. Istanbul: Yeditepe.
- Hoxha, E. (2018a). Turkey vs. China: Assessing Perceptions of the Economic, Political and Cultural Influence in Albania, *European Journal of Social Sciences*, 1(3), 7-13.

- Hoxha, E. (2018b). The Economic, Political and Socio-Cultural Influence of Turkey and Russia in Albania: Perceptions from Youth Political Forums, *European Journal of Social Sciences*, 1(3), 14-20.
- Imamović, M. (1997). *Historija Bošnjaka (History of Bosniaks)*. Sarajevo: Preporod.
- Imamović, M. (2006). *Bosnia: Evolution of its Political and Legal Institutions*. Sarajevo: Magistrat.
- Işık, H. (2016). The views of Arab students regarding Turks, The Ottoman Empire, and The Republic of Turkey: A case of Jordan. *Educational Research and Reviews*, 11(7), 377-389.
- Karčić, F. (1999). The Bosniaks and the Challenges of Modernity: Late Ottomand and Hapsburg Times. Sarajevo: El-Kalem.
- Kirişçi, K. (2009). "The Transformation of Turkish foreign policy: The Rise of the Trading State", *New Perspectives on Turkey*, 40, 29-57.
- LeBor, A. (2004). *Milošević: A Biography*. New Haven: Yale University Press.
- Mulalic M. & Kulanic, A. (2016). "Perceptions of Turkish Cultural Diplomacy in Bosnia and Herzegovina," in Muhidin Mulalic, Nudzejma Obralic, Almasa Mulalic, and Emina Jeleskovic, (eds.), *Education, Culture and Identity: The Future of Humanities, Education and Creative Industries*, Sarajevo, 494-508.
- Nuroğlu, E. (2013). Dizi Turizmi: Orta Doğu ve Balkanlar'dan Gelen Turistlerin Türkiye'yi Ziyaret Kararında Türk Dizileri Ne Kadar Etkili. *Uluslararası İstanbul İktisatçılar Zirvesi, Küresel ve Bölgesel Değişim Sürecinde Yeni Türkiye'nin Ekonomik Vizyonu*, 1-13.
- Pajaziti, A. (2011). "Turk and Turkey perception at Albanians in the beginning of 21st century", *Past, Present and Future of Turkish-Albanian-Macedonian Relations, International Symposium*, Skopje, Macedonia-Prishtinë, Kosovo. Ankara Center for Thought and Research & International Balkan University.
- Pejanović, Đ. (1955). *Stanovništvo BiH (Population of Bosnia and Herzegovina)*. Beograd: SAN.
- Rašidagić, E. K. (2013). A Critical Analysis of Turkish Foreign Policy towards the Western Balkans, in *Turkish-Balkans Relations: The Future Prospects of Cultural, Political and Economic Transformation*. Eds. Mulalić, Muhidin. Korkut, Hasan. and Nuroglu, Elif. Istanbul: Tasam.
- Sell, L. (2002). *Slobodan Milošević and the Destruction of Yugoslavia*. Durham: Duke University Press.
- Uçak, S. (2017). Irak'ta yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin Türkiye, Türkler ve Türkçe algısı. *Turkish Studies*. 12 (14), 491-512.
- United Nations Security Council Resolution, (A/RES/46/237). Available at: <https://undocs.org/A/RES/46/237>, accessed on June, 18, 2021.
- Yiğit, M. (2021). Saraybosna Yunus Emre Enstitüsündeki Kursiyerlerin Türkiye Algisi ve Türkçe Öğrenme Sebepleri, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 207-216.
- Zhumabaeva, A., Nurmukhan, A. & Jin, Z. W. (2019). Nation branding – case study of Turkey, *Akademia Zarzadzania*, 3(2), 124-135.

Amerikan Dış Politikasında Bir Süreklilik Unsuru: Liberal Değerlerin Yayılması ve Savunulması

Muhammet Faruk ÇAKIR*

Polis Akademisi

Öz

Liberal değerlerin yayılması ve savunulması, Amerikan dış politikasında süreklilik unsurlarından birisidir. Bu makalede ABD'nin geliştirdiği ve izlediği değerlere dayanan dış politikanın beş özelliği incelenmiştir. Birincisi, Amerikan karar vericileri, değerlere dayanan dış politikayı hem ABD'nin hem de insanlığın yararını gözeterek izlediklerini iddia etmişlerdir. İkincisi, karar vericiler, değerleri gerçekleştirmek adına izlenen siyasalar vasıtasıyla çoğu zaman kısa dönem Amerikan çıkarları elde edilebilmişlerdir. Üçüncüsü, değerler siyaseti izlerken benimsedikleri yöntem ve araçları, çoğu zaman Amerikan çıkarlarına öncelik vererek belirlemişlerdir. Dördüncüsü, ciddi maliyetlerle karşılaştıklarında, değerlere dayanan siyasaları gözden geçirmişlerdir. Sonuncusu, değerlere dayanan dış politika, Amerikan siyasal kültürü ile uyumludur. Bu makalede, söz konusu beş özellik dolayısıyla ABD'nin izlediği değerlere dayanan dış politikanın kendine özgü olduğu ve değerlere dayanan dış politikanın sürekliliğinin de bu beş özellik ışığında anlaşılabilirliği ileri sürülmüştür. Amerikan iç siyasetinde ve dünya siyasetinde ABD'yi daha farklı davranmaya zorlayacak köklü değişiklikler meydana gelmediği müddetçe, ABD'nin değerlere dayanan dış politika anlayışı ve pratiğinde büyük bir değişim yaşanmayacağı beklenebilir.

Anahtar Kelimeler

Değerlere Dayanan Dış Politika, Liberal Değerler, Amerikan Çıkarları, Amerikan Siyasal Kültürü, Liberalizm ve Dış Politika

* Dr. Öğretim Üyesi, Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, mfcakir111@yahoo.com.tr, ORCID: 0000-0002-0787-0047.

An Element of Continuity in American Foreign Policy: The Spread and Defense of Liberal Values

Abstract

The spread and defense of liberal values are one of the main elements of American foreign policy. The five features of value-based foreign policy that the United States developed and implemented are analyzed in this study. First, American decision-makers have claimed that the value-based foreign policy is beneficial for both the United States and humanity. Second, most of the time, they addressed short-term American interests by invoking values in foreign policy. Third, while carrying out policies inspired by values, they determined the methods and tools in a way that puts American interests first. Fourth, they made revisions in them when they faced with serious costs. Lastly, pursuing value-based foreign policy is inspired by American political culture. This article claims that these features have made the value-based foreign policy unique to the United States. They have also contributed greatly to its constant application. Unless radical changes occur in American domestic policy and world politics, a great shift is unlikely in American conceptualization and practice of value-based foreign policy.

Keywords

Value-Based Foreign Policy, Liberal Values, American Interests, American Political Culture, Liberalism And Foreign Policy

Extended Abstract

The United States is the first country in the world where political, economic, and judicial systems are based on liberal values. Just after the American declaration of independence in 1776, the Americans began debating on whether the U.S. should spread the country's values of liberty, democracy, and political tolerance through its foreign policy. Longer than a century following its establishment, the U.S. pursued the policy of isolationism. During this period, Americans envisaged spreading liberal (American) values by making their country as an exemplar of democracy, a model for others to emulate. The administration of Woodrow Wilson abandoned the policy of isolationism when the U.S. entered World War I in 1917 and redefined the terms of American engagement in world politics. Wilson adopted the spread of democracy and the transformation of world politics according to liberal values as the goals of American foreign policy. The U.S. returned to isolationism for a while after Wilson. However, with American entrance into World War II in 1941, the policy of isolationism was abandoned once for all. Since then, the spread and defense of liberal values have been one of the core elements of the declared foreign policy of the United States.

This article is an attempt to better understand the place of liberal values in American foreign policy. It assumes that five features of value-based foreign policy come to the fore. They make the value-based foreign policy of the United States unique to this country. They also provide the underlying reasons why the spread and defense of liberal values have become an element of continuity in foreign policy.

The first of the features is that American decision-makers have claimed that they defended liberal values for the benefit of both the U.S. and humanity. They thought so because they saw liberal values as universal values and predicted that these values could form the basis of peace and prosperity worldwide, as they provided the foundation of social peace and prosperity in the United States. The belief that American decision-makers act for the benefit of humanity provided them with a mission and also motivated them. Inspired by this idea, various American administrations included in their foreign policy agenda the goals of transformation of the international system and/or increasing the number of countries governed by liberal democracy. The transformation of the system was given priority at the times when maintaining peace in the world was considered much more important than spreading democracy. However, the general trend of post-Cold War administrations has been to emphasize the link between the spread of democracy and security and prosperity in both the U.S. and the world as a whole.

The second feature is the realization of short-term American interests, most of the time, by invoking values in foreign policy despite the rhetoric of values implied that the U.S. would seek its interest through the realization of the common good. In other words, American administrations have often tried to address the difficulties faced by the United States in the economic, political, and security fields with the same policies that they follow to realize the values. For example, Wilson tried to prevent the spread of Bolshevik ideas with his idealistic rhetoric. W. Bush, on the other hand, saw the spread of democracy in the Middle East as a tool to deal with both al-Qaeda-inspired terrorism and authoritarianism. Thus, it can be said that policies that are pursued to achieve idealist goals also served to short-term American economic, political, and strategic interests. This aspect of idealist policies has also contributed to the endurance of value-based foreign policy.

Third, while carrying out value-based foreign policy, American policy makers choose the methods and tools in a way that puts short-term American interests first. As short-term American interests vary across time and space, so do the strategies followed and the means used by the American administrations while realizing the value-based objectives. For example, for the spread of democracy, different choices have been made, ranging from the policy of refraining from intervention to the use of military force. Accordingly, while some American governments paid attention to cooperation with other democracies and compliance with international legal norms, others did not. Choosing strategies and means according to the circumstances has reduced the risks of pursuing value-based policies. For this reason, it contributes to the endurance of the goals in American foreign policy that aim to realize liberal values.

The fourth feature of value-based foreign policy regards the cost of implementing such policies. Some of the costs (such as loss of public support for a

specific policy, economic costs, human costs) arise at the national level. Some of them are produced by transnational factors such as violation of international law, damage to relations with allies, undesirable developments in the target state (increased risk of conflict, undesirable leaders winning elections, wasted investments, etc.). American administrations, when faced with such costs (i.e., when American interests suffer), could avoid making the choices required by the values policy, review an ongoing policy, or make a comprehensive policy change. All of these reduce the risks for the United States of pursuing value-based policies.

The fifth feature of values-based foreign policy is that it reflects the spirit of American exceptionalism and adherence to the ideology of liberalism, which are among the main elements of American political culture. Liberalism has produced ideas that link how a country is governed with world security and prosperity, like the theory of democratic peace. These ideas advocate that liberalism includes universal values and recommend the adherents of liberalism to take action to spread liberal political and economic systems. They provide strong motivation for American administrations to strive to spread liberal values. It can be observed that the American administrations, influenced by these ideas, gave weight to one of the two positions. The first one is liberal internationalism. Those who adopt this stance attach importance to cooperation between democracies, to the development of international law and institutions, and to the spread of liberal democracy and market economy by peaceful means. The second position advocate more active use of existing capabilities of democracies, including military force, for the spread of democracy and market economy. Although unilateralism and interventionism have always existed in American foreign policy in one form or another, and they were often justified by appealing to the discourse of values, the tendency towards them became more evident after the Cold War. This tendency is largely encouraged by America's being the sole superpower and the neo-conservatism.

The other main element of American political culture, American exceptionalism, led the United States to see itself as a nation with the mission of defending democracy and freedoms, thus encouraging the realization of values through foreign policy.

In conclusion, the above-mentioned five characteristics can be considered as the underlying reasons for the USA's adoption of spreading and protecting values through its foreign policy. Unless radical changes occur in American domestic policy and world politics that will force the United States to act differently, it can be expected that there will not be a great shift in American conceptualization and practice of value-based foreign policy.

Giriş

ABD, 1776 yılında yayınlanan Bağımsızlık Bildirisi ve bir süre sonra kabul edilen anayasası dikkate alındığında siyasal, ekonomik ve hukuki sistemlerini, liberal ideolojinin hak ve özgürlükler, hukuk devleti ve piyasa ekonomisi öğretilerine dayanarak inşa eden ilk ulus-devlet olmuştur. Liberal bir ülke olarak, iç siyasi yapısında benimsediği değerlerin kendi dışındaki dünya ile ilişkilerinde ne ölçüde karşılık bulacağı konusu, kuruluşundan itibaren ABD'nin gündeminde kalmıştır.¹

ABD, kendisini Avrupa merkezli dünya siyasetinin dışında tuttuğu (izolasyon politikası izlendiği) dönemde, diğer devletlerin takip edeceği örnek demokrasi olmak yoluyla değerleri yaymayı hedeflemiştir. Bu nedenle, ekonomik faaliyetlerin serbestliği ilkesi hariç liberal değerleri (Amerikan değerlerini) dış politikaya yansıtılmayı tercih etmiştir. Başkan Woodrow Wilson, 1917 yılında ABD'yi I. Dünya Savaşına sokarak, dünya siyasetinde aktif rol alma politikası izlenmeye başlamıştır. Wilson, demokrasinin yayılması ve dünya siyasetinin liberal değerlere göre dönüştürülmesini içeren bir vizyonu benimsemiştir. Wilson'dan sonra izolasyon politikasına geri dönen ABD, Aralık 1941'de II. Dünya Savaşına girmiş ve liberal ilkelere uygun bir dünya düzeni inşa etmeyi tekrar denemiştir. Soğuk Savaş ortamı buna müsaade etmeyince ABD, Batı bloğunun liberal değerler temelinde kurulmasına öncülük etmiştir. Blok dışı dünya ile ilişkilerde ise esas olarak stratejik öncelikler belirleyici olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde Amerikan dış politikasında demokrasinin yayılması ve insan haklarının korunması misyonu, komünizmi yenilgiye uğratma misyonunun yerini almış ve dış politikada yeni uzlaşmanın temelini oluşturmuştur².

1 Bu bağlamda değerler ile çıkarlar arasında ne tür bir denge kurulacağı tartışılmıştır (Chollet & Lindberg, 2007: 3).

2 Değerlerin yayılması konusunda Amerikan siyasetinde uzlaşma olduğunu gösteren çok sayıda delil sunmak mümkündür. Örneğin, Temsilciler Meclisi'nde dış politikanın görüşüldüğü bir oturumda Cumhuriyetçi Parti üyesi Edward Royce, "... demokrasi, Birleşik Devletler dış politikasının temel unsurlarından birisidir" ifadesiyle; Demokrat Parti üyesi Eliot Engel ise "... demokratik değerlerimizin dünya çapında yayılması ... dış politikamızın merkezinde yer almalıdır" ifadesiyle, bu uzlaşmayı açıkça vurgulamıştır (The House of Representatives, 2018: 1, 3). Demokrasi ve özgürlükler söylemine çok mesafeli duran Trump yönetiminde bile değerlerin yayılması ve korunmasına yönelik hedeflerin resmen dış politika hedefleri arasında yer almaya devam etmesi de uzlaşmanın ne kadar sağlam olduğunun bir delili olarak alınabilir (Congressional Research Service, 2000: 1).

Bu makale, liberal değerlerin yayılması ve savunulmasının Amerikan dış politikasında bir süreklilik unsuru olması olgusunu anlamaya yönelik bir çabadır. Makalede, Amerikan yönetimlerinin değerler ve dış politika konulu söylemleri, stratejileri ve uygulamaları³ araştırıldığında beş özelliğin öne çıktığı, bu özelliklerin değerlere dayalı dış politikayı ABD'ye özgü kıldığı ve değerleri elde etme çabasının Amerikan dış politikasında bir süreklilik unsuru olmasını sağladığı varsayılmıştır. Söz konusu özellikler şunlardır: Amerikan yönetimleri, uzun vadede değerler, Amerikan çıkarı ve genel çıkarın uyum içinde olduğunu kanaatine sahip olmuştur; değerler siyaseti izlenirken, güncel Amerikan çıkarları da gözetilmiştir; Amerikan yönetimleri, değerlere dayalı hedeflere ulaşmak için şartlara göre farklı stratejiler izlemiştir; karşılaşılan maliyetler dolayısıyla politika değişiklikleri yapılabilmıştır; değerleri rehber edinen dış politika, Amerikan siyasal kültürü ile uyumludur. Makalenin alt başlıklarında, her bir özellik sırasıyla değerlendirilecektir. Çalışmanın bulguları, sonuç bölümünde sunulacaktır.

Liberal Değerler, Amerikan Çıkarı ve Genel Çıkarın Uyumu Anlayışı

Amerikan yönetimleri; demokrasi, insan hakları ve piyasa ekonomisinin yayılması ve tehlike ile karşılaştıklarında savunulması ile Amerikan çıkarı ve insanlığın ortak çıkarı (yani genel çıkar) arasında uyum olduğunu iddia eden bir söylem geliştirmiştir. Bu söyleme göre ABD, liberal değerleri yayma ve tehditler karşısında onları savunma misyonunu üstlenmelidir. Bu çerçevede, değerlerin diğer toplumlar tarafından benimsenmesini ve uluslararası sistemin de değerlere göre inşa edilmesini (yani liberal uluslararası düzen kurulmasını) sağlamak için çaba göstermelidir. Çünkü liberal değerler universal değerlerdir. Onlar, ABD içinde sosyal barış ve refahın temelini oluşturduğu gibi, dünya genelinde barış ve refahın temelini oluşturma kabiliyetine sahiptir (bkz. aşağıda beşinci bölüm). Dolayısıyla onların yayılması ve korunması hem ABD'nin hem de insanlığın çıkarıdır. Değer, Amerikan çıkarı ve genel çıkarı uyum içinde gösteren bu kabul, Amerikan dış politika eylemlerinin yöneldiği başlıca hedefler olarak sıklıkla tekrarlanan "uluslararası barış ve istikrar" hedeflerinin "barış" ayağının fikri dayanağıdır. Aynı zamanda, ABD'nin *diğerlerinin hukukunu da gözetin / erdemli dış politika* izlediği (yani gücünü evrensel ilkeleri gözeterek kullanan devlet olduğu) iddiası da değer, Amerikan çıkarı ve genel çıkarın uyum içinde olduğu kabulüne dayanmaktadır (Bouchet, 2013: 34).

Değer, Amerikan çıkarı ve genel çıkarın uyumu söylemi, ABD'nin bölgesel ve küresel siyasete katılımı ile eş zamanlı olarak dile getirilmiştir. İzolasyon siyaseti izlenen dönemde, Amerikan ulusal güç unsurlarının zayıflığı dikkate alınarak bölgesel ve küresel siyasete sınırlı düzeyde katılım gerçekleşmiştir. Amerikan değerlerinin yayılması fikri bu dönemde de mevcuttur. Ancak,

3 Amerikan dış politikasında değerlerin rolünün üç düzeyde analiz edilmesi hakkında bkz. Bouchet, 2013: 32; Pee ve Schmidli, 2019a: 6-7.

izolasyon siyasetinin doğası ile uygun olarak, ABD'yi diğerlerinin izleyebileceği bir model ülke yapmak ve seçimi diğer toplumlara bırakmak ile sınırlıdır (Perkins, 1994: 466). Yine de bu dönemde ABD, 1823 tarihinde ilan edilen Monroe doktrini, Latin Amerika ve Doğu Asya'da izlenen "açık kapı" politikası ve 1898-1902 yılları arasında Küba ve Filipinler'de vuku bulan İspanya-ABD savaşı örneklerinde değer, Amerikan çıkarı ve genel çıkarın uyum içinde olduğu mantığı ile hareket edeceğinin ilk işaretlerini vermiştir. Çünkü bu olaylarda ABD'nin davranışları; bireysel özgürlükler, serbest pazar ekonomisinin refahı artışı vasıtasıyla temsili yönetimi teşvik etmesi ve despot yönetimlerden kurtulmanın gerekliliği argümanları da kullanılarak açıklanmıştır (Walker, 2019: 11-12).

Amerikan tarihinde, değer, Amerikan çıkarı ve genel çıkarın uyumu varsayımına dayanan en kapsamlı vizyon, başkan Wilson tarafından ifade edilmiştir. Onun dünya siyasetine ilişkin fikirleri Wilsonculuk diye adlandırılmıştır.⁴ Wilson, özünde devlet düzeyinde temsili demokrasi ve piyasa ekonomisinin yayılmasını, dünya siyasal sistemini de liberal ilkeler doğrultusunda dönüştürülmesini savunmuştur. Wilson'ın devlet ve sistem düzeyinde değişimi, hem ABD'nin barış içinde ve müreffeh bir ülke olarak yaşaması için dışarıda uygun bir ortamın oluşması⁵ hem de dünya barışının tesisi için bir araç olarak gördüğü değerlendirilebilir. Çünkü Wilson, demokrasinin yayılması ile özgür halklardan oluşan demokratik devletler ortaya çıkacağını, bu devletlerin bir araya gelmesiyle oluşacak uluslararası toplumun da dünya barışının tesisini ve sürdürülmesini sağlayabileceğini öngörmüştür (Ruggie, 1997: 93-95; Smith, 1994: 84-86).

Wilsonculuk, devlet düzeyinde demokrasinin yayılmasını iki bakımdan değerlendirmiştir. Birincisi, dünyanın tekrar büyük bir savaşa sürüklenmesinin önlenmesi ile otoriter yönetimlerin varlığı arasında bağ kurmuştur. Otoriter yönetimleri, ABD'nin güvenliği ve dünya barışı için tehdit olarak görmüştür. Liberalizmden esinlenerek geliştirilen bu tehdit algısına göre otoriter yönetimler, sözünü tutmayan, akitlerine riayet etmeyen, güvenilmez yönetimlerdir. Aynı zamanda onlar, diğer toplumlar üzerinde tahakküm kurmak isterler. I. Dünya Savaşı öncesinde büyük devletlerin onların genişleme iştahını sınırlandırmak için izlediği denge siyaseti başarısız olmuş ve insanlığı felakete götürmüştür. Aynı felaketin tekrar yaşanmasını önlemenin yollarından birisi

4 Wilsonculuk kavramı ile bazen uluslararası ilişkiler yaklaşımları arasında yer alan idealizm ve liberal enternasyonalizm de kastedilmektedir. Wilson, vizyonunu, ABD'nin I. Dünya Savaşında Nisan 1917'ye kadar savaş dışı kalışını ve daha sonra da savaşa girişini, "insanlık yüce ideale hizmet etme" ile açıklayarak geliştirmeye başlamıştır (Dunne, 2000: 31). Bu vizyon, Wilson Prensiplerinin ilanı, Wilson'un çeşitli konuşmaları ve Paris'te 1919'da yapılan barış görüşmeleri sırasında ifade edilen fikir ve öneriler ile olgunlaşmıştır.

5 Michael Dunne (2000: 35), Amerikan çıkarı ile genel çıkarı uyumlu görmenin yeni bir olgu olmadığını, "Monroe doktrininde içkin olan "Amerikan barış ve mutluluğu" için dışarıda olumlu şartların oluşturulması gerektiği fikrini", Wilson'un "dünyanın tamamında olumlu şartlar oluşturulması olarak anladığını" belirterek vurgulamıştır.

de otoriter yönetimlere karşı durulması ve demokrasinin teşvik edilmesidir. İkincisi, Wilsoncu bakış açısına göre ideal devlet; yönetilenlerin rızasına dayanan, güçler ayrılığı ilkesini hayata geçiren ve serbest piyasa ekonomisini benimseyen devlettir (liberal-kapitalist devlet veya kısaca liberal demokrasi). Barışın sürdürülmesi ve refahın artışı için liberal demokrasi gerekliliktir (Dunne, 2000: 31; Thompson, 2010: 33; Smith, 1994: 88).

Uluslararası sistemin dönüştürülmesi konusunda Wilsonculuk, barışın sürdürülmesi için, uluslararası siyasetin liberal ilkelere göre inşa edilmesini, bir başka ifadeyle normatif (*rule-based*) uluslararası düzen kurulmasını önermiştir. Söz konusu düzen, kendi rızaları ile bir araya gelen demokrasiler tarafından kurulacaktır. Bu düzende, uluslararası hukukun gelişmesi, anlaşmazlıkların barışçı yöntemlerle çözümü ve devletlerin saldırganlığa karşı birlikte korunması (kolektif güvenlik) sayesinde barışın sürekliliği sağlanabilecektir. Uluslararası düzenin ekonomik boyutuna ilişkin Wilsoncu vizyon, serbest ekonomik ilişkilerin bireyi güçlendireceği, rızaya dayalı yönetim taleplerini artıracığı ve toplumu zenginleştireceği yönündeki klasik argümanları tekrarlamıştır. Özetle, devlet ve sistem düzeyinde fikir ve önerileri dikkate alındığında Wilsonculuk, devletlerin rejimini ve dünya siyasetini Amerikan devletinin benimsediği liberal fikirlere göre dönüştürme çabasıdır ve Amerika için iyi olan dünya için de iyidir anlayışına dayanmaktadır (Smith, 1994: 90; Gourevitch, 2007).

Wilson yönetimi, uygulamada uluslararası siyasetin dönüşümünü öne çıkarmış; demokrasinin yayılması üzerinde nispeten az durmuş; ekonomik boyutta ise serbest piyasa ekonomisinin söylem düzeyinde teşvikinin ötesine geçen bir girişimde bulunmamıştır (Thompson, 2010: 36; Smith, 1994: 87, 93). Uluslararası siyasetin kurumsal mekanizmalar yoluyla dönüşümü, Wilsonculuğun en dikkat çeken önerisidir. Bu kapsamda kolektif güvenlik, anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümü ve uluslararası hukukun geliştirilmesi işlevlerini yüklenmesi için Milletler Cemiyeti'nin ve onun çatısı altında Adalet Divanı'nın kurulması önerilmiştir. Ayrıca küresel örgütlenmenin, bölgesel düzeyde de Pan-Amerikan Özgürlük Paktı gibi çok taraflı örgütler vasıtasıyla desteklenmesi düşünülmüştür (Huber, 2015: 11). Wilson'un demokrasinin yayılmasını hedefleyen en somut öneriler ise self-determinasyon ilkesinin hayata geçirilmesi kapsamında yapılanlardır. Bunlar arasında, Avrupa'da (tam olarak savaşta yenilen Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti topraklarında) kendisini yönetme kabiliyetine sahip etnik toplulukların bağımsızlığını kazanması, kurulacak olan Çekoslovakya, Polonya ve Yugoslavya gibi ülkelerde ve savaşta yenilen devletlerde temsili demokrasi ve güçler ayrılığını benimsemiş yönetimler kurulması önerileri en dikkat çekenlerdir (Smith, 1994: 87-89).

arasında bağ kuran Wilsoncu vizyonu yeni şartlarda canlandırmak için çaba sarf etmiştir. Bu kapsamda sömürgeciliğin tasfiyesi, demokratik yönetimler kurulması (1945 yazında Polonya'da hükümetin kurulması konusunda Sovyetler Birliği ile yaşanan kriz, demokratik yönetim yanlısı tutuma bir örnektir), nüfuz alanları oluşturulmasına karşı çıkılması gibi ilkeleri gündeme getirmiştir. Bunların hayata geçirilmesi için MC'nin yerine, Birleşmiş Milletler örgütünün (BM) kuruluşuna öncülük etmiştir. BM sistemi, dünya ekonomisinin ana hatlarıyla liberal bir temelde şekillendirilmesini sağlayacak kurumları ve insan hakları alanında düzenleme yapılmasını da içermesi nedenleriyle Wilsoncu vizyonun uygulama alanını genişletmiştir (ayrıntılı değerlendirme için bkz. Smith 1994: 113-119). Ancak Soğuk Savaş nedeniyle BM sisteminin dünya liberal düzeninin omurgasını oluşturması mümkün olmamıştır.

Soğuk Savaş döneminde Amerikan dış politikasında stratejik öncelikler belirleyici olmuştur. Örneğin, müttefiklerle ilişkilerde istisnai durumlar haricinde demokrasinin zayıflığı veya özgürlüklerin ihlali gündeme gelmemiştir. Özellikle stratejik önem atfedilen coğrafyalarda bulunan müttefik devletlerle ilişkilerde, demokratik değişimi teşvik etmenin istikrarı bozabileceği kaygısı ile hareket edilmiştir⁶. Ayrıca stratejik önceliklerin karar verme sürecinde ağırlık kazanması, içeride kamuoyu desteği sağlanması amacıyla değerler diline başvurma ihtiyacını azalmıştır. Değerlerin dış politikada azalan rolü, Amerikan çıkarı ile genel çıkar arasında bağ kurulmasını da zayıflatmıştır.

Yine de Soğuk Savaş şartları, ABD'nin dış dünyayla ilişkilerinde değerleri bütünüyle önemsiz hale getirmemiştir. İlki, Amerikan yönetimleri, Amerikan liderliğini benimseyen devletler grubunu değerler üzerinden tanımlamayı tercih etmiş ve "hür dünya" adını vermiştir. Ayrıca Amerikan ittifaklar ağının en önemli parçası olan NATO'yu başta demokrasi olmak üzere aynı değerleri benimseyen ülkelere oluşan bir topluluk olarak nitelendirmiştir. Rakip grupta yer alan devletleri ise totalitarizmin temsilcileri olarak görmüştür. Truman doktrininden itibaren demokrasilerle totaliter dünya arasındaki mücadele olarak algıladığı Soğuk Savaşta hür dünyanın insanlık adına mücadele verdiğini düşünmüştür. Böylece formül küçük bir değişikliklerle, ABD liderliği altında hareket eden bloğun çıkarı ile insanlığın çıkarı özdeş gösterilerek ifade edilmiştir. İkincisi, Soğuk Savaşın sonlarına doğru önce Carter yönetimi insan haklarına dayalı dış politika izlediğini, arkasından da Reagan yönetimi insan hakları boyutunu da içeren demokrasinin yayılması politikası izlediğini belirtmiştir. Bu iki yönetimin izlediği siyasalarda, aşağıda belirtileceği gibi, insan hakları ve demokrasinin araçsallaştırılması (rakip bloğu zora sokma ve özellikle Reagan yönetiminin neo-liberal ekonomi politikalarını ABD ile işbirliği yapan az gelişmiş ülkelere benimsetme hedeflerine sahip olmaları nedeniyle)

6 Bu genellemenin istisnası, müttefiklerde demokrasinin gelişmesinin istikrar bağlamında teşvik edilmesidir. Örneğin, Latin Amerika ülkelerinde otoriter yöneticileri destekleyen ABD, şartlar uygunsa, demokratik reformların siyasal istikrarı artıracığı, dolayısıyla ABD'nin güvenliği için yararlı olacağı varsayımı ile hareket etmiştir (Smith 1994; 81-82).

daha belirgindir. Yine de bahsedilen siyasalar, demokratik yönetimin kuvvetlendirilmesine yönelik hedefler de içermişlerdir (Forsythe, 1995:117-119, 122-124). Bu anlamda Carter yönetiminin insan hakları, Reagan yönetiminin ise demokrasinin yayılması ve ekonomik liberalleşme politikaları, Wilsoncu vizyonu tekrar canlandırıcı bir boyuta da sahiptir.

Sovyet bloğunun 1989-1991 yıllarında dağılması, Batıda demokrasilerin siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel alanlarda totaliterliğe üstün gelmesi olarak anlaşılmalıdır. Buna paralel olarak Batıda liberal sosyo-ekonomik ve siyasal sistemlerin insanlığın geliştirdiği en üstün sistemler olduğu fikri gelişmiştir. Böyle bir ortamda ABD içinde farklı siyasal eğilimler, hem ABD'nin hem de insanlığın güvenliği ve refahı için (genel çıkar adına) dünya çapında demokrasinin yayılması, insan haklarının korunması ve ekonomik liberalleşmenin desteklenmesi konusunda uzlaşmışlardır. Bunun bir sonucu olarak H. W. Bush yönetiminden itibaren bütün yönetimler (Trump yönetimi hariç) demokrasinin yayılması ve insan haklarının korunmasına yönelik söylemler geliştirmiştir. Söylemlerin dış politikada ağırlığı ve hayata geçirilme yöntemleri, bir yönetimden diğerine farklılık göstermiştir. Fakat özellikle Clinton, W. Bush ve Obama yönetimlerinin ortak paydası, ABD'nin güvenliği ve refahı ile demokrasinin yayılması arasında kuvvetli bağlar kurmaları ve bu çerçevede Amerikan çıkarı ile genel çıkarı uyumlu görmeleri olmuştur (Thompson, 2010: 43-45; Brancati, 2014: 712-713).⁷

Değerler Siyaseti ve Kısa Vadeli Amerikan Çıkarları

Değerlerin yayılması ve savunulmasının uzun dönem Amerikan çıkarı olarak kabul edilmesi, ABD'nin dünya genelinde demokrasi ve özgürlüklerin kuvvet bulmasına öncelik vereceğini, kendi çıkarlarını ise bu çerçeve içinde arayacağını ima etmektedir. Ancak ABD bir ulus-devlettir ve ulus-devletlerin oluşturduğu anarşik niteliği ağır basan bir dünya sistemi içinde yer almaktadır. Ulus-devlet modelinde dış politika hedeflerinin kalıcı olabilmesi için, uzun dönemde ülkenin yararına olacağına inanılması yeterli değildir. Hedefleri elde etmek için izlenen politikaların güncel ekonomik, stratejik ve diğer çıkarlara hizmet ettiğinin gösterilmesi de gerekir. Aksi takdirde hedeflere ulaşmak için insan ve kaynak tahsisi sağlanamayabilir. Amerikan yönetimleri, değerleri gerçekleştirmeye yönelik izledikleri siyasalar ile çoğu zaman ABD'nin ekonomik, siyasi ve güvenlik çıkarlarını (kısa vadeli/güncel çıkarlarını) gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu konuda sağlanan başarı ölçüsünde, değer ile güncel çıkarın uyumlu görünmesi ve dolayısıyla dış politikada değerleri elde etmeye yönelik hedeflerin kalıcılığı sağlanabilmiştir.

7 Bush'un dünya siyasetini dönüştürme anlayışı, Wilsoncu çizgiyi sınırlarına kadar zorlayan bir anlayıştır. Hatta Wilsoncu dış politikanın çok taraflılık ve uluslararası normlara uygun davranmayı gerektirdiğini savunanlara göre W. Bush'un tek yanlı ve askeri güç kullanımı merkezli değerler siyasetinin Wilsonculukla bir alakası yoktur (örneğin bkz. Ikenberry, 2011, 262-263, 267).

Değerlere dayanan siyasalar izlenirken aynı zamanda belirli Amerikan çıkarlarının elde edilmesi, Amerikan dış siyasetinde yeni bir olgu değildir. 19. yüzyılda izlenen açık kapı politikası, serbest ekonomik ilişkilerin, ticarete taraf olan ülkelerde refahı artıracığı ve içeride demokrasiyi, dışarıda ise devletler arasında barışçı ilişkileri teşvik edeceği gerekçesiyle savunulmuştur (Ikenberry 2011: 172). Ancak açık kapı politikasından herkesten çok ABD ekonomik yararlar temin etmiştir. Ayrıca Latin Amerika örneğinde açık kapı politikası, bölgede Amerikan nüfuzunu artırmış; Çin örneğinde ise Avrupalı devletlerin bu ülkeyi kendi aralarında etki alanlarına bölmelerini önlemekte yararlı bir araç olmuştur.

Wilson yönetiminin idealist politikalar vasıtasıyla ABD'nin güncel siyasi çıkarlarını gerçekleştirmesine ilişkin üç örnek verilebilir. Birincisi, Wilson yönetimi ABD'nin dünya siyasetinde belirleyici rol alması için vaktin geldiğini düşünmüştür. Wilson'un, ABD'nin bu rolü diğerleri ile işbirliği (yani çoktaraflılık) temelinde icra etmesini öngördüğü için, Amerikan hegemonyası iddiasında bulunmadığı söylenebilmektedir. Fakat Wilson'un uluslararası sistemin demokratik dönüşümüne yönelik önerileri, Amerikan hegemonyasının zeminini oluşturan öneriler olarak da değerlendirilebilir (Gourevitch, 2007: 27; Bouchet, 2013: 43). Çünkü bu önerilerin, zamanın en büyük ekonomik gücü haline gelen ABD'yi, kurulması tasarlanan sistemde merkezi bir konuma yerleştirmesi mukadderdi. İkincisi, zamanın en acil uluslararası güvenlik sorunu, Avrupa'da yaşanan siyasi istikrarsızlıktı. Avrupa'da istikrarın belkemiğini Almanya-Fransa barışının oluşturabileceğini değerlendiren Wilson yönetimi, bu barışın, her iki ülkenin de demokrasi ile yönetilmesi halinde gerçekleşebileceğini öngörmüştür. Böylece demokrasinin yayılması, güvenliği elde etme aracına dönüşmüştür (Smith, 1994: 97-99). Üçüncüsü, Wilson yönetiminin geliştirdiği demokrasi söylemi, Batı medeniyetine ideolojik alanda meydan okuyan ve Rusya'da iktidarı ele geçiren Bolşeviklere karşı alternatif bir ideolojik duruş sağlamıştır. Demokrasi söylemi vasıtasıyla Bolşeviklerin, savaş nedeniyle istikrarsızlaşan Avrupa ülkelerinde siyasal çalkantılara yol açma imkanının kısıtlanması (Gourevitch, 2007: 27); self-determinasyon söylemi ile de Bolşevizm kaynaklı fikirlerin sömürgelerde etkisinin kırılması hedeflenmiştir (Smith, 1994: 90).

Soğuk Savaş döneminde Amerikan dış politikasında demokrasi ve özgürlükler söylemi ve pratiğinin Sovyet bloğundan algılanan tehditler ile mücadele bağlamında ele alındığı söylenebilir. Soğuk Savaşta ABD, Batı Avrupa ve Japonya dışındaki coğrafyalarda yer alan müttefikleri ile ilişkilerinde demokrasinin zayıflığı veya özgürlüklerin ihlali gibi konuları tali meseleler olarak görmüştür. Almanya ve Japonya örneklerinde bile bu iki ülkenin liberal sosyo-ekonomik siyasal yapıları kabul etmesini sağlayarak, Sovyetler bloğu ile ilişki geliştirebilecek (radikal) unsurların canlanmasını önlemek istemiştir. Diğer coğrafyalarda demokrasiyi yayma ve özgürlükleri teşvik etme çabaları, özü itibariyle rakip blok ile sürdürülen mücadeleden soyutlanarak anlaşılabilir

çabalar değildir. Örneğin Carter yönetiminin insan haklarını söylemi, ABD'nin liderlik rolünün iç siyasette sorgulanmasını önlemeye yönelik bir çaba olarak da değerlendirilebilir. 1970'lerin ilk yıllarında salt güç dengesi mantığı ile izlenen yumuşama politikası, Amerikan siyasal kültüründe yer alan değerlerin hiçe sayılması olarak algılanmış; Amerikan prestijine büyük darbe vuran Vietnam Savaşı ise özellikle askeri alanda ABD'nin uluslararası yükümlülükler üstlenmekten çekinmesine (Vietnam sendromu) neden olmuştur. Carter'ın insan hakları söylemi, dış politikaya yeni bir misyon vermek suretiyle ABD'nin köşesine çekilmeyi tercih etmesini engelleyici bir işlev görmüştür (Pee & Schmidli, 2019a: 20; Gourevitch, 2007: 30). Reagan yönetimi ise demokrasiyi yayma politikasının, şeytan imparatorluğu diye adlandırdığı Sovyetler Birliği'nde ve müttefiklerinde değişim isteyen unsurları desteklemek bakımından meşru bir zemin sağlama işlevine önem vermiştir (Søndergaard, 2019: 36).

Reagan yönetiminin neo-liberal ekonomi politikaları müttefik ülkelere kabul ettirme çabası da idealist siyasaların realist boyutuna diğer bir örnektir. Reagan, Batı dünyasında refah devleti anlayışının ciddi sıkıntılarla karşılaştığı 1970'li yılların hemen ertesinde, Ocak 1981'de, iktidarı devralmıştır. 1970'lerin son yılları, Batıda ekonomik sorunların toplumun ve siyasetin gündeminde öne çıktığı ve neo-liberal politikaların bir alternatif olarak sunulduğu yıllardır. Reagan yönetimi Üçüncü Dünya'daki müttefiklerine, serbest ekonomik ilişkilerin demokrasiye yönelişi kuvvetlendireceği anlayışıyla, neo-liberal ekonomik politikaları benimsemelerini salık vermiştir (Søndergaard, 2019: 47). Ancak neo-liberal politikaların ABD (ve dünya ekonomisini yönlendiren kurumlar) tarafından hararetle teşvik edilmesi, hedef ülkelerin, ABD'nin yeniden dizaynına büyük katkıda bulunduğu dünya ekonomik sistemi ile bütünleşmelerini sağlamaya yöneliktir. Dolayısıyla ABD'nin güncel ekonomik ve siyasi çıkarlarına da hizmet etmiştir. Hatta bu son boyut, demokrasinin yayılması boyutundan çok daha fazla öne çıkmıştır.

Serbest ekonomik ilişkilerin bir değer olarak savunulmasını, Soğuk Savaş sonrası yönetimler de sürdürmüştür. Onlar arasında neo-liberal ekonomik politikaların yayılması ve dünya ekonomisinin kurumlarının geliştirilmesine en fazla önem veren Clinton yönetimidir. Dünya ekonomisinde liberal dönüşümün (artık daha popüler ismiyle küreselleşmenin) ivme kazandığı 1990'lı yıllarda iktidarda bulunan bu yönetim, bir taraftan kendisinden önceki yönetimler gibi diğer toplumlarda piyasa ekonomisi güçlendiğinde arkasından demokratikleşmenin geleceği beklentisine sahip olmuş, diğer taraftan küreselleşmenin ABD'nin desteklediği bir çizgide ilerlemesini sağlamak gibi güncel bir çıkarı gerçekleştirilmeye çalışmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, değerleri elde etmeye yönelik siyasalar ile güncel çıkarların elde edilmesi olgusu, siyasal/askeri alanlarda daha belirgindir. Çünkü bu dönemde demokrasi ve insan haklarının etkileme aracı

olma ve sistem dışı olarak nitelenen güçlerle mücadelede yararlı dayanaklar olma özellikleri önem kazanmıştır. Birincisi ile başlarsak, devletleri ve diğer aktörleri etkileme imkanı, demokrasi söylemine içkin olan temel hak ve özgürlüklerin evrensel kabul görmesi (BM insan hakları sözleşmelerinde yer almaları nedeniyle) ve onları savunmanın insanlığın yarına olduğu (ahlaki gerekçe) kabulünden kaynaklanmaktadır. Hak ve özgürlüklerin bu iki niteliği, gerçek niyetleri ne olursa olsun, onları savunanlara, muhataplarına karşı demokratik reform, insan haklarının iyileştirilmesi ve ekonomik reform gibi taleplerini meşru talepler olarak dile getirme imkanı vermektedir. ABD, bu imkanı, demokrasinin yayılması amacı ile geliştirdiği enstrümanlar ile daha etkin kullanmaya çalışmıştır. Bu enstrümanlar hem ABD'ye insanlığın iyiliği için çalışan ülke olma imajını inşa etme ve hem de diğer toplumları doğrudan etkileme araçlarıdır. Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın ülke bazında hazırladığı insan hakları raporları, bunlardan ilkidir. İlk insan hakları raporu, Carter yönetimi tarafından hazırlanmıştır. Reagan yönetimi, dış politika alanında selefine yönelttiği bütün eleştirilere rağmen, insan hakları raporu yayınlanmaya devam etmiştir. Takip eden yönetimler de aynı yolu izleyince raporun yayınlanması gelenek haline gelmiş; öyle ki, demokrasinin yayılmasından istisnai olarak bahseden Trump yönetimi bile bu geleneği sürdürmüştür. Diğer bir araç, demokrasinin yayılması amacıyla fikirler üretilmesidir. Bu işlevi daha çok yarı resmi veya sivil düşünce kurumları yerine getirmiştir. Üçüncü araç, ABD'nin demokrasi taraftarı diye nitelendirdiği ve irtibat kurduğu muhalif gruplara fikri, mali ve teknik konularda destek sağlamak hedefiyle çeşitli resmi ve yarı resmi kuruluşların⁸ yürüttüğü demokrasiyi destekleme programlarıdır. "Amerikan karar vericilerin radikal diye nitelendirdiği, dolayısıyla Amerikan çıkarlarını tehdit ettiğini düşündüğü" muhalifler, bu programların kapsamı dışında bırakılmıştır (Pee & Schmidli, 2019: 296-299; Huber, 2015; 13-14; Chollet & Lindberg, 2007: 17).

Sistem dışı olarak nitelenen güçlerle mücadelede bağlamında Amerikan yönetimlerinin demokrasinin savunulması ve ağır insan hakları ihlallerini, çoğu zaman haydut devlet veya başarısız devlet diye nitelendirilen devletlere karşı veya uluslararası terörizm (ona destek veren devlet de dahil) ile mücadele kapsamında gündeme getirdikleri söylenebilir. Dolayısıyla bu bağlamda değerleri esas alan siyasalar, demokrasiyi yaymanın ve insan haklarını korumanın yanı sıra, güncel güvenlik çıkarlarını elde etmenin aracı olmuştur (Singh, 2014: 99-100). Bu olguyu, ABD'nin başlıca müdahalelerinde tespit etmek mümkündür. Örneğin, 1999'da NATO şemsiyesi altında icra edilen Kosova müdahalesi, hem Kosova halkını Sırbistan'ın ağır hak ihlallerine karşı koruma hem de Balkanlar bölgesinde Amerikan (Batı) çıkarlarını gerçekleştirme boyutlarına sahiptir. Diğer bir örnek W. Bush yönetiminin terörle mücadele

8 The National Endowment for Democracy (NED); USAID'e bağlı The Office of Transition Initiatives; Dış İşleri Bakanlığı çatısı altında faaliyet yürüten The U.S.-Middle East Partnership Initiative (MEPI) ve Human Rights and Democracy Fund gibi kuruluşlar.

politikası ve 2003 yılında Irak'ı işgal etmesidir. W. Bush yönetimi, El Kaide tandanslı radikalizme ve daha genel olarak Irak'taki Saddam Hüseyin yönetimi gibi temel hakları ihlal eden otoriter rejimlere karşı demokrasinin çare olacağını değerlendirmiştir. Bir diğer ifadeyle Wilson yönetimi gibi Bush yönetimi de demokrasi ile güvenlik arasında sıkı bağ kurmuştur. Ancak bu yönetim, demokrasinin yayılması yanı sıra ABD'nin tek süpergüç olma konumunun (Amerikan hegemonyasının) kuvvetlendirilmesi için de çok arzulu olmuştur. İzlediği değerler politikasıyla demokrasiyi yaymanın yanı sıra ABD'ye karşı kafa tutan devlet konumundaki Irak'ı diğerlerine örnek olacak biçimde cezalandırmak ve nihai analizde tek kutupluluğu sürdürmek istemiştir (Butt, 2019; Henriksen, 20017: 196-197, 208; Ikenberry 2011: 261-264).

Yöntem ve Araçlarında Çeşitlilik

İzalozyon siyasetinin terk edilmesinden sonra Amerikan yönetimlerinin tamamına yakını dış politikalarında değerleri elde etmeye yönelik hedeflere yer vermelerine rağmen, yöntemler ve araçlar (ekonomik, siyasi, askeri, kültürel vb.) üzerinde uzlaşma olmamıştır. Yöntemler meselesine değinen Stanley Hoffmann (1995: 161-162), Amerikan yönetimlerinin müdahaleden kaçınmaktan moral değerler için savaşmaya kadar farklı yollar izleyebildiği tespitinden yola çıkarak, "liberalizmin uluslararası ilişkilere dair fikirleri bir vizyon sunmuştur fakat bir program sunmamıştır" kanaatine ulaşmıştır.

Farklılıkları açıklamak için, yöntemlere ilişkin ortaya çıkan iki zıt tutumdan bahsetmek yararlı olabilir. Birinci tutuma göre ABD, değerlere dayanan bir dünya düzeni (pratikte ABD'nin hegemon güç olduğu bir düzen) kurulması için çaba göstermelidir (Henriksen, 2017: 9-10). Bu tutum, kendi içinde ikiye ayrılabilir. Liberal hegemonya öngören tutum, uluslararası işbirliğine öncelik verilmesini; zorlayıcı diplomasi ve askeri müdahale araçları kullanılırken uluslararası hukuka uygunluğa riayet edilmesini savunur. Uluslararası siyasetin liberal değerlere göre işlemlerini yeterli görüp, demokrasinin her yerde yayılmasını ikinci plana itenler (Thompson, 2010: 29) veya çok taraflılığa ilkesel bağlılık gösteren ve aynı zamanda Amerikan gücünün sınırlılıklarının farkında olanlar (Ikenberry, 2011: 186, 192) bu tutumu desteklemiştir. Diğer alt-tutum, liberal emperyalist tutumdur. Bu tutum temel değerleri reddedenleri dönüştürmeyi veya yenilgiye uğratmayı önerir. Bu amaçla zorlayıcı diplomasi ve askeri müdahale araçlarını öne çıkarır. Değerlerin üniversal niteliğine vurgu yapanlar (ideolojik davrananlar) (Thompson, 2010: 30) ve/veya ABD'nin tek başına yeterince güçlü olduğuna inananlar (Ikenberry, 2011: 255) bu tutumu savunmuştur. Ancak aşağıda değinileceği gibi bu iki alt-tutum arasındaki sınırlar özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde neo-muhafazakarlık ve radikal liberal düşüncelerin de etkisiyle bulanıklaşmıştır. İkinci tutum ise ABD'nin kendi ülkesinde demokrasiyi ilerletmesini önerir. Bu tutumu savunanlara göre, kendini geliştiren ABD; demokrasi, hak ve özgürlükler alanlarında diğerlerine örnek olacaktır. Dolayısıyla değerler adına, kamu diplomasisinden

askeri müdahaleye kadar herhangi bir faaliyete gerek kalmayacaktır (Henriksen, 2017: 9-10, 22-23, 31-32)

Bir yönetimin hangi tutuma ağırlık vereceği (dolayısıyla hangi yöntemi benimseyeceği ve hangi araçları tercih edeceği) ile karar verme sürecini etkileyen her türlü faktör arasında bir bağlantı kurmak mümkündür. Yine de uluslararası sistemin yapısı ve ABD'nin nispi gücü, ABD'nin kendisine biçtiği uluslararası rol, ABD'nin tehdit algıları, başkanların ve ekibinin liberal fikirlerine ve Amerikan istisnacılığı anlayışına bağlılık derecesi, her bir yönetimin selefinden farklı dış politika yürütme arzusu, seçmene verilen sözler ve Amerikan kamuoyunun hassasiyetleri (özellikle maliyetler konusunda) gibi faktörlerin daha belirgin etkiye sahip oldukları söylenebilir (Henriksen, 2017: 22-23; Brancati, 2014: 706-707; Thompson, 2010: 47).

Sayılan faktörlerin çoğunluğu, Amerikan karar vericileri, Amerikan çıkarını genel çıkar içinde aramaktan daha çok güncel Amerikan çıkarlarını dikkate almaya yönelten faktörlerdir. Bunun bir yansıması olarak Amerikan yönetimleri, bir taraftan genel çıkar ile Amerikan çıkarının uyum içinde olduğunu belirten söylemi korurken diğer yandan güncel çıkarları da hesaba katmaları, yöntem ve araçlarda farklılıklara yol açmıştır. Bu farklılıklar hem bir yönetimden diğerine hem de aynı yönetimin farklı gelişmelere karşı tutumunda ortaya çıkmıştır.

Wilson yönetimi, sadece ABD'de demokrasinin olgunlaşmasına odaklanmayı (reel sosyalizm literatürüne atıfla "tek ülkede demokrasiyi") yeterli bulmamış, ABD'nin güvenliği ve refahı için dünya siyasetini dönüştürmek ve kısmen de diğer toplumları demokratikleştirmek istemiştir. ABD'nin dünya siyasetini belirleyen tek güç konumunda olmadığı bilinciyle, dönüşüm vizyonunu çoktarafılık temelinde (diğerleri ile işbirliği içinde) gerçekleştirmeye çalışmıştır. Araç olarak hukuka, kurumlara ve diplomasiye öncelik verdiğini beyan etmiştir (İkenburry, 2011: 17, 19, 22). Ancak, Wilson'un düşünceleri, demokrasinin yayılmasına önem verdiği ölçüde, değerleri kabul etmeyenlere karşı güç kullanımına kapıyı açık bırakan bir boyuta da sahiptir. Wilson yönetiminin Meksika'ya müdahalesi (1914), Wilsonculuğun zorlayıcı yöntemleri ne ölçüde reddettiğini tartışmaya açmıştır (Thompson, 2010: 30; Smith, 1994: 74, 84).

ABD'nin değerleri elde etmek için izlediği yöntem ve kullandığı araçlarda güncel çıkarları dikkate almaya yönelten faktörlerin etkisini (ve bunun sonucunda ortaya çıkan çeşitliliği) Wilsoncu vizyonu bir şekilde takip eden diğer yönetimlerin uygulamalarında da görmek mümkündür. Soğuk Savaş döneminde bu etki daha belirgindir. Çünkü bu dönemde Amerikan dış politikasını temelde jeopolitik kaygılar yönlendirmiş ve değerler daha çok biz ve onları tanımlamak bağlamında belirleyici olmuştur. Soğuk Savaşın sonuna doğru insan hakları ve demokrasinin dış politika stratejisine dahil edilmesi ise büyük ölçüde rakip blokla mücadele odaklı geliştiği için, niteliksel bir değişim gerçekleştirilmemiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde değerlere ilişkin hedefleri elde etmeye verilen önemin artması, yöntemler ve araçlar konusunda bir uzlaşma üretmemiştir. Geçiş yıllarında iktidarda olan baba Bush yönetimi, dış politika stratejisinde söylem düzeyinde değerlere vurguyu artırmıştır. Örneğin, Dışişleri Bakanı James Baker, “çevrelemeden sonra demokrasi gelir” demiştir (Pee & Schmidli, 2019b: 294). Fakat artık tek süper güç pozisyonundaki ABD’nin imkanlarını değerler adına seferber etmekten sakınmıştır. Ardılı Clinton yönetimi de demokrasi ile yönetilen devletlerin sayısını artırma ve aralarındaki bağları kuvvetlendirme (*enlargement and engagement*) siyaseti izlediğini belirtmiştir. Fakat bunu pragmatik bir mantıkla yapmak istemiştir. Bu çerçevede değerlerle ilgili hedefleri, ekonomik imkanları kullanılarak (çoğu zaman neo-liberal politikaların diğer toplumların kabul etmesini teşvik ederek veya zorlayarak) elde etmeye çalışmıştır. Değerleri daha çok sistem dışı güçlerle mücadelede öne çıkarmış; Haiti ve Kosova müdahalelerinde olduğu gibi gerekli gördüğünde, insani amaçlara dayanarak ve kısmen tek taraflı (uluslararası toplumun desteğini almaya tam özen göstermeksizin) hareket etmiştir (Hoffmann, 1995: 159, 172; Pee & Schmidli, 2019b: 295-296).

İktidarı döneminde 11 Eylül 2001 saldırıları yaşanan W. Bush yönetimi, dış politika stratejisinde demokrasinin yayılmasına en fazla yer veren yönetim olmuştur. Bunun temel nedenlerinden birisi, W. Bush yönetiminin, en büyük güvenlik tehdidi olarak gördüğü terörizm ve onu besleyen radikalizme karşı çarenin demokrasi olduğunu öngörmesidir. Bu nedenle demokrasinin coşku- lu bir şekilde ve her türlü araç (özellikle askeri güç) kullanılarak yayılmasını savunmuştur. Demokrasinin yayılması için Büyük Orta Doğu İnisyatifi dahil çeşitli projeler geliştirmiş ve yüklü miktarda kaynak tahsis etmiştir. Diğer nedeni, neo-muhafazakar siyasi akımın etkisiyle oluşan, insanlık yararına çalışan ABD’nin demokrasi adına yapacağı işler için başkalarından onay beklemesine gerek olmadığı düşüncesidir. Bu düşünce, zor ile demokrasinin yayılmasının mümkün olduğu düşüncesiyle birleşerek, ABD’yi tek taraflılığa yöneltmiştir. Nitekim W. Bush yönetimi, askeri müdahaleleri müttefikleri ile geniş bir uzlaşma zemini aramadan, sadece kendini destekleyenler (“gönüllüler koalisyonu”) ile birlikte yürütmüştür. Yine bu düşünceye dayanarak W. Bush yönetimi, diğer devletleri ABD’nin terörle savaşına destek vermeye zorlamıştır ve destek vermeyenleri dışlamıştır (Ikenburry, 2011: 267; Singh, 2014:108-109).

Halefi Obama yönetimi, tek taraflı ve sadece siyah ve beyazın mümkün olduğu mantığı ile hareket eden Bush yönetiminin stratejisini sürdürülemez ve yanlış bulmuştur. ABD’nin tekrar kendi içinde demokrasiyi güçlendirmeye yönelmesi gerektiğini düşünmüştür. Ancak demokrasinin yayılmasına önem vermeyi de sürdürmüştür. Yöntem olarak çok taraflılığın esas aldığını iddia etmiştir. Ayrıca yumuşak güç unsurlarını kullanmaya önem vereceğini belirtmiştir. Ancak uygulamada Obama yönetimi de selefi gibi El Kaide ve onun çizgisindeki grupları Amerikan değerlerine karşı askeri tehdit olarak görmeye

devam etmiş; onlarla mücadelede askeri güç unsurlarına ağırlık vermiştir. Bu bağlamda insansız hava araçlarının yaygın kullanımı ve onlarla yapılan saldırılarda çok sayıda masum sivilin ölümü dikkat çekmiştir. Böylece Obama yönetimi, demokrasinin yayılması ile dış politikasının diğer öncelikleri arasında uyumu sağlayan tutarlı bir strateji üretememiştir (Lasher & Linehart, 2016; 875-879; Pee & Schmidli, 2019b: 299; Henriksen, 2017; 10).

Özetle değerlere dayanan hedefleri elde etmek için başvuru yöntem ve araçlar, ilkelerden daha çok konjonktüre göre belirlenmiştir. Amerikan dış politikasına esneklik kazandıran ve bu nedenle moral siyaset izlemenin risklerini azaltan bu olgu, idealist hedeflerin dış politikada kalıcılığına katkıda bulunmuştur.

Değerlere Dayanan Siyaset İzlenmesinde Maliyetlerin Etkisi

Değerlere dayanan siyaset izlenmesi, ABD için birtakım maliyetlere de sebep olmaktadır. Maliyetlerden bir kısmı (Amerikan kamuoyu desteğinin kaybedilmesi, ekonomik maliyetler, insani maliyetler gibi) ulusal düzeyde ortaya çıkmaktadır. Bir kısmı ise uluslararası hukuka aykırılık, müttefiklerle ilişkilerin zedelenmesi, muhatap devlette istenmeyen gelişmeler (çatışma riskinin artması, istenmeyen liderlerin seçimleri kazanması, yatırımların boşa gitmesi vb. Brancati, 2014: 712) gibi dış kaynaklı maliyetlerdir. Amerikan yönetimleri, bu tür maliyetlerle karşılaşınca (çıkarları zarar görünce) istisnai tercihlerde bulunabilmişler veya tavır değiştirmişlerdir. Böylece değerler siyaseti yürütmenin ABD için getirdiği riskler azalmıştır. Amerikan dış politikasının değerlere dayanan hedefleri içermeye devam etmesinde bu olgunun da payı vardır.

İstisnai tercihler, hak ve özgürlükler söylemine rağmen bu söylemin gereğini yapmamak veya yapmayı ertelemek şeklinde ortaya çıkmıştır. Bunun en bariz örneklerinden birisi, Clinton yönetiminin 1994 yılında Ruanda'da yaşanan katliamı durdurmak için, ABD'nin çıkarı bulunmadığı gerekçesiyle müdahaleden kaçınmasıdır. Yine Clinton yönetimi, uzunca bir süre Bosna iç savaşına uluslararası çözüm çabalarına, Amerikan çıkarlarının yokluğu gerekçesi ile ciddi katkıda bulunmak istememiştir. H. W. Bush yönetimi ise, 1991 yılının ilkbaharında, Irak yönetimine karşı ayaklanmaya teşvik ettiği Iraklı Kürtler merkezi hükümet karşısında başarısız olunca, sivil nüfusun kitleler halinde göç etmesi ile ortaya çıkan insanlık dramına, uluslararası baskılar artıncaya kadar kayıtsız kalmıştır (Forsythe, 1995: 128-129). Ayrıca daha genel olarak Amerikan yönetimleri, demokrasiyi teşvik ettikleri coğrafyalarda, ABD'nin siyaseten istemediği kişiler veya gruplar (örneğin Hamas) seçim kazandığında, sonuçlara tepki göstermişlerdir (Huber, 2015: 13).

Tavır değiştirme, olay bazında olabileceği gibi kapsamlı politika değişikliği şeklinde de ortaya çıkabilmiştir. Olay bazında tavır değişikliğinin en iyi örneklerden birisi, H. W. Bush yönetiminin 1992 yılının güz aylarında başlattığı,

Somali'ye insani yardım ulaştırmak için yapılan askeri operasyondur. Bu operasyonu, Amerikan askerlerine karşı yapılan saldırılarda kayıp verilmesi nedeniyle 1993 yılında Clinton yönetimi durdurmuştur. Kimi zaman ise artan maliyetler nedeniyle kapsamlı politika değişikliğine gidilebilmiştir. Örneğin, W. Bush yönetimi, 11 Eylül saldırılarından sonra terörizmle mücadele politikasını, Orta Doğu'da demokrasiyi yayma perspektifi içine yerleştirmiştir. Terörizmle mücadele ve demokrasiyi yayma hedefleriyle Afganistan ve Irak'a askeri müdahalede bulunmuştur. Fakat zor kullanarak demokrasiyi yayma anlayışı, Amerikan iç siyasetinde ve uluslararası ortamda (müttefik ülkeler dahil) yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Eleştiriler arasında müdahalelerin maddi ve insani maliyeti (hem ABD'nin askeri kayıpları hem de işgal edilen ülkelerde sivil ve askeri kayıplar), Irak örneğinde ABD'nin tek taraflı davranması (BM Güvenlik Konseyi kararının yokluğu) ve neo-muhafazakarların dünyayı felakete sürüklediği gibi eleştiriler yer almıştır. Eleştirileri paylaşan halefi Obama yönetimi; içeride demokrasinin gelişmesine önem vermeyi, çok taraflılığı, hukuka uygunluğu ve yumuşak güç unsurlarını kullanmayı esas aldığı iddia ettiği yeni bir değerlere dayalı dış politika izlemeye başlamıştır. Bu tercihte zorla demokratikleştirme anlayışının getirdiği insani maliyetler, ekonomik maliyetler, iç desteğin zayıflaması ve dünya siyasetinde ABD'nin itibarının yara alması belirleyici olmuştur (Obama, 2007; Pee & Schmidli, 2019b: 300).

Değerlere Dayanan Dış Politikanın Amerikan Siyasal Kültürü ile Uyumluluğu

Liberalizm, Amerikan siyasal kültürünü şekillendiren başlıca ideolojidir. Amerikan istisnacılığı da bu kültürün diğer bir temel unsurudur. Değerlere dayanan dış politikanın sürekliliğinde, liberalizm ve istisnacılığın büyük rolü vardır. Çünkü iç siyasal aktörlerin (siyasi partiler, sivil toplum, düşünce kuruluşları vb. gibi) değerler siyasetini benimsemesini ve iç kamuoyunun da değerlerin yayılmasına destek vermesini sağlamaktadır. Ayrıca karar vericilerin içinde hareket ettikleri siyasal çerçeveyi oluşturmaktadır.

Bir ideoloji olarak liberalizm; savunduğu siyasal haklar ve özgürlükler üzerine kurulu siyasal, hukuki ve ekonomik sistemin insanın kendini gerçekleştirmesine ve onurlu bir hayat sürmesine imkan vereceği, toplumun refahının liberal demokrasi ve serbest piyasa ikliminde en üst düzeye çıkacağı, liberal değerlerin evrensel olduğu ve ahlaki tavrın onları savunmayı gerektirdiği ön kabullerine sahiptir. Özellikle bu kabullere dayanılarak geliştirilen dünya barışı ve güvenliği ile ilgili fikirler, dünyada barışın liberal değerlerin yayılması vasıtasıyla gerçekleşeceğini belirtmektedir (Walker, 2019: 6, 8; Hoffmann, 1995: 161).

Immanuel Kant'ın "liberal barış" görüşünün güncel versiyonu olan demokratik barış teorisi, dünya barış ve güvenliği ile ilgili en kapsamlı liberal görüştür. Dünya barışı ile demokratik yönetim arasında bağ kuran bu teoriye

göre liberal demokrasilerde seçmenler ve sivil toplum, karar vericileri, anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözmeye yöneltecek; liberal bir ortamda farklı devletlerde yaşayan bireyler arasında gelişecek insani bağlar ve serbest ticaret temelinde ortaya çıkan karşılıklı ekonomik bağımlılık da barışçı ilişkilerin kökleşmesini sağlayacaktır. Barış ortamında aynı toplumun üyeleri olma bilinciyle hareket eden devletler ve devlet-dışı aktörler, ortak yararı elde etme prensibi esasında uluslararası normları (ve hatta rejimleri) geliştireceklerdir. Böylece dünyada barışın sürekliliği sağlanabilecektir.

Liberal barış teorisinin dolaylı olarak, onu benimseyenleri değerlerin yayılması için aktif bir tutum takınmaya yönlendirdiği değerlendirilebilir. Çünkü liberal değerleri universal değerler olduğu, ahlaki davranışın dayanağını teşkil ettiği ve barışın liberal değerler temelinde korunabileceğini belirtmektedir. Evrensellik, ahlakilik ve barış söylemleri; karar vericileri güçlü bir şekilde motive etme kapasitesine sahiptir.

Diğer taraftan, liberal fikirler temelinde dünya düzeni kurulmasını savunan ve ağırlıklı olarak Soğuk Savaş sonrasında üretilen diğer bazı görüşler, aktif tutumu doğrudan teşvik edici içeriklere sahiptir. Bunlar arasında yer alan Fransis Fukuyama'nın tarihin sonu tezi⁹, Samuel Huntington'ın medeniyetler çatışması tezi, Robert Cooper'ın liberal emperyalizm yorumu ve egemenliğin kullanılmasını özgürlüklerin korunması şartına bağlayan çeşitli görüşler (Ikenburry, 2011: 247-249); liberal değerlere karşı çıkanların bir şekilde dönüştürülmesi ortak paydasında uzlaşmışlardır.

Liberal tezlerin hemen her zaman Amerikan dış politikasında bir karşılık bulunduğu değerlendirilebilir. Wilson'a kadar bu karşılık belli örneklerle sınırlı iken, Wilson'un Kantçı barış anlayışından esinlenen dünya siyasetini dönüştürme vizyonu ile bu karşılık belirgin hale gelmiştir. Soğuk Savaş döneminde süpergüçler arasında nükleer savaş ihtimali, dış politikada liberal fikirlerin karşılık bulmasını sınırlandırdıysa da, Carter yönetiminin insan hakları ve Reagan yönetiminin demokrasi ve özgürlükler vurgusu ile birlikte liberal fikirlerin etkisi tekrar görünür hale gelmiştir.¹⁰ Soğuk Savaş sonrasında, Trump öncesi yönetimlerin dış politikalarında değerlerin hayata geçirilmesi için aktif tutum öneren fikirlerin ciddi karşılık bulunduğu belirtilebilir. Çünkü bu yönetimler, aralarındaki derece farklılıklarına rağmen, 21. yüzyılda Amerikan hegemonyasının kuvvetleneceği fikrine sahip olmuşlar (Dunne, 2000: 25) ve uygulamada demokrasinin yayılması için zorlayıcı yöntemler kullanmaya az veya çok ilgi göstermişlerdir. W. Bush yönetimi zorlayıcı yöntemlerle

9 Fukuyama, demokrasinin zorla yayılmasını Amerikan siyasetine taşıyan neo-muhafazakar siyasi akımın üç temel teorisinden birisidir. Askeri yöntemlerin kullanılması konusunda neo-muhafazakarlar ile görüş ayrılığına düşünce, neo-muhafazakar akımdan uzaklaşmıştır. Ancak liberalizmin üstünlüğü için mücadele fikrinden vaz geçmemiştir.

10 Reagan yönetiminin demokrasinin yayılması siyasetine Kant ve liberal barış anlayışının etkisi için bkz. Søndergaard, 2019: 47-49.

demokrasinin yayılmasını en uç noktaya taşımıştır (Thompson, 2010: 44-45; Bouchet, 2013: 43).

Demokrasinin zorlayıcı yöntemlerle yayılmasına desteğin artmasında neo-muhafazakarlık akımının¹¹ rolü büyüktür. Reagan yönetiminde etkin olmaya başlayan neo-muhafazakarlık, Amerikan hegemonyası fikrini terk etmeksizin 1990'lı yıllarda demokrasi ve insan hakları söylemini benimsemiştir (McClelland, 2011: 530).¹² Bu söylemi ile hem Cumhuriyetçileri hem de Demokratları müdahaleciliğe yönlendirmiştir. Clinton yönetiminde izleri görülen neo-muhafazakar etkisi W. Bush yönetiminde zirveye çıkmış, Obama yönetiminde önemsenecek ölçüde devam etmiştir.¹³ Ancak müdahaleciliği sadece neo-muhafazakar etkiye bağlamak doğru olmayabilir. Çünkü ABD'deki liberal siyasal akım içinde bir kesim (ayırt edici özellikleri, dünya barışı için, yani seküler bir duruşla, ulus-inşası ve rejim değişikliği politikalarını savunmalarıdır) arasında da müdahaleci fikirler kuvvetlidir (Hoffmann, 1995: 171). Bu iki siyasal çizgi, liberal değerleri reddedenlere karşı güç kullanılması konusunda uzlaştıkları örneklerde¹⁴ müdahalecilik en üst seviyesine çıkmıştır. Örneğin, 2003 yılında Irak'ın işgaline Cumhuriyetçiler yanı sıra Hillary Clinton ve Joe Biden gibi çok sayıda Demokrat, diğer gerekçelere ilaveten otoriterliğe karşı çıkmak için destek vermiştir (Chollet & Lindberg, 2007: 5).

Amerikan istisnacılığı anlayışı da değerler adına aktif tutuma dayanak sağlamaktadır. Çünkü Amerikan toplumunun kendisini demokrasinin ve bireysel özgürlüklerin yayılması ve gerektiğinde savunulması misyonunu üstlenmiş¹⁵ (yani erdemli davranan¹⁶) bir ulus olarak görmesine, Amerikan sistemlerinin

11 Burada radikal neo-muhafazakarlar kastedilmektedir (bu konuda bkz. Homolar-Riechmann, 2009: 187).

12 Neo-muhafazakarların liberalizmi doğru anlayıp anlamadıkları Amerikan dış politikasını çalışanlar arasında tartışmalı bir konudur. Kant ve John Stuart Mill gibi klasik liberal düşünürlerin barış için demokrasinin gerekliliği konusundaki fikirlerinin zorlayıcı araçların kullanılmasını teşvik ettiği, dolayısıyla neo-muhafazakar politikaların liberal düşünce ile uyum içinde olduğu argümanı savunulduğu gibi (örneğin bkz. Singh, 2015: 100-103), neo-muhafazakarların demokrasi söylemini sadece araçsallaştırdığı da savunulmaktadır (örneğin bkz. Ryan, 2010; Ikenburry, 2011, 265-266).

13 W. Bush yönetiminin Savunma Bakanı Robert Gates'in Obama yönetiminde de bu görevini sürdürmesi gibi uygulamalar ve liberallerin değerler ve dış politika konusunda neo-muhafazakarlar ile benzer fikirleri savunmaları (demokrasinin yayılması için aşırı güç kullanımı hariç), Obama döneminde neo-muhafazakar etkinin sürmesinde rol oynamıştır (Homolar-Riechmann, 2009: 191-192).

14 Amerikan siyasal kültürü, farklı siyasal akımların uzlaşmasına açıktır. Hatta etkili bireyler, akımlar arasındaki etkileşimde önemli roller oynayabilmektedir. Tarihçi ve jeo-strateji uzmanı Rober Kagan, bir örnek olarak verilebilir. Neo-muhafazakarların temel dış politika fikirlerini üreten Yeni Amerikan Yüzyılı isimli düşünce kuruluşunun kurucuları arasında yer alan Kagan, başkan adaylarından Hillary Clinton (Demokrat) ve John McCain'e (Cumhuriyetçi) danışmanlık hizmeti sağlamıştır (Gherasim, 2017: 67).

15 Dini referanslara sahip siyasi akımlar misyonun Tanrı tarafından verildiği iddiasıyla, seküler akımlar ise insanlığın ortak yararı için istisnacılığı savunmuştur.

16 İstisnacılık ile ABD'nin gücünü erdemli kullandığı (veya kullanması gerektiği) düşüncesi arasındaki bağlantı hakkında kapsamlı analiz için bkz. Kane, 2003: 772-800.

istisnai oluşunun diğer toplumlar tarafından kabul edilmesini istemesine ve yöneticilerden de dış politikayı Amerikan misyonuna uygun yürütmelerini talep etmesine (Forsythe; 1995: 111, 119) yol açmıştır. Amerikalı yöneticiler de istisnacılık anlayışına bağlıklarını güçlü ifadelerle belirtmişlerdir. Örneğin, Wilson ve W. Bush, ABD'nin "küresel kötülük ile savaşması için Tanrı tarafından seçilen ulus" olma niteliğine vurgu yapmıştır (Glaser, 2006: 256). Clinton yönetiminde Dışişleri Bakanlığı görevini üstlenen Madeleine Olbright, ABD'yi "vazgeçilmez [liderlik etmesi gereken] ulus" olarak tanımlamıştır. Clinton ve Obama da bu tanımlamayı desteklemiştir (Starobin: 2019; Bouchet, 2013: 38). Amerikan istisnacılığı hakkında Michael Dunne (2000: 25-26, 40), istisnacılığın, "en azından Devrimden itibaren Amerikan kültürünün bir parçası" olduğu görüşündedir. Ona göre "rakip bir güç, üçüncü binyılın hegemon gücüne meydan okuyana kadar" ABD kendisini istisnai bir ulus olarak görmeye devam edecektir.

Sonuç

Bu makalede incelenen beş özellik, birbirini desteklemek veya tamamlamak suretiyle liberal değerleri elde etme hedefinin Amerikan dış politikasında bir süreklilik unsuru olmasına katkıda bulunmaktadır. Bu katkıyı topluca değerlendirdiğimizde aşağıdaki kanaatlere ulaşmak mümkündür.

Birincisi, Amerikan karar vericileri, dış politikası vasıtasıyla demokrasinin yayılması ve hak ve özgürlüklerin savunulması çabasının hem Amerikan yararına hem de insanlık yararına bir çaba olduğunu düşünmüşlerdir. İnsanlık yararına hareket ediyor olmak, Amerikan karar vericilere bir vizyon sağlamış ve motivasyon kaynağı olmuştur. İkincisi, demokrasinin yayılması ve hak ve özgürlüklerin savunulmasını amaçlayan hedeflerin Amerikan dış politikasında yer alması, Amerikan çıkarının genel çıkar içinde aramasını gerektirmiş; ABD, izlediği değerlere dayanan siyaset ile genel çıkardan bağımsız olarak güncel çıkarlarını elde edilebilmiştir. Ayrıca ABD, güncel çıkarlarını genel çıkar ile uyumlaştırma arayışı içinde de olmamıştır. Farklı yönetimler, çoğu zaman değer-dışı faktörlerin etkisiyle değerleri elde etmeye yönelik farklı stratejiler izlemiştir veya değerlere dayalı siyasetlerin istenmeyen sonuçları karşısında siyaset değişikliğine gitmiştir. Üçüncüsü, liberalizm ideolojisi ve Amerikan istisnacılığı, dış politika vasıtasıyla değerlerin elde edilmesi için aksiyoner davranmayı (kimi zaman zorlayıcı önlemlere başvurulmasını da içermiştir) özendiren bir işlev görmüştür.

Sonuç olarak, liberal değerlerin yayılması ve korunması, Amerikan dış politikasının kalıcı bir unsuru olmuştur. Bu sayede ABD, kendisini moral ilkelere göre davranan bir ulus olarak sunabilmiştir. Aynı zamanda ABD, değerleri yayma ve koruma misyonunu kendi şartlarını esas alarak ve kendine özgü bir tarzda yürütmeyi sürdürebilmiştir. Amerikan iç siyasetinde ve dünya siyasetinde ABD'yi daha farklı davranmaya zorlayacak köklü değişiklikler meydana gelmediği müddetçe, ABD'nin kendine özgü değerlere dayanan dış politika anlayışında ve pratiğinde kapsamlı değişiklikler yapmayacağı beklenebilir.

Kaynakça

- Ahsan, I. B. (2019). Why did the United States Invade Iraq in 2003? *Security Studies*, 28(2), 250-285. DOI: 10.1080/09636412.2019.1551567
- Bouchet, N. (2013). The Democracy Tradition in U.S. foreign Policy and the Obama Presidency. *International Affairs*, 89(1), 31-51.
- Brancati, D. (2014). The Determinants of U.S. Public Opinion Towards Democracy Promotion. *Political Behavior*, 36(4), 705-730. DOI: 10.1007/s11109-013-9256-y
- Chollet, D. & Lindberg, T. (2007). A Moral Core for U.S. Foreign Policy. *Policy Review*, 146, 3-23.
- Congressional Research Service. (2020). *U.S. Role in the World: Background and Issues for Congress (R44891)*. <https://sgp.fas.org/crs/row/R44891.pdf> [15.05.2020].
- Dunne, M. (2000). U.S. Foreign Relations in The Twentieth Century: From World Power To Global Hegemony. *International Affairs*, 76(1), 25-40.
- Forsythe, D. P. (1995). Human Rights and U.S. Foreign Policy: Two Levels, Two Worlds. *Political Studies*, XLIII, 111-130.
- Gherasim, G. C. (2017). Ideological Realpolitik, Euroscepticism and American Exceptionalism In Robert Kagan. *Romanian Review of Political Sciences and International Relations*, 14(1), 66-80.
- Glaser, D. (2006). Does Hypocrisy Matter? The Case of U.S. Foreign Policy. *Review of International Studies*, 32(2), 251-268.
- Gourevitch, A. (2007). Neo-Wilsonianism: The limits of American Ethical Foreign Policy. *Rethinking Ethical Foreign Policy* (25-49). London and New York: Routledge.
- Henriksen, T. H. (2017). *Cycles in U.S. Foreign Policy since the Cold War*. Palgrave Macmillan.
- Hoffmann, S. (1995). The Crisis of Liberal Internationalism. *Foreign Policy*, 98, 159-177.
- Homolar-Riechmann, A. (2009). The Moral Purpose of U.S. Power: Neoconservatism in The Age of Obama. *Contemporary Politics*, 15(2), 179-196. DOI:10.1080/13569770902858111
- Huber, D. (2015). *Democracy Promotion and Foreign Policy*. Palgrave Macmillan.
- Ikenberry G. J. (2011). *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Kane, J. (2003). American Values or Human Rights? U.S. Foreign Policy and the Fractured Myth of Virtuous Power. *Presidential Studies Quarterly* 33(4), 772-800.
- Lasher, K. J. & Rinehart, C. S. (2016). The Shadowboxer: The Obama Administration and Foreign Policy Grand Strategy, *Politics & Policy*, 44(5), 850-888.

- McClelland, M. J. L. (2011). Exporting Virtue: Neoconservatism, Democracy Promotion and the End of History. *The International Journal of Human Rights*, 15(4), 520-531.
- McFaul, M. (2004). Democracy Promotion as a World Value. *The Washington Quarterly*, 28(1), 147-163.
- Obama, B. (2007). Renewing American Leadership. *Foreign Affairs*, 86(4), 2-16.
- Pee, R.& Schmidli, W. M. (2019a). Introduction. *The Reagan Administration, the Cold War, and the Transition to Democracy Promotion*, (1-28). Palgrave Macmillan.
- Pee, R.& Schmidli, W. M. (2019b). Conclusion. *The Reagan Administration, the Cold War, and the Transition to Democracy Promotion*, (277-301). Palgrave Macmillan.
- Perkins, B. (1994). Interests, Values, and the Prism: The Sources of American Foreign Policy. *Journal of the Early Republic*, Winter, 14(4), 458-466.
- Ruggie, J. G. (1997). The Past as Prologue? *International Security*, 21(4), 89-125.
- Ryan, M. (2010). "Exporting Democracy"? Neoconservatism and the Limits of Military Intervention, 1989-2008. *Diplomacy & Statecraft*, 21(3), 491-515.
- Singh, R. (2015). 'Defensive Liberal Wars': The Global War on Terror and the Return of Illiberalism in American Foreign Policy. *Revista de Sociologia e Política*, 23(53), 99-120.
- Smith, T. (1994). *America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century*. Princeton University Press. Princeton, NJ.
- Søndergaard, R. S. (2019). "A Positive Track of Human Rights Policy": Elliott Abrams, the Human Rights Bureau, and the Conceptualization of Democracy Promotion, 1981-1984. *The Reagan Administration, the Cold War, and the Transition to Democracy Promotion*, (31-50). Palgrave Macmillan.
- Starobin, P. (2019). Indispensable Nation Nostalgia. *American Affairs Journal*, <https://americanaffairsjournal.org/2019/08/indispensable-nation-nostalgia/> [20.06.2021].
- The House of Representatives. (2018). *Democracy Promotion in A Challenging World. Hearing Before the Committee On Foreign Affairs House of Representatives, June 14, 2018.* <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-115hhr30423/pdf/CHRG-115hhr30423.pdf> [13.01.2021].
- Thompson, J. A. (2010). Wilsonianism: the Dynamics of a Conflicted Concept. *International Affairs*, 86(1), 27-48.
- Walker, S. (2019). *American Foreign Policy and Forced Regime Change Since World War II*. Palgrave-Macmillan.

Göç ve Kente Uyum Süreçlerinde Madde Kullanan Ergenlerin Bağımlılık Tipolojileri

Fatma ŞENCAN*

Üsküdar Belediyesi

Kadir CANATAN*

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Öz

Bağımlılık yapma özelliğine sahip maddelerin amacının dışında kullanımına bağlı gelişen problemlerin bireysel ve toplumsal boyuttaki etkileri giderek derinleşmektedir. Bu maddeleri kullanan kişileri bekleyen en büyük tehlike, kullanılan maddelere zamanla bağımlı olma riski taşımalarıdır. Madde bağımlılığıyla ilgili çalışmalar, tehlikenin boyutlarının sadece kullanan kişilerle sınırlı kalmadığı, kullanmayan kişilerin de bu problemde farklı şekillerde etkilendiğini göstermektedir. Daha geniş kitlelerin olumsuz yönde etkilenmesi bağımlılığın doğası ve gelişimini anlamaya yönelik çalışmalara duyulan önemi arttırmaktadır. Bu araştırmanın amacı, göç ile şekillenmiş mahallelerde yaşayan ve madde kullanımı hayatının vazgeçilmez bir parçası haline getirmiş olan ergenlerin bağımlılık tipolojilerini derinlemesine görüşme yöntemini kullanarak ortaya koymaktır. Bu tipolojilerin ortaya konulması için ergenlik döneminde madde kullanımına yönelen ve eğitimine devam etmeyen 13 vaka il mülakat yapılmış, bireylerin madde kullanımına yönelmelerinde etkili olan bireysel ve çevresel etmenleri kendi dünyalarında nasıl anlamlandırdıkları incelenmiş ve elde edilen bulgular Bowlby'nin bağlanma kuramı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu vakaların bağımlılık kavramına yükledikleri anlamlar ve kendi aralarında kullandıkları iletişim ifadeleri çalışmanın odak noktalarından biri olarak belirlenmiştir. Araştırma neticesinde bireylerin bağımlılığı tanımlarken bağımlı oldukları maddeleri hayatlarındaki en vazgeçilmez değerlerle özdeşleştirdikleri görülmüştür. Bunun yanında, kendi aralarında iletişim kurabilmek için halk dilinde de kullanılan bazı deyim ve ifadelere farklı anlamlar yükledikleri ve böylece bağımlılık alt kültürüne has özel bir terminoloji geliştirdikleri anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra, bu çalışmada ergenleri madde kullanmaya yönlendiren dört bağımlılık tipolojisi tespit edilmiştir: Aile, Akran, Aile-Akran ve İlişki. Bu tipolojilerin tespiti, bağımlılık problemiyle etkin mücadele kapsamında yürütülen koruyucu ve önleyici çalışmalara yeni bir bakış açısı kazandırması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler

Göç, Bağımlılık, Ergenlik, Kentleşme, İletişim ve Uyum

* Dr. Üsküdar Belediyesi, sencanfatma@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1203-9511.

* Prof. Dr. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, kadir.canatan@izu.edu.tr ORCID: 0000-0003-2358-6051

Addiction Typologies of Adolescents Using Substance In The Process of Migration and Urban Adaptation

Abstract

The individual and social effects of the problems that develop due to the misuse of addictive substance are getting deeper. The greatest danger that awaits people using these substances is the risk of addiction to the substance used over time. Studies on substance addiction show that the extent of the danger is not limited to users and that non-users are also affected by this problem in different ways. The fact that larger masses are affected negatively increases the importance of studies aimed at understanding the nature and development of addiction. The aim of this study is to reveal the addiction typologies of adolescents who live in neighborhoods shaped by migration and who have made substance use an indispensable part of their life using an in-depth interview method. In order to reveal these typologies, 13 cases of substance use in adolescence who dropped out from school were interviewed, and how individuals interpreted the individual and environmental factors influencing their use of stuff in their own worlds were examined and the results obtained were evaluated within the frame of Bowlby's attachment theory.. The meanings attributed to the concept of addiction and the communication expressions they use among the cases were determined as one of the focal points of the study. As a result of the research, it was seen that individuals identify the substance they depend on with the most indispensable values in their lives while defining addiction. In addition, it was understood that they attribute different meanings to some idioms and expressions that are also used in the folk language in order to communicate among themselves and thus develop a special terminology specific to the addiction subculture. Furthermore, in this study, four main addiction typologies were determined that direct adolescents to substance use, namely Family, Peer, Family-Peer, Relationship. It is expected that the detection of these typologies will give a new perspective to protective and preventive studies carried out within the framework of the effective struggle against the problem of addiction.

Keywords

Migration, Addiction, Adolescence, Urbanization, Communication, and Adaptation

Extended Abstract

The effects of the problems that develop because of the misuse of addictive substances on the individual and social dimensions are getting deeper. When the causes and consequences of the substance addiction problem, which is one of the most important public health problems of today, are evaluated together, it occurs in a complex pattern. In this regard, it is seen that the dimensions of the risk are not limited to the people who use it. It is seen that people who do not use addictive substances are also affected by this problem in different ways. For this reason, studies on the experiences and observations of people who have this problem, as well as those who are exposed to its negative effects, are needed to better understand the nature and development of addiction.

Substance addiction, which develops as a result of the use of substances in a way that harms the physical and mental integrity of the individual, can occur with the complex interaction of single and multiple factors. In addition to the reasons deriving from the person himself/herself, environmental factors' role which develops in this process

cannot be denied. Several different factors, such as disorders that may occur in the basic functions of the family, constituting the person's immediate environment since birth, the presence of substance use in peer groups, accessibility to substances, the lack of individual and social awareness about the harms of substances, and the typical problems of adolescence, constitute the elements of this complex pattern. However, no single factor is sufficient to explain the origins of this problem. The presence of these factors in every period of life may lead the individual to use substances.

This study, which was conducted to reveal the interaction between the risk factors that may lead to substance use at any time in a person's life and the social context of which the individual is part; adolescents who live in the neighborhoods of Istanbul shaped by immigration and whose substances they use have become an indispensable part of their lives, and their social environments are focused. In this context, while determining the addiction typologies, qualitative research methods and techniques were used. In order to identify these typologies, interviews were conducted with 13 cases who turned to substance use during adolescence and did not continue their formal education. Besides, it was examined how the cases made sense of the individual and environmental factors that were effective in their tendency to substance use in their world. At the same time, to reveal the risk factors in the social environment of the cases, the observations and experiences of 27 people who are from different occupational groups were consulted.

While choosing the sample before the interviews, the snowball method was used to determine the participants suitable for the purpose and content of the research, and pre-interviews were conducted with the people residing in the Yavuztürk and Kırzlıtepe neighborhoods of Üsküdar District, which stand out with the migration identity. The audio recordings of the profound interviews conducted with this group consisting of the participants and their social contexts in the field were deciphered, and the data obtained in this way were analyzed with a hermeneutic approach. As a result of this analysis, the factors that lead adolescents to the addiction process were determined, and four basic typologies were specified accordingly. At the same time, the meanings that the cases ascribe to the concept of addiction and what the expressions they use to communicate among themselves correspond to the addiction subculture were examined within the scope of the study. Afterward, the discourses of the cases were analyzed and the problem of substance addiction was discussed from their point of view.

The data and findings obtained as a result of the interviews were evaluated within the framework of Bowlby's attachment theory over the concept of secure attachment. On the other hand, it has been seen that the phenomenon of migration to the city and the adaptation problems developing due to it has a negative effect on the relationships established by the person with his family and close environment in terms of correct attachment. In addition, it has been seen that these problems play an important role in the addiction potential. In this regard, some factors such as the meanings attributed by the cases to the concept of addiction, the compatibility of the communication language they use among themselves with the addiction subculture, the qualification of the relationship they establish with their family and close environment, and the social-cultural structure of the place they live are among the main points of focus in the study.

When the discourses of the cases interviewed within the scope of the research and their experiences during the substance use process are evaluated in common, it is

seen that they do not attribute a new meaning to the concept of addiction, but only try to explain some of the themes that stand out in the scientific definition of the concept of addiction through the values in their personal lives. The fact that they identify the substances they are addicted to with the most indispensable values in their lives, such as breathing and motherly love, is an indicator of this situation. The cases describe addiction with concepts that are close to the scientific definition in meaning but have equivalents in their own world in terms of content. At the same time, it was also observed that the cases were in a misunderstanding about how they perceived the concepts of commitment and dependency.

The addiction subculture shows itself not only in the behaviors of the cases but also in the language they use. It has been determined that the cases attribute different meanings to some idioms and expressions used in the colloquial language to hide their substance use status and to facilitate communication among themselves. From this point of view, it is understood that the cases have developed a special terminology specific to the addiction subculture -with the environment in which they lived- and this developing communication language may cause them to become members of the subculture over time, and also may cause the cases to move away from their families and close circles who do not use these substances and language.

The reasons that direct people to use substances other than their intended purpose and the complex structure of these reasons can cause diversity in addiction development typologies. Based on the data obtained in the direction of the research, when the factors that are effective in the tendency of adolescents to use substances were categorized, four addiction typologies that lead to substance use were determined. These typologies, which were determined within the boundaries of the study -in line with the findings in the literature- were named as (i) Family Reason, (ii) Peer Reason, (iii) Family-Peer Reason, and (iv) Relationship Reason.

When the findings are analyzed profoundly, the fact that the new living areas where the cases arrive and settle later are not compatible with the urban culture, and for this reason, the delay in the development of integration with urban life and belonging is a common factor that strengthens the effect of the four typologies identified. The fact that the cases interviewed in this study experienced problems related to use with the feeling of regret but still did not prefer to stop using it, also shows that the relationship they established with substances is not limited to the physical dimension.

While struggling with the addiction problem, it is necessary to evaluate these common problems together and to support the action plans of local administrations for the integration of such settlements with urban life and culture in studies to solve the problems. Studies on people who use drugs are important in terms of contributing to a different perspective and solution to studies that focus not only on individuals and their substance use processes but also on their social contexts in terms of addiction. Another important thing in such studies is that they also contribute a different perspective and solution to the field studies in which the social contexts of these people are discussed in terms of addiction.

Giriş

Günümüzde geniş bir kullanım alanına sahip olan bağımlılık kavramının tarihsel arka planı antik çağlara kadar dayanır. Madde kullanımına bağlı olarak süreç içerisinde gelişen bağımlılık alt kültürünün oluşumuna bakıldığında alkol, tütün, afyon, esrar, kenevir gibi bağımlılık yapma özelliğine sahip maddelerin, hastalıkların tedavisi için ilkel hekimlikte kullanıldığı gibi günlük yaşantıda da farklı amaçlarla kullanıldığı görülmektedir. Bu maddelerin halk arasındaki kullanımının daha çok haz alma, uyku düzensizliği veya üzüntü ve keder hallerini gidermeye yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Maddelerin edebiyata, sanata ve günlük yaşama yansıyan kötüye kullanımı, geçmişten bugüne ortak bir bilincin gelişimini ve bağımlılık alt kültürünün oluşumunu sağlamıştır (Köknel, 1998: 691-701).

Kavramsal olarak bağımlılık; bir maddeyi ruhsal, biyolojik ya da sosyal sorunlara sebep olmasına rağmen almaya devam etme, aynı etkiyi duyumsayabilmek için artan oranlarda kullanma, bırakma girişiminde bulunmasına rağmen bırakamama ve maddeyi alma isteğinin üstesinden gelememe durumudur (Ögel, 1997: 21; Tarhan & Nurmedov, 2015: 30). Bağımlılık süreç içerisinde bireyin özerkliğini de olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Coşkun, 2006: 11). Halk arasında herhangi bir nesne veya kişiye karşı geliştirilen karşı konulamaz isteği ifade etmek için günlük konuşma dilinde de “bağımlılık” tanımı kullanılabilir.

Bağımlılığın doğasını anlamaya yönelik bilimsel çalışmaların artması yeni yaklaşımların geliştirilmesi açısından önemlidir. Nitekim günümüzde bağımlılık, tedavi edilebilir ve yeniden tekrarlayabilen “kronik bir beyin hastalığı” olarak görülmektedir (Dilbaz, 2013: 67; Ögel, 1997: 21; Tarhan ve Nurmedov, 2015: 20). Öte yandan, bağımlılığa yeni bir anlayışla yaklaşılması gerektiğini belirten Szalavitz, geçmişteki madde kullanım deneyimlerinden de yola çıkarak bağımlılığı kişisel bir tercih ya da beyin hastalığı olarak tanımlamanın yeterli olamayacağını belirtmektedir. Bunun yerine Szalavitz, bağımlılığı gelişim sürecinin her aşamasında “öğrenme ve zaman”ın önemli ölçüde rol aldığı gelişimsel bir bozukluk olarak tanımlamıştır (Szalavitz, 2016: 179-180). Bağımlılığın doğasına yönelik önemli tespitlerden bir tanesi, bağımlılığın bireysel düzlemde etkisi olan bir problem olmasının yanı sıra halk sağlığını tehdit eden (Arslan & Akbulut, 2017: 152) sosyal bir problem olarak da algılanmaya başlanmasıdır.

Maddelerin yasal kullanım alanlarının dışında bireyin bedensel ve ruhsal bütünlüğüne zarar verecek şekilde kullanımı sonucu gelişen madde bağımlılığı, tekli ve çoklu etkenlerin karmaşık etkileşimi sonucunda ortaya çıkabilmektedir. Kişinin kendisinden kaynaklanan sebeplerin yanında bu süreçte gelişen çevresel etkenlerin rolü de yadsınamaz. Kişinin doğumdan itibaren yakın çevresini oluşturan ailenin temel işlevlerinde ortaya çıkabilen bozukluklar ve ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları (Akfert, Çakıcı & Çakıcı, 2009: 43; Kubanç & Özmen, 2013: 364-367; Kurupınar & Erdamar, 2014: 77; Yalçın, vd., 2009: 130), ilişki halinde oldukları akran gruplarında madde kullanımının varlığı (Erdem, vd., 2006: 115), eğitim hayatında karşılaştıkları çeşitli sorunlar (Akkuş, et al., 2016: 142), medyanın bağımlılık soruna yaklaşımı (Yedekçi, Çelikay & Altıntoprak, 2017: 37), maddelere ulaşılabilirlik (Bahar, 2018: 8), maddelerin zararları hakkında bireysel (Altıntaş, vd., 2004: 109-110) ve toplumsal farkındalığın istenen düzeyde olmaması ve diğer birçok etken bu karmaşık örüntünün unsurlarını oluşturmaktadır. Ancak hiçbiri bu problemin nedenlerini açıklamada tek başına yeterli olmadığı gibi yaşamın her döneminde bu etkenlerin varlığının bireyi madde kullanmaya yöneltebilir.

Madde bağımlılığı risk etkenleri analiz edildiğinde bağımlılık yapma özelliğine sahip maddelerle tanışma ve deneme amaçlı kullanım açısından hassas bir döneme karşılık gelen ergenlik döneminin öne çıktığı görülmektedir. (Özbay, vd., 2018: 88; Thatcher & Clark, 2008: 168; TUBİM, 2014) Ergenlik genel olarak gelişimsel açıdan bireyin toplumsal etkilere açık olduğu bir dönem olduğundan (Aronson, Wilson & Akert, 2012: 35-45) bu dönemde gençlerin risk alma eğilimleri artmakta, buna bağlı olarak sağlıklı bağlanma ve sosyal uyum konusunda problem yaşayan ergenler merak ve yeni arayışlar içinde aileden özerkleşirken bağımlılık yapan maddeleri kullanımına yönelebilmektedir. (Yılmaz, 2017: 51). Madde kullanımının giderek düştüğünü gösteren veriler de (Ögel, 2010:12) madde kullanımına büyük ölçüde etki eden bağlanma kavramının ergenlik dönemiyle bağlantılı olarak ele alınmasının gerekliliğini destekler niteliktedir.

Ergenlerin sosyalleşme sürecinde yaşadıkları mekanların fiziki ve sosyal koşulları sağlıklı bir gelişim açısından önem taşımaktadır. Kent yaşamı, yetişkinliğe geçiş aşamasında ergen bireylere sanatsal ve kültürel çoklu seçenekler sunabilirken düzensiz göçler sebebiyle kent niteliği kazanamamış bölgeler ise bu açıdan bazı problemler barındırabilmektedir. Kent merkezine yakın fakat kent yaşamıyla bütünleşememiş mahallelerde yaşayan insanlar, sosyal, ekonomik ve kültürel bakımdan maruz kaldıkları sorunlar nedeniyle kent yaşamına uyum göstermekte zorlanmakta ve geldikleri yeni yaşam alanlarında dışlanmamak ve kabul görmek için değişen koşullara göre kendilerini uyarlamak zorunda kalabilmektedirler (Gezici Yalçın, 2017: 60). Bunun en önemli sebebi toplumsal değişim ve dönüşümlerin mekân ve sosyal yaşam üzerindeki etkilerinin kentleşme-göç sürecinde daha belirgin hale gelmesidir. Bu noktada İstanbul'un göçle şekillenen semtlerinde önemli bir sorun haline gelmeye

başlayan madde kullanım yaygınlığına bağlı problemlerin ergenler açısından taşıdığı riskin büyüklüğüne değinen Yaman (2014: 103), göç ve kentleşme ilişkisinin bu bağlamda ele alınmasının gerekliliğini ifade etmektedir. Farklı kültürlerden insanların bir arada yaşamasının getirdiği sosyal sorunlar madde kullanım probleminin hem sebebi hem de sonucu olabilmektedir.

Kent yaşamına sonradan gelip dahil olan ailelerde değişen yaşam koşullarına uyum göstermeye çalışırken çocuk ve ergenlerin karşı karşıya kaldığı diğer bir güçlük eğitime devam etmeyi sağlayacak yeterli koşulların oluşmamasıdır. Ailelerinin kent yaşamına uyum sürecinde maruz kaldığı her türlü zorluğu birlikte yaşamak zorunda kalan öğrenciler, okulun sosyal ortamına uyum göstermede zorlanma, akademik olarak yetersizlik hissi, okula düzenli devam etmede zorlanma gibi sorunlar sebebiyle süreç içerisinde okul devamsızlığı veya erken dönem okul terki yaşayabilmektedirler (Teasley, 2004: 117-127). Ebeveynleri tarafından eğitimlerine gereken önemin verilememesi, aile içi iletişim eksikliği ve şiddet, arkadaş çevresinde kabul görmeme gibi problemler örgün eğitimin dışında kalan öğrencilerin okulu terk etme kararlarını etkileyen faktörler arasında yer almaktadır (Aküzüm, vd., 2015: 187; Ögülmüş, 2013: 39). Okul devamsızlığı ve bunun sonuçlarıyla ilgili yapılan birçok çalışma, okul terkinin öğrencilerin sonraki yaşamlarını çeşitli yönlerden etkilediğini ortaya koymaktadır (Amdouni, vd., 2017: 3-13). Bu bakımdan, Gasper'in da değindiği gibi (Gasper, 2012: 11) okul terki yaşayan ergenlerin madde kullanımına yönelme konusunda daha büyük bir risk taşıdığı anlaşılmaktadır.

Bu araştırma, madde kullanımına devam eden bireylerin bağımlılık kavramına yükledikleri anlamlar ile bu maddelerle kurdukları ilişkilerin kişisel yaşamlarında hangi değerlere karşılık geldiğinin anlaşılmasına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, bağımlılık problemlerine yaklaşımları anlayabilmek ve bağımlı olma tipolojilerini belirleyebilmek için kullanım süreci devam eden 2 kız ve 11 erkek ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Vakalar seçilirken göç ve kentleşme süreçlerinin devam ettiği İstanbul'un Üsküdar ilçesine bağlı Yavuztürk ve Kirazlıtepe Mahallerinde yaşayan kişiler tercih edilmiştir. Bu seçimin sebebi göç ile İstanbul'a gelen ailelerde yetişen bireylerin madde kullanımı ile ilişkilerini incelerken bireysel ve çevresel etkenlerin etkileşimini ortaya koymaktır. Gençlerin madde bağımlılığına dair anlam dünyalarını kavramaya yönelik nitel bir araştırma olması bakımından, ilgili literatürün büyük çoğunluğunu oluşturan nicel çalışmalardan ayrılmaktadır.

Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi

Ebeveynler ile kurulan ilişkinin kalitesi çocuğun kişiliğini ve diğer insanlarla olan etkileşimini belirler. Bağımlılık özelliği gösteren çocukların bağlanma nesnesi bu yaş aralığında anneleridir. Annesinin olmadığı ortamlarda çocuk kaygılı ve huzursuzdur. Biyolojik ve duygusal ihtiyaçların karşılanmaması çocuklarda hayata ve kendine olan güveni olumsuz yönde etkiler. Bebeğin temel ihtiyaçlarının karşılanması sırasında bakıcısıyla kurduğu duygusal davranış

örüntülerinin yoğun olduğu bağ ve bu bağın niteliği kişinin geri kalan yaşamı açısından önem arz etmektedir. Aile içinde gerektiği gibi nitelikli bir bağın kurulamaması, güvenli bağlanma ortamının olmayışı ve gençlerde doyurulmamış bazı duyguların olması madde kullanımına yönelme açısından risk oluşturmaktadır (Cömert & Ögel, 2014: 23). Bağımlılık potansiyeline sahip çocuklarda anneye bağlılık devam ettiği gibi başka birine veya bilgisayar, televizyon veya telefon gibi bir nesneye de bağımlılık geliştirebilir.

Temelleri J. Bowlby tarafından ortaya konulan bağlanma kuramı, Ainsworth başta olmak üzere bu alanda çalışan araştırmacılar tarafından geliştirilmiş ve uygulamaya aktarılmıştır (Bretherton, 1992: 759-763). Bowlby'e göre, fiziksel bakımdan yetersizliklerle doğan bebek, yaşamını devam ettirmek ve temel gereksinimlerini karşılamak için birincil dereceden bakım veren bir kişinin varlığına ihtiyaç duymaktadır (Bowlby, 1958: 350-351). Bu kuram çerçevesinde, yaşamın ilk aylarından itibaren bebek ile bakım veren arasında gelişen bağlanma örüntüsünün çocukluk döneminde istenen nitelikte olması, yetişkinliğe geçiş evresinde ve yaşamın sonraki aşamalarında da bireyin ruh sağlığının güvenli bir biçimde gelişmesi ile yakından ilgilidir (Cömert & Ögel, 2014: 10).

Ainsworth ve arkadaşları (Ainsworth, vd., 2015) Bowlby'nın bağlanma kuramını temel alarak küçük çocukların aileleri ile olan bağlanma şekillerinin yabancı kişilerin varlığından nasıl etkilendiğini gözlemlemiş ve bu davranışları "güvenli, kaygılı ve kaçınan" olmak üzere üç kategoriye ayırmışlardır (Bretherton, 1992: 762; Sümer, Kahya & Çapar, 2015: 194). Bu çalışmalar daha sonra yetişkinlerde bağlanma şekillerinin araştırılmasında temel oluşturmuş ve çeşitli yetişkin bağlanma modellerinin ortaya konmasına öncülük etmiştir (Dilbaz, 2013: 67; Sümer vd, 2015: 195). Bu modeller içerisinde en çok kabul gören model ise Bartholomew ve Horowitz tarafından öne sürülen ve güvenli, saplantılı, kaçınan ve korkulu olmak üzere dört kategoride ele alınan modeldir (Bartholomew & Horowitz, 1991; Sümer vd, 2015: 195). Bağlanma biçimlerinden güvenli bağlanma, bireyin benlik ve karakter gelişimini olumlu yönde etkilerken, güven temeline dayanmayan bağlanmalar problemlili ilişki biçimleri, kendine yetme duygusunda yoksunluk, kendisini ve çevresini yeterli görememe gibi olumsuz etkilere yol açmaktadır (Yıldızhan, 2017: 68-69).

Bunun yanı sıra kente göç olgusu ve buna bağlı olarak gelişen uyum problemlerinin kişinin aile ve yakın çevresiyle kurduğu ilişkileri doğru bağlanma açısından olumsuz etkilediği ve bağımlılık potansiyeli noktasında önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Göçlerle kente gelen ve kent yaşamıyla hem sosyoekonomik hem de kültürel açıdan uyum sağlayamamış mahallelerde yaşayan insanlar kent kültürü ve yaşamıyla bütünleşirken farklı problemlere maruz kalmaktadırlar. Kentleşme ve göç sürecinin devam ettiği mahallelerde aileler bu problemlerle mücadele ederken aile içi ilişkiler bu durumdan olumsuz olarak etkilenmekte, ebeveyn-çocuk ilişkileri de bu bağlamda yeterince

gelişemeyebilmektedir. Ergenlik dönemiyle birlikte çocuk aileyle kuramadığı nitelikli bağı dışarıda aramakta ve bu durum kişiyi madde bağımlılığı başta olmak üzere her türlü riske ve etkiye açık bir hale getirmektedir. Bu durum göz önüne alındığında göç ve kentleşme süreçlerinin güvenli bağlanma problemleri açısından bağımlılık olgusuyla birlikte ele alınması gerekliliğini doğurmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada insanın toplumsal eylemlerini anlamaya ve açıklamaya dayalı nitel yaklaşım esas alınmıştır. Maddelerin amacının dışında kullanımının bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasına imkân sunan nitel araştırma yöntemleri aynı zamanda vakalar ile madde kullanım eylemi arasındaki örüntüyü ilişkilendirmeye de yardımcı olmaktadır. Bu yönüyle literatürdeki çalışmalardan ayrılarak probleme genelleyici bir noktadan bakan ve nedensellik ilişkisiyle yaklaşan nicel yöntem yerine, vakaların perspektifinden yaklaşarak sorunu derinlemesine anlama ve yorumlama (Bozkurt, 2012: 85) imkânı sunan nitel yöntem araştırmanın amaç ve içeriği açısından daha uygun görülmüştür.

İnsan kendi sosyal gerçekliğini inşa ederken içinde bulunduğu habitusunda diğerleriyle kurduğu iletişimden ve yaşadığı deneyimlerden yararlanır. Bu çalışmanın analiz yöntemini oluşturan yorumsamacı yaklaşım, sosyal gerçekliğin içindeki anlam bilgisinin ortaya çıkmasına ve toplumsal eylemin yine bu açıdan kendi bağlamında anlaşılıp analiz edilmesine katkı sağlamaktadır (Neuman & Özge, 2008: 132-134). Araştırmaya katılan vakaların bağımlılık kavramına yükledikleri anlamların ve madde kullanım deneyimlerinin analiz edilmesine imkan sağlayan yorumsamacı yaklaşım (Layder, 2014: 122), kişiyi bağımlılığa yönelten etkenlerin belirlenmesine ve belirli tipolojilerin geliştirilmesine de olanak sunmaktadır.

Bu yöntem doğrultusunda, örneklem seçimi yapılırken araştırmanın amaç ve içeriğine uygun katılımcıları belirleyebilmek için kartopu yöntemi aracılığıyla bağlantılar kurulmuş ve gerekli izinlerin ve etik kurul onayının alınmasının ardından Yavuztürk ve Kirazlıtepe mahallelerinde ikamet eden kişilerle ön görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde araştırmaya katılmayı kabul eden kişilerden 19 ile 25 yaş aralığındaki 11 erkek ve 2 kadın vaka ile zaman ve mekân tercihi kendilerine bırakılarak yüz yüze mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Verilerin güvenilirliği ve tutarlılığı açısından vakaların madde etkisi altında olmamaları için mülakattan en az bir gün önce kullanıma ara vermeleri istenmiştir. Mülakat öncesi bunu sağlayamayan vakalarla yeniden planlama yapılmıştır. Araştırmaya katılacak örneklem grubunun belirlenmesinde aşağıdaki kriterler baz alınmıştır:¹

1 Bu kriterlerin belirlenmesi ve örneklem mekanı ve grubunun seçilmesinde Fatma Şencan'ın Göç ve Kentleşme Süreçlerinde Ergenleri Madde Kullanımına Yönelten Sosyal Bağlamın Analizi adlı doktora çalışması baz alınmıştır.

- *Kendisi veya ailesi Türkiye'nin herhangi bir yerinden Yavuztürk veya Kirazlıtepe mahallelerine göç etmiş olma,*
- *Bağımlılık yapma niteliğine sahip maddelerden bir veya birkaçını kullanmaya devam ediyor olma,*
- *Verilerin güvenilirliği açısından mülakattan bir gün önce madde kullanımına ara vermiş olma,*
- *Herhangi bir sebeple eğitimine ara vermiş ya da okul terki yaşamış olma,*

Mahalle kültürünün söz konusu muhitlerde etkin olması aranan kriterlerde vakalara ulaşmayı zorlaştırdığından örneklem havuzuna ulaşabilmek için kartopu yöntemi tercih edilmiştir. İlk olarak mahalledeki muhtar ve dernek temsilcilerinin de yardımıyla ulaşılan bir kişiyle ön görüşme yapılmış, araştırmanın amacı ve içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Kendisiyle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşmenin sonunda bu katılımcının yardımıyla diğer katılımcılara ulaşılmıştır. Bunun yanında madde kullanımı devam eden kişilerin sosyal çevrelerinden farklı ilişki biçimlerine sahip 27 kişi ile görüşmeler yapılarak kendilerinin gözlemlerine başvurulmuştur. Sahada katılımcılar ve sosyal bağlamlarından oluşan bu grupla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerin ses kayıtlarının deşifre edilmesi yoluyla ulaşılan veriler nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak yorumsamacı bir yaklaşımla analiz edilmiştir. Bu analiz neticesinde ergenleri bağımlılık sürecine götüren etkenler tespit edilmiş ve ardından dört tipolojiye ayrılmıştır. Vakaların bağımlılık kavramına yükledikleri anlamlar ve kendi aralarında iletişim kurmak için kullandıkları ifadelerin bağımlılık alt kültüründe nelere karşılık geldiği de incelenmiş, vakaların söylemleri analiz edilerek madde bağımlılığına onların bakış açısından yaklaşmıştır.

Araştırma Bulguları

Araştırma bulgular iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde madde kullanan bireylerin bağımlılık kavramına nasıl yaklaştıkları ele alınacak, ikinci bölümde ise bu araştırmanın hedefleri doğrultusunda bağımlı bireylerin tipolojileri kurgulanacaktır.

Madde Kullanan Bireylerin Bağımlılık Kavramına Yaklaşımı

Dünya Sağlık Örgütü madde bağımlılığını "kişide kullanma davranışının, bir zamanlar kendisi için değerli başka davranışların yerini alan öncelikli bir durum haline geldiği bir sendrom" olarak tanımlamaktadır (Dilbaz, 2013: 67). İlk kez alkol bağımlılığını tanımlamak için kullanılan sendrom kavramı, madde kullanan kişilerin davranışlarında meydana gelen fizyolojik ve bilişsel düzeydeki değişimleri tanımlamaktadır. Diğer bağımlılık türlerinde olduğu gibi, madde bağımlılığında da maddelere duyulan karşı konulamaz istek, zararları bilinmesine rağmen alımına devam etme, zihnin sürekli maddeyi temin etme

ile meşgul olması, kullanıma bağlı kontrol kaybı ile maddenin etkisi altına girme, beynin ve vücudun işlevini olumsuz yönde etkilemesine rağmen madde alımına devam etme ve madde kullanımını bırakamama durumu söz konusudur (Ögel, 1997: 21; Tarhan & Nurmedov, 2015: 20). Maddelere karşı duyulan önlenemez isteğin bir anda ortaya çıkmayan ve gelişimi belli bir süreci kapsayan bir durum olduğu vurgulanmaktadır (Ögel, 1997: 19). Kişinin madde ile kurduğu bu etkileşim zamanla kendisi için değerli olan diğer davranışların yerini alarak bu davranışların değersizleşmesi problemine de yol açmaktadır.

Araştırma kapsamında görüşülen vakaların söylemleri analiz edildiğinde bağımlılık kavramına yüklemiş oldukları anlamlar ile bilimsel tanımda öne çıkan bazı temalar örtüşmektedir. Örneğin; vakalar, “kendisi için değerli başka davranışların yerini alan öncelikli bir durum” haline gelen bağımlılığı “vazgeçilmez” olarak nitelendirdikleri şeyler üzerinden tanımlamaktadırlar. Vaka (4) madde kullanmamayı “yaşamamak” diye ifade ederken Vaka (12) “nefes alamamak” olarak tanımlamaktadır. Vaka (3) ise maddeye olan düşkünlüğünü “anne sevgisi” ile mukayese etmektedir. Vakaların bağımlılık tanımları incelendiğinde daha önce bir rehabilitasyon programına katılan Vaka (2)’nin bilimsel tanımla örtüşen en yakın ifadeyi kullanarak bağımlılığı, “Kişinin yapmaya alışık olduğu ya da kullanmadığında yoksunluk hissettiği tutum ve maddelere karşı olan istek ve arzudur” şeklinde tanımladığı görülmektedir. Bağımlı kişiyi “kullandığı maddeyi bulamadığında yoksunluk ve kaygı hisseden kişi” olarak tanımlayan Vaka (2), uyuşturucu maddeleri ise “anlık, geçici, boş mutluluk” olarak nitelendirmektedir.

Kullanan kişilerde süreç içerisinde gelişen psikolojik bağımlılık durumunu Vaka (6), “sürekli” kullanılan maddeyi isteme ve her zaman beynin “ona odaklanıyor” olma hali olarak ifade etmektedir. Vaka (5)’in bağımlılığın kişiyi “hiçbir şey yaptırmaz” hale getirdiğini ve “elinden her şeyi” aldığını vurgulaması bilimsel tanımda yer alan bağımlı kişinin sürekli maddeye odaklanma durumuna işaret etmektedir. Kullanılan maddeye duyulan isteğin ne kadar kuvvetli olabileceğini, bağımlı bir arkadaşının kendisine anlattığı örnek üzerinden tarif eden Vaka (2), bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Bana eroinman bir arkadaşımın kurduğu cümle aynen şöyle: “Hayatta en çok sevdiğim kişi annemdir. Annem, ‘Eroin göğüs kafesimin içinde, onu kullanmak için beni öldürmelisin, kullanma.’ desin. Krizdeysem, onu oracıkta keser, o eroini alır, kullanır ve hiç pişmanlık da duymam. Ta ki kendime gelene kadar.” Bu cümle beni çok korkuttu. Ya bir gün ben de böyle olursam? Allah korusun en değerlini, en kıymetlini, en sevdiğini öldürmekten bahsediyor. Ne için? Kullandığı madde için. Alın size bağımlılığın tanımı, en iyi tanım budur, ötesi yok.

Bağımlılık geliştirme özelliğine sahip maddelerin kullanımına devam etme zamanla kişide fiziksel bağımlılığa da yol açabilmektedir. Vaka (7) kendi deneyimini şöyle aktarmaktadır: “Şu uyuşturucu farklı bir şey. Gerçekten insan içtiği zaman çözemiyorsun. Vücut istiyor hem psikolojik olarak hem de fizik

olarak vücut çok istiyor.” Vaka (9) kullandığı maddeyi vücudunun “bir parçasıymış gibi” hissettiğini ve “ellerin, ayakların kaşınıyor, terliyorsun boncuk boncuk...” diyerek maddeye ulaşamama durumunda yaşadığı fiziksel yoksunluğun boyutunu tanımlamaktadır. Vaka (4) de kendisinde oluşan yoksunluk durumunda yaşadıklarını şu şekilde açıklamaktadır: “Mesela ben sigarayı içmeden asla uyuyamam, onu nasıl beynime şey yaptırırsam artık onu içmeden asla uyuyamam. O olmazsa da gece kesinlikle kriz geçirebilirim.” Artık kullandıkları maddelerin “müptelası” haline geldiklerini söyleyen Vaka (2) ile yaşadığı sorunlara rağmen maddeyi “Kullanmak ayrı bi’ derd bırakmak apayrı bi’ derd.” diye ifade eden Vaka (10) içinde buldukları çıkmazı vurgulamaktadırlar.

Bağımlılığı farklı bir şekilde tanımlamayı tercih eden Vaka (13) bağımlılık yerine alışkanlık terimini kullanmaktadır: “Aslında bağımlılık değil de kötü alışkanlık olarak adlandırıyorum ben bunu. Bağımlılık bir kıza da bağlanabilirsin, dine de bağlanabilirsin, çok şeye bağlanabilirsin. İçinde vazgeçememe gibi bir hissiyat oluşturunuyor.” Vaka (6) da bağımlılığı “takım için kendini feda edebilecek” duruma gelen kişiler üzerinden örneklendirmektedir. Bu ve diğer bazı vakaların “bağlılık” ve “bağımlılık” kavramlarını birbiri yerine kullandıkları anlaşılmaktadır.

Halk arasında da sıklıkla kullanılan bazı deyim ve ifadeler, bağımlılık alt kültüründe sözlük anlamlarının dışına çıkarılarak farklı anlamlar kazandırılmıştır. Bu deyim ve ifadelerden “kafa yapmak” ve “afyonu patlamak” ifadeleri Türk Dil Kurumu’na göre sırasıyla “dalga geçmek” ve “ayılmak, kendine gelmek” anlamlarına gelirken “kafası güzel olmak” ifadesi sözlükte bulunmamaktadır. Araştırmaya katılan vakalara bu deyim ve ifadelerin ne anlama geldiği sorulduğunda, vakalar “kafa yapmak” ifadesinin genelde “madde kullanmak” (Vaka-2) veya “maddenin etkisi altında olmak” (Vaka-9) anlamına geldiği cevabını vermişlerdir. Vaka (2), bu tabirin tercih edilmesinin sebebini “bir nevi masumlaştırma” olarak yorumlamaktadır. Ayrıca “kafa yapma” deyimini her madde için kullanılsa da kullanılan maddeye göre yaptığı “kafa” birbirinden farklı olmaktadır. Vaka (7) bu farkı şöyle ifade etmektedir: “Bali, çoğunlukla halüsinasyon gösteren maddedir ve (...) onda yaşadığınız kafayı hiçbir şeyde yaşayamazsınız.”

Madde kullananlar arasında kullanılan “afyonu patlamak” deyimini ise maddenin henüz kullanılmadığı durumu ifade etmektedir (Vaka-6). Kafası güzel olmak ifadesi madde kullandıktan sonraki “ruh halini tanımlamak için”, yani “kafayı yaşıyor” olma hali için kullanılmaktadır (Vaka-4). Maddenin henüz alınmamış olması durumunu ifade etmek için madde kullananlar kendi aralarında “tekerin patlamamış”, “kafan güzel değil” veya “saçın güzel değil” (Vaka-6) gibi benzer ifadeler de kullanmaktadır.

Madde kullanmayan insanların yanında bulduklarında ve “ortam müsait olmadığında” (Vaka-10) kendi aralarında “şifreli olarak” (Vaka-6) iletişim kurmak için bu deyim ve ifadeleri kullandıklarını belirten vakalar, başkalarının

anlamasını engellemek için halkla “*hemen hemen aynı*” ama bağımlılık alt kültüründe “*birazcık*” (Vaka-5) farklı olan deyimleri kullanmayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Madde kullanan arkadaşının maddenin etkisinde olup olmadığını sormak için “*Pilot oldun mu?*” (Vaka-9-10) diye sormaktadırlar.

Vakalar bağımlılığı anlam olarak bilimsel tanıma yakın fakat içerik olarak kendi dünyalarında karşılığı olan kavramlar ile ifade etmektedirler. Bunun yanı sıra, vakaların bağımlılık ve bağımlılık kavramlarını nasıl algıladıkları konusunda bir karışıklık olduğu da gözlenmiştir. Bağımlılık alt kültürü vakaların sadece hareketlerinde değil kullandıkları dilde de kendini göstermektedir. Madde kullanıcılarının başkalarının yanında rahat bir şekilde anlaşabilmek için şekil olarak günlük kullanıma yakın ama anlam olarak kendilerine has olan bir dil geliştirdikleri görülmektedir.

Bağımlılık Tipolojileri

Kişiyi maddeleri amacının dışında kullanmaya yönelten etkenlerin çokluğu ile bu etkenlerin kendi içindeki karmaşık yapısı, bağımlılık geliştirme tiplerinde çeşitliliğe sebep olabilmektedir. Bu araştırmaya katılan vakaların söylemleri analiz edildiğinde maddelerin etkilerini merak etme ve maddeyi duyumsama isteğiyle başlayan sürecin bağımlılıkla sonuçlandığı görülmüştür. Bağımlılığa sebep olan etkenler incelendiğinde aşağıda ayrıntılarıyla açıklanacağı üzere dört farklı tipolojinin yapılabileceği anlaşılmıştır.

Aile sebebiyle (Tip-1)

Toplumsal işlevlerinin yanında aileye katılan yeni üyelerin sağlıklı bir birey olarak yetişmesi ve kendisi ve çevresi için değer üretir hale gelmesi ailenin temel rol ve görevlerinden biridir. Nitekim gelişim özellikleri dikkate alındığında bireyin rol model arayışında ilk odağının ebeveynleri ile yakın çevresi olduğu görülür (Karaboğa, 2019: 366). Ailelerinde madde kullanım bozukluğu olan ergenler, yasal olmayan maddeleri kullanmaya ve madde suçlarına sürüklenmeye daha yatkındırlar (Bozkurt, 2015: 139; Herken, vd., 2000: 90; Ögel, Taner & Eke, 2006: 21; Ünsal & Sezgin, 2008: 78-80). Bu bağlamda araştırmaya katılan vakaların söylemleri incelendiğinde, vakaların hepsinin aile ve yakın çevresinde bağımlılık yapma özelliğine sahip maddelerden bir veya birkaçını kullananlar olduğu görülmüştür. Ailedeki kötü rol modellerin gelişim dönemindeki ergenler için olumsuz örnek olma ihtimaline dikkat çeken Vaka (2), “(...) *İlk ailede görürsün sigarayı. Baba içer, anne içer, abi içer ve sonra kaçınılmaz son.*” diyerek bu maddelerle tanışmada ailenin rolüne vurgu yapmıştır.

Ergenlerin madde kullanımına yönelmesinde ailenin rolünü belirlemek amacıyla yürütülen çalışmalarda, aile ve yakın çevrede madde kullanımının olmasının ergenlerin madde kullanımına yönelmesindeki başlıca etkenlerden biri olduğu görülmektedir (Demir, 2006: 119-125). Vaka (6), kendi gözlem ve deneyimlerinden hareketle bu durumu şöyle ifade etmektedir: “*Akrabalarım*

arasında da sigara, alkol ve diğer kafa yapıcı maddeleri kullananlar var. Tabii ki de ben onlara örnek olmuş olabilirim. Aynı ortamda bulunup, aynı duyguları yaşamış da olabiliriz. Yeri geliyor hepimiz toplanıp muhabbet yerine ortamda bonzai içeriz, birbirimizi mutlu etmiş oluruz.” Ayrıca, çocukluktan itibaren yakın çevrede bu maddeleri kullananların görüntülerine maruz kalma gelişim çağındaki ergenlerde algı yanılmasına sebep olabilmektedir. Vakalar bu durumu “Kötü bir şey olsa büyüklerimiz kullanmazdı.” şeklinde gerekçelendirilmektedir.

Ailenin kötü rol model olmasının yanı sıra, aile ortamında sorunlu ilişkilerin varlığı ergenlerin madde kullanımına yönelmesinde önemli etkenlerden biridir (Atar, vd., 2016: 43). Aile içindeki problemler, ergenlerin ailedeki sorunlardan uzaklaşmak veya aile bireylerini cezalandırmak için maddeye yönelmesinde etkili olabilmektedir. Örneğin, Vaka (5) madde kullanma gerekçesini aile içinde yaşadığı sorunlarla ilişkilendirerek şöyle açıklamaktadır: “Evdeki aile sorunları tetikliyor. Evde bir sorun yaşadığın zaman kendini onla avutabiliyorsun.” Vaka özellikle babasından şiddet görmesini maddeye başlamasında temel sebep olarak görmektedir. Babasına öfke duygularını madde kullanımıyla göstermeye çalışan vaka yaşadıklarını şöyle ifade etmektedir:

Uyuşturucuya başlamamın nedenlerinden birisi ailem, aile derken babam. Babam beni çok döverdi. Her dövdüğünde kendimi böyle nasıl avutabilirim, o bana vurduğu zaman ben onun acı çekmesi için kendime zarar vermek isterdim. Ondan hırsımı nasıl alabilirim, hep böyle şeyler vardı aklımda. Bir gün fitili ateşleyen şey oldu. Bu lanet bana vurdu, çok kötü dayak yedim. Sudan sebeplerle. Bende de artık takıntılı haline geldi. Yapmamasını istiyordum. Bir süre sonra küçük yaşta ergenliğe doğru gittiğin zaman insanda sorunlar uyandırıyor. Artık bana vuramaz diyorsun, en sonunda uyuşturucuya başlattırdı. Uyuşturucu içtim, içtim...

Aile içi iletişim kopukluğunun diğer bir sebebi ise geleneksel aile tutumlarının ergenlerle ebeveynler arasında kuşak çatışmasına yol açabilmesidir. Örneğin, kuşak çatışması yüzünden ailesiyle arasında iletişim kopukluğu oluşan Vaka (6), bu durumu şöyle anlatmaktadır: “(...) Yani anlaşıyoruz bazı konularda. Hani şöyle söyleyeyim, yüzde seksen anlaşıyoruz. Çünkü onların doğru gösterdiği şeyler bana aslında yanlış geliyor, benim yanlışlarım aslında bana doğru oluyor ama onlar onu anlamıyorlar. Bu şekilde kopukluk oluyor, birbirimizi anlayamıyoruz, birbirimizle kenetlenemiyoruz, hep uzak kalıyoruz.” Anne babayla sağlıklı bir ilişkisi olmadığı için yakınlarının yanında büyüyen ve erken yaşta tek başına göç eden Vaka (11) ise “Urfa’da ortaokula kadar okudum. İstanbul’a geldikten sonra okuyamadım. Para lazımdı. Tek başıyamdım. Bir yandan da maddeye para lazımdı.” diyerek maddi imkansızlıklara değinmektedir.

Diğer yandan hastalık, boşanma veya ölüm sebebiyle kaybolan aile bireyinin sorumluluk ve rollerinin diğer üyeler arasında paylaşılması, aile bireyleri arasında duygusal ve fiziksel gerginliğe yol açabilmekte ve çocuk ile ebeveyn

arasındaki gerekli bağı kurulmasına mani olabilmektedir (Kristjansson, vd., 2009: 541). Örneğin, sürekli yatağa bağımlı olan babasıyla birlikte yaşamının özlemine yaşayan Vaka (7), bu durumu *"Hayatım boyunca babamla yaşayamadım veya ailemle bir anım olmadı."* şeklinde tanımlamaktadır. Bu durumun aileden uzaklaşıp sokakta yaşamaya ve madde kullanmaya başlamasına yol açtığını ifade eden Vaka (7), *"Uyuşturucu yüzünden gün gelirdi eve gelmezdim, günlerce haftalarca..."* diyerek en son geldiği noktayı açıklamaktadır. Bu risklere paralel olarak, tek ebeveynli ailelerin çocuklarının, anne-baba beraber olan ailelerdeki çocuklara oranla madde kullanmaya yönelme ihtimali de daha yüksektir (Barrett & Turner, 2006: 118). Örneğin, çocuk yaşta babasını kaybeden Vaka (10) yaşamında baba figürünün eksikliğini ve madde kullanmaya başlamasındaki etkisini şu sözlerle anlatmaktadır: *"Beni büyüten bu yaşma kadar hep annem oldu. Babanın olmaması çok kötü bir şey. Bu yollara düştük tabi ister istemez."*

Ailenin sosyo-ekonomik yapısı ve eğitim düzeyi de ergenlerin madde kullanım tutumlarını etkileyebilmektedir. Ailenin devam eden maddi problemlerinin kendisinde baş edemediği sorunlara sebep olduğunu belirten Vaka (3), problemlerden uzaklaşmak için madde kullanmaya devam ettiğini şöyle dile getirmektedir: *"Ben de artık alkol içmeden eve gidemiyorum. Neden gidemiyorum, çünkü artık evdeki sıkıntıları görmekten bıktım, bun alıyor insan ya. (...)".* Maddi sorunlar aynı zamanda kırsaldan göçle gelmiş ve kent yaşamında işsizlik problemi yaşayan ailelerde çocuk işçiliğine de sebep olmaktadır. Çocuk yaşta aileye katkı sağlamak için çalışmak zorunda kalan Vaka (13) de, madde kullanımına başlama öyküsünde iş ortamının etkisinden bahsetmektedir: *"Bingöllü abiler vardı. Biz de onların yanında işlerini yapıyorduk. Bakkala falan gönderiyorlardı, harçlık veriyorlardı. Onların yanına gide gele biz de meraktan başladık. Tabi o yaşlarda iyi mi kötü mü idrak edemiyorsun."* Vaka (11) de iş yerinde patronunun madde kullanmasına özenerek başladığını ifade etmektedir. Bu durum iş hayatındaki rol modellerin olumsuz etkisinin önemine de işaret etmektedir.

Akran sebebiyle (Tip-2)

İnsan, sosyal gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla çocukluk döneminde aile ve yakın çevresiyle kurduğu ilişkiler ağını ergenlikle birlikte genişletir. Bu dönemde yeni bir boyut kazanan akran ilişkileri sosyalleşme açısından olumlu bir gelişim sağlarken, akran gruplarında madde kullanımının varlığı gruba yeni katılanlar açısından tehdit oluşturabilir. Örneğin, Vaka (5) madde kullanmaya başlamasında arkadaş grubunun rolünü şu sözlerle ifade etmektedir: *"Ben uyuşturucu kullanıyorum, kim başlattı? Arkadaşım başlattı. Kendisi de kullanıyordu."* Dahil oldukları arkadaş gruplarında geçerli olan normlardan çabuk etkilenen ve bu normları yerine getirmeye eğilimli olan ergenler, zararlı madde kullanımı gibi sorunlu davranışların yaygın olduğu ortamlardan olumsuz yönde etkilenmektedirler (Newman & Newman, 1976). Bu duruma

dikkat çeken Vaka (6), arkadaş seçiminin önemini şu cümlelerle ifade etmektedir: “*Arkadaş ortamımızı çok iyi seçmemiz gerekiyor. Çünkü onların bizde bu yarattığı etkiler hayatımızı olumsuz etkileyebiliyor.*” Grup üyeleri arasında zamanla oluşan etkileşimi Vaka (2) gözlem ve deneyimlerinden hareketle şöyle açıklamaktadır: “*Çevrem hep onlardı [madde kullanan kişiler]. Başka arkadaşım çok yoktu ki. Onlarla gezer, dolaşırsın. İçer, gezer, yatar, kalkarsın.*” Akran faktörünün madde kullanımına başlamadaki önemine vurgu yapan Vaka (5) ise düşüncelerini şöyle ifade etmektedir: “*Arkadaş ortamı bu işin bir piyonu. Arkadaş ortamı bütün ağların birleştiği yer. Arkadaş ortamında otururken muhabbet ettiğiniz o masum insanlar, aslında çok da masum değil. Bana demedi, diyemedi içme.*” Vaka (8) de bu durumu “*arkadaş kurbanı oldum*” ifadesiyle özetlemektedir.

İçinde buldukları akran gruplarının normlarına uyum gösteren bireylerin madde kullanım veya suça karışma gibi risklerle karşı karşıya olmalarının yanı sıra, uyum gösteremeyen kişiler de bazı açılardan risk altındadırlar. Birey, arkadaşları arasında kabul görmek, dışlanmamak ya da akran zorbalığına maruz kalmamak için benzer davranışları benimseme ve deneme eğilimleri gösterebilmektedir (Santor, Messervey & Kusumakar, 2000: 165). Bu durumla ilgili olarak Vaka (12) *Benim hiç kültürlü, kitapla uğraşmış arkadaşım olmadı. Arkadaşlarım genelde madde kullanan kişiler oldu.*” diyerek akran etkisinin kendisini olumlu bir yere götürebilecekken olumsuz bir sürece yönelttiğine değinmektedir. Vakaların genelinde görülen bu durum, sosyalleşme sürecinde ergenler ile akranları arasındaki bağlanma stiline etkisine de işaret etmektedir. Örneğin, madde kullanımından çekinen yeni üyeler, grup üyeleri tarafından küçümsenme ve alay edilme gibi tepkilerle karşılaşabilmektedir. Vaka (2) aynı grupta bulunup bağımlılık yapıcı maddeleri kullanmayanlarla “*süt kuzusu*” veya “*ağzı süt kokuyo*” diyerek alay edildiğini dillendirmektedir. Bu davranışlar neticesinde “*grupta hiçbir şey kullanmayan birini*” görmediğini belirten Vaka (2), madde kullanmanın “*bir nevi gruba katılmanın gizli*” şartı haline geldiğini ifade etmekte, sürecin devamını ise şu sözlerle özetlemektedir: “*İlk başlarda sigara, alkol ile başlar sonra sana güvenilince madde kullanılan zamanlarda da yanlarında olursun. İlk başlarda yanlarında durur bakarsın ya da dışarda yapılıyorsa gözetleyici olursun. Ama daha sonra ‘bi’ kereden bir şey olmaz’lar başlar.*”

Madde kullanım süreci başladıktan sonra vakalar eski arkadaşlarını terk ederek sonradan dahil oldukları ve “ortam” olarak tanımladıkları yeni grup arkadaşlarıyla daha çok zaman geçirme eğilimi göstermektedirler. Vaka (1) bunun sebebini şöyle açıklamaktadır: “*Eski arkadaşlarımla artık görüşmüyorum. Benim gibi sigara, alkol, bonzai kullananlarla daha sık görüşüyorum. Diğerleriyle muhabbetim uymuyor, ortak konumuz olmuyor konuşmak için. Hem onların yanına gittiğimde kendimi kötü hissediyorum.*” Vaka (6) da kullanılan maddeleri temin etme ve paylaşmaya dayalı karşılıklı çıkar ilişkisinin varlığından söz etmektedir: “[Madde] *Alabileceğiniz kişileri biliyorsunuz, biri olmazsa birinden*

mutlaka bunu alabiliyorsunuz. Siz alamasanız bile yanınızdaki arkadaşınızda bir şey olabiliyor. Yani bu suyu paylaşmak gibi maddeyi de herkes birbiriyile paylaşabiliyor.” Örneğin, Vaka (2) kazandığı paranın bir kısmını ailesine verirken, kalan kısmıyla “3-4 arkadaş bir araya gelip” sigara aldıklarını belirtmektedir.

Kendileri gibi madde kullanan arkadaşlarıyla sürekli görüşmek sadece madde kullanma isteğini arttırmamakta aynı zamanda duygu ve davranış gelişimini de olumsuz yönde etkilemektedir. Bu olumsuz süreci Vaka (2) “Okuyamadık. Arkadaşlarla hep kaçır, yüzmeye giderdik, madde kullanırdık. Kafam güzel okula gittiğim bile olmuştu. Utanılacak bi durum ama hep bu yanlışları yaptık.” sözleriyle ifade etmektedir. Vaka (3) ise süreç içerisinde yaşadığı değişimi kendi deneyimlerinden hareketle şöyle paylaşmaktadır:

O kullandığı zaman o tek kalıyor ona destek olmak amaçlı ben de bir kez içeyim, senin yanında olayım diyorsun, ortak olayım diyorsun, aynı kafayı yaşayayım diyorsun. Öyle derken bir de bakıyorsun onunla geziyorsun onunla bu maddeyi kullanıyorsun, sabah oluyor kullanıyorsun, akşam oluyor kullanıyorsun, hiçbir sosyal aktiviten olmuyor. Yani ruhsal anlamda bozuk bir halde onunla birlikte dolaşıp içip kullanıyorsun.

Vaka (6) da arkadaş ortamının etkisinden bahsederken bu durumun kendisinde okul terkine yol açtığına değinmektedir:

Okulu bırakma sebebim biraz da madde sebebiydi, çünkü bunu kullanmaya başladığım zaman gece gündüzü ayırt edemiyordum. Her saat her dakika kullanma ihtiyacı oluşuyor. Sabah uyanamıyordum, okula gidemiyordum. Okula gitsem bile doğru düşünemiyordum, doğru karar veremiyordum. İnsanlar artık anlayabiliyor du benim farklı bir hale girdiğimi. Diğer arkadaşlarım anlayabiliyordu. Onlardan uzaklaşmak ve kendi ortamımda devam etmek istedim ve okul ortamını bırakmak zorunda kaldım.

Maddelerin zararlı etkileri hakkında bilgi ve farkındalık düzeyinin düşük olması ergenlerde madde kullanımını tetikleyen etkenler arasında yer almaktadır. Özellikle de okul terki yaşayan ergenlerin maddeler hakkındaki bilgileri duyuma dayalı olup, bilimsel nitelikte olmamaktadır (Köse, Gül & Keskin, 2017: 265). Nitekim daha önce maddeler hakkında bilgisinin olmadığını ifade eden Vaka (10) maddenin “nasıl bir şey olduğunu” bilmediğini ve “arkadaşlardan görerek” kullanmaya başladığını aktarmaktadır. Arkadaş ortamının en önemli tesiri merak duygusunu körüklemesi ve özenti uyandırmasıdır: “Merakla başladı. Onlar içiyordu, özenti oldu biraz” (Vaka-8). Arkadaş etkisi detaylı bir şekilde incelendiğinde; madde kullananların daha çok aynı durumda olan kişiler ile görüşme eğiliminde oldukları, bu durumun da maddeler hakkında nitelikli bilgiye ulaşmaya engel olduğu görülmüştür. Ergenlerin bedensel ve ruhsal gelişimini olumsuz yönde etkileyen Tıp (2) aynı zamanda sağlıklı sosyalleşmenin de önünde engel oluşturmaktadır.

Akran-Aile sebebiyle (Tip-3)

Ergenlik bireysel ve toplumsal etkileşimin birlikte geliştiği ve yeni sosyal ağların oluştuğu bir döneme karşılık gelmektedir. Bu gelişim süreci analiz edildiğinde ergenlerin sosyal bağlarını oluşturan etkenler arasında aile ve akran faktörü ön plana çıkmaktadır. Ailede madde kullanan diğer bireylerin varlığı bazı ergenlerde merak ve duyumsama isteği oluşturabilmekte, özellikle de ailenin diğer üyelerinde bağımlılık yapıcı maddelerin kullanımına bağlı sorunların devam etmesi, gelişim dönemindeki diğer üyelerde çatışmalı ilişkilere sebep olabilmektedir (Mutlu, 2013: 14; Ögel & Aksoy, 2007:13). Örneğin, abisinin madde kullandığını ve bu durumun kendisinde “özenti” oluşturduğunu ifade eden Vaka (7), tepki görmekten endişe duyduğu için kullanmadığı maddeleri “arkadaş ortamında” kullanmaya cesaret edebilmiştir. Diğer yandan Vaka (2) kendi örneğinden hareketle aileden uzaklaşma gerekçesini şöyle açıklamaktadır: “Abim alkollü olarak eve gelip huzursuzluk çıkardı. Bu birkaç kez tekrarlanınca tepki vermek zorunda kaldım. Birkaç kez kavga ettik bu yüzden ve evi terk etmek zorunda kaldım.” Sonrasında hiçbir denetim mekanizmasının olmadığı ve benzer sorunları yaşayan akran gruplarıyla gelişen sürecin madde kullanımını nasıl tetiklediğini de şöyle izah etmektedir:

Arkadaşınızdan gelen bir teklif düşünün. Bunu size iletme tarzı şöyle olsa kabul eder misiniz? “Kanka, gel beraber zehirlenelim, belki bir köşede geberir gideriz.” Kabul eder miyiz, tabi ki hayır? Peki, aynı amaç şu şekilde teklif edilse: “Kanka, hadi gel çok güzel bi’ sigaram var. Dönelim, keyfimiz yerine gelsin. Unutalım her şeyi, kafamızı yapalım.” Ben iki tekliften kesinlikle ikinci olanı kabul ederim.

Aile bireyleri arasında güçlü bağların gelişmemesi ve ebeveynlerin ilgi eksikliği ergenlerin sosyal gelişimlerini etkilemektedir. Ergenliğin kendine özgü sorunlarında ailenin desteğini yanında hissetmeyen veya karşılaştığı sorunlara çözümü aile dışında aramaya yönelen ergenler, madde kullanım riskine karşı daha savunmasızdır. Özellikle kendisi gibi benzer sorunları yaşayan akranlarına yönelen ergenlerin çözüm arayışları yeni problemlere sebep olabilmektedir. Bu durum akran ilişkisinin önem kazandığı ergenlik döneminde güvensiz bağlanmanın olumsuz akran ilişkilerine dahil olması ile çifte mağduriyete sebep olmaktadır (Santor vd., 2000: 164; Schinke, Fang & Kole, 2008: 192-193). Vaka (13) kendi mağduriyetini ve süreci şöyle anlatmaktadır: “Aileden iyice uzaklaştım. Dışarıda kalmaya başladım. Annemle babam ayrıldıktan sonra iyice dağıldık. Arkadaş ortamım değişti, sokakta top oynadığım arkadaşlardan uzaklaştım, onun yerine bali, uyuşturucu kullananlar ile arkadaş oldum.”

Aile ve akran faktörleri ergenlerin madde kullanmaya yönelmesinde ayrı ayrı önemli etkenler olabilirken bu bölümde örneklerle de ifade edildiği gibi bu iki etken bir araya gelerek birbirini pekiştirici bir rol oynayabilmektedir.

İlişki sebebiyle (Tip-4)

Duygusal ilişki sebebiyle madde kullanımına başlamak akran faktörünün özel bir durumu olarak değerlendirilebilir. İncelenen vakalar arasındaki iki kızın romantik ilişki içinde oldukları erkek arkadaşlarının madde kullanım tutumlarından etkilenerek maddeye yönelmiş olmaları, ilişki sebebiyle mağduriyeti bir tipoloji olarak karşımıza çıkartmaktadır. Bu tipolojiyle akran etkisi arasındaki en önemli fark, söz konusu vakaların madde kullanımına yönelmeyi duygusal ilişkinin güçlenmesi için bir yöntem olarak görebilmesidir. Bu sebeple, aralarındaki duygusal ilişkiyi sürdürmek için madde kullanımı olan arkadaşlarının ilgi duyduğu konulara yönelme, durumu benimseme ve taklit etme eğilimi ortaya çıkabilmektedir (Başkurt, 2012: 100).

Gelişim dönemini içermesi açısından ergenlerde görülen duygusallık değişken ve karmaşık olabilmektedir. Karşı cinsten hoşlanma, romantik hislerine karşılık bulma, karşı tarafın ilgisini çekme, ön plana çıkma gibi birçok duygu ve istekler uygun koşullarda gelişmediğinde ilişki sebebiyle yeni mağduriyetler oluşabilmekte ve bu durum ilişkinin taraflarında travmaya yol açabilmektedir. Madde kullanım tutumlarını etkilemesi açısından taraflardan birinin kullanıyor olması diğeri için ciddi risk etkeni olabilmektedir. Vaka (1) madde kullanımına başlama öyküsünü paylaşırken bu durumu şöyle anlatmaktadır: *“Ben erkek arkadaşım ile tanıştıktan sonra başladım, yani 14-15 yaşlarındaydım. Tabi o benden büyüktü.”* O dönemlerde ruhsal problemler de yaşayan ve kendini iyi hissetmeyen Vaka (1), erkek arkadaşının sigaraya sarılarak kullanılan uyuşturucu maddeyi *“sana iyi gelir”* diyerek teklif etmesiyle ilk deneyimini yaşadığını ifade etmektedir. Bu durum devam eden süreçte vakanın alkol ve diğer maddelere de başlamasına sebep olmuştur. Erken dönem evlilik deneyimi de yaşayan Vaka (1), madde kullanımına bağlı sorunlar ve eşinden gördüğü şiddet sebebiyle boşanmak zorunda kaldığını ve bu defa *“artık unutmak için (...)”* kullanmaya devam ettiğini belirtmektedir.

Vaka (4) ise sigara kullanımı problemiyle baş etmeye çalışırken tanıştığı erkek arkadaşını *“çok alkol bağımlısı”* olarak tanımlamaktadır. Katılımcı, alkol ve diğer maddeleri kullanmaya erkek arkadaşı sebebiyle başlamıştır. Erkek arkadaşından ayrıldıktan sonra duygusal sorunlar yaşamaya başlayan Vaka (4), bu durumun madde kullanımıyla ilişkisini şöyle izah etmektedir: *“Kötü süreç geçirdim, sevgilimden ayrıldım. Bir de ilk onunla içmeye başladım.”* Görüldüğü üzere madde kullanımına ilişkinin başlangıcında beraberliğin devamı için başlanırken, ilişki bittikten sonra içine düşülen duygusal boşlukla mücadele için kullanım süreci devam edebilmektedir. Madde kullanma riskini arttırması bakımından kadın katılımcıların aleyhlerine olan bu durum erkeklerde belirgin bir etken olarak görünmemektedir.

Yukarıdaki oluşturulan tipolojiler madde kullanımına yönelten etkenler ile ilgili literatürdeki çalışmalarla da uyumludur. Aile üyeleri arasında güvenli bağlanma ortamının eksikliği ve gençlerde doyurulmamış bazı duyguların

varlığı (Cömert & Ögel, 2014: 23), madde kullanımına yönelme bakımından gelişim döneminin taşıdığı riski ortaya koymaktadır. Özellikle de aile içi etkili iletişimin yetersiz olması ergenleri aile ortamının dışında arayışlara yöneltmekte (Yaman, 2014: 115-119), bu durum madde kullanan kişilerin zamanla aile ve yakın çevrelerinden uzaklaşarak kendileri gibi madde kullanan kişilere yakınlaşmasına sebep olmaktadır.

Aile üyeleri rollerini bilmediği için karşılaşılan sorunlara çözümler, genelde aile dışındaki ortamlarda aranmaktadır. Bu durum ergenleri güvenli olmayan arayışlara yöneltebilmektedir (Bozkurt, 2015: 144). Ebeveynleriyle kuramadığı güvenli bağlanma ilişkisini akran gruplarıyla oluşturma isteği bazı durumlarda Tip (3) bağımlılığına sebep olabilirken, buna bağlı olarak tutarsız duygusal ilişkiler kurma, çetelere üye olma, sigara ve diğer maddeleri kullanma problemlerine de yol açabilmektedir (Yılmaz, 2017: 51). İki kadın vakada ön plana çıkan ilişki yoluyla mağdur olma -Tip (4)- da bu bağlamda meydana gelen problemlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Vakaların ifadelerinden yola çıkılarak elde edilen verilere bakıldığında yukarıda yer verilen dört farklı tipolojinin temelde birbirinden bağımsız olmadığı, zaman zaman vakalarda etkileşimli sonuçlara yol açtığı anlaşılmaktadır.

Sonuçlar

Araştırma kapsamında görüşülen vakaların söylemleri ve madde kullanım sürecinde yaşadıkları deneyimler birlikte değerlendirildiğinde bağımlılık kavramına yeni bir anlam yükledikleri, sadece bağımlılık kavramının bilimsel tanımında öne çıkan bazı temaları kişisel tecrübelerindeki değerler üzerinden açıkladıkları görülmektedir. Literatürdeki akran faktörünün önemine dikkat çeken bulgularla uyumlu olarak (Erdem vd., 2006: 115; Özbay vd., 2018: 87; Satan, 2011: 191), araştırmamıza katılan vakaların çoğunun arkadaş etkisiyle madde kullanımına başladıkları ve devam ettiklerini söylemek mümkündür. Diğer yandan, vakaların madde kullanım durumlarını gizlemek ve kendi aralarında iletişim kolaylığı sağlamak amacıyla halk arasında kullanılan bazı deyim ve ifadelere farklı anlamlar yükledikleri ve böylece bağımlılık alt kültürüne yeni ifade biçimleri kazandırdıkları anlaşılmaktadır. Yeni anlamlar kazanan deyim ve ifadelerle gelişen iletişim dili giderek bağımlılık alt kültürünün bir üyesi olmayı sağlarken, bu maddeleri ve dolayısıyla bu dili kullanmayan aile ve yakın çevrelerinden zamanla uzaklaşmalarına da sebep olabilmektedir.

Araştırmanın yapıldığı iki mahallenin fiziki ve sosyal açıdan benzerlik göstermesi, çalışmaya dahil olan vakaların madde kullanımına yönelmesinde rol oynayan etkenlerin birbirlerine yakın olması, bu etkenlerin dört tipoloji ile sınırlandırılmasına yol açmıştır. Ergenlerin madde kullanımına yönelmesindeki etkili unsurları kategorize ettiğimiz bu tipolojiler, -literatürdeki bulgularla da uyumlu olarak- (i)Aile Sebebiyle, (ii)Akran Sebebiyle, (iii)Aile-Akran Sebebiyle ve (iv)İlişki Sebebiyle şeklinde isimlendirilmiştir. Bu tipolojiler

oluşturulurken madde kullanım probleminin yaşayan kişilerin perspektifinden incelenmesi ve onların deneyim ve gözlemleriyle soruna yaklaşılması koruyucu ve önleyici çalışmaların niteliksel olarak kalitesinin artması bakımından da önem arz etmektedir.

Vakaların söylemleri derinlemesine analiz edildiğinde, sonradan gelip yerleştikleri yeni yaşam alanlarının kent kültürüyle uyumlu olmaması ve bu sebeple kent yaşamıyla bütünleşme ve aidiyet gelişimlerinin gecikmesi, tespit edilen dört tipolojinin etkisini kuvvetlendiren ortak bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendilerini yaşadıkları bu şehre ait hissetmeyen vakaların karşılaştıkları çeşitli sorunlar sebebiyle eğitimlerini yarıda bırakmalarının da hem gelecek planlarını hem de madde kullanım tutumlarını olumsuz yönde etkilediği anlaşılmaktadır. Bu çalışmada görüşülen vakaların kullanıma bağlı sorunlar yaşamalarına rağmen -pişmanlık duymakla birlikte- yine de kullanmayı bırakmak istememeleri maddelerle kurdukları ilişkinin fiziksel boyutla sınırlı olmadığını da göstermektedir. Bağımlılık problemiyle mücadele ederken bu ortak sorunların birlikte değerlendirilmesi ve sorunların çözümüne yönelik çalışmalarda yerel yönetimlerin bu gibi yerleşim yerlerinin kent yaşamı ve kültürüyle bütünleşmesine yönelik eylem planlarına desteklenmesi gerekmektedir. Bağımlılık alanında yapılacak çalışmalarda nicel verilerin yanı sıra saha çalışmalarına ağırlık verilmesi önem arz etmektedir. Buna ek olarak madde kullanan kişiler üzerine yapılacak çalışmalarda yalnız kişilerin ve madde kullanım süreçlerinin değil aynı zamanda bu kişilerin sosyal bağlanmalarının bağımlılık açısından değerlendirilmesi de alan çalışmalarına farklı bir bakış açısı ve çözüme yönelik katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akfert, S. K., Çakıcı, E. ve Çakıcı, M. (2009). Üniversite Öğrencilerinde Sigara-Alkol Kullanımı ve Aile Sorunları ile İlişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10(40), 40-47.
- Akkuş, D., Karaca, A., Şener, D. K., ve Ankaralı, H. (2016). Lise Öğrencileri Arasında Madde Kullanım Sıklığı ve Etkileyen Faktörler. *Bağımlılık Dergisi*, 17(4), 139-151.
- Aküzüm, C., Yavaş, T., Tan, Ç. ve Uçar, M. B. (2015). İlköğretim Kurumu Öğrencilerinin Devamsızlık ve Okul Terki Nedenleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 167-192.
- Altıntaş, H., Temel, F., Esin Benli, D., Çınar, G., Gelirer, Ö., Gün, F. A., Kernak, A. ve Kundakçı, N. (2004). Tıp Fakültesi Birinci Sınıf Öğrencilerinin Madde Bağımlılığı ile İlgili Bilgi, Görüş ve Tutumları. *Journal of Dependence*, 5, 107-114.
- Amdouni, B., Paredes, M., Kribs, C. ve Mubayi, A. (2017). Why Do Students Quit School? Implications from a Dynamical Modelling Study. *Proceedings of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, 473(2197), 1-18.
- Aronson, E., Wilson, T. D. ve Akert, R. M. (2012). *Sosyal Psikoloji*. Kaknüs Yayınları. İstanbul.

- Arslan, D. T. ve Akbulut, Y. (2017). Sağlık Bakanlığının Uyuşturucuya Yönelik Politikalarının Analizi. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 4(2), 151-180.
- Atar, A. Ö., Yalçın, Ö., Uygun, E., Çiftçi Demirci, A. ve Erdoğan, A. (2016). Madde Kullanım Bozukluğu Olan Ergenlerde Aile İşlevlerinin, Çift Uyumunun ve Anne Baba Tutumunun Değerlendirilmesi. *Noro-Psikiyatri Arşivi*, 53(1), 38.
- Bahar, A. (2018). Uyuşturucu Madde Kullanımının Nedenleri ve Bağımlılık Oluşum Sürecinde İletişimsel Yaklaşımların Rolü ve Önemi: Polis Kayıtları Üzerinden Olgusal Bir İnceleme. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 55(55), 1-36.
- Barrett, A. E. ve Turner, R. J. (2006). Family Structure and Substance Use Problems in Adolescence and Early Adulthood: Examining Explanations for the Relationship. *Addiction*, 101(1), 109-120.
- Bartholomew, K. ve Horowitz, L. M. (1991). Attachment Styles Among Young Adults: A test of a Four-Category Model. *Journal of Personality and Social Psychology*. 61(2), 226-244.
- Başkurt, İ. (2012). Gençlik, Madde Bağımlılığı ve Korunma Yolları (Psiko-Sosyal Bir Yaklaşım). *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 73-114.
- Bowlby, J. (1958). The Nature of The Child's Tie to His Mother. *The International Journal of Psycho-Analysis*, 39(5), 350-373.
- Bozkurt, O. (2015). *Madde Bağımlısı Bireylerin Bağımlılık Süreçlerinde Ailenin Etkisi* [Hacettepe Üniversitesi].
- Bozkurt, V. (2012). *Değişen Dünyada Sosyoloji: Temeller - Kavramlar - Kurumlar*. Ekin Yay.. Bursa.
- Bretherton, I. (1992). The Origins of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, 28, 759-775.
- Cömert, I. T. ve Ögel, K. (2014). Madde Kullanan Ergenlerin Bağlanma Stilleri. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 1(1), 9-40.
- Coşkun, S. (2006). *Uçucu Madde Kullanan Ergenlerde Bilinçlendirme Eğitiminin Etkinliği* [Marmara Üniversitesi].
- Demir, N. Ö. (2006). Ailedeki Madde Bağımlılığının Ergenin Sapmış Davranışlara Yönelmesindeki Etkisi: Lise Son Sınıf Gençliği Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(1), 119-129.
- Dilbaz, N. (2013). *Madde Kullanım Riski ve Madde Bağımlılığından Korunma*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Erdem, G., Eke, C. Y., Ögel, K. ve Taner, S. (2006). Lise Öğrencilerinde Arkadaş Özellikleri ve Madde Kullanımı. *Journal of Dependence*, 7, 111-116.
- Gaspar, J. M. (2012). *Drug Use and Delinquency: Causes of Dropping Out of High School?* LFB Scholarly Pub. LLC. Texas.
- Gezici Yalçın, M. (2017). *Göç Psikolojisi*. Pharmakon. Ankara.
- Herken, H., Özkan, İ., Çilli, A. S. ve Bodur, S. (2000). Öğrencilerde Alkol Kullanım Sıklığı ve Sosyal Öğrenme ile İlişkisi. *Düşünen Adam*, 13(2), 87-91.

- Karaboğa, M. T. (2019). Lise Öğrencilerinin Rol Model Tercihlerine İlişkin Bir Çalışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 363–391.
- Köknel, Ö. (1998). *Bağımlılık: Alkol ve Madde Bağımlılığı*. Altın Kitaplar. İstanbul.
- Köse, E. Ö., Gül, Ş. ve Keskin, B. (2017). Ortaöğretim Öğrencilerinin Madde Bağımlılığı İle İlgili Farkındalık ve Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 18(1), 8–15.
- Kristjansson, A. L., Sigfusdottir, I. D., Allegrante, J. P. ve Helgason, A. R. (2009). Parental Divorce and Adolescent Cigarette Smoking and Alcohol Use: Assessing the Importance of Family Conflict. *Acta Paediatrica*, 98(3), 537–542.
- Kubanc, Y. ve Özmen, F. (2013). Liselerde Madde Bağımlılığı-Mevcut Durum ve İlişkin Okul Müdürleri ve Öğretmenlerin Bakış Açıları. *Journal of Turkish Studies*, 8(3), 357–382.
- Kurupınar, A. ve Erdamar, G. (2014). Ortaöğretim Öğrencilerinde Görülen Madde Bağımlılığı Alışkanlığı ve Yaygınlığı: Bartın İli Örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 65–84.
- Layder, D. (2014). *Sosyal Teoriye Giriş* (4. Baskı). Küre Yay.. İstanbul.
- Mutlu, E. (2013). Madde Bağımlılığında Ailenin Rolü. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 2, 13–17.
- Neuman, W. L. ve Özge, S. (2008). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicelik Yaklaşımlar*. Yayın Odası Yay.. Ankara.
- Newman, P. ve Newman, B. (1976). Early Adolescence and Its Conflict: Group Identity versus Alienation. *Adolescence*, 11, 261–274.
- Ögel, K. (1997). *Uyuşturucu Maddeler ve Bağımlılık*. İletişim Yay.. İstanbul.
- (2010). *Sigara, Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları: Tanı, Tedavi ve Önleme*. Yeniden Yay.. İstanbul.
- Ögel, K. ve Aksoy, A. (2007). Tutuklu ve Hükümlü Ergenlerde Madde Kullanımı. *Bağımlılık Dergisi*, 8(1), 11–17.
- Ögel, K., Taner, S. ve Eke, C. Y. (2006). Onuncu Sınıf Öğrencileri Arasında Tütün, Alkol ve Madde Kullanım Yaygınlığı: İstanbul Örnekleme. *Journal of Dependence*, 7, 18–23.
- Öğülmüş, S. (2013). *Ortaöğretimde Sınıf Tekrarı, Okul Terk Sebepleri ve Örgün Eğitim Dışında Kalan Çocuklar Politika Önerileri Raporu*. MEB. Ankara.
- Özbay, Y., Yılmaz, S., Büyüköztürk, Ş., Aliyev, R., Tomar, İ. H., Esjici, H., Yancar, C. ve Akyılmaz, F. D. (2018). Madde Bağımlılığı: Temiz Bir Yaşam İçin Bireyin Güçlendirilmesi. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 5(1), 81–130.
- Santor, D., Messervey, D. ve Kusumakar, V. (2000). Measuring Peer Pressure, Popularity, and Conformity in Adolescent Boys and Girls: Predicting School Performance, Sexual Attitudes, and Substance Abuse. *Journal of Youth and Adolescence*, 29, 163–182.
- Satan, A. (2011). Ergenlerde Akran Baskısı, Benlik Saygısı ve Alkol Kullanımı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 34, 183–194.

- Schinke, S. P., Fang, L. ve Cole, K. C. A. (2008). Substance Use Among Early Adolescent Girls: Risk and Protective Factors. *The Journal of Adolescent Health: Official Publication of the Society for Adolescent Medicine*, 43(2), 191–194.
- Sümer, N., Kahya, Y. ve Çapar, T. (2015). Bağımlı ve Bağımlılık: Kuramsal Çerçeve ve Derleme Çalışması. *Articles of Turkish Journal of Psychology*, 16, 192–209.
- Szalavitz, M. (2016). *Unbroken Brain: A Revolutionary New Way of Understanding Addiction*. St. Martin's Press. New York.
- Tarhan, N. ve Nurmedov, S. (2015). *Bağımlılık: Sanal veya Gerçek* (4. Baskı). Timaş Yay.. İstanbul.
- Teasley, M. L. (2004). Absenteeism and Truancy: Risk, Protection, and Best Practice Implications for School Social Workers. *Children & Schools*, 26(2), 117–128.
- Thatcher, D. L. ve Clark, D. B. (2008). Adolescents at Risk for Substance Use Disorders: Role of Psychological Dysregulation, Endophenotypes, and Environmental Influences. *Alcohol Research & Health*, 31(2), 168.
- TUBİM. (2014). *Türkiye Ulusal Uyusturucu Raporu*. TUBİM. Ankara.
- Ünsal, A. ve Sezgin, S. (2008). Erzurum İli İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Sigara Kullanma Durumları. *Turk Toraks Dergisi*, 10, 75–81.
- Yalçın, M., Eşsizoglu, A., Akkoç, H., Yaşan, A. ve Gürgen, F. (2009). Dicle Üniversitesi Öğrencilerinde Madde Kullanımını Belirleyen Risk Faktörleri. *Klinik Psikiyatri*, 12, 125–133.
- Yaman, Ö. M. (2014). Uyusturucu Madde Bağımlısı Gençlerin Aile İçi İlişkilere Yönelik Görüşleri: Esenler-Bağcılar Örneği. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 1(1), 99–132.
- Yedekçi, B., Çelikay, H. ve Altıntoprak, A. E. (2017). Görsel Medyanın Sigara ve Alkol Kullanımı Üzerine Etkilerinin İncelenmesi. *10. Ulusal Alkol ve Madde Bağımlılığı Kongresi*.
- Yıldızhan, E. (2017). Bağımlı Teorisi ve Bağımlı Bozukluklarına Genel Bir Bakış. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 22(1), 66–72.
- Yılmaz, M. (2017). *Prof. Dr. Kültegin Ögel: Plansız Kentleşme Anlayışı Gençleri Uyusturucuya İttiyor*. <https://www.birgun.net/haber/prof-dr-kultegin-ogel-plansiz-kentlesme-anlayisi-gencleri-uyusturucuya-itti-167818>. [Erişim Tarihi: 12.06.2019].

Seperatist Movement in the Process of Nation Building

Hadza Min Fadhli ROBBY*

Islamic University of Indonesia

Abstract

This paper would like to discuss how the separatist movement in Chechnya and Aceh developed and grew during the process of nation-building. This paper found that the Chechen and Aceh separatism was grown out of ethno-religious sentiments and the autocratic policy of the central government. Finally, Chechnya and Aceh had different ways to solve the problem of separatism. Russian government approaches the Chechen separatism issue by "Chechenizing" the issue. However, the Indonesian government used a more holistic approach by opening political channels to all of the parties involved during the conflict to finally agreed on a new system.

Keywords

Separatism, Chechen Separatism, Free Aceh Movement, Nation-Building

Ulus İnşası Sürecinde Ayrılıkçılık Hareketi

Öz

Bu çalışma Çeçenya ve Açe'deki ayrılıkçı hareketi ulus inşası sırasında nasıl geliştiğini tartışmak istiyor. Bu makale Çeçen ve Açe ayrılıkçılığının etno-dini duygulardan ve merkezi hükümetin otokratik politikasından kaynaklandığını iddia etmiştir. Son olarak, Çeçenya ve Açe'nin ayrılıkçılık sorununu çözmenin farklı yolları olduğunu da kanıtlanmıştır. Rus hükümeti, Çeçen ayrılıkçılık konusuna konuyu "Çeçenleştirerek" yaklaşmıştır. Endonezya hükümeti, nihayetinde yeni bir sistem üzerinde anlaşmaya varmak için çatışma sırasında yer alan tüm taraflara siyasi kanallar açarak daha bütünsel bir yaklaşım kullanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Ayrılıkçılık, Özgür Açe Hareketi, Çeçen Ayrılıkçı Hareketi, Ulus İnşası

* Dr., Islamic University of Indonesia, Faculty of Psychology and Socio-Cultural Sciences, Department of International Relations, hadza.fadhli@uii.ac.id, ORCID: 0000-0003-3439-1743

Introduction

This paper would like to ask the question of how the case of separatism in Russia and Indonesia as two countries with multi-ethnic populations developed and how both countries responded toward the separatist movement with their nation-building policy? This paper will discuss those questions within the concept of Nation Building and Separatism. The concept of Nation Building seems suitable to explain the dynamics of nationalism and separatism in both countries because, in these countries, nationalism was constructed in a very high tense political-security context. Therefore, both countries tended to build the concept of nationalism – respective to themselves – with coercive ways, through military force and political pressures, especially toward the minority communities – in this case, Chechnya and Aceh. Besides the concept of nation-building, the concept of separatism, with particular emphasis on the reason for separatism outbreak during nation-building and national integration.

The first concept that would be elaborated here is the concept of nation-building. As a nation started to gain its sovereignty, either by proclaiming itself as an ‘independent and sovereign entity’ or gaining its independence through a ‘national struggle,’ a nation would eventually start the process of nation-building as a process which would allow the unification of societies and communities from different backgrounds which existed before the formation of a nation. According to Birch, in the process of nation-building, the sovereign or governing administration which ruled the nation will enact a series of political propaganda and socialization targeting its diverse population (Birch, 2003: 9). The political propaganda and socialization generally contained the message of unity and loyalty toward a single identity – a national identity. This message of unity is usually accompanied by a call to leave behind the loyalty and bond toward local societies and communities (Birch, 2003: 37). This process of fostering a sense of common-ness is usually done by creating the national symbols – i.e., flag, national leader, national anthem – which will increase citizens’ pride toward their nation. After national symbols were established, the sovereign or governing administration should construct a system that would allow people and communities within a nation to represent their aspirations (Birch, 2003, 41-42).

from various communities and societies within a single frame of mind to ease the unification of different societies (Birch, 2003: 9). Education reminds citizens of its glorious past, national vision, and rights and responsibilities toward the government. Consequently, a citizen will recognize its existence within a nation as something meaningful and proud of.

Eventually, the process of nation-building will lead to one ultimate vision: the achievement of national integration. The achievement of national integration is a phase in which all of the existing diverse communities will eventually be integrated and united as a single nation with a collective identity. This phase could be realized through frequent social interaction, cultural exchange, and political communication among citizens and governments in the respective nation (Birch, 2003: 36 - 37). Nevertheless, as we have seen in many countries, the nation-building process did not go as ideally as it envisioned. Why could separatism emerge as an inhibitor toward the nation-building process?

Separatism as a Test for Nation Building

In order to explain separatism, Henry Hale argued that separatism theories could be categorized into two different theories (Hale, 2008: 58). These two different theories departed from an argument that separatism is mainly an ethnic-related problem. The first theory is called Ethnicity-as-Conflictual Theory, and the second theory is called as Ethnicity-as-Epiphenomenal Theory. The first theory, or notably called as Ethnicity-as-Conflictual Theory of Separatism, argues that ethnicity is the leading cause for the rise of separatism.

There are at least three arguments that support this approach. The first one is the issue of how a particular ethnic could develop the feeling of national consciousness among its population, which could result in the political mobilization and movement against authority. The second argument is related to the issue of capability, whether a particular ethno-political movement would be able to rise and sustain its resistance against the existing authority within a particular time-space context. The third argument concerns how specific causes aside the ethnic discrimination or national consciousness causes, such as principal differences in ideological perspective with authority and political-economy injustice between a particular ethnic and authority. These causes are interrelated with ethnic problems and thus entangled to be a factor that could drive further political movement (Hale, 2008: 58-59). The second theory addressed the case differently from the first theory because it did not see ethnic factors played an essential role in shaping conflict and separatist movement. Thus, the first theory would be used to analyze the case in this paper.

Concerning the first theory, which considers the important role of ethnic issues as a prime cause for separatism, separatist movement usually based

their agenda on three reasons. First, separatism is justified in the forceful entry of specific regions to be an integral part of the nation (Birch, 2003: 64). The notable case for this example is the case of East Timor's forceful inclusion in Indonesia. Second, separatism could be justified as the central government does not take enough measures to maintain security and stability in the region where ethnic minorities belong. When relevant authorities could not bring up the order to the region, the separatist political and armed movement could take the role and restore order in the name of protecting fellow brothers of the same ethnics from discrimination and insecurity (Birch, 2003: 64-65). Third, and most importantly, separatism will be fully justified by separatist movements if the relevant authorities do not take responsibility for running out legitimate political order and maintaining the economic system within the society (Birch, 2003: 65). As the relevant authorities start to abandon their responsibility consciously, separatist movements will come up with new alternatives that attract people's attention more, and thus separatist movements could attain the legitimacy they wanted.

Historical Background of Chechnya's Question: From Imam Shamil toward Soviet Politics of Nationalities

The beginning of Chechnya's Question in Russian politics could be traced back as long as the 19th Century. At that time, the Chechen ethnic group lived under the dominance of Avar Khanate, a Muslim khanate that existed for almost five centuries at that time. However, as the Avar Khanate surrendered to the Russian Empire, the Chechen people were organized within a communal structure called *djamaat* (congregation) (Ware & Kisriev, 2009: 17). Under the leadership of Imam, Chechen people tend to follow sharia rather than adat (customary tribal laws) (Sanders, Tucker, & Hamburg, 2009: 9). In 1829, the notables within Chechen people agreed to choose Ghazi Muhammad, one of the murids (student of Naqshabandi's notable teacher, Shaikh Jamaluddin al-Ghazi Ghumuqi) to be the leader of the Chechen resistance movement against the Russian Empire. He and his fellow friends, notably Hamzah Bek and Imam Shamil, would be the movement's leaders after Ghazi Muhammad's death in 1832 (Sanders, Tucker, & Hamburg, 2009: 10).

The Chechen resistance movement against the Russian Empire reached its golden age during the leadership of Imam Shamil. Imam Shamil started to lead the movement in 1834, after the death of Hamzah Bek (Ware & Kisriev, 2009: 19). During the leadership of Imam Shamil, the Chechen resistance movement successfully suppressed collaborators within the Chechen people and contained Russian progress in the area (Sanders, Tucker, & Hamburg, 2009: 22-32). Around the 1840s, Imam Shamil had done a series of *gazavat* (battles) on small and large scales to attack the presence of the Russian military and forts around the Chechnya and Daghestan area (Jaimoukha, 2005: 46). During his struggle against Russian, he was also mainly supported by

Dagestanis. Eventually, after a long period of victory and losses, in 1859, Imam Shamil surrendered himself to the Russian Empire (Jaimoukha, 2005: 50). The legacy of Imam Shamil still left marks in the heart of Chechens and Dagestanis as well. The strong, charismatic, and spiritual-based leadership of Imam Shamil is a critical foundation for the construction of Chechen's and Dagestan's national consciousnesses (Creuzberger, 2016). Nevertheless, it is also important to note that several Chechens also disagree with the Shamil's imposition of "strict Islam" which resulted in their migration to Pankisi Gorge, thus creating an enclave of Chechen community in Georgia (Sanikidze, 2007).

As Chechnya included in the Russian Empire after Imam Shamil's surrender in 1859, there were still several movements that tried to retake Chechnya from the rule of Russia, such as the Qadiri movement, and the movement gave quite a shock for Russian forces for its stiff resistance (Jaimoukha, 2005: 52). During the 19th Century, Chechen people were given some sort of autonomy rights to protect their own tradition and educational system, due to a more moderate and inclusive approach applied by Russian Empire towards its minority subjects. Thus, a period of relative stability and peace was achieved during the 19th Century (Jaimoukha, 2005: 53; Ware & Kislev, 2009: 22). As Russia started to lose its power during World War I, Chechen nationalists realized the changes that occurred within Russia and started to organize a new movement for the independence of Chechnya. A group of politicians, bureaucrats, businessmen, and religious figures from the Northern Caucasus thus held a series of meeting from the early months of 1917. On May 1, 1917, the leaders of Northern Caucasus communities in the First North Caucasian Congress proclaimed secession from the Russian Empire and the independence of Northern Caucasian people (Ware & Kisriev, 2009: 24). The new state called the Union of Allied Mountaineers in the Northern Caucasus (UAM) was established afterward.

The success of the 1917 Russian Revolution by Bolsheviks weakened the Russian Empire's authority within its territory, including the Caucasus region. Nevertheless, the impact of the Bolsheviks' political movement was not felt in the Caucasus region until the middle of 1918, when the conflict of Bolsheviks and Mensheviks started to spread within the region (Jaimoukha, 2005: 54). In 1919, as a way to strengthen their political influence, Bolsheviks built an alliance with religious leaders who proclaimed the establishment of Northern Caucasian Emirates to defeat the Mensheviks (Schaefer, 2010: 103; Jaimoukha, 2005: 54-55). The Bolsheviks gained influence in Moscow and Northern Caucasus after crushing Mensheviks' power in the following years. Thus, under the Union of Soviet Socialist Republics (Soviet Union) banner, Bolsheviks started their nation-building and national integration programs. At the beginning of this nation-building process, the Soviet Union considered that every ethnic group which lived within the domination of the Soviet were entitled right to maintain their culture and tradition (Ware & Kisriev, 2009:

29). The Soviet Union actively promoted affirmative action policy to strengthen its legitimacy in the newly-conquered areas (Aktürk, 2015: 226).

Along with the affirmative action policy applied by the Soviet Union, there was also a project of “unification” among all ethnicities in the Soviet Union. The “unification” project was significantly rose during the era of Khrushchev after the death of the Soviet Union. This “unification project” consisted of three essential steps: *rastsvet* (blossoming or growth of multiple ethnicities within Soviet), *sblizheniye* (converging different ethnicities), *slyaniye* (integrating the converged ethnicities into one union) (Aktürk, 2015: 226).

Coming back to the Chechen problem, in the first years of the Soviet Union, the Soviet Union adopted a tolerant and moderate position toward the local communities’ traditions and values. This was shown clearly during the assistance of the Soviet Union towards the leaders of North Caucasus communities, Shaikh Uzun-Hadji and Imam Nazhmutdin Gotsinsky, in their struggle against Mensheviks (Jaimoukha, 2005: 55). After the victory over Mensheviks, the Soviet Union gave rights toward the Muslim communities in Daghestan and Chechnya to keep the enactment of sharia and *adat* as a source of law and to preserve their madrasa educational system, culture, religion, and language as they wished (Ware & Kisriev, 2009: 29-30). The Soviet Union gave such freedom until the end of the 1920s, when Stalin started the program of collectivization and massive industrialization under the New Economy Program (Ware. & Kisriev, 2009: 30). In the 1930s, many of these given freedoms and rights were taken back by the Soviet and Chechen people was ruled under heavy pressure from the Soviets (Ware & Kisriev, 2009: 30-31; Schaefer, 2010: 99).

During this period, the Soviet Union, under the leadership of Stalin, created autonomous republics and oblasts within the Caucasus area. The creation of these autonomous republics and oblasts was intended to line up the ethno-territorial border among the Northern Caucasus communities, thus avoiding any possibilities for collective resistance toward Soviet authority (Ware & Kisriev, 2009: 32). In the 1940s, as the potential of separatist movements grew within the Soviet Union, Stalin’s administration once again purged the Northern Caucasus communities and expelled them to far-away lands in Kazakhstan Central Asian regions (Schaefer, 2010: 100-107). The deportation and repressive policy enacted by the Soviet Union toward Northern Caucasus communities had served as fuel that would burn the emotions of Chechen people toward the central Russian authority.

After Nikita Khrushchev gained his power in 1953 after the death of Stalin, Khrushchev tried to strengthen the concept of Sovietsky narod (Soviet nation) to ensure the full integration of ethnicities in the Soviet Union (Aktürk, 2015: 229-230). In this step, Khrushchev intended to homogenize the differences into one collective identity, and all ethnic groups should only be allowed to

develop if they wished to adopt the *Sovietsky narod* identity as their primary identity (Aktürk, 2015: 236-237).

Khrushchev applied this policy of national integration together with rehabilitation toward the deported ethnics (including the Chechen populations) and the involvement of ethnic population into the bureaucratic system of the Soviet Union (Jaimoukha, 2005: 61-62), thus allowing a better unity and strengthening the *bratskaya druzhba* (brotherly friendship) among diverse Soviet citizens (Aktürk, 2015: 237). The process of ethnic inclusion in the Soviet bureaucracy system also occurred in the Northern Caucasus, and several Chechen political leaders arose as leaders of autonomous republics (Jaimoukha, 2005: 62-63). The life of the Chechen population was relatively good, and people enjoyed stability at that time under an autonomy system applied by the Soviet government – but it is more correctly termed as “living turned inward” (Schaefer, 2010: 105-107). In the context of the Chechen question, as Soviet socialism became more mature in the era of Brezhnev, so did the conception of *Sovietsky narod*, which eventually hegemonized as a primary identity among Soviet people (Aktürk, 2015: 241-242). During the maturation of *Sovietsky narod* concept, Soviet historiographers tend to analyze the relations between Russia and Chechen as an “unequal relation” between Russian ethnic as “big brother” and Chechen ethnic as “little brother” which was saved from savagery (Jaimoukha, 2005: 63).

The political transformation that occurred during Gorbachev’s era shook the political foundation of the Soviet Union. The *perestroika* and *glasnost* programs, which Gorbachev declared, brought an enormous wave of freedom toward the Soviet Union population. Various nationalist movements within the Soviet Union also grew within this era. With the creation of an ethno-territorial area during the Stalin era, the feeling of ethno-nationalism grew most influential during the Gorbachev era. The first movement in the Northern Caucasus region to fight for Chechen independence was the Popular Front of Chechen-Ingushetia, an environmental cause front that turned into a political movement (Jaimoukha, 2005: 63).

The Chechen independence movement took a more robust and more definite shape during the downfall of the Soviet Union when a Chechen-origin Soviet general Dzhokhar Dudayev led the Chechen National Congress and demanded the Soviet authority to change the status of Chechen-Ingushetia into a full republic status (Jaimoukha, 2005: 64). Nevertheless, in December 1990, the Supreme Soviets of Chechen-Ingushetia proclaimed the state sovereignty of Chechen-Ingushetia from the central Moscow authority, and the new period of Chechen’s question began ever since (Jaimoukha, 2005: 64).

The Chechen-Russia War after the Soviet Era

The declaration of independence proclaimed by Dzhokhar Dudayev in the name of the Chechen-Ingushetia people brings serious consequences toward the Chechen's socio-political structure and relations between central Moscow authority (now Russia) and the Chechen nation. Soon after the proclamation of sovereignty by the Supreme Soviet of Chechen-Ingushetia, the partition plan was presented to the Ingushetian people, and the separation between Chechnya and Ingushetia was agreed upon after the referendum process (Jaimoukha, 2005: 64-65). In November 1991, after taking control of essential state bodies and ensuring victory in the Chechen Republic's presidential election, Dudayev proclaimed Chechnya's independence from Russia (Schaefer, 2010: 115). Undoubtedly this started the new phase of conflict between Chechnya and Russia, which continued for at least a decade. In the first phase of the conflict, there are two critical groups that led the Chechen independence movement against Russia: the newly-independent Chechen Republic of Ichkeria led by Dzhokhar Dudayev and Muslim mujahidin groups, consisting of militants coming from different parts of the World (Pokalova, 2015: 24).

The conflict began on a small scale on November 7, 1991, when Russian forces started to be deployed in the Chechnya region as a response to Chechnya's secession (Pokalova, 2015: 33). Chechnya's militias were quick enough to retaliate toward this Russian military operation, as seen in the terror attack towards the Russian plane. In the following years, as the Chechen Republic of Ingushetia solidified its power base under the leadership of Dudayev, Russia also increased its presence in Chechnya, either through military deployments and local political proxies – though this presence did not successfully bring down the Chechen Republic (Jaimoukha, 2005: 65-67). This period also observed the rise of two critical Chechen leaders, Shamil Basayev and Aslan Maskhadov (Pokalova, 2015: 36). Maskhadov was known for his notable leadership in the Chechen Army, and Basayev was infamously recognized as the master behind terrorist attacks done by Chechen militias in Russia. In 1994, as Moscow's central authority grew weary of Chechen's influence and Chechen militia's terrorist attacks, Russian Armed Forces were then given an order by Moscow to 'invade Grozny' (Pokalova, 2015: 38).

Before and during the period of invasion, Russia also tried to strengthen its territorial integrity in every corner of Russia by reconceptualizing the meaning of national identity – from "*Sovietsky narod*" to "*Rossian*" – with a powerful emphasis on the homogeneity and absoluteness of new Russian identity, thus disremembering any other ethnical identities (Aktürk, 2015: 271-273). The rigid thinking on Russian national identity, formulated during the early years of Yeltsin, angered many Chechens. The invasion was then responded by the Chechen mufti, Akhmad Kadyrov, with a call for jihad, which inspired many people from Chechnya's neighboring regions and Muslim World to come to Chechnya to assist the 'holy war' (Pokalova, 2015: 109). Religion played an

essential role in building the prevailing feeling among the Chechens and the Muslim World in this step. Although there were several differences of Chechen leaders in viewing Islamic teaching (e.g., Basayev with Wahhabi tendency and Maskhadov & Kadyrov with Sufism tendency) (Pokalova, 2015: 76), the common cause for a national struggle against Russia made them united as one. However, as the war reached its end, the Chechen's unity began to crack once more when two different groups, Basayev's and Maskhadov's, started to gain influence in the top-level leadership in the Chechen Republic (Pokalova, 2015: 78-81). The first phase of the Chechen-Russia conflict ended as both sides agreed to make peace with each other on August 25, 1996 (Zürcher, 2007: 84).

The end of the first phase of this conflict does not end the conflict between Chechnya – Russia. During 1996-1999, Chechen militias actively clashed with Russian forces within the borders of Dagestan and Chechnya (Jaimoukha, 2005: 71). The attacks on terrorism also continued to take place in Russia as the separatist movement (especially within Basayev's faction) had been radicalized since the end of the first phase of conflict (Pokalova, 2015: 98). Under the new leadership of Putin, Russia considered development in Chechnya to be answered with force as soon as possible. Russian Armed Forces were sent once again to Chechnya to suppress any resistance within the territory (Schaefer, 2010: 180). As the conflict developed in the early 2000s, Maskhadov and Basayev began to separate from each other because of their different view on several issues such as relations with Russia and usage of terror attacks on civilians (Schaefer, 2010: 180-183). When the split occurred between these two crucial figures, Akhmad Kadyrov began to gain more influence among the Chechen population. Akhmad Kadyrov, with his power as state mufti, was concerned with the continuous tragedy and suffering in Chechnya. He considered the movement done by Chechen militia groups as a radical and violent way to reach the goal of a peaceful and sovereign Chechnya. Therefore, Akhmad Kadyrov chooses to side with the Russian Federation (Schaefer, 2010: 187). The “Chechenization” of the conflict started as soon as Kadyrov was officially chosen to administer the Chechen region under Russia's control in 2000 (Pokalova, 2015: 57).

Kadyrov's Era: A New Phase of Chechen-Russian Relations

Kadyrov's rule over Chechnya indeed marked a new era in the relations between Chechnya-Russia, because the coalition between Kadyrov's Chechnya and Russia indeed brought stability and peace toward the region. However, on the other side, Kadyrov's leadership worsen the power struggle and internal conflicts among different interest groups in Chechnya. Kadyrov's leading cause for his rise to dominance in post-conflict Chechnya is his cooperation with the Russian administration under Putin. At the time, Vladimir Putin was concerned with limiting the autonomy of the ethnicity regime in the federal

republics and centralized the ethnic policy-making issues toward Moscow as a way to prevent the same “Chechnya case” from being born again (Aktürk, 2015: 289). The leaders of the federal republics with significant ethnic populations were appointed directly by the President of the Russian Federation to ensure control towards ethnic populations (Aktürk, 2015: 292). This policy was deemed authoritarian and attracted criticism, but Putin’s focus on bringing stability and development to Russia made Putin

ignore such criticism easily. This policy also became a way for Putin to approach the Chechen problem by seeking a powerful man in the local area, which can be controlled, in this case, Akhmad Kadyrov.

Akhmad Kadyrov was elected as President of the Chechen Republic in 2003. During his presidency, Kadyrov also formed a security unit dedicated to protecting Kadyrov and becoming a force of Chechnya against the threat from Maskhadov’s Chechen Republic of Ichkeria and Basayev’s Islamist militia. This force was notably known as Kadyrovtsy, which consisted of different rebel groups’ members who been apologized to by Akhmad Kadyrov. The status of Kadyrovtsy is unofficial, but it enjoyed a range of privileges as it was put under the direct command from Akhmad Kadyrov (Bibermann, 2016: 147). In 2004, when a suicide bomb killed Akhmad Kadyrov, Ramazan Kadyrov eventually took charge of the Chechen administration and Kadyrovtsky, which was eventually disbanded during Ramazan’s regime (Bibermann, 2016: 147). Putin and Kadyrov seemed to have good relations with each other, as Putin let Kadyrov rule over Chechnya with his version of Sufi Islamic governance, and Kadyrov keeps its total loyalty toward Putin. In the rise of ISIS, both actors have the same interests to tackle the influence of ISIS in Russia and to avoid another significant conflict from occurring again in the Northern Caucasus (The Week Staffs, 2016).

Historical Background of Aceh Question: From Sultanate of Aceh Darussalam toward Daud Beureueuh’s Movement

Before analyzing the Question of Aceh in Indonesia thoroughly, it is essential to look back toward how the Acehnese nation was constructed as a nation in its history. One of the most crucial parts of the history of the Acehnese nation that would impact its construction of national consciousness is the foundation of Sultanate Aceh Darussalam. Sultanate of Aceh Darussalam is a sultanate that was founded in 1514 by Sultan Ali Mughayat Shah (Ricklefs, 2001: 37). The Sultanate was a combination of the existing kingdoms spread through Aceh’s peninsula, which united because of the Portuguese threat along Malacca Strait (Hasjmy, 1977: 13). Sultanate of Aceh Darussalam had several battles with the Portuguese Naval Forces, gained several victories and losses during the battles. By building alliances with Javanese Muslim power under the Sultanate of Demak and the Ottoman Empire, the Sultanate of Aceh Darussalam successfully protected its coastline from the dominance of Portuguese forces.

Such achievement was gained during the era of Sultan Iskandar Muda Meukuta Alam, a young Acehnese sultan who was known for his effort of unifying Northern Sumatra (Ricklefs, 2001: 38-39). The Sultanate of Aceh Darussalam became institutionalized during the era of Iskandar Muda (Ricklefs, 2001: 39). In its system of governance, Aceh Darussalam could be categorized Islamic state, but it considered both adat and sharia as equal and vital sources of law for its government. This is clearly expressed in one of the essential maxims in Acehnese tradition: *Adat bak po Teumeurohom, Hukum bak Syiah Kuala, Qanun bak Putroe Phang, Reusam bak Laksamana* (Customary law is referred to Sultan, Sharia or Islamic law is referred to 'Ulama, Constitution is referred to Queen consort, and Strategy is referred to the Admiral) (Salim, 2015: 38). Many Acehnese still memorize this maxim and currently apply it, but with a different context. Sultanate of Aceh Darussalam also adopted a special and unique understanding of Islam, which respects the different interpretations of Islam and encourages the role of women in public affairs, as shown in the leadership of Malahayati and Ratu Safiatuddin during the 16th - 17th century Aceh (Hasjmy, 1977: 21).

Sultanate of Aceh Darussalam enjoyed internal peace and independence from the 17th Century towards the 19th Century. The Sultanate conducted relations with many countries around the World, especially with the Ottoman Empire, as the central government of the Islamic World. Nevertheless, in 1873, the Dutch invasion of Aceh disrupted the Acehnese period of peace and independence (Ricklefs, 2001: 187). The reason for the invasion of Aceh was that the Dutch's worry about Sultanate's strength in the pepper market would influence the Dutch profits in the global market (Ricklefs, 2001: 186-187). As Aceh would like to open new relations with the United States of America at that time, Dutch powers decided to put military pressure on Aceh and declared Aceh as an enemy (Ricklefs, 2001: 186). The Dutch invasion of Aceh was responded to heroically by the Acehnese people, who called this period as *Perang Sabil* or War on God's Way. Acehnese remembered the heroic and tragic stories during the war with *Hikayah Perang Sabil*, which told stories about the bravery of Acehnese men and women in their struggle to protect their homeland against *kaphe Belanda* (infidel Dutch) (Alfian, 1992: 19). *Hikayah Perang Sabil* played an essential role in shaping the national consciousness among Acehnese people, and this *hikayah* or story proved to be influential in the formation of the Acehnese nationalist movement later on.

During the 1880s-1890s, the Dutch experienced serious defeats in Aceh. However, along with the 1900s, Dutch was quick enough to turn the defeats into victories by changing their strategies to send marsose (quick-response force) and splitting Aceh people from their source of power, which is the ulama, by crushing the ulama (Ricklefs, 2001: 188). Thus, Aceh was included in the Dutch East Indies colonial administration, and the Sultanate of Aceh Darussalam was dissolved in 1903 (Ricklefs, 2001: 188). The inclusion of Aceh into

the Dutch East Indies was the beginning of the new chapter in Aceh history, as Aceh people began to have more frequent interaction with fellow colonized people from another part of Sumatra, Java, Kalimantan, Bali, et cetera. Aceh people started to get involved in the Indonesian political and independence movement because they felt that they shared a common destiny with other Indonesian people. Several Acehnese joined *Jong Sumatranen Bond* (Association of Sumatrans Youth) as active members, who also actively contributed to the formulation of *Sumpah Pemuda* (Youth Pledge) (Reid, 2005: 30-33). Other influential Acehnese, such as Teuku Nyak Arief and Tengku Daud di Bereueuh were involved in *Volksraad* (Netherland East Indies Colonial Parliament) and the educational sector, respectively (Safwan, 1992: 27).

After World War II, Indonesia proclaimed its independence during the vacuum of power on August 17, 1945. The proclamation of independence was made without any consent from Dutch and Japan. As soon as the political situation stabilized, Dutch started sending their soldiers back to Indonesia with the assistance of Allied forces and Japan as the defeated party was forced to leave Indonesia. Many Indonesians considered the Allied Forces' act to bring Dutch forces back into Indonesia as an insult, and Indonesians started to rise again the Dutch-Allied force coalition. During this time, the Indonesian government experienced a lack of money in its national treasurer to support the popular struggles against colonial Dutch. As a way to assist the national struggle, the Acehnese people donate gold and money to the Indonesian government. The collected donation was used to buy a plane for official use, which was named "RI 001 Seulawah" (named after a mount's name in Aceh) (Toer & Kamil, 2003: 689). Soekarno, First President of Indonesia, was so grateful to Acehnese people for this donation, and he promised to Aceh Governor at that time, Tengku Daud di Beureueuh, that Aceh will be given a special status that would allow Aceh to apply Islamic law within their region (Sinambela, 2003: 59-60).

In 1948, a man named SM Kartosuwirjo declared the establishment of Negara Islam Indonesia or the Islamic State of Indonesia (Ricklefs, 2001: 278). The declaration of this state attracted responses from many people, as Indonesia is a Muslim-majority country. The same movement was thus spread all over Indonesia, including to the Province of Aceh. At that time, Daud Beureueuh was also propagating the similar idea of Islamic State: Darul Islam or Abode of Islam (Chaidar, 1999) and proclaimed that Aceh included itself toward Kartosuwirjo's movement in 1953. Daud envisioned an Islamic state in which Islamic law could become an essential law alongside adat, not the secular one. He criticized the secular law applied by the government of Indonesia, as it did not match with Acehnese and the Indonesian moral system – thus, Daud considered the Indonesian government as "non-Muslim" (Barter, 2008: 41). In sum, Daud thought that the Islamic system is the best political system to be applied in Aceh and Indonesia because of its majority Muslim population.

Daud did not think that the idea of an Islamic state would harm the existence of non-Muslims in Indonesia; in fact, the Islamic system would protect their existence (Chaidar, 1999). Daud's idea was popular enough in Aceh to revive the Darul Islam movement in Aceh, which consisted of political and armed wings against the Government of Indonesia. As Soekarno did not fulfill the promise of autonomy toward the Acehnese people, the movement grew even more popular in Aceh.

Soekarno as a secular president, rejected the idea of applying an Islamic political system based on sharia in Aceh and Indonesia because he considered that such law would be incompatible with Indonesia's diversity and Indonesia would be divided if such law was to be applied across Indonesia (Abuza, 2003: 62). Therefore, during the 1950s-1960s, Soekarno took harsh measures toward the Islamic State of Indonesia and the *Darul Islam* movement around the country. Many of the movements' ringleaders were captured and sentenced with the death penalty, but Soekarno forgave Daud Beureueuh for his role in Indonesian independence and his essential position in Acehnese society (Ricklefs, 2001: 322).

The Beginning and Rise of the Free Aceh Movement

In 1968, Soeharto was chosen by the Parliament of Indonesia to be the President of Indonesia, replacing Soekarno. Soeharto was known for his authoritarian style of leadership that favored stability. To ensure stability, Soeharto actively involved the army and network of intelligence to control the people in all segments of life, from politics to the economy. Soeharto also concerned with strengthening the unity of Indonesia through the propagation of Pancasila (Five Principles) ideology teaching all around the country and conceptualization of the *Wawasan Nusantara* concept, which proposed the integrity of Indonesian territory in geographical, political, social and cultural term (Kabir & Muin, 2015: 88-89). In this concept, Indonesia is considered as one union, regardless of the differences owned by its population (Kabir & Muin, 2015: 89). People have the right to continue their tradition and culture, but three elements would unite Indonesia: language, nationality, and country (Kusumoprojo, 2009: 78).

How is Aceh positioned within the *Wawasan Nusantara* concept? Aceh was given a special regional zone on May 26, 1959. Nevertheless, at that time, the Government of Indonesia applied a very centralistic administration system that made progress, and development was challenging to be achieved in Aceh. Most Acehnese people were also living humbly at that time, without gaining any profit from the newly-discovered gas and oil sources in their land (Barter, 2008:41-47). The attitude and policy of the Indonesian central authority in Jakarta toward Aceh, especially in the case of the government's reluctance to give gas profit to Acehnese people, made many Acehnese angry. In 1976, an Acehnese businessman and also the great-grandson of Acehnese notable hero

Teuku Chik di Tiro, Hasan Tiro, was disappointed with what he called Javanese imperialism in Aceh (Tiro, 1979: 57). He recalled the glorious history of Aceh, *Hikayah Perang Sabil*, and proclaimed the independence of Aceh from Javanese imperialism in the drama script that he made (Tiro, 1979: 56-57), "The Drama of the Acehnese History 1873-1978".

Hasan Tiro considered that Aceh, which has a rich cultural and historical legacy, should stand up with its own feet to make a country that would make its citizens prosperous and experience a renaissance once more (Tiro, 1979: 52-53). The movement set up by Hasan Tiro was called the Free Aceh Movement. The movement was not successful in the early years, but it revived again in the 1980s as the Indonesian government took a more repressive approach toward any kind of separatist potentials in Indonesia. The armed forces were created within Free Aceh Movement, and it was mainly based within the forest and village area, where the influence of the Indonesian government was not as strong as in cities (Davies, 2006: 28-29). In the 1990s, the Indonesian government applied the Military Operation Territory in Aceh, and Aceh was ruled with martial law at that time (Davies, 2006: 19). Many Acehnese people were kidnapped and lost during this military operation (Davies, 2006: 166). As the conflicts between Free Aceh Movement and the Indonesian army intensified, many Acehnese – especially those who lived in villages – sympathized with the movement rather than the Indonesian army (Davies, 2006: 28-29).

Aceh Question in the Era of Democratization: Between Militarization and Political Openness

In 1998, after Soeharto resigned from his position as Indonesia's President during the democratization process, the Free Aceh Movement gained more public support, and the movement was ever stronger than before. As the Free Aceh Movement intensified its armed struggle against the Indonesian movement, a significant part of the Acehnese population proposed that the referendum would ensure Aceh's future: either staying with Indonesia or gaining its independence from Indonesia. The referendum proposal was initiated by SIRA or the Information Center of Aceh Referendum. This organization was joined by networks of Aceh students and intelligentsia all across Indonesia and the World, and they advocated a peaceful approach and dialogue to resolve the Aceh conflict with the Indonesian government (Miller, 2009: 32-33).

Seeing the rise of political movement and military activity in Aceh after Soeharto's presidency, the army once again put the status of Military Operation Territory in Aceh with the consent of President Megawati Soekarnoputri, Soekarno's daughter who was becoming Indonesian President at that time (Davies, 2006: 102-103). The Military Operation Territory status was disbanded in 1998, but it was put back again in 2003 due to the rise of the Free Aceh Movement. Many gross human rights violations occurred during this period, as shown in an investigation conducted by KONTRAS (Kontras, 2006).

Alongside the military operation, several countries such as the USA, Japan, and the EU asked Indonesia to negotiate with Acehese leaders in Sweden. Among them, there was Hasan Tiro. In May 2004, the military operation status was lifted, and the condition started to stabilize in Aceh (Pemerintah Provinsi Nanggroe Aceh Darussalam, 2008: 363). Many of Acehese militias were returning to their families from guerilla in forests and submitting themselves to the Indonesian government. In December 2004, the tsunami disaster transformed the conflict in Aceh completely. The tsunami disaster was considered the ultimate suffering of the Acehese people after years of conflict and ignorance. Acehese people were brought together by a tsunami, which cost the lives of approximately 230.000 people.

In 2005, the government and Free Aceh Movement leaders met to negotiate the future of Aceh after the tsunami. It was agreed that Free Aceh Movement would disband its movement as long as the Indonesian government agreed to apply the autonomy system in Aceh, which respects the rights of Acehese to apply *shariah* and *adat* alongside the Indonesian formal legal system (Miller, 2009: 159). The agreement also included the amnesty for movement leaders, including Hasan Tiro, who came back to Aceh in 2008 and held the position as *Wali Nanggroe* (McDonald, 2015: 83). Since the agreement was signed in 2005, Aceh was given status as a “special region” and continues to apply *shariah* and *adat* law within their region.

Policies of Nation Building and National Integration in Russia and Indonesia

The first aspect, which is essential to analyze when comparing the Chechen and Aceh question, is how Russia and Indonesia differ in their nation-building policies and national integration. Both Russia and Indonesia are countries that have a diverse populations. In order to control the diversity within its territory, they have to construct a comprehensive policy in order to create a feeling of commonality among its diverse population. Throughout the course of history, Russia tends to create a grand picture of a Russian nation. Russian nation, either through the conception of *Sovietsky narod* or *Rossian*, was heavily emphasized on the notion of the oneness of Russian identity. This is realized by underrating the local identity below the Russian identity and promoting the Russian identity through the Russian language and the promotion of Russian Orthodox religion for all ethnicities (Aktürk, 2015: 290).

The promotion of collective identity and symbol, as argued by Birch, was an essential driver in the nation-building process. However, this might also be caused otherwise, as the dominant picture of national identity might threaten the existence of certain ethnics' way of life, and thus separatist movement could be born within the process of nation-building. In this respect, the Chechnya movement was growing out because of the authoritative and non-dialogic interpretation of national identity. Chechen felt that its

distinctive way of life did not get enough space within the concept of *Sovietsky narod* and *Rossian*. As a result, they are willing to rebel against Russian authority. Eventually, as Russia decided to expand its geopolitical influence, Russia used the Eurasianist narrative, which tends to be more inclusive and more open to the diversity of ethnic and cultural background of vast Russian geopolitical area (Tolz, 1998).

In Indonesia, a similar approach to creating a grand picture of the Indonesian nation was constructed by the Indonesian government with the conception of Pancasila and *Wawasan Nusantara*. These concepts argued for unity in diversity among the Indonesian people. Indonesian people were allowed to keep their own culture, tradition, and language, as long as it would not harm Indonesian national integrity. Aceh's case was an exception since the Aceh freedom movement securitizes the issue of autonomy, Acehese national identity, and the application of the *Sharia* system within its territory. However, as Indonesia democratized itself and applied the decentralization system as opposed to the centralization system in Soeharto's era, Indonesia could accept the notion of autonomy in Aceh as long as it remains its faithfulness with the Indonesian government. In the case of Indonesia, Indonesia had chosen a way of reconciliation to resolve differences and, therefore, ensure a more united and integrated Indonesia.

The Root of Conflicts and Development of the Separatist Movement in Chechnya and Aceh

It is vital to recall back the theory explained by Hale and Birch to compare the root and development of the conflict in Chechnya and Aceh. Hale explained that ethnic politics played an important role in shaping the conflict between ethnic groups and state authority. In the case of Chechnya and Aceh, ethnic sentiments were indeed the main factor behind the conflict. By signifying the central government as an authoritarian and imperial power, the separatist movement in Chechnya and Aceh tried to justify its independence, as the authoritative and imperialistic type of leadership would threaten the existence of their ethnicities and the ethnics' religious and cultural heritage which had been built within the history. Nevertheless, within this context, it is also important to remember that Chechnya and Aceh had a different process of inclusion with the central authority.

In contrast, Chechnya was forced to accept Russian authority during the 19th Century. Aceh was included as part of the Dutch East Indies as part of colonialization. After Indonesia's independence, it submitted itself voluntarily as part of Indonesia. Nevertheless, in both Chechnya and Aceh examples, the political mobilization through remembrance of ethnics' history and heritage took part, and the separatist movement succeeded in gaining support from the general public in order to strengthen their movement against the authoritarian regime. The establishment of a state with Islamic law became a central

vision that united the heart of the Chechen and Acehese people for their struggle against the secular government.

Regarding the movement capability in starting the resistance, there were differences between Chechnya and Aceh. Within the era of the Soviet Union, which was very autocratic and militarized, the armed and political resistance of Chechen people was limited due to the extensive network of military and intelligence at that time – but as Russia (the Soviet Union, at that time) experienced the *perestroika* and *glasnost*, the movement grew up quickly and gained quick popularity.

In the case of Aceh, the armed and political struggle continued as the Indonesian government applied martial law and military operations within the Aceh province. The political openness indeed brings more massive supports for the Free Aceh Movement, but it had already strengthened its bases within rural regions in Aceh. The Chechnya and Aceh case also differed in its cause for the resource. As Barter argued, alongside ethnic sentiments, the problem of the distribution of profits from natural energy was one of the central factors that eventually led to the creation of the Acehese separatist movement. The centralized government system prevents Acehese people from profiting from the gas fields in their land. Ironically, the gas became the primary fuel to flare the feeling of Acehese nationalism towards Indonesia. These facts are compatible with Hale's argument about the accompanying causes of separatism and Birch's argument about the justification of separatism caused by the unjust policies enacted by the central government.

Conclusion

This paper would like to conclude that the conflict between Chechnya and Aceh was ethnic-based separatism. Within the formation of the separatist movement, the religious factor played an important role in helping the separatist movement gain huge influence within their territory. Together with the religious factor, the factor of injustice in the distribution of benefits from the natural resources also played an important role in sparking the separatist movement in Aceh. The case of separatism in Chechnya and Aceh was also caused by the strict and single interpretation of the national ideology, which disregards the importance of ethnic identity (in the Russian case) or could not accommodate the unique needs of the ethnics' way of life (in Indonesia case).

Both cases were ended peacefully but were resolved differently. As Russia tends to solve the problem by building an alliance with local leaders, Indonesia chose to open political channels by engaging with rebel groups and creating a sustainable peace through acknowledging local autonomy, particularly after the tsunami disaster in 2004. It is also important to emphasize the similarity between the reconstruction of the narratives of nationalism and

citizenship. In both cases, Indonesia and Russia similarly tried to make the national conception of nationalism and citizenship to be more open, plural, and accommodative of ethnic and cultural differences.

References

- Abuza, Z. (2003). *Militant Islam in Southeast Asia: Crucible of Terror*. Colorado & London: Lynne Rienner Publishers.
- Aktürk, Ş. (2015). *Almanya, Rusya ve Türkiye'de Etnisite Rejimleri ve Milliyet*. Istanbul: Istanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Alfian, T. I. (1992). *Sastra perang: sebuah pembicaraan mengenai Hikayat Perang Sabil*. Jakarta: Balai Pustaka.
- Barter, S. J. (2008). Resources, religion, rebellion: the sources and lessons of Acehnese separatism. *Small Wars & Insurgencies*, 19(1), 39-61.
- Bibermann, Y. (2016). Violence by Proxy: State-Sponsored Rebels and Criminals in Chechnya. In B. Koch, *State Terror and State Violence: Global Perspective* (pp. 135-150). Springer VS.
- Birch, A. (2003). *Nationalism and National Integration*. London: Unwyn Hinman.
- Chaidar, A. (1999, June). *Teungku Muhammad Daud Beureueh Bapak Darul Islam dan Bapak Orang-orang Aceh*. Retrieved from Media ISNET: <http://media.isnet.org/islam/gapai/Beureueh.html>
- Creuzberger, S. (2016). Freedom fighter and anti-Tsarist rebel: Imam Shamil and imperial memory in Russia. In D. Geppert, *Sites of imperial memory: Commemorating colonial rule in the nineteenth and twentieth centuries* (pp. 170-184). Manchester: Manchester University Press.
- Davies, M. (2006). *Indonesia's war over Aceh: Last stand on Mecca's porch*. London & New York: Routledge.
- Hale, H. E. (2008). *The Foundations of Ethnic Politics: Separatism of States and Nations in Eurasia and the World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hasjmy, A. (1977). *59 Tahun Aceh Merdeka di bawah Pemerintahan Ratu*. Jakarta: Penerbit Bulan Bintang.
- Jaimoukha, A. (2005). *The Chechens: A Handbook*. London & New York: RoutledgeCurzon.
- Kabir, A., & Muin, F. (2015). *Ikhtisar dalam Memahami Pendidikan Pancasila dan Kewarganegaraan: Suatu Pendekatan yang Bersifat Holistik*. Jogjakarta: Deepublish Publisher.
- Kir-Lindsay, J. (2014). Understanding state responses to secession. *Peacebuilding*, 2(1), 28-44.
- KONTRAS. (2016). *Aceh, Damai Dengan Keadilan? Mengungkap Kekerasan Masa Lalu*. Jakarta: KontraS Kusumoprojo.
- W. S. (2009). *Indonesia negara maritim*. Jakarta: Penerbit Teraju.
- McDonald, H. (2015). *Demokrasi: Indonesia in the 21st Century*. New York: St. Martin's Press.
- Miller, M. A. (2009). *Rebellion and Reform in Indonesia: Jakarta's security and autonomy policies in Aceh*. London & New York: Routledge.

- Pemerintah Provinsi Nanggroe Aceh Darussalam. (2008). *Aceh Serambi Mekkah*. Banda Aceh: Pemerintah Provinsi Nanggroe Aceh Darussalam.
- Pokalova, E. (2015). *Chechnya's Terrorist Network: The Evolution of Terrorism in Russia's North Caucasus*. California: Praeger.
- Reid, A. (2005). *An Indonesian Frontier: Acehese and Other Histories of Sumatra*. Singapore: Singapore University Press.
- Ricklefs, M. (2001). *A History of Modern Indonesia Since c.1200*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Safwan, M. (1992). *Pahlawan nasional Teuku Nyak Arief*. Jakarta: Balai Pustaka.
- Salim, A. (2015). *Contemporary Islamic Law in Indonesia: Shari'ah and Legal Pluralism*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Sanders, T., Tucker, E., & Hamburg, G. (Eds.). (2009). *Russian-Muslim Confrontation in the Caucasus: Alternative visions of the conflict between Imam Shamil and the Russians, 1830-1859*. New York: Routledge Curzon.
- Sanikidze, G. (2007). Islamic Resurgence in the Modern Caucasian Region: "Global" and "Local" Islam in the Pankisi Gorge . In T. Uyama, *Empire, Islam, and Politics in Central Eurasia* (pp. 263-282). Sapporo: Hokkaido University Press.
- Schaefer, R. W. (2010). *The Insurgency in Chechnya and the Northern Caucasus*. California: Praeger.
- Sinambela, M. (2003). *Dilema otonomi daerah dan masa depan nasionalisme Indonesia*. Balairung & Company.
- The Week Staffs. (2016, March 6). *Ramazan Kadyrov: Putin's strongman in Chechnya*. Retrieved from The Week: <http://theweek.com/articles/610111/ramzan-kadyrov-putins-strongman-chechnya>
- Tiro, H. (1979). *The Drama of Acehese History, 1873-1978*. State of Aceh: Ministry of Education of the State of Aceh.
- Toer, K. S., & Kamil, E. (2003). *Kronik revolusi Indonesia: 1948*. Jakarta: Kepustakaan Populer Gramedia.
- Tolz, V. (1998). Forging the Nation: National Identity and Nation Building in Post-Communist Russia. *Europe-Asia Studies*, 993-1022.
- Ware, R. B., & Kisriev, E. (2009). *Dagestan: Russian Hegemony and Islamic Resistance in the North Caucasus*. New York & London: M.E. Sharpe.
- Zürcher, C. (2007). *The Post-Soviet Wars: Rebellion, Ethnic Conflict, and Nationhood in the Caucasus*. New York & London: New York University Press.

Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Black Lives Matter (BLM) Örneği

İhsan KONAK*

Bitlis Eren Üniversitesi

Öz

Bu çalışma Black Lives Matter (BLM-Siyahların Hayatı Önemlidir) hareketini yeni toplumsal hareketler bağlamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Öncelikle yeni toplumsal hareketlerin teorik çerçevesi ve geleneksel "eski" toplumsal hareketlere nazaran "yeni" nitelendirmesinin gerekçeleri ortaya konulmaktadır. Ardından Black Lives Matter hareketinin ortaya çıkış ve gelişim sürecine yer verilmektedir. Bu noktada sosyal ağların hareketin gelişimindeki rolü irdelenmektedir. Bir twitter etiketi olarak ortaya çıkan BLM hareketinin diğer siyah özgürlük hareketlerinden farklı olan yönleri, Amerikan kamuoyundaki BLM algısı ve BLM'ın Amerikan kamuoyuna etkisi değerlendirilmektedir. Sanal âlemde sosyal medya platformları aracılığıyla ortaya konulan birlikteliğin Amerikan sokaklarına yansımaları ve toplumsal harekete dönüşümü analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Yeni Toplumsal Hareketler, Black Lives Matter, Sosyal Medya

* Öğr. Gör. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi Ortak Dersler Bölümü, ihsankonak2015@gmail.com, ORCID:0000-0003-2119-3369

The Case of Black Lives Matter (BLM) in the Context of New Social Movements

Abstract

This study aims to evaluate the Black Lives Matter (BLM) movement in the context of new social movements. First of all, the theoretical framework of the new social movements and the reasons for the “new” characterization compared to the traditional “old” social movements are put forward. Then, the emergence and development process of the Black Lives Matter movement is covered. At this point, the role of social networks in the development of the movement is examined. The different aspects of the BLM movement, which emerged as a twitter hash tag, from other black freedom movements, the perception of BLM in the American public and the impact of BLM on the American public are evaluated. The reflection of the unity put forward through social media platforms in the virtual world to the American streets and its transformation into social movement are analyzed.

Keywords

New Social Movements, Black Lives Matter, Social Media

Extended Abstract

Black Lives Matter (BLM) is a new social movement focused on police violence against blacks that has become widespread in America in recent years. The fact that this violence is not punished by court decisions, regardless of whether it is applied by law enforcement officers or civilians, paved the way for the emergence of the BLM movement. The killing of unarmed blacks in the United States has become an ordinary incident. The phrase Black Lives Matter is a revolt against this situation, emphasizing that black lives should also be valuable. It is a stance against racism, which is thought to be inherent in the American system, and BLM brings racial prejudice to the agenda of the American public. It is argued that this bias targets other marginalized groups as well as blacks.

This contemporary movement, which is expressed in three words, is evaluated in the context of new social movements in this study. In this study, first of all, the relevant literature is explained. By definition, social movements are against the system of thought that dominates societies. It is a collective movement that challenges and conflicts with dominant norms and hierarchies. The traditional social movements that are the product of modernity are class-based (working class) and economy-based movements. The main aim of traditional social movements is to seize or influence authority. Material values are in the foreground. The term “new” was added to these social movements after 1960s. These social movements, which have emerged in the face of the problems caused by different elements of modernity, are conceptualized as new social movements by adding the expression “new”. After 1960, it is seen that politics on different issues (postmaterial values such as freedom and identity, alternative democracy models, environment, LGBT rights, etc.) has emerged. As a result of the inadequacy of existing policy understandings and the inability of traditional movements to grasp this “new” situation, the necessity of

“new” approaches to social movements has arisen. In the American context, BLM is an example of new social movements. BLM, which is thought to have emerged as a result of the struggle against racial discrimination in terms of African Americans, can be evaluated as a contemporary social movement that practices unusual action styles and has a different organizational structure.

The importance of social media (Twitter, YouTube, Instagram, Facebook, blogs, etc.) for BLM, a movement born from a Twitter hashtag, is an undeniable fact. The use of social media by BLM activists has three important functions in organizing efforts: (1) to mobilize internal and external resources; (2) to create cooperation between the groups involved in the BLM movement and other social movements, and (3) to control the narrative of the movement (Mundt etc., 2018: 6). Social media platforms, especially Twitter, facilitate both Black Lives Matter’s organization/coordination efforts and its communication with other social movements. Social media platforms offer a more effortless, easily accessible and interactive environment in forming public opinion and public discourse. Social media offers an alternative channel to BLM activists for the movement, which does not take much place in the traditional American media. Alicia Garza, one of the founders of the movement, said in an interview, “We all know that Twitter cannot save us. Twitter can be a tool that connects us and helps us develop strategies on how to build the power we need to transform the world we live in” (Dalton, 2015) and evaluated social media in terms of BLM. Today, social media platforms perform the function of churches and other traditional institutions during the civil rights era for blacks and other marginalized groups in the USA.

This movement started with the shooting of 17-year-old African American Trayvon Martin in Sanford, Florida in 2012 (Clayton, 2018: 450). The acquittal of George Zimmerman, the volunteer neighborhood watchman who murdered Martin, has been a beacon of the BLM movement. After Zimmerman’s acquittal, three black female activists Alicia Garza, Patrisse Cullors and Opal Tometi started the movement. The killing of Martin and many other unarmed blacks by civilians or law enforcement officers led to massive protests across the country. Even though the majority of the demonstrations were carried out peacefully, there were also clashes with the security forces. As the BLM strives for a society where blacks are not systematically targeted, the hashtag #BlackLivesMatter has become a mobilization call for demonstrators. The fact that Trayvon Martin was held responsible for his own death has been a turning point for BLM. Despite the allegations that Trayvon was followed and killed on a racist basis, the release of Zimmerman paved the way for the birth of this movement.

Activists of the movement are active and combative. They employ unconventional courses of action. By disrupting routine life in America BLM activists try to show that this problem cannot be ignored. It is aimed to raise awareness in the American public by slowing down or stopping the trade and routine life in the USA – a country is considered the pioneer of capitalism. Protests have

been held in all major American cities, and even in places where few African Americans live. It is understood that it has gained popularity beyond expectations. Although they could not find much coverage in the American mainstream media, BLM activists who are organized through social media platforms has managed to influence the public discourse.

There are aspects that make BLM different from other black liberation movements. First, the BLM rejects the singular and male-dominated leadership model adopted by other black liberation movements and emphasizes the participatory democracy. Alternative democracy models are implemented, in which each activist is a leader and has a say in decision-making mechanisms. It is underlined that strong people do not need strong leaders (Demby, 2014). In addition, when evaluated in the context of gender, unlike other black freedom movements, women and other groups in the gender spectrum are more prominent in the black lives matter movement. This movement initiated by three black women, two queers and one Nigerian-American (Tometi, 2015) introduces a new leadership model and brings groups that were previously ignored or not brought to the fore at the center of the movement. Another aspect that sets this movement apart from other black liberation movements is that while pre-BLM movements focus only on blacks (especially those whose biological sex and gender identity are the same), the BLM also highlights other marginalized groups. BLM rejects a male-dominated and hierarchical structure. BLM has a group-oriented leadership and decentralized structure. Although in certain respects it can be seen as a continuation of other black liberation movements, there are points that make BLM unique.

BLM is, however, not free from criticism. There are also some doubts regarding BLM. It is criticized that the demonstrations contain violence. Also, where some see “illegal riots”, others participate in “these just riots” (Hooker, 2016: 449). It has also been argued that the BLM movement excludes other lives by specifically underlying black lives. The phrase “All Lives Matter” is used instead of Black Lives Matter.

Despite contributing to the creation of a certain awareness in the American public, it is considered that there are still hesitations about BLM. Although BLM has achieved certain successes, it is debatable whether it can cause a systematic and permanent change. Considering that it will take a long time to rectify the injustice that is thought to have permeated different layers of the American society, it is unclear whether BLM can maintain its existence as a long-term social movement. The acceptance and adoption of the vision by the American public is essential for sustainable social struggle. In this context, it is thought that it is still early to evaluate BLM. Whether BLM will be successful in American politics and what kind of gains it will achieve in the struggle for justice and equality may be a subject of a separate study.

Giriş

Yargı sistemindeki ırksal eşitsizlik, Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) sosyo-politik öneme sahip kronik bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Son yıllarda, mahkeme kararlarıyla siyahlara karşı gerçekleşen ırksal eşitsizlik, Amerikan kamuoyunun gündemindedir (De Choudhury vd., 2016). Ceza adalet sisteminde yapısal ırkçılığın nasıl işlediğinin bir örneği olan polis şiddetine (Garcia ve Sharif, 2015: 28) ilişkin davalar sonrasında, bugün geçmişte olduğu gibi, ABD'de Afrika kökenli Amerikalıların ve diğer beyaz olmayan grupların orantısız polis şiddetine maruz kaldığı (Weitzer, 2015: 475:480) anlaşılmaktadır. Afrikalı Amerikalılara yönelik polis şiddeti yeni bir vaka olmamasına (Liebersohn ve Silverman, 1965: 887-898) karşın, 2012 yılında 17 yaşındaki Trayvon Martin'in öldürülmesinden günümüze, Amerikan polisinin birçok kez silahsız olmalarına karşın siyah erkek ve kadınları öldürmesi, ABD'de de ırksal önyargı konusunu tekrar gündeme getirmiştir. Bu cinayetlerin ardından ortaya çıkan Black Lives Matter (BLM) ("Siyahların Hayatı Önemlidir") hareketi, özellikle Afrikalı Amerikalılar arasında yoğun ilgi ve destek görmektedir ve ırkçılığa karşı verilen önemli bir tepkidir (Leach ve Allen, 2017: 543). Irkçı değer sistemine meydan okuyan (Atkins, 2018: 9) BLM hareketi, silahsız Afrikalı Amerikalının öldürülmesini protesto eden bir toplumsal hareket olarak ortaya çıkmıştır (Clayton, 2018: 448). Beyaz olmayan ten renginin, polis şiddetinin ve yargı kararlarındaki adaletsizliğin başlıca sebebi olduğu düşünülmektedir. BLM hareketi siyahların hayatlarının da değerli olduğu kabulüyle yola çıkar ve diğer marjinalleştirilmiş, toplumun kıyısında duran grupları da temsil etme çabası içerisindedir.

"Siyahların Hayatı Önemlidir" ifadesi, basit olumlu bir cümledir. Onaylama, açıklama veya nitelendirme ihtiyacı, bu ifadenin evrensel olarak doğru veya meşru bir iddia olarak kabul edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda, ters önerme her zaman mevcuttur: siyahların yaşamlarının önemi yoktur (Gafney, 2017: 204). BLM hareketinin bugün ABD'de yaşayan siyahların durumuna ilişkin verdiği mesaj açıktır: devlet, siyah toplumunu sistematik olarak kontrol eden ve yok eden yasaları ve yapıları uygulayarak siyah topluluğuna karşı şiddet uygulamaktadır. BLM, ezilen herkes için özgürlüğü savunur, ancak siyahların yaşamlarının özellikle hedef alındığını kabul etmekle başlar (Clark vd., 2018: 153). BLM hareketi adaletsizliği protesto etmenin ve kamuoyunda farkındalığı arttırmanın bir yolu olarak başladı, sosyal medya örgütlenmesini eski usul sivil itaatsizlikle harmanladı: yürüyüşler, oturma

eylemleri, polisle çatışmalar. Üç kelimelik bir slogan altında birleşen kasıtlı olarak lidersiz, geçici grup, hızla, ana akım politikacıların görmezden gelmeye çalıştığı yaygın bir harekete dönüştü (Williams, 2015).

Bu çalışma güncel bir hareket olan BLM hareketine odaklanmaktadır. Çalışma BLM'in doğuşunu, gelişim seyrini ve yapısını, bu süreçte sosyal medyanın rolünü, BLM'i diğer siyahi hareketlerden farklı kılan yönlerini ve BLM'in Amerikan toplumu üzerindeki etkisini toplumsal hareketler literatürü çerçevesinde analitik bir incelemeye tabi tutmaktadır. Sanal ortamda oluşan bu birlikteliğin, çevrim içinden nasıl çevrim dışına sirayet ettiği analiz edilmektedir. Sosyal medya platformları üzerinden örgütlenen BLM, siyahların özgürlük ve eşitlik mücadelesinde örgütsel ve eylemsel açıdan "alışlagelmiş" yöntemlerden farklı bir yol izlediği görülmektedir. Bu bağlamda BLM hareketinin incelenmesi, hem Amerikan toplumunda çatışma kaynağı olan bu sorunu anlamamıza hem de literatür çerçevesinde BLM hareketini yorumlamamıza yardımcı olacaktır.

Yeni Toplumsal Hareketler ve BLM

Genel anlamıyla bir toplumsal hareket, mevcut bir sisteme ve onun değerlerine veya güç ilişkilerine karşı sürekli, bilinçli bir meydan okumada örgütlenmiş bir grup insan olarak anlaşılabilir (Walton ve Smith, 2008: 88). Toplumsal hareketler, tanımları gereği egemen topluma karşıdırlar, diğer bir ifadeyle, toplumun bazı yapılarına, politikalarına veya kültürel normlarına karşı çıkmaktadırlar (Reger, 2014: 43). Bir toplumsal hareket dayanışma temelinde ancak çatışma unsuru/unsurları taşıyan ve içinde bulunduğu sistemin sınırlarını zorlayan kolektif hareket türü olarak tanımlanabilir (Melucci, 1999: 87). Modern toplumsal hareketlerin kökeni 19. yüzyılın başlarına kadar dayandırılabilir. Hareketin ilk örnekleri işçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi için mücadele eden emek hareketi, çok uluslu Avrupa imparatorluklarında bağımsızlık mücadelesi veren çeşitli ulusal hareketler ve bilhassa orta Avrupa'da Katoliklerin siyasal hakları için mücadele eden Katolik hareketidir (Heywood, 2013: 364). Modern dönemin başlarında ve henüz global ekonomik ve teknolojik dönüşümlerin yaşanmadığı dönemlerde daha çok sınıf temelli (genellikle işçi sınıfı) ve ekonomik çıkar odaklı ortaya çıkan toplumsal hareketler siyasal iktidarı ele geçirmeyi veya etkilemeyi hedeflemişlerdir (Çopuroğlu ve Çetin, 2010: 72). Eski muadillerine göre 1960 sonrası ortaya çıkan toplumsal hareketler hızlanan sanayileşme, kentleşme, modernleşme ve küreselleşme gibi süreçlerin etkisiyle toplumların değişim ve dönüşümünden etkilenmiştir. Bu doğrultuda sistem karşıtı hareketlerde ciddi bir değişim ve dönüşüm sözü konusu olmuştur. 1960'ların öğrenci, yeni sol ve sivil haklar hareketleri; 1970 ve 1980'lerin LGBT, barış, kadın ve çevre hareketleri; 1990'ların ve 2000'lerin küresel adalet hareketi bu bağlamda değerlendirilir (Topal Demiroğlu, 2014: 134-135). Modernitenin farklı unsurlarının sebep olduğu sorunlar karşısında ortaya çıkan bu toplumsal hareketler, "yeni" ibaresi eklenerek "yeni toplumsal hareketler" olarak kavramsallaştırılır.

Eski ve yeni toplumsal hareketler ayrımı, eski ve yeni siyaset anlayışlarının üzerinden yapıldığında daha da kolaylaşmaktadır. Eski siyasette materyal değerler daha ön plandadır. Bu anlayışa göre temsili demokrasi siyasetin temel mekanizmasıdır ve örgütlenme siyasal partiler ve işçi hareketleri üzerinde gerçekleşmektedir. 1960'lı yıllardan itibaren ortaya çıkan yeni siyaset anlayışında ise özgürlük ve kimlik gibi postmateryal değerler, katılımcı demokrasi fikri, çevre, ifade hürriyeti, LGBT hakları, barış, feminizm gibi konular ön plandadır ve yeni orta sınıf, gençler ve eğitimliler yeni toplumsal hareketlerin taşıyıcılarıdır (Topal Demiroğlu, 2014: 136). 1960 sonrasında farklı konular üzerinde siyaset yapma pratiklerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Var olan siyaset anlayışlarının yetersiz kalması ve geleneksel hareketlerin bu "yeni" durumu kavrayamaması neticesinde, toplumsal hareketlere ilişkin "yeni" yaklaşımların gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Yeni toplumsal hareketler, toplumsal hareketlerin hem makro-tarihsel hem de mikro-tarihsel unsurlarını vurgulayan sosyal teoriye yakın zamanda eklenen bir kavramdır. Makro düzeyde, "yeni" toplumsal hareketler, çağdaş toplumsal hareketlerin yükselişi ile daha geniş ekonomik yapı arasındaki ilişkiye ve bu tür hareketlerde kültürün rolüne odaklanır (Pichardo, 1997: 411). Sosyal çatışmalar ekonomik/endüstriyel sistemden çok kültürel alanda yoğunlaşmaktadır (Melucci, 1999: 88). Mikro düzeyde ise, kimlik ve kişisel davranış konularının sosyal hareketlerle nasıl bağlantılı olduğu ile ilgilenir. "Yeni" toplumsal hareketler, orta sınıf radikalizminin yeni biçimleriyle ilişkili olarak özgül toplumsal hareketler vizyonu sunar. Toplumsal hareketlere ve daha geniş sosyo-politik çevreye, bireylerin sisteme nasıl uyduğuna, sisteme nasıl tepki verdiğine ve sistemi nasıl değiştirdiğine dair bir görüş ortaya koyar (Pichardo, 1997: 411). Yeni toplumsal hareketleri geleneksel toplumsal hareketlerden ayıran başlıca fark, yenilerinin post materyal bir eğilim göstermesi ve toplumsal ilerlemeden çok "hayatın kalitesi"ne odaklanmasıdır (Heywood, 2013: 364). Sınıf çatışması bağlamında hareket eden işçi sınıfı sanayi toplumunun bir ürünü iken, yeni toplumsal hareketler ise sanayi sonrası toplumun (Touraine, 2002: 91-92) veya bilgi toplumunun (Melucci, 1989: 45-46) bir sonucudur. Yeni toplumsal hareketlerin postmateryal çağın bir sonucu olduğu ifade edilir ve sanayi toplumunun işçi sınıfı hareketlerinden farklı olduğu düşünülür (Pichardo, 1997: 412). Eski ve yeni toplumsal hareketlerin farklı tür toplumlarda gelişmiş olduğu görülebilir. Sanayi sonrası toplumlar ekonomik temelde yükselmemektedir; ekonomik, siyasal ve kültürel yapılar giderek daha fazla bir şekilde bütünleşmektedir (Melucci, 1999: 88). Yeni eğitimli sınıfın bir başkaldırısı (Önder, 2008: 597) olarak da izah edilen yeni toplumsal hareketlerin aktörleri kendilerini sosyo-ekonomik bağlamda değerlendirmeye tabi tutmazlar (Cohen, 1995: 667). Yeni toplumsal hareketlerin aktivistleri eğitim seviyesi yüksek, nitelikli işgücünü oluşturan, yüksek statülü mesleklere sahip bireyler, öğrenci, ev kadını, eğitimli işsizler vb. gruplardan oluşmaktadır (Tatar, 2013: 13). Diğer bir farklılık ise eski hareketlerle karşılaştırıldığında yeni toplumsal hareketler ortak bir ideolojik zemine sahiptir ve Yeni Sol'la ilişkilidir: egemen sosyal amaçlara ve siyasetin

işleyiş biçimine karşı çıkmakta ve kendini gerçekleştirme ve ifade etme gibi liberteryen hedefleri arzulamaktadırlar. Yeni toplumsal hareketler, insanların yaşamlarını değiştirmeye çalışmakta, toplumların genel değişimleri için mücadele ederken insanların kendi yaşamlarını da değiştirebileceğine inanmaktadır (Melucci, 1999: 89). Geleneksel ile yeni toplumsal hareketler arasındaki bir diğer ayırım ise yeni hareketlerin âdemi merkezileşmeye ve karar alma süreçlerine ehemmiyet gösteren örgütsel yapıya sahip olmaları ve yeni siyasal eylem tarzları geliştirmiş olmalarıdır (Heywood, 2013: 365). Offe'nin (1999: 68) vurguladığı üzere, yeni toplumsal hareketler zayıf ve gayri resmi bir örgüt hiyerarşisine sahiptir. Bireysel özerklik yeni toplumsal hareketlerin temel unsurudur. Eski toplumsal hareketlerin dikey hiyerarşik yapısına karşın yeni toplumsal hareketler yatay örgütlenmeyi ve demokratik örgütsel yapıyı benimser. Yeni toplumsal hareketler egemen topluma ve bu toplumda işleyen siyasal politikalara, yapılara ve süreçlere karşı çıkar. Eylemler, anlatılar ve protestolar yoluyla sosyal, kültürel ve politik değişim ve dönüşümleri hedefler.

Tablo 1. Eski ve yeni toplumsal hareketler.

	ESKİ TOPLUMSAL HAREKETLER	YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER
Katılımcıların profili	Alt tabaka Sınıf eksenli, ayrımlıkların öne çıktığı çoşkulu ve kalabalık topluluklar Eğitim seviyesi düşük bireyler Niteliksiz işgücü ve işsizler	Orta sınıf Farklılıklarını vurgulayan gruplar Eğitim seviyesi yüksek bireyler Nitelikli işgücü, yüksek statülü meslek grupları, öğrenciler, kadınlar, eğitilmiş işsizler
Örgütlenme yapısı ve esasları	Resmi, dikey hiyerarşi, karizmatik otorite/lider temelli Mekân paylaşımı Ulusal ve yerel ölçekli	Yatay örgütlenme, özerk ve adem-i merkezi yapı Demokratik yapı ve lidersizlik Bireysel karar alma mekanizması Sosyal alan kullanımı ve mekânda birliktelik Küresel ve yerel ölçekli
Değerler	Materyalist öncelikler, ekonomik çıkarlar, toplumsal sınıf, milli hassasiyetler	Post materyalist öncelikler ve farklı olma hakkı Etnisite, kimlik, din ve dini yorumlar, cinsel tercihler, çevre, savaş ve nükleer silah karşıtlığı, barış, yoksullukla mücadele
Duygu	Ezilmişlik, sömürülme	Ötekileştirilmişlik, dışlanmışlık ve ihmal
Kullanılan araçlar	Geleneksel medya araçları	Sosyal ağlar, İnternet
Hedef	Devlet ve iktidar Ekonomik çıkarlar ve sosyal haklar	Hak, özgürlük, eşitlik Kültürel haklar, kimlik, tanınma Hayatın kalitesine ilişkin sorunların çözümü

ABD bağlamında Siyahların Hayatı Önemlidir hareketi yeni toplumsal hareketlere örnek olarak gösterilebilir. ABD’de Afrikalı Amerikalılar arasında süregelen eşitlik mücadelesinin (Clayton, 2018: 449) bir sonucu olarak ortaya çıktığı düşünülen BLM, yeni siyasal eylem tarzları uygulayan ve farklı örgütsel yapısı olan çağdaş bir toplumsal hareket olarak değerlendirilebilir. Amerikan siyasal sistemi normalde yeni ortaya çıkan rakiplerin siyasi arenaya tam olarak girmesini engellemek için çalışır. Bu tür gruplar sadece sistemin normal işleyişinin bozulmasıyla veya meydan okuyan grupların siyasi çatışmayı sürdürmek için gayri meşru yollara başvurarak oyunun kurallarını ihlal etmeye istekli olduklarını göstererek kazanır (Gamson, 1968: 18). BLM’in bu tarzdan bir mücadele örneği göstermeye çalıştığı görülebilir. Diğer siyah özgürlük hareketlerinden farklı olarak genel kabul gören eylem tarzları yerine “kural dışı” şekilde hareket ettiği söylenebilir.

BLM’in Gelişiminde Sosyal Medyanın Rolü

Yeni bir toplumsal hareket olarak Siyahların Hayatı Önemlidir hareketi, İspanya’daki Indignados, ABD’deki Occupy (İşgal Et) Hareketi ve hatta Arap Baharı gibi hareketlerle yakından ilişkilidir (De Choudhury vd., 2016). Çoğu çağdaş Batılı toplumsal hareket gibi, BLM hareketi de çevrimiçi medyayı yoğun bir şekilde kullanmaktadır (Freelon vd., 2016: 7). BLM aktivistleri tarafından sosyal medyanın kullanılmasının, örgütlenme çabalarında üç önemli işlevi vardır: (1) iç ve dış kaynakları harekete geçirmek, (2) BLM hareketine dahil olan gruplar ve diğer toplumsal hareketler arasında işbirliği oluşturmak ve (3) hareketin anlatisını kontrol etmek (Mundt vd., 2018: 6). Yaygınlığı ve benimsenmesi nedeniyle sosyal medya, özellikle Twitter, bu aktivist harekete temel altyapıyı sağlamaktadır (De Choudhury vd., 2016). BLM, destekçileriyle yerel yürüyüşlerin gerçek zamanlı durumları hakkında iletişim kurmak ve onları organize etmek için sosyal adalet forumu olarak sosyal medyayı (ör. Twitter, YouTube, Instagram, Facebook, bloglar vb.) kullanmaktadır (Carney, 2016). Sosyal medyanın, özellikle Twitter’ın, hem BLM’in hem de diğer toplumsal hareketlerin organize olmasında önemli bir işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Sosyal medyanın hem hareketlerin mesajlarını kamuoyuna iletmesinde hem de kendi içinde örgütlenme/koordinasyon çabalarında kolaylık sağladığı görülmektedir.

Sosyal medya, kamusal alana evrensel erişim sorununu çözmekten uzak olsa da, aksi takdirde kamusal alana katılamayacak birçok kişiye yeni bir erişim biçimi sağladığı muhakkaktır. Habermas (1991: 102), kamuoyunun bilgilendirilmiş olanlardan kaynaklandığını ve alt sınıfların, hayatta kalmak için en acil ihtiyaçlarının ötesinde herhangi bir şeyle ilgilenmek için hem boş zamana hem de fırsata sahip olmamaları nedeniyle kamuoyuna/kamusal söyleme katıl(a)madıklarını savunur. Teknolojik yenilikler ve cep telefonlarının artan yaygınlığı sayesinde ABD’de çoğu genç, neredeyse her yerde, mütemediyen kamusal medyada söylemlere erişebilir. Irk hakkında ulusal ve uluslar ötesi

diyaloglara ekstra zaman ayırmak yerine, internete erişimin artması ve bireylerin cep telefonuyla sosyal medyadaki söylemleri okuyup bunlara katkıda bulunabilmesi ve gençlerin kamusal alana katılımı gündelik bir faaliyet olarak karşımıza çıkar. Kamusal alan evrensel olarak erişilebilir olmasa da, sosyal medyanın yükselişi gençler için ulusal söyleme erişimi artırıyor gibi görünüyor (Carney, 2016: 184). Böylelikle gençler sosyal medya aracılığıyla kamusal alana ve söylemlere rahatça ulaşabilir ve fikir beyan ederek kamuoyunun/kamusal söylemlerin oluşmasına katkıda bulunabilirler.

Sosyal medya, başlangıçta ana akım medya erişiminden yoksun bir hareket için çok önemli bir alternatif platform sağlar. Irkçılığın Amerikan kültürüne içkin olduğuna ve yasalar ve idari yaptırımlar yoluyla kurumsallaştığına inanan BLM hareketinin kurucuları (Clark vd., 2018: 156), kaygılarını ilk başta sosyal medya aracılığıyla kolluk kuvvetleri tarafından siyah hayatların yok edilmesi (örneğin öldürülmesi) karşısında adalet talep eden #BlackLivesMatter etiketini kullanarak dile getirdiler (Jones-Eversley vd., 2017: 316). Kamusal protesto ve sivil itaatsizlikle birleştiğinde, sosyal medya platformları #BlackLivesMatter için güçlü araçlar haline geldi ve hareketin kimliğinin bir parçası oldu (Linscott, 2017: 116). “#BlackLivesMatter” etiketi, Amerika genelinde bir toplanma çığlığı haline geldi. Sosyal medyayı kullanarak genç aktivistler, protestocuları vakit kaybetmeden örgütleyip harekete geçirebildiler (Clayton, 2018: 452). Facebook, Twitter, Instagram, YouTube ve benzer sosyal medya platformları, BLM hareketinin kendi içerisindeki iletişimi, yayılımı ve organizasyonunda etkili olmaktadır. Bu, kısmen sosyal medya teknolojilerinin nesilsel popülaritesinin bir sonucudur, ancak aynı zamanda sosyal medya içeriğinin oluşturulma ve yayılma hızına karşı TV, radyo ve süreli yayınlar gibi eski medyanın görece yavaşlığını yansıtır. Genellikle hareketin ismine eşlik eden etiket, hem #BlackLivesMatter’ın sosyal medya vurgusunun bir göstergesidir hem de içeriğe köprü oluşturmanın ve viral tarzda yayılmasına yardımcı olmanın pratik bir yoludur. Böylece, twitter etiketleri haberleri yayar ve anlık olayları duyurur. Siyah kurbanların isimleri (örneğin, Michael Brown, Tamir Rice veya Sandra Bland) etiket olarak kullanıldığında, haber öyküleri ve olaylara verilen kişisel tepkiler ile olaylar arasında bağlantı kurulur. Bu şekilde ölen kişiler, trajedik bir şekilde de olsa tekrardan hatırlanır. Etiket olarak kurbanların isimlerin kullanılması, geleneksel medyanın sıklıkla kaçındığı şekillerde trajedilerin anımsanmasını ve farkındalık oluşmasını sağlar (Linscott, 2017: 115). Bu bağlamda, sosyal medya BLM için olmazsa olmaz bir unsur olmasa bile önemli, işlevsel bir unsurdur. Hem Amerikan kamuoyunun bilgilendirilmesi ve şekillendirilmesinde hem de organizasyonel açıdan hareket için kilit bir araçtır. Hareketinin kurucularından Alicia Garza da bir röportajında “Hepimiz, Twitter’ın bizi kurtaramayacağına biliyoruz. Twitter, bizi birbirine bağlayan ve içinde yaşadığımız dünyayı dönüştürmek için ihtiyaç duyduğumuz gücü nasıl inşa edeceğimiz konusunda stratejiler oluşturmamıza yardımcı olan bir araç olabilir” (Dalton, 2015) diyerek bu durumu

ifade etmektedir. Garza, hareketin diğer kurucuları ve BLM aktivistleri, gerçek bir toplumsal değişim ve dönüşüm için sadece sosyal medya platformlarının ve twitter etiketlerinin yeterli olmayacağını farkındadırlar.

Twitter tarihinde “BlackLivesMatter” ve “Ferguson”, sosyal bir amaca atıfta bulunan ve en çok kullanılan etiketler arasında yer almaktadır. Twitter’ın 10. yıldönümü olan Mart 2016 itibarıyla #BlackLivesMatter etiketi 12 milyondan fazla kez kullanılmıştır ve sosyal bir amaçla ilgili en çok kullanılan üçüncü etiket olmuştur. Listenin başında ise Twitter tarihinde sosyal bir amacı destekleyen en çok kullanılan etiket olan #ferguson bulunmaktadır ve #ferguson ilgili 27 milyondan fazla tweet atılmıştır (Lowery, 2017). #BlackLivesMatter ve #ferguson etiketlerine ilişkin veriler geleneksel medyada yer bul(a)mayan bir hareket açısından sosyal medya platformlarının önemini ortaya koymaktadır. Sosyal medyanın kamuoyu oluşturma hususunda daha zahmetsiz, kolay erişilebilir ve interaktif bir ortam sunduğu düşünülmektedir.

Bir twitter etiketinden doğan Siyahların Hayatı Önemlidir hareketi (Rickford, 2016: 34), yürüyüşler ve açık hava mitinglerinden çok sosyal medya tarafından yönlendiriliyor ve sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanıyor. Twitter, beyaz olmayan gençlerin öncülüğünü yaptığı bir harekete kendilerini ifade etmek için önemli bir platform sunmaktadır. Twitter kullanıcılarının Trayvon Martin, Eric Garner ve Michael Brown’ın hikâyelerini gün yüzüne çıkarması ve yayması tesadüfi değildir (Demby, 2014). #BlackLivesMatter hareketinden birçok twitter etiketi ortaya çıkmıştır, örneğin #BlackGirlMagic ve #BlackGirlsRock, siyah kadınların ve kızların hayatlarını sıklıkla görmezden gelen bir dünyada onların yaşamlarını gözler önüne sermektedir. Siyah aktivistler sosyal medyayı yeniden kodluyor ve çehresini değiştiriyor (Greene-Hayes ve Joy, 2017: 70). Sosyal medyayı etkin bir şekilde kullanan aktivistler, sanal dünyanın “siyah” dostu olmasını hedeflemektedir. Geleneksel medyada fazla yer al(a)mayanların sosyal ağları kendi hedefleri doğrultusunda şekillendirdiği anlaşılmaktadır. Özellikle Twitter geleneksel iletişim araçları karşısında BLM aktivistlerine alternatif bir mecra sunmaktadır. Böylelikle ABD’de siyahlar ve diğer marjinalleştirilen kesimler açısından sivil haklar döneminde kiliselerin ve diğer geleneksel siyah kurumların gördüğü işlevi günümüzde sosyal medya platformları görmektedir.

BLM’ın Gelişim Seyri ve Yapısı

Siyahların Hayatı Önemlidir hareketi, 2012 yılında Florida, Sanford’da 17 yaşındaki Afrikalı Amerikalı Trayvon Martin’in vurulmasıyla başladı (Clayton, 2018: 450). Görünüşe göre Martin’in bir tehdit olduğunu ve yanlış mahallede olduğunu düşünen beyaz, gönüllü mahalle bekçisi George Zimmerman tarafından takip edildi. Zimmerman’a 911 konuşmasında Martin’i takip etmemesi söylenmesine karşın yine de onunla yüzleşti ve Martin silahsız olarak kendini savunduğunda Zimmerman onu vurup öldürdü. Zimmerman daha sonra

tutuklandı ancak bir yıl sonra savunmasında “kendisini tehdit altında hissettiğini” savundu (Griffin, 2015: 44).

BLM hareketi Zimmerman’ın beraat etmesiyle başladı. Üç siyah kadın aktivist Alicia Garza, Patrisse Cullors ve Opal Tometi, daha sonra pek çok beyaz olmayan genç de dâhil olmak üzere pek çok kişiyi ülke çapında sosyal adalet aktivizmine teşvik eden hareketi başlattı (Carney, 2016: 181). “Siyahların Hayatı Önemlidir” ifadesi, başlangıçta “Hayatlarımız önemlidir” olarak ifade edildi (Atkins, 2018: 1). Temmuz 2013’te Zimmerman’ın ikinci derece cinayetten suçsuz bulunması ve cinayet suçlamasından beraat etmesi Alicia Garza’yı derinden etkiledi. Ertesi gün Facebook’a giriş yaptı ve kendi sayfasında “Siyah insanlar, sizi seviyorum. Bizleri seviyorum. Hayatlarımız önemlidir” notu ile biten bir mesaj yayınladı (Day, 2015). Garza’nın yaklaşık 500 km uzaktaki yakın arkadaşı Patrisse Cullors o gece yazıyı okudu ve arkadaşlarıyla internette paylaştı. Her seferinde tekrardan yayınladığında #BlackLivesMatter etiketini kullandı (Cobb, 2016). Garza ve Cullors etiketi duyurmaya başladılar ve Garza’nın tanıdığı göçmen hakları aktivisti olan Opal Tometi, Facebook ve Twitter’ı kullanarak bir sosyal medya platformu oluşturmayı kabul etti. Ancak BLM, Darren Wilson adlı beyaz bir polis memurunun Ağustos 2014’te Missouri, Ferguson’da 18 yaşındaki Afrikalı Amerikalı Michael Brown’ı vurup öldürene kadar ivme kazanmadı (Cobb, 2016).

2014 yılında kamuoyunda geniş yer tutan siyah erkeklerin emniyet güçleri tarafından öldürülmesi, hareketin yaygınlaşmasına neden oldu. Ölenler arasında 43 yaşındaki Eric Garner, 12 yaşındaki Tamir Rice, 22 yaşındaki John Crawford ve cesedi Missouri, Ferguson sokaklarında saatlerce kalan 18 yaşındaki Michael Brown da bulunmaktadır. Brown’ın ölümü, Ferguson’da ve ülke çapında büyük protestolara neden oldu ve böylece Brown’ın ölümü hareketin sembolü oldu. BLM hareketi sosyal medyanın yardımıyla New York, Boston, Los Angeles, Philadelphia, Miami, Detroit, Houston, San Francisco ve Portland da dâhil olmak üzere ABD’nin dört bir yanında 18’den fazla şehirde 500’den fazla kişi için Ferguson’a Özgürlük Yürüyüşü (Sivil Haklar Hareketi sırasındaki 1961 Özgürlük Yürüyüşlerini anımsatan) düzenledi (Cobb, 2016). Yüzlerce kişi “Siyahların Hayatı Önemlidir!” yazan tişörtler giydi ve pankartlar taşıdı. Bu ifade, genellikle Afrikalı Amerikalılar için yoksulluk, hapis, standartların altında eğitim, yüksek bebek ölümleri ve kötü sağlık koşullarına neden olan adaletsizlikleri (köle gemilerinden günümüze) çağrıştırmaktadır (Young III, 2015: 210). Kolluk kuvvetleri gözetiminde işlenen ve mazur görülen silahsız siyah erkek, kadın ve gençlerin öldürülmesine tepki olarak yapılan büyük ölçekli protestolar, “Siyahların Hayatı Önemlidir”i tanıdık bir ifade haline getirdi (Atkins, 2018: 1). Bu bağlamda BLM siyahların sistematik olarak hedef alınmadığı bir toplum için çabalarırken, #BlackLivesMatter etiketi göstericiler için adeta bir seferberlik çağrısı haline geldi. Trayvon Martin’in âdete kendi ölümünden sorumlu tutulmasının BLM için bir dönüm noktası olduğu düşünülebilir. Trayvon’ın ırkçı temelde siyah olduğu için takip edildiği

ve öldürüldüğü iddialarına karşın Zimmerman'ın beraat etmesi, bu hareketin doğmasına zemin hazırlamıştır.

Siyahların yaşamlarının önemli olduğunu vurgulayarak protestocular ve sosyal medya aktivistleri siyah olmayanların hayatlarını geçersiz kılmaya çalışmadılar, aksine ABD'de siyahların günlük olarak karşılaştıkları sistemik şiddet ve baskıya anlık olarak dikkat çekmeye çalışmışlardır (Carney, 2016: 194). Protestocular, Ferguson'da işaret ve pankartlar taşıma ve siyahların hayatı önemlidir sloganları atma şeklinde barışçıl yürüyüşler başlatırken, yerel ve eyalet polis departmanlarının silahlı müdahalesiyle karşılaşmışlardır. Polis ve protestocular çatışınca protestoların bir kısmı şiddetlenmiştir. Bunun üzerine vali ulusal muhafızları çağırması ve olağanüstü hal ilan etmiştir (Clayton, 2018: 455). Tarihsel bir gerçeklik olarak Amerikan tarihi bağlamında var olan siyahlara karşı şiddet (Aymer, 2016: 367) tekrar gün yüzüne çıkmıştır. Kolluk kuvvetlerinin barışçıl gösterilere orantısız güç kullanarak müdahalesinin, olayların daha da büyümesine ve şiddetlenmesine sebep olduğu düşünülebilir. Emniyet güçlerinin silahsız siyahlara karşı müdahaleleri ve bazı müdahalelerinin ölümle sonuçlanması, BLM hareketinin polis şiddetine odaklanmasına neden olmuştur.

"I can't breathe" (Nefes Alamıyorum) aynı şekilde BLM'in polis şiddetini çarpıcı bir şekilde ortaya koyan bir slogandır. 2014 yılında Afrikalı Amerikalı Eric Garner, New York polis departmanında görev yapan Daniel Pantaleo tarafından gözaltına alınırken hayatını kaybetmiştir. Garner, Pantaleo'yu "nefes alamıyorum" diyerek defalarca uyarılmış ancak dikkate alınmamıştır. Göğsüne bastırılması ve yüzüstü yatırılması nedeniyle boğularak hayatını kaybettiği düşünülen Garner'in ardından polis memuru hakkındaki suçlamalar düşürülmüştür (Carrega, 2019). Aynı şekilde Javier Amber (Plohetski, 2020), Manuel Ellis (Johnson, 2021), Elijah McClain (Levenson ve Chan, 2021) ve George Floyd (Singh, 2020) gibi sayısız Afrikalı Amerikalı kolluk kuvvetleri ile karşılaşmalarında aynı ifadeyi kullanmak zorunda kalmışlardır. "Nefes Alamıyorum!" cümlesi, polis şiddetine karşı BLM eylemlerinde kullanılan yaygın bir slogan haline gelmiştir. Silahsız siyahların emniyet güçleri tarafından nefessiz bırakılarak öldürülmesi, Amerika genelinde protesto gösterilerine sebebiyet vermiştir.

2015 yılında, Baltimore'da, Freddie Gray'in gözaltındayken aldığı yaralar nedeniyle ölümünden sonra benzer protestolar patlak verdi. Yine polis ve protestocular arasında çatışma çıkmış, olağanüstü hal ilan edildi ve düzeni sağlamak için ulusal muhafızlar çağrıldı. ABD'nin dört bir yanında silahsız siyah erkek ve kadınlar polis memurları tarafından öldürülmeye devam ettikçe, BLM Afrikalı Amerikalılara yönelik polis şiddetine tepki olarak protestolar düzenlemek için sosyal medyayı, özellikle Twitter ve Facebook'u, kullanmaya başladı. Böylelikle BLM, toplumsal bir harekete dönüştü. #BlackLivesMatter ifadesi tişörtlerde, kupalarda ve rozetlerde yer almaya başladı; Law and

Order ve Empire gibi televizyon dizilerine konu oldu (Clayton, 2018: 455). Temmuz 2016'da NBA (Ulusal Basketbol Birliği) oyuncuları Carmelo Anthony, Chris Paul, Dwyane Wade ve LeBron James Amerika'da siyahlara yönelik polis şiddetine son verilmesi çağrısında buldukları bir BLM konuşmasıyla Espy Ödüllerinin açılışını yaptı (Dessem, 2016). 2014 yılından beri ABD'nin dört bir yanındaki üniversite kampüslerinde düzenlenen öğrenci gösterileri, yürüyüşler ve protestolarda "Siyahların Hayatı Önemlidir" sloganları atıldı (Clayton, 2018: 455). Bu bağlamda Amerikan toplumunun farklı katmanlarında Siyahların Hayatı Önemlidir hareketine ilişkin farkındalığın, desteğin ve katılımın olduğu görülebilir. BLM ABD'de siyahlar açısından süregelen eşitlik ve adalet mücadelesinin devamı olarak değerlendirilebilir. Sosyal medya üzerinden örgütlenen bu hareket "viral" olmaya adaydır. BLM'in varlığını sosyal medya platformlarından Amerikan toplumuna ve sokaklarına taşıdığı görülebilir.

Günümüzün Ferguson'dan ilham alan BLM hareketinin gücü birkaç yolla ölçülebilir. Birincisi, hareket başlangıcından beri aktif ve mücadelecidir. Hareketin sokak protestoları ve sosyal medyadaki en popüler sloganlarından biri "Onu kapatın!"dır ve retorik bir slogan olmanın ötesine geçmiştir. Onlarca şehirde aktivistler trafiği aksatmak için otoyollarda yürürken; trenleri durdurmak için demiryolu rayları boyunca kol kola girerken; şehir merkezlerinde kavşaklarda otururken; spor müsabakalarının başlamalarını geciktirirken ve alışveriş merkezlerinin, büyük perakende mağazalarının, polis merkezlerinin ve belediye binalarını geçici olarak işgal ederken, sloganın gerçek hayatta da karşılık bulmasını sağlamışlardır. Aktivistler, siyah karşıtı ırkçılığın işe gidip gelmede, ticari hayatta ve Amerikan toplumunun günlük işleyişinin diğer evrelerinde aksamalar yoluyla yüzleşilmesi gereken sistemik bir sorun olduğu sonucuna vardılar (Peterson-Smith, 2015). Aralık 2014 ve Aralık 2015'te Minnesota, Bloomington'daki Mall of America'da düzenlenen BLM protestolarında yerel ve ulusal aktivistler sırasıyla polis vahşeti ve silahsız genç bir siyah olan Jamar Clark'ın öldürülmesini protesto etmek için toplandı. Mall of America, sermayenin Amerikan kültüründeki önceliğinin simgesidir. Devasa bir özel alışveriş merkezidir ve Aralık ayında yılın en yoğun alışveriş sezonu için zengin dekorasyonlarla süslenir. Hareket, bu tür bir tüketim aşırılığına karşı binlerce beden yerleştirerek, siyah yaşamın hem sermaye hem de siyah karşıtı şiddete göre öncelikli olması gerektiğine dair net bir mesaj verdi (Linscott, 2017: 109). Mall of America'da BLM protestocuları siyah topluluğuna karşı olağan askerileştirilmiş aşırı tepkiyle karşılandı: devasa bir polis varlığı, bomba arama köpekleri, zırhlı polisler, kelepçeler, acil durum önlemleri, barikatlı kapılar, tutuklamalar, tartaklamalar... #BlackLivesMatter'ın taktikleri geçici olarak sermaye akışını kesintiye uğratarak ve siyah hayatı ticaretin önüne koyarken, siyah hayatların kendilerinin de "sorun" olduğu ve devlet iktidarı ve polis terörünün bu "soruna" yanıt olduğu (Linscott, 2017: 111-113) düşünülmektedir. BLM aktivistleri radikal bir şekilde Amerikan günlük

yaşamını sekteye uğrattırırken siyahlara yönelik ırksal adaletsizliğin görmezden gelinemeyeceğini ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Kapitalizmin öncüsü sayılan ABD’de ticaretin ve rutin hayatın yavaşlatılması veya durdurulması yoluyla Amerikan kamuoyunda farkındalığın sağlanması hedeflenmektedir.

Hareketin gücünün bir diğer göstergesi, yaygınlığıdır. ABD’nin tüm büyük şehirlerinde BLM protestoları gerçekleşmiştir. Ancak, 7 Ocak’ta Westford, Massachusetts’te 11 yaşındaki beyaz bir kızın düzenlediği dayanışma mitingi gibi, az sayıda siyah sakinin bulunduğu kasabalarda da protestolar olmuştur. Aslında, siyah aktivistler Ferguson’da isyan ettiklerinden beri hareketin itici gücü olsalar da, büyük şehirlerdeki protestolar karakter olarak çok ırklıdır. ABD’nin dört bir yanındaki lise, ortaokul ve hatta ilkokul öğrencileri protestolar başlatmış ve gösterilere katılmışlardır. Üniversite kampüslerinde protestolar düzenlenmiştir ve hatta tıp öğrencileri tarafından özel olarak düzenlenen bir eylem gerçekleştirilmiştir. “Siyahların Hayatı için Beyaz Önlükler” protestolarına ülke çapında yetmişten fazla tıp fakültesi katılmıştır (Peterson-Smith, 2015).

BLM’in aktivizmi, ırkçılığa ve polis vahşetine ve genel olarak sistematik baskıya (Parker, 2016) karşı eşi görülmemiş bir kitle hareketini (Chatelain ve Asoka, 2015) ortaya çıkardı. Başlangıçta sadece protesto hareketlerinin radarında geçici, önemsiz bir nokta olarak görülen BLM (Sidner ve Simon, 2015), Birleşik Devletler’de düzenlenen protesto gösterileriyle birçok akademisyenin beklentilerini aştı ve yapılan bir Pew anketine göre ülke çapında yaygın bir farkındalık kazandı (Horowitz ve Livingston, 2016). Hareketin gerçek başarısı ise radikal söylemi popülerleştirmesinde ve canlı bir demokratik katılım modeli sağlamasında yatmaktadır (Rickford, 2015: 35). Yirmi birinci yüzyıla ait bir olgu olan ve genellikle bir etiket ile yazılan BLM, ırk ve polis şiddeti üzerine medyatik ve ulusal söylemlerin oluşturulması, ülke çapında parlamento binalarından konfederasyon bayraklarının kaldırılması ve bir dizi yüksek profilli protestolar ve eylemler dâhil olmak üzere bazı önemli siyasi ve kültürel başarılar elde etmişlerdir. Tüm bunlar, ana akım basının, politikacıların ve genel olarak Amerikan kamuoyunun derin kararsızlığına rağmen gerçekleşmiştir (Linscott, 2017: 107). Hareketin beklentilerin ötesinde popülerite kazandığı görülmektedir. Bu noktada Amerikan ana akımında yer bulamamalarına karşın sosyal medya platformları üzerinden örgütlenen BLM aktivistleri, Amerikan kamusal söylemini şekillendirmeyi başarmış gözükmektedirler.

2016 yılında yapılan bir Pew anketine göre Amerikalıların BLM hakkındaki görüşlerine ilişkin bazı temel bulgular şunlardır: (1) Yaklaşık her on Amerikalıdan dördü, Siyahların Hayatı Önemlidir hareketini destekliyor; (2) Beyazlar arasında Demokratlar ve 30 yaşın altındakiler BLM’ı destekliyor; (3) BLM’a aşına olan Amerikalıların yaklaşık üçte biri, hareketin hedeflerini anlamadıklarını söylüyor; (4) Siyahların BLM’ın uzun vadede etkili olacağını söylemesi,

beyazlara göre daha olasıdır (Horowitz ve Livingston, 2016). Anket sonuçları hareket ilişkin farkındalığı ortaya koyarken aynı zamanda harekete ilişkin kafa karışıklığını da gözler önüne sermektedir. Amerikan siyasetinde uzun vadede etkin olup olamayacağı bu kafa karışıklığının giderilmesine bağlıdır.

Siyahların Hayatı Önemlidir protesto hareketinin beyaz ve (bazı) siyah yorumcular tarafından yapılan en yaygın eleştirilerinden biri, 1960'ların Sivil Haklar Hareketi'nin siyasi örnekliğini taklit edememesi olmuştur. Çağdaş BLM aktivistleri, daha önceki ırkçılık karşıtı mücadelelerin şiddet içermeyen mücadelelerine disiplinli bağlılık göstermedikleri, siyahların saygınlığını somutlaştırmadıkları, görünür bir hiyerarşik liderlik yapısı benimsemedikleri ve açık siyasal hedefler belirlemedikleri için eleştirilmektedir. Beyaz kamuoyunun, polis şiddetine karşı Siyahların Hayatı Önemlidir protestolarını tam anlamıyla söz konusu nedenlerden ötürü desteklemedikleri görülür (Hooker, 2016: 457). "Siyahların Hayatı Önemlidir", çoğu beyaz tarafından dışlayıcı bir çerçevede yorumlanır, sanki sadece siyahların hayatları önemlidir şeklinde değerlendirilir (Atkins, 2018: 1). Bu görüş ayrılıklarının BLM protestolarına ilişkin twitter etiketlerine de yansıdığı görülmektedir. Bazılarının "yasadışı ayaklanmalar" gördüğü yerde, diğerleri bu "haklı ayaklanmalara" katılmıştır (Hooker, 2016: 449).

Siyahların Hayatı Önemlidir hareketi, siyahların özgürlük mücadelesinde büyük öneme sahip olan Sivil Haklar Hareketi'nden birkaç yönden farklıdır. Birincisi, toplumsal hareketler üzerine çalışan Northeastern Üniversitesi Profesörü Sarah Jackson, Sivil Haklar Hareketi'nin insanları mitingler ve konuşmalar için harekete geçirmeye vurgu yapan ve karizmatik bir erkek lider etrafında toplama eğiliminde olan "Martin Luther King-Al Sharpton modelini" benimsediğini düşünür. Ancak genç aktivistler, bunun yerine, Jackson'ın "Fannie Lou Hamer-Ella Baker modeli" olarak adlandırdığı - halkı kucaklayan ve eylemin tabana yayıldığı bir yaklaşımı- modeli öne çıkarıyorlar. Katılımcı demokrasiyi benimseyen BLM ünlülerin, özellikle Al Sharpton gibi karizmatik erkek liderliğini açıkça reddediyor (Tucker, 2018: 378). Liderliği tekil, karizmatik din adamı veya politikacı modelinden keskin bir şekilde ayrılıyor (Rickford, 2016: 34). BLM hareketinin kurucu aktivistleri, kökleri katılımcı demokrasi fikrini temel alan grup merkezli bir liderlik modelinde ısrarcıdır. BLM organizatörleri ayrıca hiç kimsenin veya bir grubun hareket adına konuşmaması veya kararlar almaması ilkesini benimserler (Harris, 2015). Daha az tanınan ama sivil haklar çağının son derece etkili bir stratejisti olan Baker, Martin Luther King'in Güney Hristiyan Liderlik Konferansı'nın kurulmasına yardım etmiş, ancak Martin Luther King'in çevresinde oluştuğunu hissettiği kişilik kültüne derin bir şüpheyile yaklaşmıştır. Hareket içindeki gücün, kilisede iktidar sahibi erkekler arasında birkaç liderde yoğunlaşması gerektiği fikrine açıkça karşı çıkmıştır. Güçlü insanların güçlü liderlere ihtiyaç duymayacağını vurgulamıştır (Demby, 2014). Aynı şekilde, BLM aktivistleri de bireylerin kendi eylemlerinin sorumluluğunu alması gerektiğini ve taban

aktivizmini savunur (Tucker, 2018: 378). Bugün BLM aktivistleri, bir bireye veya bir avuç kişiye karar verme yetkisi vermenin hareketin devamlılığı için bir risk oluşturduğunu düşünmektedirler. Martin Luther King ve Malcolm X gibi karizmatik liderler güçlü çıkarlarla birlikte seçilebilir, kendi çıkarlarını kolektif çıkarların üstüne koyabilir, hükümet baskısıyla hedef alınabilir ve hatta suikasta uğrayabilir. Hareketlerin karizmatik liderlere bağımlılığı hareketleri zayıflatabilir veya etkisizleştirebilir (Harris, 2015). BLM güçlü tekil ve erkek egemen liderlik modeline şüpheyle yaklaşır. Aktivistlere göre, BLM hareketi içerisinde herkes birer lider ve karar vericidir. Bu bağlamda Siyahların Hayatı Önemlidir hareketi, karizmatik otoriteyi temel almayan ve her aktivistin birer lider olduğu "liderlerle dolu" bir hareket olarak değerlendirilebilir.

Kadın liderliği erkeklere göre arka planda kalan Sivil Haklar Hareketi'nin aksine, BLM üç kadın topluluk organizatörü Alicia Garza, Patrisse Cullors ve Opal Tometi tarafından kuruldu (Jones-Eversley vd., 2017: 315). Sivil Haklar Hareketi'nde erkekler liderlik rolünü üstlenirken, kadınlar ise toplumsal cinsiyet rollerinin öngördüğü şekilde organizasyon faaliyetlerine katılıyorlardı (Payne, 1990: 156). İki eşcinsel, biri Nijerya asıllı Amerikalı üç siyah kadının başlattığı bir hareket olan #BlackLivesMatter ise yeni bir liderlik için siyasi alan açtı ve sonuç olarak yeni bir toplumsal hareket ortaya çıktı. Siyah trans bireyler, siyah eşcinseller, siyah göçmenler, siyah mahkûmlar ve sabıkalılar, siyah Y kuşağı, siyah kadınlar, düşük gelirli siyahlar ve engelli siyahlar bu hareketin merkezindedirler. Cesur, yenilikçi ve radikal bir liderlik modeli benimsenir (Tometi, 2015). Önceki hareketler, queer ve/veya kadınların katkılarını görmezden gelmiş veya asgariye indirmiştir. Özellikle de iki kurucusunun kendilerini hem queer hem de kadın olarak tanımladığı gerçeği göz önüne alındığında, BLM platformu kasıtlı olarak bu grupları kapsıyor (Clark vd., 2018: 156). BLM hareketi, daha önce sapkın olarak görülen topluluk üyelerini yükselterek (Clark vd., 2018: 148) açık bir şekilde kadınları, LGBTQIA+'ı ve diğer marjinalleşmiş siyahları merkeze alır (Clark vd., 2018: 150). BLM'in kurucularından biri olan Alicia Garza'ya göre, BLM, siyahların polis veya sivililer tarafından yargısız infaz edilmesinin ötesinde hedefleri olan bir harekettir. Bazı siyah topluluklarda var olan ve sadece siyahları siyahı sevmeye, siyah yaşamaya ve siyah satın almaya çağıran, toplumsal cinsiyet ile biyolojik cinsiyeti aynı olan erkekleri hareketin ön saflarında tutarken, engelli bireyleri ve LGBT'lileri göz ardı eden sığ bir milliyetçiliğin ötesine geçer. BLM, siyah queer ve trans bireylerin, engellilerin, kayıt dışı siyahların, sabıkalıların, kadınların ve cinsiyet spektrumundaki tüm siyahların yaşamlarını onaylar. Siyah kurtuluş hareketleri içinde marjinalleştirilmiş olanları merkez alır (Garza, 2014). Bu bağlamda BLM hareketi içerisinde diğer siyah özgürlük hareketlerinden farklı olarak erkek egemen dikey bir hiyerarşik yapı bulunmamaktadır. LGBT+ ve diğer marjinalleştirilmiş grupların ön planda olduğu görülebilir. Bugüne kadar sistem tarafından dışlanmış kesimlerin BLM hareketi içerisinde daha aktif olduğu anlaşılmaktadır. Bu husus Siyahların Hayatı Önemlidir hareketini

diğer siyah özgürlük hareketlerinden ayırmaktadır. Yeni bir liderlik modeli ortaya koyulmaktadır. Bu model, bireyleri (erkekleri) ön plana çıkarmaz. Grup odaklı liderliği ve âdemi merkeziyetçi bir yapıyı benimser. BLM kendinden önceki siyah kurtuluş hareketlerinin devamı olarak görülebilecekse de ataerkil ve hiyerarşik bir yapılanmayı reddeder.

Sonuç

Michael Brown'ın öldürülmesiyle Missouri, Ferguson'da patlak veren gösterilerde protestocuların orantısız polis şiddetine maruz kaldığı Ağustos 2014'ten günümüze, ABD'de Afrikalı Amerikalılar açısından çok az şeyin değiştiği düşünülür. New York City'den Baltimore'a, St. Louis'e, Chicago'ya, Texas'a kadar silahsız siyahlar - erkekler, kadınlar ve çocuklar, eşcinseller, heteroseksüeller - çoğunlukla beyaz polisler tarafından öldürülüyor. Eric Garner'dan Akai Gurrey'e Tamir Rice'a, Aiyana Stanley-Jones'a, Rekia Boyd'a, Sandra Bland'e, John Crawford'a ve Laquan MacDonald'a... Silahsız siyahların ölümlerinin öngörülebilir bir sonunun olmadığı (Hooker, 2016: 449) düşünülmektedir.

Bugün yeni bir toplumsal hareket (Rickford, 2016: 34) ve yeni Sivil Haklar Hareketi (Clayton, 2018: 449) olarak değerlendirilen BLM hareketi, 1960'ların sonu ve 1970'lerin başlarında ortaya çıkan Siyah Güç ("Black Power") hareketinden doğmuştur, Siyah Güç de 1950'lerin ve 1960'ların Sivil Haklar Hareketi'nden doğmuştur (Perry, 2016: 465). BLM, önceki siyah kurtuluş hareketlerinin ele aldığı bazı konuları ele alıyor: siyah insanlar suçlu olarak görülüyor ve siyah bedenler gözden çıkarılabilir olarak algılanıyor (Clayton, 2018: 449). BLM, siyahların kurtuluş mücadelesine önceki katkıları kabul edip takdir ederken, aynı zamanda taktiklerini ve görevlerini önceki hareketlerden farklılaştırarak başkalarının da bu mücadeleye katılması için yeni bir alan açıyor (Clark vd., 2018: 147). Kökeni kendinden önceki hareketlerle bağlantılı olsa da eşitlik arayışında kullanılan eylem tarzları ve organizasyon yapısı farklıdır. Önceleri siyahların hak ve özgürlük mücadelesinde geri planda kalmış veya hiç rol almamış grupları temsil etmeyi hedefleyen BLM, Sivil Haklar Hareketi'nin "bir sonraki dalgası" olarak düşünülebilir. Siyahların Hayatı Önemlidir hareketi siyahların hak ve özgürlükler mücadelesinde yeni bir sayfayı temsil etmeye adaydır. Diğer bir ifadeyle, Afrikalı Amerikalıların süregelen eşitlik mücadelesinin son halkası olarak değerlendirilebilecek olan BLM hareketi, Afrikalı-Amerikalıların bu mücadelesinde yeni ve farklı bir fasıl açma gayretindedir.

En az 400 yıldır devam eden mücadelenin devamı ve son halkası olan (Dalton, 2015) Siyahların Hayatı Önemlidir ifadesi, bugün ABD'de yaygın bir söylem olarak kullanılmaktadır. Yeni bir toplumsal hareket olarak BLM sadece polis şiddetini odaklanmanın ötesinde siyahların ve "muteber" görülmeyenlerin yaşamlarını merkeze almayı hedeflemektedir. Çıkış noktası silahsız siyahların kolluk kuvvetleri veya siviller tarafından öldürülmesidir. Başlangıçta Amerikan geleneksel medyasında kendi seslerini duyuramayan BLM

aktivistleri sosyal medya platformlarını yoğun olarak kullanmaktadır. Kamusal söylemleri “siyah dostu” haline getirmeye çalışmaktadırlar. Bir twitter etiketinden doğan hareket farklı bir liderlik, siyasal eylem tarzı ve organizasyon yapısına sahiptir. Katılımcı karar alma mekanizmasını, âdemi merkezîyetçi ve yatay bir örgütlenmeyi benimseyen BLM, geçmişteki siyah özgürlük hareketlerinde geri planda bırakılmış kesimleri hareketin merkezine alır. Ataerkil ve hiyerarşik bir yapılanmaya karşı çıkar ve taban örgütlenmesini benimser. BLM’ı sosyal medya platformları üzerinde oluşan birlikteliğin mekânda birliktelik yoluyla toplumsal harekete evrilmesinin bir örneği olarak değerlendirilebilir. Sanal âlemde başlayan bu birlikteliğin ve duygudaşlığın Amerikan kamuoyunda karşılık bulduğu görülebilir.

Amerikan kamuoyunda belirli bir farkındalık oluşmasına katkıda bulunmasına karşın hala BLM’a ilişkin tereddütlerin olduğu değerlendirilmektedir. BLM’ın belirli başarılar elde etmesine karşın sistematik ve kalıcı bir değişime sebebiyet verip veremeyeceği tartışmalıdır. Toplumun farklı katmanlarına nüfuz ettiği düşünülen adaletsizliğin giderilebilmesinin uzun bir zaman alacağı düşünüldüğünde, BLM’ın uzun soluklu bir toplumsal hareket olarak varlığını koruyup koruyamayacağı belirsizdir. İleriye yönelik dönüşüm vizyonunun Amerikan kamuoyu tarafından kabullenilmesi ve benimsenmesi, sürdürülebilir toplumsal mücadele için elzemdir. Bu bağlamda BLM’ı değerlendirmenin henüz erken olduğu düşünülmektedir. BLM’ın Amerikan siyasetinde başarılı olup alamayacağı ve adalet ve eşitlik mücadelesinde ne gibi kazanımlar elde ede(meye)ceği ilerleyen dönemlerde değerlendirilmesi gereken bir husus olarak ayrı bir çalışmanın konusu olmaya adaydır.

Kaynakça

- Atkins, A. (2018). Black Lives Matter or All Lives Matter? Color-blindness and Epistemic Injustice*. *Social Epistemology*, 33(4), 1-22.
- Aymer, S. R. (2016). “I Can’t Breathe: A Case Study – Helping Black Men Cope With Race-Related Trauma Stemming From Police Killing and Brutality. *Journal of Human Behavior In the Social Environment*, 26(3-4), 367-376.
- Carney, N. (2016). All Lives Matter; so Does the Race: Black Lives Matter and The Evolving Role of Social Media. *Humanity & Society*, 40(2), 180-199.
- Clark, A. D., Dantzler, P. A. & Nickels, A. E. (2018). Black Lives Matter: (Re)Framing the Next Wave of Black Liberation. *Research in Social Movements, Conflicts and Change*, 42, 145-172.
- Clayton, D. M. (2018). The Black Lives Matter and the Civil Rights Movement: A Comparative Analysis of Two Social Movements in the United States, *Journal of Black Studies*, 49(5), 448-480, DOI: 10.1177/0021934718764099.
- Carrega, C. (2019). Judge tu Suggest Future for NYPD Cop Accused of Killing Eric Garner with Chokehold. *ABC News*, <https://abcnews.go.com/US/judge-determine-future-nypd-cop-accused-killing-eric/story?id=63502832> [14.09.2021].

- Cobb, J. (2016). The Matter of Black Lives, *The New Yorker*, <https://www.newyorker.com/magazine/2016/03/14/where-is-black-lives-matter-headed> [15.02.2021].
- Cohen, J. L. (1985). Strategy or Identity: New Theoretical Paradigms and Contemporary Social Movements. *Social Research*, 52(4), 663-716.
- Çopuroğlu, Y. C. & Çetin, B. N. (2010). Yeni Sosyal Hareketler Paradigması Bağlamında Türkiye'deki Küreselleşme Karşısı Grupların Birbirleriyle ve Dünyadaki Karşıtlarla Karşılaştırılması. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 67-100.
- Dalton, D. (2015). The Three Women Behind the Black Lives Matter Movement. *Madamemoire*, <https://madamemoire.com/528287/the-three-women-behind-the-black-lives-matter-movement/> [08.03.2021].
- Day, E. (2015). Black Lives Matter: The Birth of a New Civil Rights Movement. *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2015/jul/19/blacklivesmatter-birth-civil-rights-movement> [15.02.2021].
- De Choudhury, M., Shagun, J., Sugar B. & Weber, I. (2016). Social Media Participation in an Activist Movement For Racial Equality. Paper presented at the 10th International AAAI Conference on Web and Social Media, Cologne, Germany, http://www.munmund.net/pubs/BLM_ICWSM16.pdf [12.03.2021].
- Demby, G. (2014). The Birth of a New Civil Rights Movement. *Politico Magazine*, <https://www.politico.com/magazine/story/2014/12/ferguson-new-civil-rights-movement-113906/> [10.03.2021].
- Dessem, M. (2016). Watch the Black Lives Matter Speech Four NBA Stars Gave at the ESPY Awards. *Slayt Magazine*, http://www.slate.com/blogs/browbeat/2016/07/13/nba_stars_opened_the_espys_with_a_black_lives_matter_speech.html?via=gdpr-consent [16.02.2021].
- Freelon, D., McIlwain, C. D. & Clark, M. D. (2016). Beyond the Hashtags: #Ferguson, #Blacklivesmatter, and the Online Struggle for Offline Justice. Center For Media & Social Impact, American University, Forthcoming, *SSRN Electronic Journal*, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2747066 [04.03.2021].
- Gafney, W. (2017). A Reflection on the Black Lives Matter Movement and its Impact on my Scholarship. *Journal of Biblical Literature*, 136(1), 204-207.
- Gamson, W. A. (1968). Stable Unrepresentation in American Society. *American Behavioral Scientist*, 12(2), 15-21.
- Garcia, J. Jee-Lyn & Sharif, M. Z. (2015). Black Lives Matter: A Commentary on Racism and Public Health. *American Journal of Public Health*, 105(8), 27-30.
- Garza, A. (2014). A Herstory of the #BlackLivesMatterMovement by Alicia Garza. <https://www.thefeministwire.com/2014/10/blacklivesmatter-2/> [07.01.2021].
- Greene-Hayes, A. & James, J. (2017). Cracking the Codes of Black Power Struggles: Hacking, Hacked, and Black Lives Matter. *The Black Scholar*, 47(3), 68-78.
- Griffin, L. J. (2015). Skittles, AriZona Iced Tea, and Cigarettes: The Price of Black Lives in a "Post-Racial" America. *The Assault on Communities of Color: Exploring the Realities of Raced-Based Violence* (43-48), Kenneth Fasching-Varner & Nicholas Daniel Hartlep (Ed.), Rowman & Littlefield: Maryland.
- Habermas, J. (1991). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, MIT Press: Cambridge, MA.

- Heywood, A. (2013). *Siyaset*, (9. Baskı), Adres Yayınları: Ankara.
- Harris, F. C. (2015). The Next Civil Rights Movement?. *Dissent*, <https://www.dissentmagazine.org/article/black-lives-matter-new-civil-rights-movement-fredrick-harris> [05.03.2021].
- Hooker, J. (2016). Black Lives Matter and the Paradoxes of US Black Politics: From Democratic Sacrifice to Democratic Repair. *Political Theory*, 44(4), 448-469.
- Horowitz, J. M. & Livigston, G. (2016). How Americans View the Black Lives Matter Movement. *Pew Research Center, FactTank: News in the Numbers*, <https://www.pew-research.org/fact-tank/2016/07/08/how-americans-view-the-black-lives-matter-movement/> [04.03.2021].
- Johnson, G. (2021). Officers Faces Charges in Restraint Death of a Black Man. *AP News*, <https://apnews.com/article/george-floyd-7dbbc0146d17f4c26aee1616d8d66cf> [17.09.2021].
- Jones-Eversley, S., Adedoyin, A. C., Robinson, M. A. & Moore, S. E. (2017). Protesting Black Inequality: A Commentary on the Civil Rights Movement and Black Lives Matter. *Journal of Community Practice*, 25(3-4), 309-324.
- Levenson, E. & Chan, S. (2021). Grand Jury Indicts Police Officers and Paramedics in 2019 Death of Elijah McClain. *CNN*, <https://edition.cnn.com/2021/09/01/us/elijah-mcclain-death-officers-charged/index.html> [14.09.2021].
- Lieberson, S. & Silverman, A. (1965). The Precipitants and Underlying Conditions of Race Riots. *American Sociological Review*, 30(6), 887-898.
- Linscott, C. "Chip" P. (2017). All Lives (Don't) Matter: The Internet Meets Afro-Pessimism and Black Optimism. *Black Camera*, 8(2), 104-119.
- Lowery, W. (2017). Black Lives Matter: Birth of a Movement. *Guardian*, <https://www.theguardian.com/us-news/2017/jan/17/black-lives-matter-birth-of-a-movement> [11.03.2021].
- Melucci, A. (1989). *Nomads of The Present: Social Movements and Individual Needs in Contemporary Culture* (Ed. John Keane & Paul Mier), Radius: London.
- Melucci, A. (1999). Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması. *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar* (Ed. Kenan Çayır), Kaknüs Yayınları: İstanbul.
- Mundt, M., Ross K. & Burnett, C. M. (2018). Scaling Social Movements through Social Media: The Case of Black Lives Matter. *Social Media + Society*, 4(4), 1-11.
- Offe, C. (1999). Yeni Toplumsal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması. *Yeni Sosyal Hareketler / Teorik Açılımlar*, (Ed. Kenan Çayır), Kaknüs Yayınları: İstanbul.
- Önder, T. (2008), "Yeşil Siyaset", *Siyaset*, (Ed. Mümtaz'er Türköne), 591-628, Ankara: Lotus Yayınevi.
- Parker, C. S. (2016). Does "Black Lives Matter" Still Matter?. *The Conversation*, <https://theconversation.com/does-black-lives-matter-still-matter-62477> [04.03.2021].
- Payne, Z. N. (1990). "Men Led But women Organized": Movement Participation of Women in the Mississippi Delta. *Women and Social Protest* (156-165), (Ed. Guida West & Rhoda Lois Blumberg), Oxford University Press: Oxford & New York.

- Perry, E. L. (2016). Teaching History in the Age of Black Lives Matter: Embracing the Narratives of the Long Struggle for Civil Rights. *American Journalism*, 33(4), 465-470.
- Peterson-Smith, K. (2015). Black Lives Matter: A New Movement Takes Shape. *International Socialist Review*, 96, <https://isreview.org/issue/96/black-lives-matter>, 17.02.2021.
- Pichardo, N. A. (1997). New Social Movements: A Critical Review. *Annual Review of Sociology*, 23, 411-430.
- Plohetski, T. (2020). 'I Can't Breathe!' Video Released from 2019 Death of Austin-area Black Man in Deputies' Custody. KVUE-ABC, <https://www.kvue.com/article/news/investigations/defenders/javier-ambler-death-investigation-williamson-county-sheriffs-live-pd/269-9065fe1e-bb16-439f-a008-fa74f741d5b4> [14.09.2021].
- Reger, J. (2014). Debating US Contemporary Feminism. *Sociology Compass*, 8(1), 43-51.
- Rickford, R. (2016). Black Lives Matter: Toward a Modern Practice of a Mass Struggle. *New Labor Forum*, 25(1), 34-42, DOI: 10.1177/1095796015620171.
- Sidner, S. & Simon, M. (2015). The Rise of Black Lives Matter: Trying to Break the Cycle of Violence and Silence. *CNN*, <https://edition.cnn.com/2015/12/28/us/black-lives-matter-evolution/> [04.03.2021].
- Singh, M. (2020). George Floyd Told Officers 'I Can't Breathe' More Than 20 Times, Transcript Shows. *Guardian*, <https://www.theguardian.com/us-news/2020/jul/08/george-floyd-police-killing-transcript-i-cant-breathe> [14.09.2021].
- Tatar, T. (2013). Yeni Toplumsal Hareketler ve Küresel Projeler. *Ortadoğu Analiz*, 5(57), 10-19.
- Tucker, K. H. (2018). The Political is Personal, Expressive, Aesthetic, and Networked: Contemporary American Languages of the Self from Trump to Black Lives Matter. *American Journal of Cultural Sociology*, 6, 359-386.
- Tometi, O. (2015). Celebrating MLK Day: Reclaiming Our Movement Legacy. *Huffington Post*, https://www.huffpost.com/entry/reclaiming-our-movement-l_b_6498400 [17.02.2021].
- Topal Demiroğlu, E. (2014). Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 133-144.
- Touraine, A. (2002). The Importance of Social Movements. *Journal of Social, Cultural and Political Protest*, 1(1), 89-95.
- Walton, H. & Smith, R. C. (2008). *American Politics and the African American quest for universal freedom*, (4th Ed), Pearson Longman: New York.
- Weitzer, R. (2015). American Policing Under Fire: Misconduct and Reform. *Society*, 52(5), 475-480.
- Williams, J. P. (2015). What does Black Lives Matter movement really want?. *US News & World Report*, <https://www.usnews.com/news/articles/2015/08/24/what-does-the-black-lives-matter-movement-really-want> [22.02.2021].

Osmanlı İstanbul’unda Sahne Sanatları ve Sinema Gösterimlerinin Vergilendirilmesi (1908-1914)

Özlem POYRAZ*

Ahi Evran Üniversitesi

Öz

Bu çalışmanın iki amacı mevcuttur. İlk Osmanlı İmparatorluğu’nun başkenti olan İstanbul’da yürütülen modern sahne sanatları ve sinema gösterimlerinden alınan vergi çeşit ve oranlarını ortaya koymak, diğeri ise bu gösterimlerin yaygınlık alanlarını tespit etmektir. Osmanlı İmparatorluğu’nda gösterim faaliyetleri için lubiyyat, aracı şirketler için ise lubiyyat kumpanyaları ifadeleri tercih edilmiştir. Osmanlı toplumu modern sahne sanatları olarak ifade edilen tiyatro gösterileri ile sinemadan daha önce tanışmıştır. Ancak tiyatrodan farklı olarak sinema gösterimleri için ciddi bir teknolojik alt yapıya ihtiyaç duyulmuştur. Osmanlı’da bu teknolojik alt yapının sağlanmasında sıkıntılar yaşansa da İttihat Terakki hükümeti şirketlerin kurulmasını desteklemiş ve gösterim faaliyetlerinin yürütülmesini engellememiştir. I. Dünya Savaşı sırasında tiyatro gösterimleri geri planda kalırken sinema gösterimleri yaygınlık kazanmıştır. Bu süreçte hükümet, sinemanın gücünü anlamış ve sektördeki yabancı hakimiyetini engellemek amacıyla 1915 yılında Merkez Ordu Sinema Dairesi’ni (MOSD) kurmuştur. Böylece ilk kez devlet eliyle film yapıcılığına başlanmıştır. İmparatorluktaki sahne sanatları ve sinema gösterimlerinin neredeyse tamamını yabancı şirketler ve gayrimüslimler icra etmiştir. Fakat imparatorluk, kapitülasyonlar nedeniyle yabancı şirketlerden vergi toplamakta sıkıntılar yaşamıştır. Yerli ve yabancı şirketler arasındaki vergi eşitsizliği ancak kapitülasyonların kaldırılması ile giderilebilmiştir. Şirketlerden Damga ve Temettü vergileri ile Hicaz Demiryolu ve Darülaceze yardımlarının alındığı tespit edilmiş ve İstanbul’un da döneminde bir sanat merkezi haline dönüştüğü anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı İmparatorluğu, Tiyatro, Sinema, Temettü Vergisi, Damga Vergisi, Şirketleşme

* Dr. Ahi Evran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0003-2721-2401

Taxation of Performing Arts or Film Screenings in The Ottoman's Istanbul (1908-1914)

Abstract

This article has two aims. The first purpose is to reveal the types of taxes collected from modern performing arts and film screenings, and the other is to determine the prevalence of performing arts and film screenings in Istanbul. Lubiyyat has been preferred for screening activities, and lubiyyat companies have been preferred for these companies. The Ottoman society has acquainted with theatrical performances before the film screenings. However, unlike theater, a serious technological infrastructure had been needed for film screenings. Although there were difficulties in providing this technological infrastructure, the Ittihad Terakki government supported the establishment of these companies and did not prevent the execution of their activities. During World War I, while the number of theater performances decreased, the number of film screenings increased. The government understood the power of the screenings and then established the Military Office of Cinema (MOC) in 1915. Thus, it was started to film production by the empire for the first time. Foreign companies and non-Muslims have performed almost all of the screenings in the Ottoman Empire. However, the empire had troubles in collecting the tax payments from foreign companies due to the capitulations. The tax inequality between domestic and foreign companies was eliminated by the abolition of capitulations. It is found that Stamp and Profits taxes and Hejaz Railway and Hospice aids were received from the companies, and Istanbul turned out to be the art center of its era.

Keywords

Ottoman Empire, Theatre, Cinema, Profits Tax, Stamp Tax, Incorporation

Extended Abstract

Introduction

Interest in the Western theater that is called modern performing arts in the Ottoman Empire began in the seventeenth century and reached a peak in the Tanzimat reform era. Hereby, İstanbul turned to be a city of culture where traditional Turkish theater and modern performing arts were conducted together. The Ottoman society met the cinema at the last of the nineteenth century. The acquaintance of Ottoman society with cinema coincided with the end of the nineteenth century. However, a technological infrastructure was required to perform film screenings. Although the Ottoman Empire did not have such an infrastructure, it was introduced to the cinema a year after its premiere in Europe. The screenings, which were initially confined to the palace, were extended to the public and spread to other districts over time.

After the Industrial Revolution, the Ottoman trade volume accelerated compared to Europe. In addition to this, the Ottoman market became significantly important for European traders. The companies of performing arts and cinema screening in Istanbul were almost entirely run by foreigners. Later, after foreign merchants found non-Muslim elements as partners, non-Muslim elements began to have a voice in the economic developments of the Ottoman

Empire. In all these processes, Istanbul, which was a port city and located at the junction of the Ottoman and Europe, showed a different development from the city and trade centers in the other cities of the empire and the region in the process of harmonization with Europe. This study aims to examine the performing arts and performance companies in Ottoman Istanbul between the years 1908-1914 and to discuss the approach of the Ottoman Empire to these companies, the tax and aid items received from the companies, and the prevalence of the shows.

During the period under the review, the national element did not have the capital and enterprise to establish a joint-stock company. That was why every domestic capitalist created a few of these companies. After the Second Constitutional Era, a new tax system was adopted with the adoption of the national economic policy and so capitulations were abolished in 1914. With this situation, the custom tax was increased to 15 % from the buyers. The government cared and supported the national assessment to gather civilians for a sole purpose. The government, which thought performing arts and film screenings, could be a dangerous propaganda tool, subjected demonstrations to strict control. For this reason, display licenses were only given to trusted people.

Due to the importance placed on incorporation by the Committee of Ittihad Terakki, there was an increase in performing arts and digital film screening companies in Istanbul. Between the years 1902-1913, Pathé Company became the pioneer of the sector in Istanbul as well as in Europe. Due to the lack of movie and theater buildings in the empire, theaters such as Odeon, Tepebaşı, and Concordia hosted Pathé films. Coming up to the period of 1913-1914, screenings were performed in 22 provincial centers and 10 governorships, except for Istanbul. Profit tax was levied on the annual income of the companies in question, which was applied at a rate of 3% until 1860, 4% until 1878, and 5% until 1886. In the given period, different rates were applied for this tax in the ratio of total revenue. Another type of tax levied on companies was Stamp duty, where cash penalties were implemented to those failing to pay the tax, which was decided to be collected once a year. Apart from the aforementioned taxes, companies were also subjected to Hospice fees at the rate of 10% of total screening revenues. Although it was designed to be collected in the form of donations, officials failed to collect taxes from foreign companies. Additionally, the Hejaz Railway Aid fee was affixed to each ticket as a donation. 20-money Hejaz Railway Aid fee was planned to be included in each ticket which cost 60 money, corresponding to 1/3 of the ticket prices. However, companies raised severe complaints regarding both items of aid, whose general expectation regarding the aid items was to donate all the income earned from a show to be performed once a year as a single item, which the government opposed to them. Upon all complaints, it was decided to tax only the Hospice fee and terminate the obligation in which the aid stamps were affixed to tickets. Demand for performing arts and cinema screenings was higher on

the European side than on the Anatolian side. While the tax rates levied on companies on the European side varied between 700 and 1000 kuruş, the tax rates of those on the Anatolian side varied between 400 and 700 kuruş. On the Anatolian side, incorporations were mostly cumulated in Kadıköy municipality. Due to the month of Ramadan, monthly or nightly screenings could also be performed. These shows were mostly exhibited in the Vezneciler district. It was also determined that the tax rate in the Islands region was lower compared to the general average of Istanbul.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda modern tiyatroya duyulan ilgi on yedinci yüzyılda başlamıştır (Töre, 2009: 2182). Geleneksel Osmanlı tiyatrosundan farklı olarak Batı tiyatrosu geleneği, menşeyini bolluk ve bereketi kutlamak amacıyla yapılan Diyonisos şenliklerinden almıştır. Bu tiyatro anlayışının sunuş şekli dramatiktir ve bu dramatiklik de kaynağını hayattan almıştır (Töre, 2009: 2182). Batı tiyatrosuna duyulan yoğun ilgi Tanzimat dönemine gelindiğinde zirveye ulaşmıştır (Uslu, 2001: 23). Elçiliklerde icra edilen tiyatral gösteriler; sarayın tiyatroya ilgisini artıran başlıca faktörlerden olmuştur. Ardından 1859 yılında resmi tiyatro binasının kurulması amacıyla kararlar alınmış ve 285 bin altın harcanarak Dolmabahçe Saray Tiyatrosu inşa ettirilmiştir (Şahin, 2014: 17-18). Abdülmecit'in bu hamlesi ile Batı tarzı tiyatro geleneğinin Osmanlı'da yerleşmesi için uygun fizikî ortam sağlanmıştır. Saraya getirtilen yabancı hocalar da modern sahne sanatlarının imparatorlukta başlatılmasına öncülük etmiştir (Belivermiş ve Eğribel, 2015: 36). 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde İstanbul, imparatorluğun siyasi, kültür, sanat ve eğlence başkenti konumuna yükselmiştir (Çelikeltemel Thomen, 2015: 496). Avrupa kumpanyalarının da turne için İstanbul'a gelmeye başlaması ile gayrimüslimler arasındaki tiyatroya yönelik ivme kazanmıştır (And, 1972: 25). Aynı zamanda İstanbul geleneksel sahne sanatları olan Karagöz, meddah ya da ortaoyunu gibi gösterilere de ev sahipliği yapmıştır. Bu durum dönemde Doğu-Batı karşıtlığı olarak tasvir edilse de (Çelikeltemel Thomen, 2015: 496) modern ile gelenekselin bir arada yürütüldüğünü göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Dolmabahçe'den sonra Yıldız Sarayı'na da tiyatro salonlarının inşa ettirilmiş olması Batı tiyatrosunun, Osmanlı'nın olağan kurumlarından biri haline geldiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir (And, 1972: 26).

Osmanlı toplumu Batı tiyatrosu ile tanıştıktan sonra sinema ile buluşmuştur. Tiyatrodan farklı olarak sinema, teknolojiyen yararlanılarak var olmuştur. Rönesans ile Sanayi Devrimi arasındaki geniş zaman diliminde teknolojik gelişmelerin temelleri atılmıştır. Diğer bilim dallarında üretilen teknik buluş ve icatlar sinematograf aygıtının geliştirilmesinin de alt yapısını hazırlamıştır (Liman, 2011: 38). Ancak sinematograf aygıtının mekanik anlamda icadıyla değil, film gösterilerinin seyirci ile buluşmasıyla sinema bir eğlence aracı haline dönüşmüştür. Bu nedenle ilk sinema gösteriminin icra edildiği gün, 28 Aralık 1895 tarihi, bir milat olarak kabul edilmiştir (Liman, 2011: 38). Osmanlı

seyircisi ise sinema ile Avrupa'dan bir yıl sonra Aralık 1896 tarihinde buluşmuştur. Ancak öncelikle saray ve İstanbul eliti sinema ile tanışmıştır (Çeliktemel Thomen, 2015: 496). Bu noktada Ayşe Osmanoğlu'nun *Babam Sultan Abdülhamid* adlı eserinde Yıldız sarayına sinemayı ilk getiren kişilerin daha önce sarayda hokkabazlık yapan Bertrant ve Jean adında iki Fransız olduğunu aktarmıştır (Osmanoğlu, 2008:76). Saraydan sonra ise gösterimler halk ile buluşturulmuştur. Bu gösterimler Beyoğlu (Pera), Şehzadebaşı ve Yıldız Sarayı'nda icra edilmiş ve zamanla diğer semtlere de yayılmıştır. İmparatorluğa getirilen filmler, 1896'dan 1900'lere kadar münferit ve kısa halk gösterimleri şeklinde izleyici ile buluşturulmuştur (Çeliktemel Thomen, 2015: 496).

Sahne sanatları ve sinema gösterimleri şirketler aracılığıyla yürütülmüştür. Bu nedenle öncelikle Osmanlı'nın ticaret, şirketleşme hususundaki deneyimleri aktarılacaktır. Osmanlı iktisadi süreçleri kuruluşundan yıkılışına kadar dört ekonomik safhada incelenmiştir. Bunlar; kuruluşundan 15. yüzyılın son çeyreğine kadar olan birinci safha, 15. yüzyılın son çeyreğinden 16. yüzyıla kadar olan ikinci safha, 16. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın başlarına kadar olan üçüncü safha ve 19. yüzyıldan I. Dünya Savaşı'na kadar olan dördüncü safhadır (Pamuk, 2007: 27). 17. yüzyıldan itibaren gelirler artık hazineyi doldurmaya yetmediğinden olağanüstü durumlarda alınan vergiler zorunlu hale getirilmiştir. İmparatorluğun ekonomik durumu ve mali gereksinimleri toprak satın almak için sermayelerini kullanan ya da ticarete yatırım yapmak isteyen sermayedarların işlerini kolaylaştırmıştır (Mantran, 1987: 170). 18. ve 19. yüzyıllara gelindiğinde uluslararası ticaret bütün dünyada 64 kat, Osmanlı'da ise 10 ila 16 kat artış göstermiştir (Quataert, 2004:183). Bu durum Osmanlı ekonomisinin küçüldüğü anlamına gelmemekle birlikte ticari öneminin azalması ile açıklanmıştır. Bu nedenle Osmanlı pazarı Avrupalı tüccarlar için oldukça önemli olmuştur. 18. yüzyıla kadar ise Osmanlı uluslararası ticareti bütünüyle yabancılar tarafından yürütülmüştür. 19. yüzyıldan itibaren yabancı tüccarların gayrimüslim tüccarları kendilerine ortak olarak bulmaya başlaması ve onların da berat imtiyazı edinmelerine yardımcı olmaları ile yabancılardan ziyade gayrimüslim tüccarlar Osmanlı iktisadi gelişmelerinde söz sahibi olmaya başlamıştır (Quataert, 2004:193-194).

Osmanlı yöneticileri mali sıkıntılar ile kıtlıktan kurtulmak ve saray-ordu-kent ihtiyaçlarını karşılayabilmek için iktisadi gelişmeler içerisinde dış ticareti bir aracı olarak değerlendirmiştir. Ancak ithalatın sınırlandırılıp ihracatın desteklenmesi yerine ithalatın desteklenip ihracatın gerekli görüldüğünde sınırlandırılması anlayışı benimsenmiştir (Pamuk, 2007: 73). Bu nedenle 19. yüzyıla kadar yerli üretimin dış rekabete karşı korunması öncelikli amaçlarından sayılmamıştır. Şüphesiz bunda bu döneme kadar ithal edilen malların Osmanlı loncalarını bunalıma sürükleyecek bir durum arz etmemiş olması da etkindir. Osmanlı'nın tarım toplumu olduğu ve sanayileşmeden uzak kaldığı görüşü genel olarak benimsenmiştir. Ancak klasik anlamda üretim loncaları aracılığıyla şehirlerde ve bireylerin sahip olduğu atölyelerle de kırsalda yürütülmüştür

(Kurt vd., 2016: 247). 18. yüzyıldan itibaren Avrupa'da yaşanan Sanayi İnkılabının benzer şekilde Osmanlı'da yaşanmaması (Genç, 2012: 227) ve Sanayi İnkılabı sonrasında ithal malların Osmanlı pazarını doldurmaya başlaması Osmanlı ile Avrupa sanayisi arasındaki makasın iyice büyümesine yol açmıştır (Kurt vd., 2016: 248).

Sanayi İnkılabı ile Avrupa'da üretim artıp insan gücünün yerini makinalar alırken modern anlamda şirketlerin ortaya çıkmasının da temelleri atılmıştır. Üretimdeki bu artış ticareti zorunlu hale getirmiş ve anonim şirket kavramı ortaya çıkmıştır (Şahin F. K., 2018: 96). Avrupa ile eş zamanlı olmasa bile Osmanlı İmparatorluğu da yeni sisteme ayak uydurabilmek amacıyla anonim şirketlerin kurulması için yasal düzenlemelere dair çalışmalarını başlatmıştır. Osmanlı'nın şirketleşme adına ilk resmi hamlesi 28 Temmuz 1850 tarihinde ilan edilen Ticaret Kanunnamesi ile atılmıştır. Bu kanunname 1807 yılında ilan edilen Fransa Ticaret Kanunu'nun bir ve ikinci maddelerinin tercüme edilerek aynen eklenmesi suretiyle oluşturulmuştur (Akyıldız, 2001: 22). Ardından ticaret mahkemeleri kurulmuştur. Her ne kadar anonim şirket kavramına yer verilmiş olsa da imparatorlukta şirketleşme yok denecek kadar az sayıda olmuştur (Akyıldız, 2001: 21-22). Şirketleşme hamlelerinin ilk meyvesi Cevdet Paşa ile Fuat Paşa önderliğinde Şirket-i Hayriye adı verilen ve Boğaziçi seferlerini yürütmek üzere kurulan şirket ile gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte anonim şirketlerin imparatorluğun gücü ile ters orantılı bir seyir izlediğini ifade etmek de mümkündür. İmparatorluğun güç kaybedilmesine paralel olarak yetkileri artan bu şirketler, büyükelçi ile konsolosların desteğinden de geniş ölçüde yararlanmışlardır (Mantran, 1987: 164). İkinci şirketleşme hamlesi 1864 yılında ilan edilen Ticaret Kanunu ile atılmış (Kazgan, 1999: 47) ve böylece anonim şirketlerin oluşturulması, faaliyet göstermesine yönelik hukuki zemin hazırlanmıştır. II. Abdülhamit döneminde ilan edilen Kanun-i Esasî'de ise şirket olgusuna yer verilerek bir de iç tüzük hazırlanmıştır. Şirketleşmenin desteklenmesi ile tasarrufların yatırıma dönüştürülmesi amaçlansa da II. Meşrutiyet dönemine gelinceye değin şirketleşme çabaları olumsuz neticelenmiştir. Toplumun henüz şirketleşmeye hazır olmaması, bireylerin girişimci karaktere sahip olmaması, keyfi yönetim anlayışının varlığı, alana yönelik yeterli mevzuatın bulunmaması ve ticarete yeterince önem verilmemesi gibi meseleleri bunun temel sebebi olarak sıralamak mümkündür (Şahin, F. K., 2018: 97).

II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde ise yeni bir iktisat politikası benimsenmiş ve yeni vergi sisteminin temelleri atılmıştır. Dönemde Osmanlı maliyesinin gelir kaygısı ikinci plana atılarak ülke ekonomisinin gerektirdiği önlemlere yönelik yeni bir gümrük politikası gündeme getirilmiştir. Böylelikle tarım ve sanayinin geliştirilmesi, vatandaşların vergi ödeme gücünün iyileştirilmesi ve gümrük gelirlerindeki düşüşün diğer vergilerle giderilmesi tasarlanmıştır (Toprak, 2012: 37). Bu doğrultuda hükümet, ilk adımı atarak kapitülasyonları kaldırmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında 9 Eylül 1914 tarihinde tek taraflı

olarak kaldırılan kapitülasyonlar ile gümrük vergisi %15'e çıkarılmış (Toprak, 2012: 38) ve böylece Osmanlı'nın Avrupa için bol ve ucuz hammadde ile düşük gümrüklü pazar konumuna son verilmiştir. II. Meşrutiyet döneminde (1908-1922) İttihat Terakki hükümetini millileştirmeye yönelten meseleler iç ve dış sorunlar, uzun soluklu süre gelen savaşlar ve buna bağlı olarak ortaya çıkan toprak ile nüfus kayıpları, iktisadi problemler oluşturmuştur. Ancak hükümetin savaş yıllarında orduya gelir elde edebilmek, kaynak sağlayabilmek için cephe gerisindeki sivilleri tek bir amaç etrafında toplayabilmeyi başardığı anlaşılmaktadır (Çeliktemel Thomen, 2010: 2). Bütün bu süreçlerde bir liman kenti konumunda olup Osmanlı ile Avrupa'nın bitişme noktasında yer alan İstanbul'un Avrupa ile uyum sürecindeki rolü imparatorluğun ve bölgenin diğer kentlerindeki şehir ve ticaret merkezlerinden farklı seyretmiştir (Eldem, 2017: 167-168). İncelememizin de odağı olan İstanbul'daki modern sahne sanatları ve sinema şirketlerinin şehirde bu denli yaygınlık kazanmış olmasını da şehrin bu jeopolitik konumuna bağlayarak açıklamak mümkün görünmektedir.

I. Dünya Savaşı'nın topluma yüklediği zorluk, cefa ve fakirlik halkın tiyatroya ilgisini azaltmıştır (Yüksel, 2021: 450). Ancak 1914 yılında İstanbul Belediye Başkanı Cemil Topuzlu tiyatro geleneğinin sürdürülmesi için Dâr'ül-bedâyi-i Osmanî'yi kurarak bu kurumun da bir tiyatro ve müzik okulu olarak faaliyet yürütmesini sağlamıştır. Böylece sahne sanatlarına olan ilginin diri tutulması sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak bu kurum oyunlarını ancak bir yıl sonra sergileyebilmiştir. Söz konusu temsil Şehzadebaşı Ferah Tiyatrosu ve Kuşdili'nin çeşitli semtlerinde icra edilmiştir (Yüksel, 2021: 450). Söz konusu kurumun kuruluşunun I. Dünya Savaşı'na denk gelmiş olması hedeflediği başarıyı yakalamasını engellemiş olsa da birçok özel tiyatro okulunun açılmasına öncülük etmiştir. 1914 yılına gelindiğinde I. Dünya Savaşı'na katılan imparatorlukta Osmanlı tiyatrosunun konularını da 1914 Osmanlı donanmasının Sivastopol'u bombalaması, I. Dünya Savaşı'na girilmesi, Sarıkamış harekâtı, 1915 Çanakkale Savaşı'nın başlaması gibi savaş temalı gösterimler oluşturmuştur. Bu gösterimler ile halkın mücadele gücünün derinleştirilmesi ve motivasyonunun artırılması hedeflenmiştir (Yüksel, 2021: 451).

Osmanlı İmparatorluğu'nda sinema gösterimlerinin halk ile buluşması 1896 yılında Lumière operatörlerinden Jamin'in İstanbul'a gelmesi başlamıştır. Bu ziyaret ile Jamin öncelikle elektrikle çalışıp manivelası bulunan sinematograf aygıtını gümrükten geçirebilmek için izin almaya çalışmıştır (Özuyar, 2016: 29). Elektrik üretmeye yarayan dinamo ve gösterim lambası için öncelikle Şehr Emaneti'nden ardından da Tophane-i Amire'den ruhsat talebinde bulunmuştur. Ancak her iki kurumdan da olumlu cevap alamamıştır. Bunun üzerine, gayrimüslimlerin sıklıkla başvurduğu bir yöntemle Fransa sefaretine başvurarak yardım istemiştir. Bunun üzerine sefaretin 17 Haziran 1896 tarihli izin talebi, Hariciye Nezareti'ne bildirilmiş ve gerekli onay da alınmıştır. Her ne kadar Jamin sinemayı halka tanıtmak için büyük çaba gösterse de elektrik

lambasının arızalanması sonucu bu beklentisini gerçekleştirememiştir. Bunun üzerine hedef kitesini değiştirerek sinematografi ile Babıali'yi tanıştırmıştır (Özuyar, 2016: 29-30). Bu gösterimin ardından sinematograf aygıtının bir mahsurunun olmadığı resmi makamlarca da onaylanmıştır. 1896 yılında Jamin ile eş zamanlı olarak, ünü tüm dünyaya yayılan, Lumière kardeşlerin kameramanlarından olan Promio'nun da İstanbul'a gelmesi ve bu ziyarette İstanbul görüntülerini filme alması oldukça önemlidir (Akgün Çomak, 1998: 299). Siyah beyaz olarak kaydedilen bu görüntüler 1 dakika 19 saniye kadar sürmüştür (Çeliktemel Thomen, 2015: 500-501).

II. Abdülhamit dönemindeki ilk sinema gösteriminden sonra Pathé film şirketi Beyoğlu'ndaki Sponek Birahanesi'nde *Bir Trenin Gara Girişi* adlı ilk gösterimini halk ile buluşturmuştur. Ardından kentin diğer yerlerinde de gösterimler sergilenmeye başlanmıştır. Bu ilk gösterimler için fiziki koşullar sağlanamamış olsa da müzeler, okullar, fuarlar, tavernalar ve kahvehaneler gibi mekanlar sinema gösterimlerine ev sahipliği yapmıştır (Çeliktemel Thomen, 2018: 84). 1896 ve 1899 yılları arasında İstanbul, sessiz filmlere konu olmaya başlamış Haliç ve Boğaziçi'nden panoramik manzaralar objektiflere yansıtılmıştır. Bu çekimler Lumière, Charles Urban ve British Pathé şirketleri tarafından gerçekleştirilmiştir (Çeliktemel-Thomen, 2015 :497). İmparatorlukta ilk yerleşik sinema ise 1908 yılında Beyoğlu'nda Sigmund Weinberg tarafından kurulmuştur (Akgün Çomak, 1998: 300).

Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'na girmesi üzerine Osmanlı Hariciye Nazırı Enver Paşa 14 Kasım 1914 tarihinde gerçekleştirdiği Almanya ziyaretinde, Alman ordusunun film dairesini inceleme fırsatı bulmuş ve bundan etkilenerek 1915 yılında Merkez Ordu Sinema Dairesi'nin (MOSD) kurulmasını sağlamıştır (Akgün Çomak, 1998: 300). Daha sonra ise yurtdışından film kamerası getirtilerek savaşlar, mitingler, padişah ya da başkomutanın özel yaşamlarını anlatan filmler çekilmeye başlanmıştır (Gürkan, 1996: 47). Böylece imparatorlukta ilk kez yerli film yapıcılığına girişilmiştir.

Hükümet, savaş yıllarında sinemanın tehlikeli bir propaganda aracı olabileceğini düşünerek gösterileri sıkı bir kontrole tabi tutmuştur. Bu doğrultuda zaten ruhsatlı olarak icra edilen bu gösterilerin ruhsatlarının yalnızca güvenilir olarak addedilen kişi ya da şirketlere verilmesi de bunun kanıtıdır. Ayrıca gösterimler sıklıkla zabıtalarca kontrole de tabi tutulmuştur. Altınca Daire-i Belediye tarafından görevlendirilen zabıtalara kontrollerde toplanan aidatların zayı edilmemesine yönelik tembihlerde bulunulmuştur (BOA, DH.MTV., 35/7: 13, 1910). Görevlerini suiistimal eden kişi ya da şirketlere de gerekli uyarılar yapılmıştır. İncelenen dönemde hükümet mevzuat çıkarılmasına yönelik adımlar da atmıştır. Bu adımlardan ilki öncelikle nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair çeşitli sefaretlerden edinilen bilgilere dairdir. Bu bilgiler arasından İsveç (Stockholm) sefarethanesisinin gönderdiği cevaplar öne çıkmıştır. Dönemde İsveç'in sinema mevzuatına yönelik herhangi bir nizamnamesi

bulunmamakla birlikte, gösterilerde ahlaka aykırı konulara izin verilmemesi ve askeri yapılanmaya zarar verici unsurlara müsaade edilmemesine yönelik tavsiyelerde bulunulmuştur (Yüksel, 2021: 453-454). Aynı zamanda sinema filmlerinden elde edilecek gelirlerin ordu ve yardıma muhtaç halkın ihtiyaçlarının karşılanması için sarf edilmesine yönelik kararlar da alınmıştır. Belgelerde modern sahne sanatları ve sinema gösterimleri için Arapça kökenli bir kelime olan ve oyuna müteallik şeyler anlamına gelen lubiyyat ve bu gösterimleri icra eden şirketler için ise lubiyyat kumpanyaları (Pakalın, 1983: 370) ifadelerinin tercih edildiği tespit edilmiştir.

Osmanlı İstanbul'unda 1908-1914 yılları arasında sahne sanatları ve gösterim şirketlerinin incelendiği bu çalışma ile Osmanlı İmparatorluğu'nun bu şirketlere yaklaşımını ortaya koymak, İstanbul'daki sahne sanatları ve sinema gösterim şirketlerinin vergi çeşitleri, yardım kalemlerinin ve oranlarının tespitini yapmak, ardından bu şirketlerin İstanbul'daki yaygınlık alanlarını ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmaya ilişkin veriler doküman tarama modeli ile elde edilmiştir. Ortaya çıkan veriler için ise içerik analiz yöntemi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 27). Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki (BOA) Dahiliye Mütenevvia evrakları arasında bulunan 35 dosya 7 gömlek numaralı tasnifte yer alan 91 belge araştırmanın evrenini oluşturmuştur ve ulaşılmaması hedeflenen hususlar belgelerin bize aktardığı kadarıyla ele alınmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda şirketleşme, sahne sanatları ve sinema gösterim şirketleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun ticari meselelerde en liberal ülkelerden biri olduğu bilinmektedir. Çünkü iç gümrük vergisi, dolaylı vergiler, mal dolaşımını engelleyen vergilere dair herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Kapitülasyonlar nedeniyle ülkeye giren mallardan %3'lük oranda bir vergi alınmıştır ki bu durum her türlü malın bol ve ucuz olarak ülkeye girmesine yol açmıştır (Isaawi, 1980: 91). Bu ticari hak ve ayrıcalıklar imparatorlukta, yabancı tüccar evleri vasıtasıyla yürütülmüştür. 1849 yılında İstanbul'da bulunan tüccar evlerinden 13'ü İngilizlere ve 31'i de Fransızlara aittir (Isaawi, 1980: 101). Çalışmaya konu olan dönemde incelenen belgelerde de İstanbul'daki sinema şirketlerinde öncülük yine Fransızlara aittir. Osmanlı 18. yüzyıldan itibaren hammaddelerin satımı ve işlenmiş maddelerin alımını dengeleyememiştir. Bu noktada Osmanlı'yı bu çıkmazdan kurtaracak iki seçenek belirlemiştir ki bunlardan ilki bireysel vergilerin artırılması diğeri de gümrük vergilerinin artırılması şeklindedir. Bu amaçla öncelikle bireysel vergilerin kaldırılması düşünülse de ülkede sanayileşmeye geçilememesi ve tarım toplumu yapısının sürdürülmesi bu seçeneği imkânsız kılmıştır. Gümrük vergilerinin artırılması meselesinde de yabancı tüccarların şiddetle karşı çıkması bu seçeneği de sonuçsuz bırakmıştır (Pamuk, 2007:170-171). Dolayısıyla Osmanlı

İmparatorluğu'nda var olan ekonomik çıkmazla ilgili ciddi bir hamlenin icraata geçiremediğini ifade etmek mümkündür.

II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde ise iktisadi meseleler kamuoyuna yansıtılmaya başlanmış ve aynı zamanda bu ekonomik meselelerinin sebebi de II. Abdülhamit'in yönetimine bağlanarak açıklanmıştır (Toprak, 1995: 84). Hükümet, basın yoluyla şirketleşmeyi özendiren yazılara yer verilmesini teşvik etmiş ve bu doğrultuda, 1849-1910 yılları arası dönemde, yerli ve yabancı olmak üzere toplam 95 şirketin tesis edilmesini sağlamıştır. Bu şirketlerden 31'i maden, kamu hizmeti ve sanayi, 28'i ulaştırma, 17'si bankacılık ve sigortacılık, 12'si ise ticaret alanında faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır (Toprak, 2012: 156). Millî unsurun anonim şirket kurabilecek sermaye ve teşebbüsü olmadığından bunlardan çok az bir kısmını yerli sermayedarlar oluşturmuştur ve geri kalan büyük kısmı ise yabancı sermayedarlardır. İncelemeye konu olan dönemde imparatorlukta 76 anonim şirket kurulmuştur. Bu şirketlerin yoğunluk merkezlerini ise 19 şirket ile Konya, 11 şirket ile ise İzmir oluşturmuştur (Erdem, 2016: 26).

Şirketleşmede İttihat Terakki hükümeti ile birlikte ortaya çıkan hızlı yükseliş sahne sanatları ve gösterim şirketlerinin de artmasına yol açmıştır. 1902-1913 yılları arasında Avrupa'da olduğu gibi İstanbul'da da sektörün öncüsü Pathé şirketi olmuştur. 1911 yılında ise İstanbul'da sektöre hâkim olan iki büyük şirket olarak belgelerde Pathé ve Gaumont'dan bahsedilmiştir (BOA, DH.MKT., 35/7: 22, 1911). Dönemde sinema salonlarının bulunmaması nedeniyle Odeon, Tepebaşı, Concordia gibi tiyatro salonları Pathé'nin filmlerine ev sahipliği yapmıştır (Özuyar, 2017: 68). Ardından Pathé, İstanbul Belediyesi'ne ait Tepebaşı Tiyatrosu'nun komedi sahnesini kiralayarak filmlerini izleyici ile buluşturmuştur. Hükümet şirketleşmeyi millileştirmek adına ciddi hamleleri icraata geçirse de I. Dünya Savaşı'na dek sinemacılık sektöründe millileşmeyi sağlayamamıştır. Bunun temel sebebinin milli unsurun sermaye eksikliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Aynı zamanda yatırım yapıp şirket kuracak olan kişilerin bilgi ve birikim eksiklikleri, teknik altyapı ihtiyacı ve eleman eksikliği de bu sektöre mesafeli yaklaşmanın başlıca sebeplerinden olmuştur (Şahin F.K., 2018: 100).

İstanbul'da sinema gösterimleri yanında sahne sanatları da icra edilmiştir. Ancak sinemaya gösterilen yoğun ilgi tiyatroyu ikinci plana itmiştir. Dönemde sektöre hâkim olan İstanbul'daki şirket sahipleri ve işletmecileri Rum, Ermeni, Museviler ve Avrupalı yapım şirketleri olmuştur (Özuyar, 2017: 103). İstanbul'da birden fazla sinema salonunu ayakta tutacak seyirci kitlesinin mevcudiyeti ve şirketlerin ticari alanda kazandıkları başarılar Türk-Müslüman unsuru da seyirci olmaktan çıkarıp işletmeci olmaya yöneltmiştir (Özuyar, 2017: 103-104). Ciddi bir kazanç getirisine sahip olan bu sektörlerde hükümet, özellikle yabancı şirketler üzerindeki denetimlerini artırmaya yönelik kanunlar çıkarmıştır ki Mart 1916 tarihinde ilan edilen *müessesat-ı nafia ile*

imtiyazsız şirketler muhaberat ve muamelatında Türkçe istimali hakkında kanun ile şirketlerin haberleşme ve yazışmalarında Türkçe kullanma zorunluluğunu getirerek yerli unsurun istihdamının da önünü açmıştır (Akyıldız, 2001: 76-77). Bunun üzerine yabancı şirketler farklı arayışlara girmek durumunda kalmıştır. Şirketlerden bir kısmı isimlerini değiştirip Türkçeleşirken, diğer bir kısmı da şirketlerini Osmanlı şirketleri haline dönüştürmüştür.

Tüm bu çabaların sonucunda 1913-1914 dönemine gelindiğinde ise İstanbul haricinde 22 vilayet merkezi ve 10 mutasarrıflıkta da faaliyetlerin icra edildiği tespit edilmiştir. Söz konusu vilayet merkezleri; Adana, Ankara, Aydın, Bitlis, Basra, Bağdat, Beyrut, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Halep, Hüdavendigâr, Diyarbakır, Selanik, Suriye, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya, Mamuretül-aziz, Musul, Van, Urfa, İzmit ve söz konusu mutasarrıflıklar ise; Bolu, Canik, Çatalca, Zor, Karasi, Kudüs-i Şerif, Kala-i sultaniye, Menteşe, Teke, Kayseri olarak belirlenmiştir (BOA, DH.MTV. 35/7: 68-73, 1913). Ruhsatlı olarak gösterimi icra eden sahne sanatları ve sinema şirketlerinin savaş yıllarında faaliyetlerini sadece İstanbul'da değil diğer vilayet merkezleri ve mutasarrıflıklarda da icra etmişlerdir.

Sahne sanatları ile sinema gösterimlerinin vergilendirilmesi

Osmanlı'nın gelirlerinin önemli bir bölümünü toplumun çeşitli iktisadi faaliyetlerinden alınan vergi kalemlerinden elde edilen gelirler sağlamıştır. İmparatorlukta 18. yüzyıldan itibaren yeni bütçe gereksinimlerine ihtiyaç duyulmuştur. Bu dönemden itibaren hazineye giren vergi gelirlerinin sistemli bir şekilde yeniden yapılandırılmasına duyulan ihtiyaç, yeni vergilerin getirilmesi, var olanların en üst boyuta çıkarılarak artırılmasını, gümüş paranın kıymetli maden içeriğinin düşürülmesini sağlamış ve bu nedenle de dolaylı borçlanmaya gidilmiştir (Eldem, 2017: 210). 19. yüzyıla gelindiğinde ise düzenli bir şekilde kaydı tutulan vergi kalemlerinin büyük bir kısmını ülkenin iktisadi karakterine uygun olarak tarımla alakalı vergiler oluşturmuştur (Genç, 2012: 25). Ancak bu ifadeden yola çıkarak dönemde sanayi ile alakalı vergi geliri elde edilmediği düşünülmemelidir. Sahne sanatları ve sinema şirketlerinden talep edilen vergi meselesine değinmeden önce Osmanlı İmparatorluğu'nun vergi yapılanmasından bahsedilmesi faydalı olacaktır. Ülkenin vergi kalemleri genel olarak iki çerçevede şekillenmiştir. Bunlardan birincisi tekalif-i şer'îye olarak adlandırılan şer'î vergiler, diğeri ise tekalif-i örfîye olarak adlandırılan örfî vergilerdir. Örfî gruptaki vergilerin bir kısmı kanunnamelere göre diğerleri ise herhangi bir kanuna dayanmaksızın tahsil edilmiştir. Kanunnamelere dayandırılmadan devletin bizzat kendisinin tahsil ettiği vergiler tekalif-i divaniye, üst düzey yöneticilerin tahsil ettiği vergiler ise tekalif-i şakka olarak adlandırılmıştır (Şener, 1990: 6). Çok sayıda ve ayrı ayrı kalemlerde toplanmakta olan vergilere yönelik Tanzimat döneminde yeni bir düzenlemeye gidilmiştir ve buna göre şer'î vergiler Aşar, Ağnam ve Cizye, örfî vergiler ise An-cemaatin vergi olarak yeniden şekillendirilmiştir. Bu düzenlemeler II.

Meşrutiyet dönemine dek varlığını korumuştur. Ancak dönemde vergilerin kamu gelirleri adı altında Aşar, Cizye, Gümrük, Ağnam, Temettü, Der-saadet, An-cemaatin, diğer vergi ve gelirler olmak üzere sekiz ayrı kalemden toplanmasına da karar verildiği anlaşılmaktadır (Eroğlu, 2012: 58).

Sahne sanatları ve sinema şirketlerinin vergilendirilmesi Temettü gelir kalemi içerisinde yer almakta olduğundan öncelikle ticaret ve sanat erbabının kazançlarının vergilendirilmesinden bahsedilecektir. Temettü vergisinin esasını İhtisap resmi oluşturmuştur ki bu vergi, 1825 yılında ilan edilen düzenleme ile ürün üzerine alınan vergi yerine mükellefin yıllık kazancı üzerinden alınan bir vergi şekline dönüştürülmüştür (Eldem, V., 1994: 177). Şehirlerde pazar ve tüketim vergilerinin yerini alan Temettü vergisi 1860 yılına kadar %3, 1878 yılına kadar %4, 1886 yılına kadar ise %5 olarak uygulanmıştır. İttihat

Terakki hükümeti dönemine gelindiğinde ise çeşitli gelirlere farklılaştırılmış oranlar uygulanmış olsa da I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı'da rekabet yabancılar lehine gelişim göstermiştir (Issawi, 1980: 353). Dolayısıyla kapitülasyonlar nedeniyle ülkede yabancı şirketlerden layıkıyla vergi alınamamıştır (Öner, 2005: 401). Kapitülasyonların tek taraflı olarak kaldırılmasıyla ise Osmanlı topraklarında yaşayan yabancılar verilen bütün ayrıcalıklara son verilmiştir (Toprak, 2012: 187). Savaş ortamının kaotik durumu da bu fiili durumun kabulünü kolaylaştırmıştır. Ancak kapitülasyonların kaldırılması mevzuatta bir takım yasal boşlukların oluşmasına sebep olmuştur. Bunun üzerine Mart 1915 tarihinde *Memalik-i Osmaniye'de bulunan ecnebilerin hukuk ve vezaiifi hakkında kanun-ı muvakkat* yayınlanmış ve yabancıların Osmanlı'daki statüleri belirlenmiştir (Toprak, 2012: 188-189). Böylelikle 1926 yılına dek uygulamada kalacak olan yeni Temettü uygulaması yürürlüğe konmuştur (Koç, 1981: 32).

İncelenen dönemde Mart ve Haziran 1913 tarihi aralığındaki üç aylık zaman diliminde İstanbul'da iki mahalde tiyatro ve yedi mahalde de sinema gösterisinin icra edildiği tespit edilmiştir (Tablo 1). Söz konusu şirketlerden gecelik ve aylık olmak üzere tahsil edilen, üç aylık zaman dilimine dair, Temettü vergi miktarı 2.810 kuruş olarak kaydedilmiştir (BOA, DH.MTV. 35/7: 47, 1913). Yine aynı yılda İstanbul Beyoğlu bölgesinde sekiz mahalde tiyatro ve on beş mahalde de sinema gösterisi icra edildiği ve Osmanlı'nın vergi beklentisinin aylık 19.100 kuruştan olmak üzere yıllık 229.200 kuruş olarak tahmin edildiği ancak tahsil edilen miktarın beklentilerle örtüşmediği anlaşılmıştır (BOA, DH.MTV. 35/7: 53-88, 1913).

Tablo 1: Gösterim yeri, çeşidi, sınıfı, türlerine göre vergi oranları

	Mevkii	Nevii	Sınıfı	Mahiyye Gecelik	Vergisi
1	Samatya'da Altımon Tiyatrosu	Tiyatro	İkinci	Mahiyye	700
2	Yenibahçe'de Kemal Bağ'ında	Tiyatro	İkinci	Mahiyye	700
3	Eyüp'te Baba Hıdır Mahallesi'nde	Sinema	Üçüncü	Gecelik	45
4	Yenikapı'da Sandık Birunu'nda	Sinema	İkinci	Gecelik	80
5	Altımermer'de Hamallar Sokağı'nda	Sinema	İkinci	Gecelik	80
6	Samatya'da Narlıkapı'da	Sinema	İkinci	Gecelik	80
7	Salma Tomruk Caddesi'nde	Sinema	İkinci	Gecelik	80
8	Yedikule'de Mirahor İlyas Bey Mahallesi'nde	Sinema	İkinci	Gecelik	80
9	Yedikule'de Mirahor İlyas Bey Mahallesi'nde Teşkil	Sinema	İkinci	Gecelik	80
10	Yedikule'de Ermeni Hastanesinde	Sinema	İkinci	Gecelik	80

Gecelik gösterimlerden alınan Temettü vergi miktarı gösterimlerin sınıfına göre değişebilmiştir. Bu miktar ikinci sınıf gösterimlerde 80 kuruş ve üçüncü sınıf gösterimlerde ise 45 kuruş olarak (Tablo 5) tahsil edilmiştir (BOA, DH.MTV. 35/7: 42-92, 1913). Aylık gösterimlerden alınan Temettü vergileri ise yine gösterilerin sınıfına göre 400, 700 veya 1000 kuruş arasında değişmiştir. Avrupa yakasında Beyoğlu, Galata ve Şişli'deki tiyatro şirketlerinin Temettü vergileri (BOA, DH.MTV. 35/7: 87, 1913) aylık 6.800 kuruş olup yıllık 81.600 kuruş (Tablo 2) olduğu ve sinema gösterimlerinin vergilerinin aylık 12.300 kuruş olup yıllık 147.600 kuruş (Tablo 3) olduğu tespit edilmiştir ki bu durum sinema vergi gelirlerinin tiyatronun neredeyse iki katı olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Tablo 2: Beyoğlu Belediyesi tiyatro Temettü vergileri

	Semt	Aylığı	Seneliği
1	Beyoğlu Cadde-i Kebiri'nde Odelon	1000	12.000
2	Beyoğlu Hamalbaş Caddesi	1000	12.000
3	Beyoğlu Halep Çarşısı içi	1000	12.000
4	Galata Topçular Caddesi	700	8.400
5	Beyoğlu Hamalbaş Caddesi	700	8.400
6	Galata Topçular Caddesi	700	8.400
7	Beyoğlu Caddesi İspanin	1000	12.000
8	Şişli Nebil Gazinosu	700	8.400
Toplam		6800	81.600

Tablo 3: Beyoğlu Belediyesine sinema Temettü vergileri

	Semt	Aylığı	Seneliği
1	Tatar Veli Çeşme midatı	700	8.400
2	Yüksek Kaldırım Caddesi	700	8.400
3	Galata Topçular Caddesi	700	8.400
4	Beyoğlu Abud Efendi derunu	1.000	12.000
5	Şişli Büyükdere Caddesi	1.000	12.000
6	Galata Topçular Caddesi	1.000	12.000
7	Beyoğlu Caddesi 164 no.lu	1.000	12.000
8	Beyoğlu Caddesi 130 no.lu	1.000	12.000
9	Elmadağ İmampaşa Çöplüğü	700	8.400
10	Papaz Köprüsü	700	8.400
11	Galata Mumhane Caddesi	700	8.400
12	Beyoğlu Caddesi'ndeki Amerikan Kumpanyası	1.000	12.000
13	Galata Eski Şarap İskelesi	700	8.400
14	Beşiktaş'ta Akaretler Caddesi	700	8.400
15	Pangaltı Ermeni Kabristanı Caddesi	700	8.400
	Toplam	12.300	147.600

Avrupa yakasındaki sahne sanatları ve sinema gösterimlerindeki yoğunluğunun Anadolu yakasına kıyasla daha fazla olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Avrupa yakasındaki şirketlerin vergi oranlarının 700 ila 1000 kuruş arasında değiştiği ve Anadolu yakasındaki şirketlerin vergi oranlarının ise 400 ila 700 kuruş arasında değiştiği tespit edilmiştir (Tablo 4). Mayıs-Temmuz 1913 döneminde Üsküdar Doğancılar'daki Raks Tiyatrosu ile Bağlarbaşı Kaviloğlu bahçesindeki sinema Temettü vergilerinin 400'lerden 800 kuruş olarak tahsil edilmesi de bunun kanıtıdır (BOA, DH.MTV. 1913, 35/7: 79, 1913). Anadolu yakasındaki şirketleşme yoğunluğu Kadıköy'de yaşanmıştır (BOA, DH.MTV. 35/7: 78, 1913).

Tablo 4: Kadıköy tiyatro ve sinema Temettü vergileri

	Müdüriyet	Lubiyat çeşidi	Semti	Mahallesi	Sokağı	Vergisi
1	İsmail Hakkı Efendi	Tiyatro	Bostancı İskelesi	Sahrayıcedid	Erenköy	400
2	Hasan Akif	Tiyatro	Kuşdili	Osmanağa	Kuşdili çayırı	700
3	Otenk Köseyan	Tiyatro	Kurbağalı	Tuğlacı	Taş köprü	700
4	Mina	Sinema	Haydarpaşa	Osmanağa	Haydarpaşa Caddesi	700
5	Siroçkin	Sinema	Kuşdili	Osmanağa	Kuşdili Çayırı	700
6	Siroçkin	Sinema	Moda	Caferağa	Tiyatro Sokağı	700
7	Koçu	Sinema	Moda	Caferağa	Mühürdar Sokağı	700
8	Nesim Ferera	Sinema	Fenerbahçe	Zühtüpaşa	Fenerbahçe	700
9	Kuşu	Tiyatro ve Sinema	Moda	Caferağa	Moda caddesi	700

1913 yılında mevcut olan gösterim şirketleri yanında Şehzadebaşı'nda kurulacak olan beş tiyatro ve Kumkapı'da kurulacak olan bir sinema şirketi için ruhsat verilmesinden de yola çıkılarak (BOA, DH.MTV. 35/7: 91, 1913) hükümetin şirketleşmeyi desteklediği çıkarımına gitmek mümkündür. Dönemde gösterim şirketlerinin milli ve manevi değerlerin korunması bakımından oldukça önemli olduğu düşünülmeye başlanmış ve meseleye daha dikkatli yaklaşılması kararlaştırılmıştır. Sektörde gayrimüslim unsurların bu değerlere önem vermemesi ve I. Dünya Savaşı sürerken dahi İstanbul'un çeşitli bölgelerinden kadın, erkek ve çocuk olmak üzere akın akın insanların Beyoğlu ve Galata bölgesine gelmesi sektördeki millileşmenin zorunluluğunu gerekli kılmıştır, bunun üzerine Türk-Müslüman müteşebbisler ahaliye uygun sinema açmak amacıyla faaliyete geçmiştir (Özuyar, 2017: 104-108). Bunun haricinde Ramazan ayı nedeniyle tek gecelik gösterimler de icra edilebilmiştir. Söz konusu dönem nedeniyle tertip edilen gösterimlerin neredeyse tamamını sinema gösterimleri oluşturmuştur (BOA, DH.MTV. 35/7: 49, 1913). Ramazan ayında en fazla gösterimin Vezneciler semtinde icra edildiği tespit edilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5: Ramazan ayı nedeniyle 1913 yılında yapılan gösterilerin yeri ve çeşidi

Vezneciler'de	Lokantada	Sinema
Vezneciler'de	Dükkânda	Sinema
Vezneciler'de	Şemsi konağı meyhanesinde	Sinema
Vefa'da	Rehber-i Tahsil Mektebi bahçesinde	Sinema
İbrahim Paşa Caddesi'nde	İttihad-i Osmani Mektebi bahçesinde	Cambaz ve Sinema
Fazıl Paşa'da	Metbu-i İrfan Mektebi bahçesinde	Sinema
Kumköy'de	Rum milleti dahilinde	Sinema

Adalar bölgesindeki Temettü vergi oranı İstanbul genel ortalamasından düşük olmuştur. 1913 yılı verilerine göre Adalar bölgesinde Büyük Ada, Heybeli Ada ve Burgaz Ada'da kayıtlı dört şirket tespit edilmiş ve bu şirketlerin Mayıs-Temmuz 1913 dönemi Temettü vergi miktarları 400'er kuruş olarak kaydedilmiştir (BOA, DH.MTV. 35/7: 76, 1913), (Tablo 6).

Tablo 6: Adalar bölgesi Temettü vergileri

Büyük Ada	Büyükada Caddesinde Berberoğlu Yani	400
Büyük Ada	İskele Caddesinde Gazinocu Raftopolo Dimitri Gazamatika	400
Heybeli Ada	Yalı Caddesinde Bulut Gazinosu	400
Burgaz Adası	Yalı Caddesinde Dimandi	400

Şirketlerden talep edilen diğer bir vergi türü de Damga vergisi olmuştur. Damga vergisi sahne sanatları ve sinema gösterimleri icra eden şirketlerden de talep edilmiştir. Şubat 1875 tarihinde Resm-i Damga Nizamnamesi'nin

ilanı ile yürürlüğe giren Damga pulu uygulamasının 20 para ile 10 kuruş aralığında değişmesinin uygun olacağından bahsedilmiştir (Düstur, 1953: 316). Bu nizamnamede, tüccar, ahali ve bayiler tarafından ilk teminlerinin haziran sonuna kadar ki süre içinde üç aylık müddet için ve yılda bir defa olmak üzere %1 hesabıyla alınması gerektiği belirtilmiştir. Ancak şirketlerden altı aylık süreler için alınması uygun bulunmuştur. Damga vergisinin tahsil edilememesi durumunda nakdi cezaların uygulanacağı da belirtilmiştir (Düstur, 1953: 316-317). Şirketler Damga (ilanat) pullarından dolayı yıllık 3 bin kuruş vergi ödemekle mükellef tutulmuştur (BOA, DH.MTV. 35/7: 22, 1911). Ancak bu durum şikayetlere sebep olmuştur.

Temettü ve Damga vergileri haricinde her bir gösterim için kesilen biletlerin gelirinden alınmak üzere Darülaceze aidatı ile Hicaz Demiryolu ianesi (yardım) adı altında yardım pulu yapıştırılması zorunluluğu da getirilmiştir. Temettü nizamnamesinin beşinci maddesine göre; Darülaceze aidatının tiyatro gelirlerinin %10 nispetinde toplanması ve bağış şeklinde tahsili tasarlanmıştır (BOA, DH.MTV. 35/7: 67-71, 1913). Ancak hasılatlardan elde edilecek bu bağışın yabancı şirketlerden tahsil edilemeyip sadece yerli şirketlerden alınabildiği tespit edilmiştir (BOA, DH.MTV. 35/7: 43, 1912). Şirketler bu ödemeyi bilet fiyatlarına ilaveler yaparak halkın cebinden çıkmak suretiyle toplayıp ödeme yoluna gitmiştir. Ancak yine de Şura-yı Devlet ve Şehr Emaneti'ne bu ödemelerle ilgili sıklıkla şikayetler yapılmıştır. Şikayetlerin genel çerçevesi rekabet gücünün kalmayışı, bütün hasılatın ellerinden çıktığı, aktör ve aktris bedellerinin ödenemediği gibi hususlar ekseninde şekillenmiştir. Ayrıca şirketler bu ödemelerin gösteri başına değil de yılda bir kez sadece bir gösterimin bütün gelirlerinin bağışlanması şeklinde yapılması hususunda ısrarcı olmuştur, fakat ilk başta teklifleri kabul edilmemiştir (BOA, DH.MTV. 35/7: 101, 1911). Hicaz Demiryolu yardımının her bir bilet fiyatına yirmişer para ilave edilmek suretiyle tahsili uygun bulunmuştur. Ancak her iki yardım kalemine dair de yerli ve yabancı şirketlerden yoğun şikayetlerle karşılaşmıştır (BOA, DH.MTV. 35/7: 98, 1914). Şikayetler içerisinde özellikle Trabzon Osmanlı sinematograf kumpanyası hissedarlarından Pilosyan'ın şikâyeti dikkat çekicidir. Pilosyan, belediyeye yıllık 3 bin, ilan (damga) pullarından dolayı yine 3 bin, Temettü vergisi olarak 500 kuruş ve toplam 6.500 kuruş olarak ödediği vergiden şikâyet ederek buna ilaveten altmışar paraya tekabül eden biletlerine yirmişer paralık Hicaz ianesinin de eklenmesi nedeniyle yerli şirketlerin rekabet gücünden mahrum bırakıldığını dile getirmiştir (BOA, DH.MTV. 35/7: 22-106, 1909). Pilosyan'ın şikayetlerini diğer şirketler de desteklemiştir ki bunlardan biri de Ma Opret kumpanyası müdürü Benliyan Efendi'dir (BOA, DH.MTV. 35/7: 108, 1909). Oldukça fazla şikâyet dilekçesi ile uğraşmak durumunda kalan hükümet geri adım atarak Hicaz yardım bedellerinden vazgeçtiğini ilan etmiştir. Şirketlerin yardım kalemlerinin toplanmasına dair genel beklentisi tek kalemde yılda bir kez icra edilecek bir gösterimin

bütün gelirlerinin bağışlanması suretiyle yapılması şeklinde olmuştur. Ancak bu beklentilerine olumlu cevap verilmemiştir (BOA, DH.MTV. 35/7: 26, 1909). Söz konusu şikayetlerin ardı arkası kesilmeyince hükümet, Darülaceze aidatı haricindeki diğer yardım pullarının biletlere yapıştırılması zorunluluğuna son vermiştir (Özuyar, 2017: 110). Darülaceze aidatı ise kaldırılamamıştır. Bunun gerekçesi olarak 200'ü geçen sayıda Müslim, gayrimüslim ve yaşlılar için toplanan bu yardımların tahsilatının yapılamaması durumunda ihtiyaçlarının temini ve tedarikinde sıkıntılar yaşanacağı ve yaşlıların mağdur olacağı belirtilmiştir (BOA, DH.MTV. 35/7: 16-32-67-95, 1910). Darülaceze aidatı adı altında toplanan yardım gelirleri Maliye Nezareti bünyesinde toplanarak Nafia Nezareti'ne aktarılmıştır. Söz konusu bedellerin zayı olmaması için Altıncı Daire-i Belediye tarafından görevlendirilen zabıtalara sıklıkla uyarılmıştır (BOA, DH.MTV. 35/7: 110-111, 1909).

Sadece yerli şirketlerden alınabilen vergi ve yardımların kudretli şirketler karşısında yerli şirketleri rekabet gücünden yoksun bıraktığı, sahne sanatları icra eden tiyatro sahipleri ile sanatçıların zor duruma düşürdüğü ve bu eşitsizliğin giderilmesi amacıyla yabancı şirketlerden aidat bedelleri alınmadığı durumlarda yerli şirketlerden de alınmamasının gerektiği kararlaştırılmıştır (BOA, DH.MTV. 35/7: 69-70-71-72, 1912). Yabancı şirketlerden zaten kapitülasyonlar nedeniyle layıkıyla tahsil edilemeyen vergi ve yardım kalemleri I. Dünya Savaşı'nın sebep olduğu ekonomik çıkmazlar nedeniyle de iyice sıkıntıya düşmüştür (BOA, DH.MTV. 35/7: 70-71, 1912). 1907-1908 senesinden beri sektöre ait vergi beklentileri 1 milyonu geçtiği halde tahsilatın ancak 400 bin kuruş olarak yapılması da bu durumu ortaya koymaktadır (BOA, DH.MTV. 35/7: 32- 101, 1911). Ekim 1914 tarihi itibarıyla kapitülasyonların kaldırılması ile kazanç vergisi haline dönüştürülmüş olan Temettü vergisinin yerli ve yabancı şirketlerden eşit oranda alınması hususunun karara bağlanması iktisadi anlamda en önemli adımlardan biri olmuştur. Böylece gelirin türüne göre %3 oranını geçmemek şartıyla sabit bir tarifeye bağlı olarak vergilerin tahsil edilmesi kararlaştırılmış ve vergi eşitliği sağlanmasının da altı yapısı hazırlanmıştır (Tabakoğlu, 2016: 804).

Sahne Sanatları ve Sinema Gösterimlerinin Yaygınlık Alanları

İttihat Terakki hükümeti I. Dünya Savaşı nedeniyle alt-üst olan serbest piyasa ekonomisi ile beklediği fırsatı yakalayarak iktisadi yaşama müdahale etmiş ve kapitülasyonları kaldırmıştır. Böylece Müslim ve gayrimüslim bütün Osmanlı tebaası ile yabancı ülke vatandaşlarını eşit konuma getirmiştir (Pamuk, 2015: 164). Ardından savaş yılları olmasına rağmen, 1914-1918 yılları arası dönemde, Osmanlı anonim şirketlerinin sayısı o döneme dek görülmemiş bir canlılığa sahne olmuştur. 1908 yılına kadar faaliyet yürüten toplam şirket sayısı 86 iken, bu sayı 1908-1918 arası dönemde 236'ya ulaşmıştır. Söz konusu 236 şirketin yarısı anonim şirket olarak kurulmuş ve faaliyetlerini yürütmüştür. 1914 yılında faaliyet gösteren 21 şirketin tamamı yabancı menşeli olarak

varlığını sürdürmüştür (Toprak, 2012: 175). 1914 yılına kadar sahne sanatları ve sinema gösterim şirketlerinin tamamını da yabancı menşeli şirketler oluşturmuştur. Avrupa ile kıyaslandığında Osmanlı şirketleşme konusunda oldukça geride kalmıştır. İmparatorlukta gösterim şirketlerinin sayısı gün geçtikçe arttığı halde milli şirketlerin tesisi sürecine hemen geçilememiştir (Tekinsoy, 2007: 10). Aynı zamanda şirketler faaliyetlerini uzunca bir süre sadece İstanbul'da yürütmüştür.

1908-1914 arası dönemde İstanbul'da yabancı müteşebbisler tarafından kurulan şirket sayısının fazlalığı dikkat çekmektedir.1908 yılında İstanbul Tepebaşı'nda Fransız asıllı ilk salon "Cinémathéâtre Pathé" adıyla Pathé şirketi tarafından açılmıştır. Bunu 1910 yılında İstiklal Caddesi'nde açılan Santral ve Oryanto Sineması; 1912 yılında Halep Çarşısı'nda açılan İdeal ve Beyoğlu'nda Parlant Sinemaları (Lüksemburg-Gaumont Sineması), İstiklal Caddesi'nde açılan Amerikan Sineması; 1913 yılında Yüksek Kaldırım Caddesi'nde açılan Majestik Sineması, Tepebaşı'nda açılan Modern Sinema, İstiklal Caddesi'nde açılan Ekler Sineması, Şişli Halaskargazi Caddesi'nde açılan Sinema Artistik, Beşiktaş Akaretler'de açılan Ahali Sineması; 1914 yılında Kadıköy Zambaoğlu Caddesi'nde açılan Kadıköy Apollon Sineması, Kadıköy'de açılan Erenköy Sineması'nı Divanyolu Sinema Palası faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır. (Özuyar, 2017: 86-102) Yerli müteşebbisler ise sektöre ancak 1914 yılından itibaren adım atmaya başlamıştır. Yerli müteşebbisler tarafından kurulan şirketler 1914 yılında Cevat Bey tarafından Eski Fevziye'de açılan Emperyal Sineması, Ali Muhsin Bey tarafından Sirkeci'de açılan Türk Sineması, Ali Fuat ile Şakir Beyler tarafından açılan Sultaniye'deki Ali Efendi Sineması ve Sirkeci'de açılan Kemal Bey Sineması faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır (Özuyar, 2017: 103-108).

1913 yılında Asakir-i Şahane tarafından Altıncı Daire-i Belediye Şehr Emaneti'ne bağlı olan İcadiye'de yer alan iki tiyatro ve iki sinema salonundan oluşan belediye tiyatrosu işgal olunmuştur. Asakir-i Şahane tarafından yürütülen bu iki ahşap tiyatro salonu ve Hisar Baruthane çayırında açıkta yürütülen sinema gösterimleri halkı tek bir amaç uğrunda birleştirebilmek amacıyla faaliyetlerini yürütmüştür. Buradan elde edilen Mart-Temmuz 1913 dönemine ait tiyatro gelirleri 3.916 kuruş 32 para ve sinema gelirleri ise 4.131 kuruş 36 para olmuştur (BOA, DH.MTV. 35/7: 61-82-83, 1913). Söz konusu gösterimlerde tiyatro ve sinema gelirlerinin hemen hemen yakın oluşu dikkate değerdir. 1913 yılında İstanbul'daki gazinolarda sinema gösterimlerine ev sahipliği yapmıştır. Dönemde tespit edilen beş gazinonun sinema hasılatı 4.230 kuruş ve iki tiyatronun hasılatı ise 2.465 kuruş olarak kaydedilmiştir (BOA, DH.MTV. 35/7: 50, 1913), (Tablo 7).

Tablo 7: İstanbul gazinolarındaki sinema ve tiyatro gösterilerinin hasılatları

Sinema		Tiyatro	
Millet bahçesi Vasil Gazinosunda	850	Sarıyer'de Fındıksuyunda	1.165
Arnavutköy Akıntıburnu'nda Ni- ko'nun Gazinosunda	1.860	Yenimahalle'de Pazarbaşında	300
Boyacıköyü Fazılbağında Kotil Gazinosunda	240		
Büyükdere'de Ani ve Osmani kulü- büyle Şirket-i Hayriye Gazinosunda	580		
Yeniköy'de Çirozlukta Albert Koher'in Gazinosu	700		
Toplam	4.230	Toplam	2.465

Sinema gösterimlerinde Arnavutköy Akıntıburnu'ndaki Niko'nun Gazinosu-
nun hasılatları öne çıkmıştır. Tiyatro gösterilerinde ise Sarıyer Fındıksuyu
hasılatı öne çıkmıştır (Tablo 7). İstanbul Avrupa yakası merkezinde yoğunla-
şan gösteri şirketleri nüfus itibarıyla yine Rumların ve Levantenlerin ağırlıkta
olduğu Galata-Pera (Beyoğlu) bölgesinde yoğunlaşmıştır (Gökmen, 1989: 19-
21). 1914 yılında Beyoğlu Belediyesi'nde bağlı sekiz tiyatro ve on beş sinema
salonu, Anadolu yakasında Kadıköy Belediyesi'ne bağlı üç tiyatro, beş sinema
ile bir tiyatro ve sinema salonuna dair kayıtlara ulaşılmıştır. Tiyatro göste-
rilerinin icra edildiği semtler Altımermer, Eyüp, Hariciye Fındıksuyu, Salma
Tomruk Caddesi, Samatya, Sarıyer, Şehzadebaşı, Yedikule, Yenibahçe, Yenika-
pı, Yenimahalle ve sinema gösterilerinin icra edildiği semtler ise Altımermer,
Arnavutköy, Bağlarbaşı, Boyacıköyü, Büyükdere, Eyüp, Fazıl Paşa, Hisar Ba-
ruthane Çayırı, İbrahim Paşa Caddesi, Kumkapı, Kumköy, Millet Caddesi, Sa-
matya, Vefa, Vezneciler, Yeniköy ve Yenimahalle olarak tespit edilmiştir.

Tiyatronun aksine sinema seyirci kitlesi I. Dünya Savaşı yıllarında artış göster-
miştir. Bununla birlikte yerli şirketlerin kurulması ve film çekimlerinin yapıl-
ması da başlatılmıştır. Yurt dışından çok sayıda film şeridi getirilerek, başta
İstanbul olmak üzere, diğer büyük kentlere de gönderilerek Türkler'in sektöre
adım atması teşvik edilmiştir (Şahin F.K., 2018: 100). 1915 yılında Fransız Or-
dusu'nda sinemanın propaganda gücünden yararlanmak amacıyla bir sinema
dairesinin kurulması bu uygulamanın diğer ülkelere de sirayet etmesi ile so-
nuçlanmıştır (Sarısır, 2018: 257). I. Dünya Savaşı esnasında Enver Paşa'nın Al-
manya'da gerçekleştirdiği bir gezi esnasında bu uygulamayı yerinde görebilme
fırsatı yakalaması, sinema dairesini görerek çekilen filmleri izlemesi, bundan
etkilenmesi ve benzer bir yapının da Osmanlı ordusu bünyesinde kurulması
emrini vermesi imparatorlukta ilk yerli film çekimlerinin yapılması ile sonuçla-
nacak adımları oluşturmuştur. Ardından aynı yıl imparatorluğun merkez ordu-
su bünyesinde Merkez Ordu Sinema Dairesi (MOSD) kurulmuş ve devlet eliyle
yerli film çekimlerine başlanmıştır (Sarısır, 2018: 257).

Sonuç

Bu çalışmada 1908-1914 yılları arasında icra edilen modern sahne sanatları ve sinema şirketlerinin vergilendirilmesi meselesi ortaya konulmuş ve bu gösterimlerin yaygınlık alanları tespit edilmiştir. Osmanlı toplumu, modern sahne sanatları ile sinemadan daha önceki dönemlerde tanışmıştır. Ancak sinemanın seyirci kitlesi gün geçtikçe arttığı halde tiyatronun seyirci kitlesinde azalma yaşandığı tespit edilmiştir. Bu durumu vergilerden yola çıkarak da gözlemlemek mümkündür. Sinemanın yaygınlık kazanması ile birlikte sinemanın vergi gelirleri tiyatro vergi gelirlerinin neredeyse iki katı kadar olmuştur. İmparatorlukta sahne sanatları ve sinema gösterim faaliyetlerinin neredeyse tamamı 1914 yılına kadar yabancı şirketler ve gayrimüslim unsurlar tarafından yürütülmüştür. İmparatorlukta çoğu gösterimin merkez noktası, başkent olmasından hareketle, İstanbul olmuştur. İstanbul'un liman kenti konumu, Osmanlı ile Avrupa'nın bitişme noktasında yer alması bölgenin diğer kentlerindeki şehir ve ticaret merkezlerinden farklı bir gelişim göstermesine yol açmıştır. Gösterim şirketlerinin İstanbul'daki odak noktası ise Avrupa yakası olmuştur. Avrupa yakasında gösterimler Galata ve Pera (Beyoğlu) bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Anadolu yakasındaki gösterimlerin odak noktası ise Kadıköy bölgesi olmuştur. Sinema salonları bulunmayan mahallerde gösterimler kiralanan tiyatro salonlarında icra edilmiştir.

Gösterimlerin günlük, aylık ya da yıllık olarak sergilenebildiği, her bir duruma göre ayrı vergi miktarlarının belirlendiği tespit edilmiştir. İstanbul'da Galata ve Pera bölgesi vergi miktarlarının en yüksek olduğu bölge olmuştur. Bu miktar Avrupa yakasında 700-1000 kuruş arasında, Anadolu yakasında 400-700 kuruş arasında, Adalar bölgesinde ise 400 kuruş olarak belirlenmiştir. Adalar bölgesi vergi miktarları İstanbul ortalamasının en düşük olduğu bölge olmuştur. Aylık ya da yıllık olarak yürütülen gösterimler haricinde özel gün ve aylarda da gösterimlerin icra edilebildiği tespit edilmiştir. Özellikle Ramazan ayı nedeniyle gecelik ya da aylık olarak düzenlenen gösterimler halkın yoğun ilgisi ile karşılaşmış ve Ramazan gösterimlerinin yoğunluk merkezi ise Vezneciler semti olmuştur.

Sahne sanatları ve sinema gösterim şirketlerinden Temettü ile Damga vergilerinin alınmasına yönelik kararlar alınmıştır. Şirket sahiplerinin yıllık kazançlarından %3'ü geçmemek kaydıyla Temettü vergisi ve yıllık hasılatın %1 hesabıyla Damga vergisi alınmasının kararlaştırıldığı tespit edilmiştir. Ancak kapitülasyonlar nedeniyle yabancı şirketlerden vergiler layıkıyla alınamamış ve tahsil edilen miktarlar da devletin beklentisi ile örtüşmemiştir. Söz konusu vergiler haricinde bir takım yardım kalemlerinin tahsiline dair de kararlar alınmıştır. Bu yardım kalemlerinin bağış şeklinde toplanması kararlaştırılmış olduğu halde şirketlerin tamamından talep edilmesi dikkate değer diğer bir husustur. Bu yardım bedellerinden Darülaceze aidatı biletlerin %10'luk kısmının bağışlanması suretiyle ve Hicaz iane (yardım) bedelinin ise bilet fiyatlarına yirmişer paralık bir eklemenin yapılması suretiyle tahsil edilmesi

şeklinde uygulanmaya çalışılmıştır. Yabancı şirketler 1914 yılına kadar vergilerle ilgili şikayetlerini bağlı buldukları ülkelerin konsolosları aracılığıyla çözüme kavuşturmuş ve genelde ödememe taraftarı olmuştur. 1914 yılında kapitülasyonların kaldırılmasından sonra ise ülkede ticaret yapan herkes eşit konuma getirilmiş ve böylece gümrük vergisi de %15 oranına çıkarılmıştır. Gösterim bilet fiyatlarının gösterimlerin icra edildiği semt ve sınıfa göre farklılaştığı da tespit edilmiştir.

İmparatorlukta sektörün hâkimi 1896 yılından 1914 yılına kadar Pathé şirketi olmuştur. 1914 yılından itibaren ise yerli şirketler kurulmaya başlamış ve her geçen gün sayısı da artmıştır. 1916 yılından itibaren hükümet, şirketlerin haberleşme ve yazışmalarında Türkçe kullanımı zorunluluğunu getirerek yerli unsurunun istihdamının da önünü açmıştır. Söz konusu şirketlerin 22 vilayet merkezi ve 10 mutasarrıflıkta da gösterimlerini icra etmesi sahne sanatları ve gösterim şirketlerinin İstanbul ile sınırlı kalmadığının göstergesidir.

Kaynakça

a. Arşiv Vesikaları

BOA (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), DH. (Dahiliye) MTV. (Mütenevvia) D.No: 35 G.No:7

B.No.: 13, 16, 22, 26, 32, 42, 43, 47, 49, 50, 53, 61, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 76, 78, 79, 82, 83, 87, 88, 91, 92, 95, 98, 101, 106, 107, 108, 110, 111, 114.

b. Telif ve Tetkik Eserler

Akyıldız, A. (2001). *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul.

Akgün Çomak, N. (1998). Türk Sinemasında Ordu-Merkezli Sinema Dairesinin Önemi ve Yeri: Sinemanın Doğuşu ve Ülkemize Girişi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 7, 297-304.

And, M. (1972). *Tanzimat ve İstibdad Döneminde Türk Tiyatrosu (1839-1908)*. İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara.

Belivermiş, H. & Eğribel, E. (2015). Batı Tarzı Yaşam Tarzı ve Toplum Kimliğini Oluşturma ve Yaygınlaştırma Aracı Olarak Tiyatronun Biçimlenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 35-47.

Çeliktemel Thomen, Ö. (2010). Osmanlı İmparatorluğu'nda Sinema ve Propaganda (1908-1922). *Online International Journal of Communication Studies*, 2, 1-17.

Çeliktemel Thomen, Ö. (2015). Denetimden Sansüre Osmanlı'da Sinema. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 255, 72-79.

Çeliktemel Thomen, Ö. (2015). Hakikat Hayal Olursa: Osmanlı İstanbul'unda filmler, gösterimler, izlenimler 1896-1909. *Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri*, III, 459-519.

- Düstur* (1953). III. Tertip, Başvekalet Devlet Matbaası. Ankara.
- Eldem, E. (2017). İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente. *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep*, İzmir ve İstanbul. Çev. Sermet Yalçın. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul.
- Eldem, V. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadî Şartları Hakkında Bir Tetkik*. Ankara. TTK Yayınları.
- Erdem, E. (2016). Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zaafiyetleri. *Erciyes Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi*, 48, 17-44.
- Ergenç, Ö. (1988). XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler. *Bellekten*, LII (203), 501-533.
- Eroğlu, O. (2012). Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinden Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kamu Maliyesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (Özel Sayı)*, 12, 57-89.
- Genç, M. (2012). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ötüken Neşriyat. İstanbul.
- Gökmen, M. (1989). *Türk Sineması Tarihi ve Eski İstanbul Sinemaları*. Denetim Ajans Basımevi. İstanbul.
- Gürkan, F. (1996). *Cumhuriyet Öncesi Türk Sineması (1805-1923)*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Isaawı, C. (1980). *The Economic History of Turkey 1800-1914*. The University of Chicago Press. Chicago and London.
- Kazgan, H. (1999). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şirketleşme*. Vakıfbank Yayınları. İstanbul.
- Kurnaz, F. Ş. (2018). I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı'da Sinemacılığın Şirketleşme Tezahürleri. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, V (13), 95-114.
- Koç, M. (1981). Türk Kamu Maliyesinde Kemalist Devrimler. *Maliye Dergisi (Atatürk Özel Sayısı)*, 25-40.
- Kurt, M., KUZUCU, K., ÇAKIR, B., DEMİR, K. (2016). 19. Yüzyılda Osmanlı Sanayileşmesi Sürecinde Kurulan Devlet Fabrikaları: Bir Envanter Çalışması. *OTAM*, 40, 245-277.
- Lewis, B. (2010). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Arkadaş Yayınevi. Ankara.
- Liman, A. S. (2011). Türk Sinemasının İlk Yıllarında Çekim Sonrası Üretim ve Teknik Altyapı. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 40, 37-52.
- Mantran, R. (1987). XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Ticaretin Değişmesi. *E.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, III, 159-175.
- Öner, E. (2005). *Mali Olaylar ve Düzenlemeler Işığında Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare*. T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayını. Ankara.

- Osmanlı İstanbul'unda Sahne Sanatları ve Sinema Gösterimlerinin Vergilendirilmesi (1908-1914)
- Özuyar, A. (2017). *Sessiz Dönem Türk Sinema Tarihi (1895-1922)*. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul.
- Pamuk, Ş. (2007). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarih 1500-1914*. İletişim Yayınları. İstanbul.
- Pamuk, Ş. (2015). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul.
- Osmanoğlu, A. (2008). *Babam Sultan Abdülhamid*. Selis Kitaplar. İstanbul.
- Quataert, D. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu 1700- 1922*. İletişim Yayınları. İstanbul.
- Sarısır, S. (2018). Türk Sinema Tarihinde Önemli Bir Girişim: İlk Osmanlı Sinema ve Tiyatro Şirketi. *OTAM Dergisi*, 44, 255-277.
- Şahin, Ö. (2014). *Osmanlı Batılılaşmasında Sultan Abdülmecid*. Türkiye Alim Kitapları.
- Şener, A. (1990). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*. İşaret Yayınları. İstanbul.
- Tabakoğlu, A. (2016). *Osmanlı Mali Tarihi*. Dergâh Yayınları. İstanbul.
- Tekinsoy, R. (2007). *Rekin Tekinsoy'un Türk Sineması*. Oğlak Yayınları. İstanbul.
- Toprak, Z. (1995). *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul.
- Toprak, Z. (2012). *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*. Doğan Kitap. İstanbul.
- Töre, E. (2009). Türk Tiyatrosunun Kaynakları. *Turkish Studies Dergisi*, IV (1-2) 2181-2348.
- Uslu, M. F. (2011). *Melodram ve Komedi: Osmanlı'da Türkçe ve Ermenice Modern Dramatik Edebiyatlar*. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi. Ankara.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yüksel, A. E. (2021). I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Modern Sanatlar. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, XX (77), 441-462.

Jeremy Black, Savaş ve Teknoloji (Çev: Cengiz Yücel), 2019, İstanbul: Doruk Yayınları, 399 s.

Kürşat SARUHAN*

Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü

“Savaş” ve “Teknoloji” birbirlerini etkileyen kavramlar mıdır? Günümüzde kullandığımız teknolojilerin ne kadarını savaş kavramına borçluyuz? Savaş kavramının varlığı, teknolojinin ilerlemesine ne kadar katkı sağlamıştır? Soğuk savaşta nükleer tehdit olmasaydı Amerikan bilim adamları radar sistemleri üzerinde bu kadar çalışır mıydı? Hayatımızda önemli yer tutan GPS'in icadındaki ilk hedef füzelerin isabet oranını arttırmak değil miydi? Ya da tam tersi teknolojisinin ilerlemesi savaş kavramını ne kadar değiştirmiştir? Buharlı makinelerin icadı savaşın kaderini nasıl değiştirdi? Telgraf, radyo ve internet gibi iletişim araçlarının icadı savaşın doğasını nasıl etkiledi? Savaş ve teknoloji kavramları arasındaki bağlamı ortaya çıkarmak için demirin buluşundan internetin icadına kadar binlerce soru üretebiliriz. İşte bu binlerce soru içerisinde Jeremy Black tarafından 2013 yılında yazılan “War and Technology” adlı kitap bize bu bağlamda bir yaklaşım sunmaktadır.

Jeremy Black tarafından da önsözde açıkça belirtildiği gibi kitabın ana amacı askeri yetenekler ve savaş analizinde teknolojinin yerini belirlemek ve askeri bir kültür ortaya çıkarmaktır (Black, 2019: 14). Giriş hariç toplam 7 alt bölümden oluşan bu kitapta, yazarın tabiriyle burada niyet edilen askeri teknolojileri tarihi kapsamları dahilinde yeniden değerlendirebilmek için bir dizi tema ya da bölümden oluşan bir seri sunabilmektedir. Yazar bu amacı gerçekleştirirken, yine kendi tabiriyle teknoloji kavramının esnekliğinden ve bunun tarih gibi bir olgu içerisinde değerlendirmesinden dolayı sabit fikir ortaya koymaktan kaçınmıştır (Black, 2019: 15). Ancak yazar bu belirsizliği ortadan kaldırmak için giriş bölümünden kilit temalar adı altında düşünsel konular ile bir yaklaşım sunmaktadır. Bu yaklaşımı kendi belirlediği vakalar

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik Anabilim Dalı, kursat_saruhan53@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8217-6453

üzerinde değerlendiren yazar her vakanın getirdiği değişimi de ortaya koymuştur. Yazarın tarihi bakış açısını geliştirirken günümüzden vakalar sunması bilgilerin güncelliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu yaklaşım son yıldaki savaş ve teknoloji olgusunun genel bir tarihçesini ortaya çıkarmak için önemli bir çalışmadır.

Yazarın belli bir yaklaşımla vaka incelemesi yaptığı kitabının giriş bölümünü kilit temalar adını verdiği bölüm oluşturmaktadır. Yazar bu bölümde teknoloji kavramının muğlaklığına odaklanıyor. Yazarın buradaki amacı teknolojiye olan bakış açısını ortaya koymaktır. Teknolojiyi net olmayan ilerleme güzergâhında oturtacak olan yazar salt teknolojik yeniliğin üstünlüğüne bir eleştiri getirmektedir ve bunun yanına yeni ilişkiler eklemektedir (Black, 2019: 24). Teknolojik yeniliğin yanına verimliliği de ekleyen yazar bir silahın nasıl çalıştığından çok ne kadar verimli olacağına odaklanmıştır (Black, 2019: 26). Önemli olan tema, bir silahın askeri üstünlük sağlamadaki avantajıdır. Ancak bu verimliliği de ortaya çıkaracak yegâne şey tek başına teknoloji değildir. Bunun yanına eklenmesi gereken bu silahı kullanacak askeri yeteneğe sahip insan kaynağına sahip olmaktır. Bu askeri kapasite silahların kullanım alanlarını geliştirecek taktiksel ve operasyonel yenilikleri beraberinde getirecektir (Black, 2019: 51). İcat, verimlilik, insan kaynağı, strateji ve taktik gibi temaların yanına üretimi de ekleyen yazar silahın niteliği kadar niceliğine de vurgu yapmaktadır. Silahların çokluğu, ikmal ve onarımı verimliliği kadar önemli olmuştur. Üzerinde en düşünülmesi gereken konu yazara göre teknolojik yeniliğin saf bir güç getirmediği ancak zaferde önemli bir payının olduğudur. Yazarın yaklaşımı, teknolojiyi ana merkezden alıp teknolojinin savaşta önemini yadsımak değildir. Tam tersine askeri, maddi, siyasi, kültürel, sosyal vb. etkileşim ile teknolojiyi bir araya getirerek savaş disiplinine yeni bir yaklaşım sunmaktadır (Black, 2019: 51-77).

Yazar giriş bölümünde fikirlerini belli bir bağlama oturtturduktan sonra batının erken dönem savaş gemilerini bir vaka olarak incelemiştir. Özellikle bin beş yüzlü yıllarda yelkenli gemilerin icadı ve dökme demir topların üzerine duran yazar bu teknolojiye sahip devletlerin askeri üstünlük sağladığını söylemektedir. “Gemi yok etme” tekniklerinin gelişimi donanma savaşlarında bir devrime yol açmıştır (Black, 2019: 101). Kara savaşlarından sonra çatışma alanı denizlere yönelmiştir. Ne var ki bu teknolojik üstünlükte tek başına yeterli değildir. Bu donanma gücünü yönetecek ve yüksek maliyetin bir havuzda toplanmasını sağlayacak siyasi desteğe ihtiyaç vardır (Black, 2019: 106). Ayrıca bu gemi üretimini finansa edecek örgütsel donanıma sahip kurumlara da ihtiyaç vardır. Bu yaklaşıma göre Hollanda, Portekiz, Fransa, İspanya, Rusya ve Osmanlı Devleti’nin o zamanki deniz gücü düşünüldüğünde Britanya’nın salt gücü sadece gemilerinin teknolojik üstünlüğünde değildi. Britanya bu teknoloji üstünlüğünün yanına maddi ve kurumsal avantajını da eklemiştir. Gemi-lerimin ikmalini, onarımını ve yeniliğini yapacak ve mürettebatını da buna göre eğitecek olan Britanya denizlerde stratejik ve operasyonel üstünlüğü

rakiplerine karşı ele geçirecektir. Güneşi Batmayan Devletin hikayesi bu yaklaşımda ortaya çıkmaktadır (Black, 2019: 106-115).

Yazar ayrıca barut teknolojisinin 1490-1800 yıllar arasında savaş kavramında nasıl bir devrimin kapısını açtığını özetlemektedir. Özellikle demir döküm toplarının icadı ve bunun yanına barutunda ateşleme gücünde kullanılması savaş alanında birçok stratejinin ve taktiklerin değişiminde sebep olduğunun altı çizilmiştir (Black, 2019: 136). Bu konuda sıkça Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşlarını örnek gösteren yazar İstanbul fethinden Viyana kuşatmasına kadar Osmanlı Devleti'nin üstünlüğünü bu teknolojik gelişmesinde aramıştır (Black, 2019: 138). Rakiplerine göre daha iyi toplara ve ataş gücüne sahip olan Osmanlı savaş alanında rakiplerine karşı üstünlük kurmakla kalmıyor ayrıca ordusunu da buna göre eğitiyordu. Ayrıca bunu sağlayacak ekonomik kaynağa sahip olması bu stratejiyi sürdürmesini katkı sağlıyordu. Her stratejik üstünlük ve bunu destekleyen örgütsel destek her çağda ayrı bir güç ortaya çıkarmıştır. Yazara göre teknoloji salt güç getirmez ama gücün önemli bir parçasıdır.

Yazarın incelediği en önemli vaka ise içten yanmalı motorların savaş kavramına sunduğu yenilikler olmuştur. İçten yanmalı motorların ateş gücü ile bir araya gelmesi ve bu araçların zırhla kuşatılması sonucu, yeni bir savaş makinesi olan tank ortaya çıkmıştır. Bu savaş makinesi kısa zamanda savaş alanında verimliliğini kanıtlamış ve savaşa etkide bulunmuştur (Black, 2019: 220). Ancak yazara göre bu icat ne kadar üstünlüğe sahip olsa da zorlukları da beraberinde getiriyordu. Bu tankların en iyi nasıl kullanılabileceğine dair taktik anlayış ve insan kaynağı ihtiyacı devletler tarafından bir zorluk olmuştur. Ayrıca yüksek maliyete sahip olan bu tankların imhası sonucunda ortaya çıkan eksikliğini gidermek de devletlerin aşması gereken bir maddi konu olarak karşılırlarına çıkmıştır. Nitekim baktığımızda I. Dünya savaşını kazanan taraf bu zorlukları göreceli olarak gideren taraf olmuştur. Alman endüstrisinin yeterli sayıda tank üretememesi savaşı kaybetmesinin ana faktörü olarak ortaya çıkmıştır (Black, 2019: 232). Ancak yazarın dikkat çektiği en önemli nokta her silahın kendi anti silahını ürettiğidir. Nitekim tank savar toplar zamanla tankların zırhını delme ve onları yok etme stratejisinin bir parçası olmuştur. Ama tankın her karşılaştığı zorluk tankın teknik ve operasyonel gelişimini sağlamıştır. Nitekim günümüzde tankın savaş alanında stratejik konumu hala yerini korumaktadır.

Yazarın yeni bir alan olarak bahsettiği hava gücü askeri teknoloji değerlendirmelerinin kilit unsurudur. Bombardıman uçaklarından avcı uçaklarına, avcı uçaklarından F-35'e, F-35'ten insansız hava araçlarına kadar gelişen hava gücü 100 senedir konumunu korumaktadır. Yazarın tabiriyle tepenin ardını görmek çatışma parametrelerini değiştirmiştir (Black, 2019: 263). II. Dünya Savaşında etkisini gösteren bombardıman uçakları kısa zamanda savaşın seyrini değiştirmiştir. Savaşta 1940'lara kadar etkili olan Alman bombardıman

uçakları Britanya uçaklarına karşı teknik üstünlüğünü kaybedince bu zayıflık savaşın stratejisine de etki etmiştir. Nitekim hava gücü kara ve deniz savaşlarına müdahale etme yeteneğiyle de tamamen savaşın seyrini değiştirebilirdi. Nitekim Kraliyet Uçakları II. Dünya savaşının kazanılmasında önemli etken olmuştur. Ancak uçaklarda füzeler, hava savunma sistemleri ve isabet oranları gibi zorluklarla karşı karşıdaydı. Ayrıca her bir uçağın maliyeti göz önüne alındığında bu fazlasıyla yük demektir. Ancak bu yüke rağmen hava gücü askeri teknolojinin vazgeçilmezi konumundadır.

Yazarın yaklaşımı çerçevesinde toparlayacak olursak yazara göre teknoloji, sürekli olarak çatışmaların sonuçlarına etki eden önemli bir etmen olarak belirmektedir fakat o, başarıyı belirleyen neden olmaktan çok, savaşta ciddi boyutlarda etkileyen etmenlerden birisidir (Black, 2019: 384). Savaşların nedenleri de teknolojik değişim tarafından etkide bulunabilecek bir değişkendir (Black, 2019: 388). Ayrıca yeni sistemlerin kullanımında etkili olabilmek için sadece strateji yetmeyecektir, onlara yerinde taktikler ve doktrinle zemin kazandırılması gerekecektir (Black, 2019: 390). Maliyet ise askeri etkinlikler açısından her zaman kilit bir konu olmuştur (Black, 2019: 392). Ancak handikaplar bir yana teknoloji hala savaş için temel olmaya devam edecektir.

Sonuç olarak yazar bir fikir çerçevesinde vaka incelemelerinde bulunmuş teknolojik gelişmelerin savaş meydanlarına ne tür etkisi olduğunu bize anlatmaya çalışmıştır. Yazar işlediği konuları belli bir analiz biçimine dayandırmış okuyucunun kafasında herhangi bir kafa karışıklığına yol açmamıştır. Yazarın yaklaşımı konunun anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Yazar ayrıca teknik konularda fazla detaya girmeden ana fikrini okuyucusuna akıcı bir dilde aktarmıştır. Kitabın çevirisinin de iyi olması akıcı dile katkı sunmuştur. Yazar 1500-2000 arası yılların teknolojik gelişmelerine odaklanarak konusunun dışına çıkmamaya çalışmıştır. Yazarın kendi tabiriyle savaş ve teknoloji olgusunun genel bir tarihçesini ortaya çıkarmıştır. Kitap bu tarihçeyi bize sunarak bizlere yeni bir alan açmaktadır. Yazarın bir tarihçi olarak hem askeri alanda ve stratejik alanda uzmanlaşması bizlere savaş konusunda farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.

ADAM AKADEMİ

Sosyal Bilimler Dergisi

Yayıncı

Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM)

Resmi olarak 2006 yılında kurulan ADAM, aslında çok uzun zamandır bir araya gelen akademisyenlerin bir oluşumudur. Uluslararası Kongre, Konferans ve Sempozyumlar, Cuma Konferansları, İhtisas Programları, Sosyal Bilimler ve İslami İlimler Düşünce Okulu, Proje Çalışmaları, Sanat ve Dil Faaliyetleri ile çalışmalarına devam etmektedir. Faaliyetlerini başkent Ankara'nın tarihi Hamamönü bölgesinde, Osmanlı döneminde medrese olarak faaliyet gösteren külliyesinde (Sarı Kadı Medresesi) sürdürmektedir. Vermiş olduğu eğitimler, yapmış olduğu faaliyetler ve yürütmüş olduğu akademik projeler ile ADAM;

- *Osmanlı mirasını günümüze aktarmayı,*
- *Toplumda insan kaynaklarının niteliğini artırmayı,*
- *Üniversite öğrencilerinin ve akademisyen adaylarının akademik, kültürel ve sosyal gelişimlerini desteklemeyi ve*
- *Özellikle sosyal bilimlerde yetişmiş nitelikli akademisyen sayısını artırmayı amaçlamak* maktadır.

ADAM, yaşadığımız coğrafyanın tarihsel birikimi ve derin irfanıyla donanmış kişilerinin sahip olduğu potansiyeli ortaya çıkarma gayreti gösteren *bağımsız bir münevverler topluluğudur* ve çağın her alanındaki ideal insanına ulaşmak için gerekli akademik, kültürel ve sosyal altyapıyı hazırlamayı kendisine görev edinmiştir.

İletişim

Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM)

Hacettepe Mah. Tanış Sk. No: 2/A

Hamamönü/Altındağ, Ankara/Türkiye

Tel : +90 312 324 64 84

Faks : +90 312 324 05 54

E-posta : bilgi@adam.org.tr

Web : www.adam.org.tr

Dergi

2011 yılında yayın hayatına başlayan ADAM AKADEMİ, Haziran ve Aralık olmak üzere yılda bir cilt ve iki sayı olarak yayımlanan akademik araştırma, derleme makaleleri ile kitap incelemelerini kabul eden uluslararası *çift-körleme* hakemlik süreci yürüten akademik bir dergidir. Dergide Türkçe ve İngilizce yazılara yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Sosyal bilimler, iktisat, ekonomi, finans, maliye, tarih, İslami ilimler, teoloji, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, felsefe, sosyoloji, psikoloji, teori, araştırma, Osmanlı, Balkanlar, Ortadoğu, Kuzey Afrika, Akdeniz, Karadeniz, reform, kalkınma, kurumlar, vakıflar, İslam dünyası

Odak ve Kapsam

ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi çok disiplinli ve disiplinler-arası akademik çalışmalara yer veren bir dergidir. Dergide; özellikle geçmiş, günümüz ve gelecekte Osmanlı coğrafyasını kapsayan tarih, coğrafya, siyaset bilimi, iktisat, antropoloji, sosyoloji, psikoloji, hukuk, dini ilimler, felsefe, uluslararası ilişkiler, çevre ve kalkınma konularını ele alan bilimsel araştırmalara özel önem verilmektedir. Dergiye gönderilen yazıların Osmanlı ve İslam coğrafyasında yer alan ülkeleri kapsamı, güncel ve gelecek ile ilgili problemlerin ve araştırma sorularının özgün bir bakış açısıyla değerlendirmesi beklenmektedir.

Dergiye sunulan akademik çalışmaların alanında bir boşluğu dolduran, özgün nitelikte, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış (ulusal/uluslararası konferanslarda sunulmuş olan

tebliğler, bu durumu belirtmeleri halinde ve makalenin geliştirilmesi şartıyla kabul edilebilir.) veyahut yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir.

ADAM AKADEMİ, Osmanlı coğrafyasında tarihten bugüne kadar gelen ülkelere ve konulara odaklanır. Dergi, bu ülke ve konular ile ilgili olarak gelen çalışmaların, Osmanlı coğrafyasında tarihte ve günümüzde var olan toplumların küresel olarak araştırılması, incelenmesi ve tartışılmasını sağlayan bir platform oluşturmayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu coğrafyada uluslararası ve disiplinler-arası akademik çalışmalar, araştırma bulgularının yayılımı, değişimi ve tartışılması ile bu alanda çalışan akademisyenler arasında iş birliği ve ortak yayınları teşvik etmek derginin önem verdiği konular arasındadır.

Yayın İlkeleri

Dergiye gönderilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir. Yazarlar dergiye gönderdikleri makalenin özgün olduğunu, başka bir dilde dahi olsa makalenin daha önce yayımlanmadığını ya da yayımlanmak üzere bir başka dergiye gönderilmemiş olduğunu kabul etmiş sayılırlar. ADAM AKADEMİ hakemli bir yayındır. Gelen yazıların ön kabulü üzerine yayın kurulu görüş bildirir ve hakem önerir. Her yazı **en az iki hakeme** gönderilir. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı **üçüncü bir hakeme** gönderilebilir veya editör, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verebilir. Hakemlerin önerileri, eleştiri ve düzeltmeleri yazara hakem adı gizlenerek yollanır; yazarlar hakem görüşüne uymayı kabul etmek yükümlülüğündedir. Yazarların, gerekçe göstererek görüşlerinde ısrarcı olmaları durumunda yayın kurulu yeni bir değerlendirme yapar. Hakem görüşleri doğrultusunda yayın kurulu tarafından basılabilir kararı verilen çalışmalar, yazı düzeni, yazım kuralları, kaynakça, görsel malzeme ile yazının ilişkilendirilmesi gibi konular da dahil olmak üzere gözden geçirildikten sonra, önemli bir aksaklık bulunmaz ise son gözden geçirme yazı işleri müdürü tarafından yapılır. Dergide yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı, belirli dağıtım hakları yazarda kalmak üzere ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi'ne devredilmiş sayılır. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Çalışmalarda yazı ve fotoğrafı lardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

ADAM AKADEMİ'ye gönderilen çalışmalarda başvuru, inceleme, alan editörü değerlendirmesi, hakem incelemesi, düzeltme ve yayımlanma süreci ortalama **8 ile 18 ay** arasında değişmektedir. Bu süreçler makale gönderim sistemi üzerinden takip edilir. Yazarlara başka kanallar ile bilgi verilmez.

Yazar Rehberi

ADAM AKADEMİ, **APA** atf formatını kullanmaktadır. Bu sebeple ADAM AKADEMİ'ye gönderilen yazılar, referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır.

ADAM AKADEMİ'ye gönderilen makalelerin, aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir. Eğer aşağıdaki kurallara uymayan bir durum ön kontrol aşamasında tespit edilirse makale hakemlere gönderilmeden yazara İADE edilir ve aşağıdaki kurallar çerçevesinde düzenlemesi talep edilir:

Genel görünüm: Çalışmalar Microsoft Word programında gönderilmelidir. Çalışma içerisinde tablo, grafik, şekil, haritalar da dahil olmak üzere Times New Roman yazı stili kullanılır. Düz metinlerin satır aralığı 1,15'tir. Paragraflar boşluk ile ayrılır ve satırbaşı yapılmaz. Tablolarda satır aralığı 1 olarak belirlenebilir. Gönderilen çalışmaların İngilizce genişletilmiş özet hariç olmak üzere en az 5.000 kelime olması beklenmektedir. Ana metin 10 puntoda yazılır.

Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve koyu harflerle ortalı olarak kelime olarak sadece baş harfleri büyük şekilde 11 punto ile yazılmalıdır. Bağlaçlar (ve, için vb.) tamamen küçük yazılmalıdır.

Yazar ad(lar)ı ve adresi: Yazarın unvanı, adı, görev yaptığı kurum başlığın altında 10 punto ve ortalı olarak yer alır. Yazar adında unvan kullanılmaz ve kurum ismi ise italik yazılır. Diğer bilgiler için yazar isminin yanına * şeklinde dipnot verilir. Dipnotta sıra ile unvan, üniversite/kurum, fakülte/enstitü/yüksekökol, bölüm/anabilim dalı, e-posta adresi, ORCID ID numarası yazılır.

Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve 200 kelimeyi geçmeyecek şekilde Türkçe ve İngilizce, 9 punto olarak yazılmış özet bulunmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özetin altında bir satır boşluk bırakılarak en az 3, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler Türkçe ve İngilizce olarak verilmelidir.

Genişletilmiş Özet: Çalışmaların uluslararası görünürliğini artırmak için en az 1.000 kelimelik İngilizce genişletilmiş özet sunulması gerekmektedir. Bu özet makalenin ilk başvurusunda sunulabileceği gibi çalışma basım için kabul edildiğinde de sunulabilir. Fakat ikinci durumda çalışmanın genişletilmiş İngilizce özeti, İngilizce editörlerine iletilip tekrar değerlendirilecektir.

Tablolar, Grafikler ve Şekiller: Tablo, grafik, şekil vb. isimleri tablo, grafik ve şeklin üstüne 9 punto olarak yazılmalıdır. Tablo, grafik, şekil vb. isimler numaralandırılarak sola dayalı şekilde dik ve kalın yazılmalı ve sonuna nokta konulmalıdır. Tablo, grafik ve şeklin adı ise hemen devamına sadece ilk kelimenin baş harfi büyük olacak şekilde küçük yazılmalıdır (Örnek: **Tablo 1.** Atf verme tablosu). Çalışmada kullanılacak şekil ve grafikler siyah beyaz olarak baskıya uygun yüksek çözünürlükte hazırlanmalıdır. Kaynak ise tablo, grafik veya şeklin altına ortalı şekilde italik ve 8 punto olarak yazılmalıdır. Tablolarda kullanılacak yazının büyüklüğü en çok 9 punto olarak seçilmelidir.

Alıntı ve Göndermeler: Yazarlar mümkün olduğunca dipnot kullanımından kaçınmalıdırlar. Dipnotlar sadece açıklayıcı mahiyette olmalı ve düzenli olarak numaralandırılmalıdır. ADAM AKADEMİ, sonnot kullanmamaktadır. Fakat istisnai ve zorunlu durumlarda sonnotlar sadece açıklama için kullanılabilir ve metnin sonunda yer almalıdır. Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmeli; beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1,5 cm içeride, blok hâlinde ve 1 satır aralığıyla 1 punto küçük (9 punto) yazılmalıdır.

Metin içinde genel bir referans söz konusuysa ve metnin bütününe gönderme yapılıyorsa (yazarın soyadı, yıl) yazmak yeterlidir. Örnek: (Bulut, 2009).

Belirli bir sayfadan alıntı yapılmış veya ilgili fikirler belirli bir kısımdan alınmış ise kaynak, sayfa numarasıyla beraber yazılır. Örnek: (Faroqhi, 1997: 67) veya aralık verilecekse (Korkut, 2020: 12-14).

Atf verme tablosu

Atfın cinsi	Metin içerisinde konu ile sunulan atf	Parantez formatında cümle sonunda yapılan atf
Bir yazarlı	Brown (1966)	(Brown, 1966: 27)
İki yazarlı	Lampe ve Jackson (1982)	(Lampe & Jackson 1982: 44)
Üç yazarlı	Bulut, Akkemik ve Göksal (2012)	(Bulut, Akkemik, & Göksal, 2012: 25)
Dört veya daha fazla yazarlı	Abisel et al. (2005)	(Abisel et al., 2005: 65)
Yazar grupları (kısaltmayla anlaşılabilir)	TÜİK (2015)	(TÜİK, 2015: 7)
Yazar grupları (kısaltmasız)	Hazine ve Maliye Bakanlığı (2016)	(Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2016: 15)

Aynı parantez içinde birden fazla esere atf yapılıyorsa, kaynakçada önce yazılacak olan ilk olarak yazılır ve atflar noktalı virgül (;) ile ayrılır. Örnek: (Bulut, 2009; Korkut, 2020).

İnternet adreslerinde kurumlara yapılacak atflarda kurumun ismi yer almalıdır. Örnek: (TCMB, 2020).

İnternet sitelerinde yazarı/haberleştireni belli olan yazılara yapılan atflarda ise yazar ismi normal şekilde alıntılanmalıdır. Örnek: (Karaman, 2020).

Bir yazarın aynı tarihteki eserleri şu şekilde yazılır: (Özcan, 2008a) ve (Özcan, 2008b).

Kaynakça: Çalışma esnasında kullanılan ve atf yapılan tüm kaynaklar (klasik metinler ve kişisel görüşmeler hariç) Kaynakça'ya eklenir. Çalışmada atf yapılmayan eserlere Kaynakça'da yer verilmemez.

Kaynakça metnin sonunda, Kaynakça başlığı da dahil olmak üzere 9 punto olarak yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıdaki şekillerden birinde yazılmalıdır: Kaynaklar, bir yazarın birden fazla yayını olması halinde, yayımlanış tarihine göre sıralanmalıdır.

Atıf yapılan kaynağın varsa DOI numaraları sona yazılır:

Pamuk, Ş. (2004). The evolution of financial institutions in the Ottoman Empire, 1600–1914. *Financial History Review*, 11(1), 7-32. DOI: 10.1017/S0968565004000022

Tek yazarlı kitap

Çadırcı, M. (1991). *Tanzimat döneminde Anadolu kentleri'nin sosyal ve ekonomik yapıları* (Vol. 124). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Çok yazarlı kitap

Demir, C., & Çevirgen, A. (2006). *Ekoturizm yönetimi*. Nobel Yayınları. İstanbul.

Editörlü kitap

İnalçık, H., & Quataert, D. (Ed). (1994). *An economic and social history of the Ottoman Empire, 1300-1914*. Cambridge University Press.

Kitap içinde bölüm

Bulut, M., & Korkut, C. (2017). A Look at Cash Waqfs as Islamic Financial Institutions and Instruments. *Critical Issues and Challenges in Islamic Economics and Finance Development* (85-96). Cham: Springer International Publishing.

Rapor

Karagöl, E. T., & Akgeyik, T. (2010). Türkiye'de İstihdam Durumu: Genel Eğilimler. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 21.

Dergiden makale

Bulut, M. (2011). Gelişen Avrupa Genişleyen Osmanlı'dan Günümüze Dünya Ekonomisi'nde Değişen Dengeler ve Yeni Merkez. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 11-28.

İnternet Kaynakları

Karaman, H. (2020). Dâru'l-harb konusu. *Yeni Şafak*: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/drul-harb-konusu-2055445> [27.06.2020].

Huiyao, W. (2020). China Should Join Trade Deal the U.S. Abandoned. *Bloomberg Opinion*: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2020-06-27/china-should-join-new-tpp-to-boost-global-trade> [27.06.2020].

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası – TCMB. (2020). *Çin Yuanı Fonlaması Kullandırımlarının Gerçekleştirilmesine İlişkin Basın Duyurusu (33-2020)*: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Duyurular/Basin/2020/DUY2020-33> [27.06.2020].

World Health Organization – WHO. (2020). *Coronavirus disease (COVID-19) advice for the public*: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public> [27.06.2020].

Yazıların Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak hazırlanmış yazılar internet sayfası üzerinden [<https://dergipark.org.tr/tr/pub/adamakademii>] kabul edilmekte ve ön kabul, alan editörü incelemesi, hakem atama, revizyon, ret, kabul işlemleri yine online olarak yürütülmektedir.

Taranma ve Dizinleme

Dünyadaki birçok saygın üniversite kütüphanelerinde kataloglanan ADAM AKADEMİ, aşağıda yer alan servisler tarafından da taranmakta ve dizinlenmektedir:

- TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin (Sosyal Bilimler Veritabanı)
- ProQuest (Central, Social Science Database, Social Science Premium Collection)
- EBSCOhost (Academic Search Premier)
- Index Islamicus
- Directory of Open Access Journals (DOAJ)
- European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)
- Index Copernicus

ADAM ACADEMY

Journal of Social Sciences

Publisher

Ankara Center for Thought and Research (ADAM-ACTOR)

ADAM, formally founded in 2006, is actually an organization of academics who have come together for a very long time. ADAM continues its works with international congress, conferences and symposiums, Friday Conferences, School of Social Sciences and Islamic Studies, projects, and art and language activities. ADAM holds these activities in its kulliyah at the historical Hamamönü district of Ankara, (Sarı Kadı Madrasah) which were operating as a madrasah during the Ottoman period. ADAM aims;

- *to transfer Ottoman heritage to today,*
- *to increase the quality of human resources in society,*
- *to support academic, cultural and social development of university students and academic candidates,*
- *to increase the number of qualified academicians, especially in social sciences with the trainings, activities and academic projects.*

ADAM is an independent community of intellectuals that seeks to uncover the potential of the people who are covered with historical accumulation and deep knowledge of the geography we live in. ADAM has assigned with the task of preparing the necessary academic, cultural and social infrastructure to reach the ideal people in every area of the age.

Contact

Ankara Center for Thought and Research (ACTOR)
Ankara Dusanne ve Arastirma Merkezi (ADAM)
Hacettepe Mah. Tanis Sk. No: 2/A
Hamamonu/Altindag, Ankara/Turkey

Tel : +90 312 324 64 84
E-mail : bilgi@adam.org.tr

Fax : +90 312 324 05 54
Web : www.adam.org.tr

Journal

ADAM ACADEMY, started publishing in 2011, is an international academic journal that conducts double-blind peer review process and accepts research articles, compilation articles and book reviews. ADAM ACADEMY is published in one volume and two issues per year, June and December. The articles can be written in Turkish and English.

Keywords

Social sciences, economics, finance, public finance, history, Islamic studies, theology, international relations, political science, philosophy, sociology, psychology, theory, research, Ottoman, Balkans, Middle East, North Africa, Mediterranean, Black Sea, reform, development, institutions, foundations, waqfs, Islamic world

Focus and Scope

ADAM ACADEMY Journal of Social Sciences is a multidisciplinary and interdisciplinary academic journal covering the Ottoman world and its geography. Special attention is given to the scientific researches/articles that deal with the issues on history, geography, political science, economics, anthropology, sociology, law, religious sciences, philosophy, international relations, environment and development covering, especially, Ottoman geography covering history, present and future. It is expected that the articles sent to the journal should evaluate with a specific point of view regarding the scope, current and future problems their research questions. of the countries in the Ottoman geography.

Articles submitted for publication should be original, contributing to knowledge and scientific information in related fields or bringing forth new views and perspectives on previously written scholarly papers. In order for any article to be published in ADAM ACADEMY, it should not

have been previously published or accepted for publication elsewhere. Papers presented at a conference or symposium may be accepted for publication if clearly indicated so beforehand.

ADAM ACADEMY focuses on the countries and subjects that have come to today from the Ottoman geography. The journal aims to provide a platform for the global research, analysis and discussion of the societies that existed in the Ottoman geography in the past and present. In addition, international and interdisciplinary academic work in this geography, the spread, exchange and discussion of research findings, and encouraging collaboration and joint publications among academicians are among the issues that the journal gives importance.

Publication Principles

Academic impartiality and scientific quality are the most important criteria when evaluating articles submitted to the journal. The authors are assumed to acknowledge that the manuscripts they write for the journal are authentic and have never been published previously even in another language or have not been submitted for publication elsewhere. ADAM ACADEMY is a refereed journal. The editorial board expresses an opinion about the preliminary acceptance of the manuscripts and hand it over to the referees. The manuscripts are referred to at least two referees. If one of the referee reports is positive and the other is negative, the article may be sent a third referee, or the editor may make a final decision by examining the referee reports. The suggestions, criticism and corrections made by the referees are redirected to the authors provided that the referees' names remain anonymous; the authors are obliged to take referees' consult. In case the authors are insistent upon their own manuscripts, the editorial board re-evaluates them. In accordance with the referees' opinions, the manuscripts cleared for publication by the editorial board are reviewed for their format, spelling rules, references and visual materials; the final assessment is conducted by the editorial coordinator provided there is no crucial defect. The copyright of the manuscripts accepted to be published in the journal is deemed to have been transferred to ADAM ACADEMY Journal of Social Sciences. The responsibility of the opinions expressed in the published articles belongs to their authors.

The application, review, field editor evaluation, referee review, correction and publication process ranges between 8 and 18 months on average for the submitted manuscripts to ADAM ACADEMY. These processes are followed through the online article submission system. The authors are not informed through other channels.

Writing Rules

ADAM ACADEMY uses APA version reference format. Manuscripts sent to ADAM ACADEMY should be prepared in reference system, format of footnotes and bibliography with American Psychological Association (APA) style.

Attention should be paid to presenting the articles sent to ADAM ACADEMY as follows. If a condition that does not comply with the following rules is detected during the pre-check phase, the article is returned to the author without being sent to the referees, and is requested to be framed by the following rules:

General view: Manuscripts must be submitted in Microsoft Word format. Times New Roman writing style is used in the main text including tables, graphics, figures, maps. The line spacing of text is 1.15. Paragraphs are separated by a space not with a paragraph indentation. Line spacing can be set as 1 in the tables. The submitted studies are expected to be at least 5,000 words, excluding the English extended summary. The main text is written in 10 font size.

Title: It should be a title that is compatible with the content, which expresses it best and only the initials of the words should be written in bold capital letters, in 11 font size. Conjunctions (and, for, etc.) should be written completely lowercase.

Name(s) and address(es) of the author(s): The title, name and institution of the author is 10 font size and centered. The title of the author is not used, and the institution name is written in italics. For other information, a footnote is given next to the name of the author as *. The title, university/institution, faculty/institute/college, department, e-mail address, and ORCID ID are written in the footnote respectively.

Abstract: There should be an abstract written in Turkish and English, with a font size of 9 and not exceeding 200 words at the beginning of the article. The used sources, figures and table numbers should not be mentioned in the abstract. Keywords consisting of at least 3 and at most 8 words should be given in Turkish and English by leaving a blank line under the abstract.

Extended Abstract: It must be presented an English extended abstract of 1000-1500 words in order to increase the international visibility of the manuscript. This abstract can be presented with the article in submission, or it can be presented after the manuscript is accepted for

publication. But in the second case, the extended English abstract will be re-transmitted to the English editors.

Tables, Graphics and Figures: The names of tables, graphics, figures, etc. should be written on the table, graphic and figure in 9 font size. The names of tables, graphics, figures, etc. should be numbered and written perpendicular to the left and bold, with a dot (.) at the end. The name of the table, the graphic and the figure should be written in small, with only the first letter of the first word capitalized (Example: **Table 1.** Citation table). The figures and graphics to be used in the study should be prepared in high resolution suitable for printing in black and white. The source should be written in italics, 8 font size, and centered below the table, graphic or figure. The size of the text to be used in the tables should be chosen as maximum 9 font size.

Citations: Authors should avoid using footnotes as much as possible. Footnotes should be used only for explanations and numbered automatically. ADAM ACADEMY does not use endnotes. On the other hand, endnotes should only be used for explanation, and at the end of the text. In order to indicate sources in footnotes, authors should use the principles of in-text citation. Direct quotations should be given in quotes; Quotations less than five lines should be written between the lines, and quotations longer than five lines should be written in 1 point small (9 font size), 1.5 cm from the left and right of the line, in blocks and with 1 line spacing.

If there is a general reference in the text and reference is made to the whole text (surname, year) it is sufficient to write. Example: (Bulut, 2009).

If a page is quoted or related ideas are taken from a certain section, the source is written with the page number. Example: (Faroqhi, 1997: 67) or (Korkut, 2020: 12-14).

Citation table

Type of citation	Citations in the text	Citations in the parenthesis format
One author	Brown (1966)	(Brown, 1966: 27)
Two authors	Lampe and Jackson (1982)	(Lampe & Jackson 1982: 44)
Three authors	Bulut, Akkemik and Göksal (2012)	(Bulut, Akkemik, & Göksal, 2012: 25)
4+ authors	Abisel et al. (2005)	(Abisel et al., 2005: 65)
Author groups can be understood with abbreviation	TÜİK (2015)	(TÜİK, 2015: 7)
Author groups (non-abbreviation)	Ministry of Treasury and Finance (2016)	(Ministry of Treasury and Finance, 2016: 15)

If more than one source is cited in the same parenthesis, the first to be written in the bibliography is written first and the citations are separated by a semicolon (;). Example: (Bulut, 2009; Korkut, 2020).

The name of the institution should be included in the references to the institutions in the internet addresses. Example: (CBRT, 2020).

In the citations made to the articles whose authors/reporters are known on the websites, the name of the author should be quoted as normal. Example: (Karaman, 2020).

The works of an author with the same date are written as follows: (Özcan, 2008a) and (Özcan, 2008b).

References: All references (excluding classical texts and personal interviews) used and cited during the manuscript are added to the References. The works that are not cited in the study are not included in the References.

The references should be written in 9 font including the References title at the end of the text, in alphabetical order according to the surnames of the authors. References should be listed by the date of publication if an author has more than one publication.

DOI numbers, if any, of the cited source are written at the end:

Pamuk, Ş. (2004). The evolution of financial institutions in the Ottoman Empire, 1600–1914. *Financial History Review*, 11(1), 7-32. DOI: 10.1017/S0968565004000022

Single author book

Çadırcı, M. (1991). *Tanzimat döneminde Anadolu kentleri'nin sosyal ve ekonomik yapıları* (Vol. 124). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Multi author book

Demir, C., & Çevirgen, A. (2006). *Ekoturizm yönetimi*. Nobel Yayınları. İstanbul.

Editorial book

İnalçık, H., & Quataert, D. (Ed). (1994). *An economic and social history of the Ottoman Empire, 1300-1914*. Cambridge University Press.

Chapter in the book

Bulut, M., & Korkut, C. (2017). A Look at Cash Waqfs as Islamic Financial Institutions and Instruments. *Critical Issues and Challenges in Islamic Economics and Finance Development* (85-96). Cham: Springer International Publishing.

Report

Karagöl, E. T., & Akgeyik, T. (2010). Türkiye'de İstihdam Durumu: Genel Eğilimler. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 21.

Article from journal

Bulut, M. (2011). Gelişen Avrupa Genişleyen Osmanlı'dan Günümüze Dünya Ekonomisi'nde Değişen Dengeler ve Yeni Merkez. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 11-28.

Internet sources

Karaman, H. (2020). Dâru'l-harb konusu. *Yeni Şafak*: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/drul-harb-konusu-2055445> [27.06.2020].

Huiyao, W. (2020). China Should Join Trade Deal the U.S. Abandoned. *Bloomberg Opinon*: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2020-06-27/china-should-join-new-tpa-to-boost-global-trade> [27.06.2020].

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası – TCMB. (2020). *Çin Yuanı Fonlaması Kullandırımlarının Gerçekleştirilmesine İlişkin Basın Duyurusu (33-2020)*: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Duyurular/Basin/2020/DUY2020-33> [27.06.2020].

World Health Organization – WHO. (2020). *Coronavirus disease (COVID-19) advice for the public*: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public> [27.06.2020].

Submission of Manuscripts

Manuscripts prepared in accordance with the principles stated above are accepted on the website [<https://dergipark.org.tr/tr/pub/adamakademi>] and preliminary acceptance, field editor review, referee appointment, revision, rejection, acceptance procedures are also carried out online.

Abstracting and Indexing

ADAM ACADEMY, cataloged in many reputable university libraries in the world, is also abstracted and indexed by the following services:

- *TÜBİTAK ULAKBİM TR Index (Social Sciences and Humanities Database)*
- *ProQuest (Central, Social Science Database, Social Science Premium Collection)*
- *EBSCOhost (Academic Search Premier)*
- *Index Islamicus*
- *Directory of Open Access Journals (DOAJ)*
- *European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)*
- *Index Copernicus*